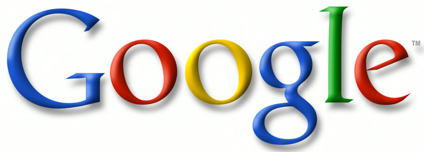
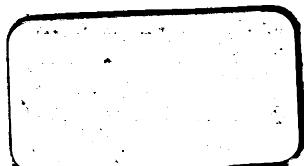

LETTER- EN OUDHEIDKUNDIGE VERHANDELINGEN

VAN DE HOLLANDSCHE

MAATSCHAPPIJ

DER

WETENSCHAPPEN

TE HAARLEM.

DERDE DEEL, EERSTE STUK.

TE HAARLEM,
BIJ DE WED. A. LOOSJES, Pz.
MDCCCXVIII.

VERHANDELING

TER BEANTWOORDING DER

VRAGE:

*„Welk eene leermethode wordt op een zoogenaamd La-
„tijnsch ſchool vereischt, ten einde niet alleen de oude
„talen met de beginſelen der Geſchiedkunde, Fabel-
„kunde enz. goed en grondig te onderwijzen, maar
„bijzonder ook, om de jeugd door dat onderwijs,
„met den geest der oudheid te bezielen, tot
„al wat ſchoon en edel is te verheffen, en
„zoo tot het beoefenen van kunsten en we-
„tenſchappen wel voortebereiden?"*

DOOR

Mr. C. I. VAN ASSEN,

*Ridder van de Orde van den Nederl. Leeuw,
Secretaris van Z. K. H. Prins Frederik der
Nederlanden, Advokaat in den Haag,*

Aan wien, in de algemeene jaarlijkſche Vergadering
van de Maatſchappij der Wetenſchappen te
Haarlem, op den 23 Mei 1818, de gouden eerprijs is toegewezen.

VERHANDELING

OVER DE

LEERWIJZE

OP DE

LATIJNSCHE SCHOLEN.

INLEIDING.

Ik wage het eene vraag te beantwoorden, die bij de eenvoudigste voorstelling de edelste bedoeling heeft. Kon mijn verstand zijne denkbeelden met zoo groote duidelijkheid ontwikkelen, als mijn hart met warmte het belang der zaak gevoelt, ik zoude mij bijna durven vleijen, in mijne poging niet ongelukkiglijk te slagen; maar overtuigd van het onvermogen mijner krachten, vat ik om geene andere reden mijne schroomvallige pen op, dan om de aandrift van mijn hart te voldoen, en mij het verwijt te besparen, van niet te hebben medegedongen in eenen wedstrijd, waar het een der teederste voorwerpen gold van mijne bezorgdheid.

Voor den mensch, die de menschheid, en voor den burger, die zijn vaderland lief heeft, is er niets ter betrachting noodzakelijker, niets edeler, en om met PLATO zelven te spreken, niets goddelijker, dan de opvoeding der jeugd.

Het is de jeugdige leeftijd, van welks vorming het

afhangt of het vaderland weldra goede burgers zal ontvangen: en zijn het niet de goede burgers, die, meer dan opgevulde schatkisten en overwinnende wapenen, aan het vaderland inwendige kracht en bloei geven? — De jeugd draagt in haren schoot de echte kiem, waarin het toekomend welzijn des staats verborgen ligt. Die kiem moet gekoesterd en gekweekt, en uit de zuivere bronnen van wetenschap en deugd gedrenkt worden; maar gelijk niet alle de kruiden en planten des velds dezelfde waarde hebben, en de een de andere, door het heilzame harer sappen, en den rijkdom harer vruchten overtreffen, zoo hebben ook in den staat niet alle de standen denzelfden uitgebreiden invloed op den inwendigen bloei des vaderlands. Voorzeker is die stand de eerste en voornaamste, in welke de verrigtingen des geestes, meer dan het werk der handen, het voorwerp van dagelijksche beoefening zijn; uit dezen kring rijst het sterkere of flauwere licht der beschaving op, het welk zich over den staat verspreidt; de handhavers van menschelijk en Goddelijk regt, de beoefenaars der letteren, der kunsten en wetenschappen, en alle de voorname ambtenaren van den staat, in binnen- en buitenlandsche betrekkingen, worden gewoonlijk in dezen kring gevormd. Hier moet dus boven al het oog van den bestuurder des staats gevestigd zijn; hier moet hij waken en zorg dragen, dat het licht der beschaving steeds helder schijne, en de nevelen van onkunde worden opgeklaard.

Velerlei zijn natuurlijker wijze de middelen, die ten dien einde moeten aangewend worden, doch een der eerste en voortreffelijkste onder dezelve, is de *studie der ouden*. Het oordeel van alle beschaafde volken van het nieuwere Europa is hierin eenstemmig.

De

De grootſte krijgs-helden, ſtaatsmannen, redenaars, geſchiedſchrijvers, dichters, kunstenaars, godgeleerden, geneeskundigen, wijsgeeren en regtsgeleerden, hebben allen door hun luisterrijk voorbeeld de eer der oude letterkunde gehandhaafd, en het pleit voldongen, dat de kennis der oudheid voor de ware beſchaving eens volks onmisbaar is. Maar al faalde ook de getuigenis van alle overige volken, is niet het huisſelijk voorbeeld onzer eerbiedwaardige voorvaderen alleen voldoende, om de waarheid onzer meening op de edelſte wijze te ſtaven?

Waar is het volk, hoe uitgebreid in land en magt, het welk alle de werkdadige deugden van het maatſchappelijk leven, door eenen zoo naauwen band met de ſtudien der wijsbegeerte en letteren vereenigd heeft, als onze voorouderen dat hebben gedaan? Hoe diep doordrongen toch moet niet een volk zijn van het gevoel voor beſchaving, als kweekſter van nationalen roem en deugd, die het oprigten eener hooge ſchool de edelſte belooning rekent, voor de verhevenſte burgertrouw?

De gedenkrollen onzer geſchiedenisſen vermelden ſteeds op dezelfde bladzijde de namen der voortreffelijkſte ſtaatsburgers en der beroemdſte geleerden, en welke geleerden? geene drooge letterzifters, maar mannen, wier hart en hoofd doortrokken was met den geest der oudheid: mannen, die ſchreven gelijk CICERO, en zongen gelijk HORATIUS, en niet minder braaf waren dan zij. En hoe groot was de roem, die hiervoor onzen vaderen ten deel werd! wij zien alle de volken wedijveren, om hun de dubbelde kroon van burgertrouw en volksverlichting aan te bieden. Geene verbindtenis van vrede of oorlog of handelsbetrekking is in het oog der mogendheden zoo

heilig en goed, dan welke met den eerlijken Hollander is gesloten. Geen oord der wereld is er, van waar de geleerden en ongeleerden niet naar het Hollandsch Athene henen spoeden, om wetenschappen te vergaren, of in den ruimen wedstrijd naar roem en onsterfelijkheid te dingen. De groote gebeurtenissen, die de laatste tijden met zich hebben gesleept, zijn ontzettende geweest, en hebben den bloei der oude letteren deerlijk geteisterd; toch is het heerschend karakter der vooroudêren nimmer geheel en al uitgewischt. De nakomelingen hebben nog in hun hart de schoone kleur behouden van deugd en wetenschap, waarmede de voorouderlijke stam doortrokken was. De voorbeelden, die zich aan mijne gedachten opdoen, verdringen bijna elkaar; dan waartoe andere bewijzen, daar de wet op het onderwijs, en de voorgestelde vraag zelve der Maatschappij voor ons liggen. Met oud-vaderlandschen zin bezield toont ook de Maatschappij, hoe noodzakelijk zij het acht, dat bij den herbloei des vaderlands, ook de oude Letterkunde weder bloeije, en de nederlandsche jongelingschap worde opgewekt, om den voorouderlijken letterroem weder met standvastigen ijver natejagen. Zij noodigt daarom allen, wien het belang der jeugd en der letteren ter harte gaat, uit, om den weg aantewijzen, die derwaarts leidt: niet dat deze weg zoo geheel en al onbekend is en nergens wordt bewandeld, maar al te gering is het getal der genen, die denzelven inslaan en niet liever enge bijpaden kiezen. Één is het doel, één moet dus ook de weg zijn, om tot hetzelve te geraken. Met ingespannen krachten en onvermoeiden arbeid, moeten allen naar hetzelve streven, en, op dat onkunde geen voorwendsel meer zij, moeten dat doel en die middelen zoo zeer in het helderst daglicht worden

den gesteld, dat allen, aan wier zorgen de jeugd is toevertrouwd, kunnen zien en onderscheiden, wat hun te doen sta, om op geene dwaalsporen te voeren, maar de onzekere schreden der jeugd op vasten grond te rigten, haar te bezielen met den geest der oudheid, haar te verheffen tot al wat schoon en edel is, en alzoo voor te bereiden tot de beoefening van kunsten en wetenschappen.

De toestand der latijnsche scholen in ons vaderland is over het geheel niet zoo gunstig, als hij behoorde te zijn. Wanneer wij denzelven vergelijken met het lager onderwijs, moeten wij erkennen, dat het laatste verre het eerste overtreft. Er is een natuurlijke band van vereeniging tusschen beider onderwijs, welke niet genoeg wordt opgemerkt. Het lagere onderwijs konde aan het hoogere op eene zoo uitmuntende wijze te hulp komen. Hoe veel tijd zoude men niet kunnen sparen, door steeds de oplettendheid daarop te vestigen, dat de eerste beginselen, in beide talen, voor een groot deel dezelfde zijn, en de moedertaal steeds voor oogen moet gehouden worden, om aan dezelve de regelen der latijnsche spraakkunst en hoofd-deelen der rede te toetsen, en door onderlinge vergelijking tot derzelver waar verstand te komen?

De langzame vorderingen in het latijn door dit verzuim veroorzaakt, doen de studie der grieksche taal tot op eenen tijd verschuiven, dat men veelal bij derzelver moeijelijke beginselen moet blijven stil staan, of ze over het hoofd ziende, de schrijvers zelve ontijdig in de hand neemt. En wat is toch het onderwijs der oudheid, wanneer de grieksche letterkunde wordt veronachtzaamd? de jonge-lieden verlaten dikwijls de school en begeven zich naar de akademie,

zonder ander gevoel voor de waardij der oude letterkunde, dan dat op de kollegien 'het latijn gesproken wordt, en vele boeken, in elk afzonderlijk vak, in die taal geschreven zijn.

De regtsgeleerde, de geneeskundige, de godgeleerde student overhaast zich om met zijn eigenlijk vak aantevangen, en ziet weldra uit de hoogte neder op alle studie der oudheid, die hem het pijnlijk werk en de moeijelijke uren van den schoolschen leeftijd voor den geest roept. Maar de godgeleerde bedenkt niet, dat XENOPHON en PLATO, dat CICERO en SENECA voor de wijsbegeerte en welsprekendheid, die hij beide behoort te beoefenen, onmisbare hulpbronnen zijn. De geneeskundige vermoedt niet, dat HIPPOCRATES, GALENUS en CELSUS rijk zijn in vruchtbare lessen en raadgevingen, die de krachten der verzwakte natuur beter kunnen herstellen, dan zoo vele geneeskundige stelsels dezer stelselmatige eeuw. De regtsgeleerde — doch ik wil geen zwart tafereel ophangen, als of ik de verdiensten miskende der uitstekende vernuften, die het vaderland in de opgenoemde wetenschappen bezit. Laten wij liever, in plaats van klaagtoonen aan te heffen, zachte geneesmiddelen trachten aan te bieden, en op eene overtuigende wijze toonen, hoe de voorbereidende studien der letteren kunnen en moeten medewerken om de eer der nederlandsche geleerdheid in wetenschappen en kunsten, als eenen schat, ons door onze vaderen toevertrouwd, heilig en ongeschonden voor de laatste nakomelingschap te bewaren.

Ons betoog zal uit den aard der zaak zeer eenvoudig en waarschijnlijk dikwijls eentoonig zijn; uitgaande van een vast beginsel, komen wij natuurlijker wijze telkens tot hetzelve terug.

Het

Het nut, hetwelk uit het lagere onderwijs voor het hoogere kan worden getrokken; de noodzakelijkheid om een groot deel van den tijd aan het grieksch toe te wijden, en het onvermoeid beoefenen der klassieke schrijvers zelve, als de ware en zuivere bron voor de mythologie, historie, geographie, antiquiteiten, en wat men in den uitgebreidsten zin door de studie der oudheid verstaat; zie daar de spil, waarop ons geheel betoog zich zal bewegen.

Wij zullen eerst spreken over den onderwijzer, daarna over onze methode van onderwijs en de middelen om hetzelve aan te moedigen, en eindelijk over de school zelve.

De Onderwijzer.

Naar het voorschrift van PLATO moet een goed onderwijzer drie dingen in zich vereenigen; bekwaamheid, welwillendheid en vrijmoedigheid.

Wat zullen wij verstaan door de bekwaamheid des onderwijzers, waaraan moeten wij dezelve toetsen?

Aan de wet, naar ik meen, die op het onderwijs is vastgesteld, en voorschrijft, welke kundigheden in eenen onderwijzer, 't zij rector, 't zij conrector, 't zij præceptor, worden vereischt. Onder de uitmuntende verbeteringen, die voor de letteren eene gunstige toekomst beloven, heeft de nieuwe wet op het onderwijs voorgeschreven: dat niemand als præceptor op eene school zal aangesteld worden, zonder den graad van kandidaat in de letteren bekomen te hebben; — dat in steden, wier bevolking grooter is dan van 20,000 zielen, niemand conrector of rector zal mogen zijn, zonder den graad van doctor in de letteren te hebben verworven; doch dat in de

steden, wier bevolking geene 20,000 zielen bedraagt, dit vereischte van den doctoralen titel alleen op den Rector zal toepasselijk zijn. (art. 16-18.)

Voortreffelijke bepalingen voorzeker, waardoor de waardigheid van het onderwijs-ambt met een' deftigen titel wordt vermeerderd, en de kwade gewoonte afgesneden, die hier en daar wel eens is binnengeslopen, om jonge lieden, die de hooge school naauwelijks gezien hebben, tot den post van onderwijzer toe te laten. Maar hoe worden nu deze titels verkregen? een examen, zegt de wet, over de theorie der grieksche en latijnsche taalkunde, over de romeinsche en grieksche oudheden, over de redeneerkunde, en daar en boven het bewijs, dat men met vrucht de lessen over de wiskunde, de proefondervindelijke natuurkunde en de nederduitsche letterkunde hebbe bijgewoond, wordt gevorderd tot het kandidaatschap in de letteren. (art. 97.) — Tot den graad van dit Doctoraat, welk den titel geeft van Philosophiæ Theoreticæ Magister Literarum Humaniorum Doctor, schrijft de wet voor,

Voor eerst: een examen over de hoogere grieksche en latijnsche taalkunde, over de oude geschiedenis, de boven-natuurkunde en de geschiedenis der oude wijsbegeerte.

Ten tweeden: het uitleggen van twee duistere, of te regt brengen van twee gebrekkige plaatsen, één uit een grieksch en één uit een latijnsch schrijver.

Ten derden: het bewijs, dat men boven dien de lessen over de instituten, de geschiedenis des romeinschen regts, over de Vaderlandsche geschiedenis en de natuurkundige starrekunde met vrucht gehouden hebbe. (art. 100.)

Zoo men, eindelijk, aan alle die examina voldaan heeft,

heeft, zal men tot de promotie zelve toegelaten worden, waartoe noodig is het schrijven van een Specimen Inaugurale, (art, 107.)

Wij oordeelden het wel der moeite waard de wet hier met haar eigen woorden en in haar geheel aantehalen, ten einde men kan oordeelen over het gewigt, hetwelk de wetgever aan het schoolsche onderwijs gehecht heeft.

Er doen zich echter twee vragen op, die wij niet onaangeroerd mogen laten.

De wet maakt onderscheid tusschen het letterkundig kandidaatschap voor den doctoralen graad in de letteren, en dat voor den doctoralen graad in de andere wetenschappen. Op zich zelven keuren wij dit onderscheid niet af; maar wat? als het nu eens gebeurt, dat de kandidaat in de letteren geëxamineerd, met het voornemen om in de regten of godgeleerdheid te studeren, naderhand dit voornemen heeft laten varen, en door eene gunstige gelegenheid, of door onverwachte omstandigheden wordt uitgelokt of gedrongen, om in deze of gene stad den post van præceptor te aanvaarden! Bij het examen heeft men, gelijk het maar al te gewoonlijk gaat, van den toekomenden regtsgeleerden weinig gevorderd; waartoe zoude ook den regtsgeleerden het grieksch baten? maar nu is intusschen de ongeletterde jongeling de letterkundige loopbaan ingetreden, gesterkt met zijnen titel van kandidaat in de letteren. Zal zoodanig iemand den letterkundigen post terstond mogen aanvaarden, of aan een ander examen worden onderworpen? In het eerste geval is het ten hoogsten te vreezen, dat de stad, welke het ongeluk heeft van geene 20,000 inwoners te tellen (hoedanige de meeste in ons land zijn) eenen onbekwamen corrector ontvangt;

ter-

terwijl er geene ſtad is, die niet blootgeſteld is aan eenen onbekwamen præceptor, die noch de oude talen grondig onderwijzen, noch de jeugd met den geest der oudheid zal kunnen bezielen. Omtrent het nader examen, hetwelk hier zoo noodzakelijk ſchijnt, zwijgt de wet. Eene andere vraag, die wel eenige opheldering verdient, is deze: er wordt gevorderd voor het kandidaatſchap een examen over de theorie der griekſche en latijnſche taalkunde, en voor het doctoraat een examen over de hoogere griekſche en latijnſche taalkennis. (art. 99.) Wat verſtaat de wet door *theorie der taalkunde?* hoe moet dezelve van *hoogere taalkunde* en *van taalkennis* worden onderſcheiden? Zoo lang niet allen het hier over eens zijn, zal ook aan de hooge ſcholen geene algemeene en vaste regel worden in acht genomen, en daar door de geest van het geleerd onderwijs in ons Vaderland niet een en dezelfde zijn en tot het ware doel leiden. Hier zal men misſchien bij de theorie der taalkunde te vreden zijn, met de kennis der formatio temporum b. v., die er zonder twijfel toebehoort, en elders, zal men de moeijelijkſte vragen uit de Analogie en Etymologie door dezelve willen verſtaan. Ik gevoel dus eenige bekommering, of de wet wel met genoegzame behoedzaamheid bepaalt, wat zij eigenlijk voor de bekwaamheid eens goeden onderwijzers vordert; maar wat zullen ons de voortreffelijkſte inrigtingen en de beste methoden baten, zoo lang wij niet volkomen veilig en behoed zijn tegen de dwalingen van onkundige wegwijzers?

Het zij verre, dat ik mij eenen volmaakten onderwijzer voorſtel, dan naar mijne meening behoort men omtrent de keuze eens præceptors bijna even kiesch te zijn, als omtrent die eens rectors.

De

De moeijelijke beginfelen aan den dartelen knaap fmakelijk te maken, en ze niet in zijn geheugen, maar door zijn verftand te doen bevatten, vordert misfchien geene mindere begaafdheid dan het bondig verklaren eens fchrijvers. En wie zal daar en boven de beginfelen onderwijzen, die niet tevens een overzigt heeft over de geheele wetenfchap. Want waar houden toch de beginfelen op? Waar zijn hunne grensfcheidingen? De ouden befchouwden, niet zonder reden, de fpraakkunst als een deel der philofophie.

Ons geheele betoog over de beste methode is gegrond op de ftelling, die wij met het gezag van HEMSTERHUIS en RUHNKENIUS bekleeden, dat hij het best de latijnfche taal kan onderwijzen, die in de griekfche het meest bedreven is. Zijn wij dus toegevende omtrent den onderwijzer voor eerstbeginnenden; zien wij zijne onervarenheid in de griekfche taalkennis door de vingeren, wat goeds zullen wij dan te wachten hebben? Met welke bondigheid, met welken fmaak zullen zelfs NEPOS en de kleinere dialogen van CICERO behandeld worden? fchriften, voor welker goed verftand de griekfche letterkunde onmisbaar is, en waarvan de eerfte, volgens het fchool-reglement, in die klasfe behoort gelezen te worden, waar zich ligtelijk een conrector kan bevinden, die bij zijn kandidaatfchap aan niets minder dacht, dan aan den post, welken hij thans bekleedt. De wet moest deze opengelaten ruimte aanvullen, en eene regtvaardige geftrengheid in acht nemen omtrent allen, die aanfpraak durven maken om de jongelingfchap uit den befchaafden kring, het dierbaarst kleinood van den ftaat, te vormen en op te voeden. Hoe zal de ongeoefende knaap de bronnen kunnen op-

opſporen, waar hij de kennis der oudheid halen moet, wanneer zijn onkundige geleider hem dezelve niet aanwijst en er nooit naar gedorst heeft?

Mijn onderwijzer moet aan de hooge ſchool den koninklijken weg zijn opgegaan. Roepen toeval of nood hem te vroeg van den wedſtrijd der eer, men ontſla hem niet, dan onder de belofte van zijne nieuwe loopbaan regtſtreeks naar den grooten weg te zullen rigten, om daar na eenigen tijd den eertitel te ontvangen, die geene ſteden en poorten, hoe groot ook het getal van derzelver inwoners moge wezen, voor hem meer zal ſluiten. Een præceptor, die met zijnen graad van kandidaat te vreden blijft, en geen ledig uurtje weet uit te winnen, om zich te ontdoen van eenen naam, die hem, met antieken geest bezield, mishagen moet, is ter bereiking van het ware doel van allen onderwijs ongeſchikt. Hij bewijst, door zijn gedrag, geene geestdrift te hebben voor de ſtudien der oudheid, en kan dus ook in anderen geene gevoelens opwekken, van welke hij zelf geheel vreemd is. Het is waar, bij een ſober inkomen van præceptor of conrector, zijn de kosten eener doctorale promotie niet te dragen; doch welke faculteit zoude hier uit liefde voor de wetenſchappen geene uitzonderingen willen toelaten? Ik houde mij verzekerd, dat alle onderwijzers in ons vaderland, die nog in den bloei hunner jaren zijn, deze blijde tijding met deelneming zouden hooren, en zich liever aan de voorſchriften der nieuwe wet onderwerpen, dan hunne toevlugt nemen tot den regel der niet terug werkende kracht derzelve. Dit moge gelden voor anderen, gelijk voor oude godgeleerden, die in preekmethode en uitlegkunde achterwaarts zijn gebleven; maar niet voor hen, die in de letteren leven. De ſtudie der lette-

teren veroudert nimmer. De onderwijzers zijn derzelver getrouwe bewaarders, en behooren altijd bereid te zijn om den hun aanvertrouwden ſchat te vertoonen, en te bewijzen, dat zij de eer van deszelfs bewaring verdienen.

Voor het overige juichen wij alle de wijze bepalingen des wetgevers toe, omtrent de bekwaamheden die in den onderwijzer moeten gevorderd worden. Wij voegen er den vromen en opregten wensch bij, dat wij deze bepalingen ſteeds met eene eerbiedige naauwgezetheid voor den wil des wetgevers in acht nemen, en in hare volle kracht mogen zien bloeijen, om aan het Vaderland uitſtekende geleerden en aan de jeugd vertrouwenswaardige geleiders te geven; vertrouwenswaardige geleiders, zeggen wij, en dit doet ons weder denken aan de woorden van PLATO, dat een goed onderwijzer welwillendheid en vrijmoedigheid met bekwaamheid moet vereenigen: want bij het gemis van eene dezer gaven zal niemand ligtelijk vertrouwen inboezemen, en waar vertrouwen ontbreekt, ontbreekt in één woord alles. Zie den vrolijken knaap van tien of twaalf jaren, met open gelaat, met oogen vol levendigheid, met een hart bezield door geestdrift en eergierigheid; hoe ſtreelt hij de ijdelheid der ouderlijke liefde, hoe ſchoone vruchten belooft hij! doch van waar komt het dat de meesten onze hope te leur ſtellen? deze ſtoot de hand terug van den onderwijzer, die onkundig is hem te leiden; gene heeft een' openlijken afkeer van den man, die ſteeds norsch en onaangenaam, hem nimmer eenig blijk van tevredenheid geeft; een ander weder viert liever zijne ſpotzucht dan zijnen leerlust den teugel, ten koste van den armen onderwijzer, die altijd met zichzelven verlegen, de noodzakelijke

ga-

gave der vrijmoedigheid mist. Hoe juist heeft de groote wijsgeer het eene vereischte van het andere in den onderwijzer onaffcheidelijk geoordeeld. Bekwaamheid treft het verstand, welwillendheid het hart, en als het hart is getroffen, schiet het lichtstralen uit en deelt warmte mede aan het verstand.

Niet met de schoolmeesterlijke plak in de handen, maar met de overreding op de lippen beheersche de onderwijzer de harten zijner geliefde leerlingen; gelijk de grootste aller leermeesteren SOCRATES, trachte hij eerst den lust te ontvonken en dan het ontstoken vuur te onderhouden; niet door gemaakte deftigheid, maar door zachtheid van zeden, door beschaafdheid van uiterlijke manieren, door gestrengheid van karakter boezeme hij gezag in, en baart de zware taak hem somtijds een oogenblik van verdriet, dan beure hij zich op met de gedachte aan het voortreffelijk zeggen van CICERO, dat hij geen grooter en beter geschenk aan den staat kan aanbieden, dan als hij de jeugd onderwijst en beschaaft.

De Leerwijze die op de Latijnsche Scholen moet gevolgd worden.

Weet gij niet, zegt SOCRATES bij PLATO, dat in alle zaken het begin steeds het grootste is, inzonderheid voor alles wat nog jong is en teeder, want de gedaante, die wij willen geven, wordt dan het best gevormd en ingedrukt.

Gelijk men de beeldtenis van eenen ring in het zachte was afdrukt, zoo moet dus de beeldtenis van het schoone in de harten worden ingedrukt, die nog jong en vast zijn. Van het eerste oogenblik derhalve dat de

de tien of twaalf-jarige knaap het ſchool binnentreedt, moet de onderwijzer, weder volgens den raad van PLATO, een' aanvang maken met hem den diepen indruk te geven van grondig onderwijs en van den geest der oudheid.

Grondig te onderwijzen, en tevens te bezielen met den geest der oudheid behooren twee denkbeelden te zijn, zoo onafſcheidelijk, dat zij niet afzonderlijk mogen genoemd worden. Ik begrijp niet wat de grondige kennis eener taal zij, wanneer men onbekend blijft met den geest en de denkwijze der natie, die dezelve tot moederſpraak heeft gehad.

Een opſtel zonder fouten tegen de ſpraakkunst te maken, en eene redevoering in het latijn op te ſtellen, waarvan geen enkel denkbeeld den toon der romeinſche natie treft, zal toch niemand voor grondig onderwijs willen doen doorgaan; of met weidſchen ophef van VIRGILIUS en HOMERUS, van CICERO en XENOPHON te ſpreken, en telkens uit te roepen: hoe ſchoon! hoe Goddelijk! zonder naauwkeurig den ſtijl zelven in alle zijne deelen gade te ſlaan, en het ſpraakgebruik te ontwikkelen, ook dit is niet het ware bezielen met den geest der oudheid, die zulk een onbepaalde waarde hechtte aan de kieschheid en zuiverheid van taal en uitdrukking.

Ik oordeel, ook om deze zelfde reden, de ſtudie der fabel- en aardrijkskunde zoo naauw verbonden met het grondig onderwijs, dat ik het bijna voordeeliger zoude rekenen, om bij het behandelen des ſchrijvers zelven de begrippen der ouden uit de voorkomende plaatſen zelve optehelderen, dan hiertoe eenen afzonderlijken tijd te nemen, als of het eene afzonderlijke wetenſchap ware. Doch de onderwijzer, van wien bijna alles afhangt, hebbe ſlechts den waren hand-

greep, om de snaar der jeugdige verbeelding en leerlust in beweging te brengen; de leerling zal niet te kort komen, maar den naauwen band van vereeniging spoedig opmerken en waarderen. De jeugdige leeftijd begrijpt zoo vele dingen, waarvoor men te ligtelijk waant, dat dezelve nog niet rijp is.

Gewoonlijk brengt de knaap zijn rudimenta mede, en zegt, na misschien een of twee uren vergeefs gewacht en zich daardoor verveeld, of heimelijk met spelen vermaakt te hebben, een zeker getal van buiten geleerde woorden op, en vangt alzoo aan, op eene werktuigelijke wijze eene taal te leeren, die hij niet weet door welk volk en in welk werelddeel gesproken is. Is de leerling bij zijne aankomst reeds zoo onderwezen, als ik naar het voorschrift der wet mag vorderen, dan is zulk een onderwijs geheel en al beneden zijne opvoeding. Neen! de onderwijzer moet juist met hem de lessen aanvangen, de overige leerlingen tot aandacht opwekken, en den nieuwaangekomenen op eene geleidelijke wijze vragen: welk het doel zijner komst is, waarom hij gelooft het latijn en grieksch te moeten leeren, en waar en in welken tijd de beide volken gebloeid hebben, die hij wil leeren kennen door het leeren lezen hunner uitmuntende geschriften. Hij reikt hem nu eene kaart van het oude Rome en van Griekenland over, en wijst of laat hem aanwijzen het gebied dier oude volken; hij doet hem nu de noodzakelijkheid gevoelen, of laat ze door een der anderen opmerken, om bij het lezen der schrijvers zelve, zulke kaarten bestendig te raadplegen. Hij verhaalt hem nu met een enkel woord van de grootheid en roem der beide volken der oude wereld, die eenen zoo beslissenden invloed hebben gehad op de nieuwe wereld, en wier verhe-

ve-

vene kennis en voortreffelijke daden fteeds onze navolging waardig blijven. Hij boezemt hem hiermede liefde in voor beide talen, door welke alleen hij dit alles nader kan leeren kennen.

De leerling, uitgerust met de *wettige* vereischten, verftaat dit alles gemakkelijk of herinnert zich zelf reeds in zijne bijbelfche verhalen of andere gefchiedboekjes iets gelezen te hebben, hetwelk op de Grieken of Romeinen betrekking had. Het onderwijs, hetwelk hij in zijne moedertaal genoten heeft, en bij velen nog met dat der franfche taal is vermeerderd, is voor de beginfelen van het latijn een hulpmiddel, hetwelk wij, helaas! in onze jeugd niet gekend hebben. De onderwijzer wete hiervan flechts gebruik te maken, en binnen de helft des tijds, welken wij voorheen noodig hadden, zal hij alle de deelen eener rede doen kennen en ontvouwen.

Gaarne zouden wij hier, ter proeve, onze begrippen door een voorbeeld ophelderen, en eenen onderwijzer en leerling fprekende invoeren; doch de vrees van in een al te breedvoerig betoog te treden, houdt ons terug. Wij zullen alleenlijk wagen eenige algemeene regelen op te geven, die, naar ons oordeel, ten leiddraad kunnen dienen.

Voor eerst: Men moet aanvangen met den leerling te doen opmerken, welke de deelen eener rede zijn: wat men door zelfftandige, bijvoegelijke werk- en bijwoorden, deel- bezit- en voornaam-woorden enz. hebbe te verftaan in onze eigen taal, om zulks

Ten tweeden: Toetepasfen op het latijn; men toone aan, dat ook in het latijn diergelijke deelen eene rede uitmaken. Men vange aan met de zelfftandige naamwoorden, men neme in het latijn een woord, door den leerling in het nederduitsch opge-

geven, en ſchrijve het op het zwarte bord, waarvan elke ſchool moet voorzien zijn. Men make oplettend op getal en geſlacht, en voege er nu een bijvoegelijk woord bij. Men verbuige ze nu te zamen, de leerling geve een werk-woord op, bij dit zelfſtandig en bijvoegelijk woord pasſende. Hier toetst men reeds terſtond zijn oordeel. De onderwijzer vertaalt dit woord in het latijn, en vraagt nog een zelfſtandig en bijvoegelijk woord, hetwelk geregeerd wordt van het opgegeven werk-woord. De leerling wetende, dat de latijnſche volzin de vertaling is van den in het Hollandsch opgegevenen, leert en zet over, en behaagt hierdoor reeds zich zelven.

Ten derden: De leerling moet terſtond aanvangen met het vervaardigen van *opſtellen*, door alle de deelen eener rede heen, beginnende met de verba ſubſt. en adj., met verſchillende uitgangen en verbuigingen, welke hij zich eigen maakt door het telkens afſchrijven eener tabel, die dezelve voorſtelt, en dagelijkſche oefening in het opſtellen. Eerst het geſchreven leere hij van buiten.

Ten vierden: Men ga geene gelegenheid voorbij, om oplettende te maken op het onderſcheid of de overeenkomst tusſchen de latijnſche en nederduitſche taal, en toone b. v. aan, hoe de eerſte de beide lid-woorden of artikelen mist, en hoe verkeerd het is van *hæc menſa* b. v. overtezetten met *eene tafel*, daar het *deze tafel* beteekent, terwijl echter de verbuiging of declinatio der adj. en ſubſt. veel grooter is dan bij ons; hoe wij voorts trappen van opklimming in onze bijvoegelijke woorden hebben op dezelfde wijze als de Latijnen en Grieken, en ſomtijds zelfs dezelfde onregelmatigheden hebben, gelijk b. v. het *bonus*, *melior*, *optimus*, even zeer van den ge-

wo-

wonen regel afwijkt, als in het nederduitsch *goed*, *beter*, *best*. Bij de werk-woorden toone men, dat het latijn en grieksch veel rijker zijn dan de hedendaagsche talen, en de hulpwoorden van *hebben* en *zijn*, voor het *activum* althans, in het geheel niet noodig hebben.

Ten vijfden: Men ontwikkele de beteekenis en kracht der verschillende tijden of tempora, en leere den leerling om ze zelf te formeren. Men doe hem altijd door eenig voorbeeld de juiste kracht van derzelver gebruik opmerken, en leere hem, dat wij b. v. dikwijls den onvolmaakten tijd bezigen, waar de Romeinen den volmaakten enz., en dat de conjunctivus modus veel gebruikelijker is in de latijnsche dan in de nederduitsche taal.

Ten zesden: Men onderwijze geen deel der rede zonder gepaste voorbeelden.

Ten zevenden: De hoofdregelen der Syntaxis onderwijze men, door ze eerst in het verstand, en daarna in het geheugen in te scherpen; men make den leerling steeds oplettend, dat een groot deel dezer regelen uit het gezond verstand van zelve voortvloeit. De leerling, welke in de nederduitsche school geleerd heeft, dat men behoort te schrijven: *mijn vader* b. v. *bemint mijne moeder*, *en mijne moeder bemint mijnen vader; dit kind wordt door zijne ouders bemind; dit en dat boek zijn nuttig:* verstaat oogenblikkelijk den regel van het *adj. et subst. conveniunt in gen. etc.* van de *verba transitiva regunt accus.* van *de pass. met den abl. door het overzetten van het voorzetsel* door.

Ik zoude voorzeker het getal dezer hoofd-regelen nog verre kunnen uitbreiden, doch de opgenoemde zijn voldoende om mijne bedoeling te verklaren. Ik

wil, dat het verstand en oordeel gescherpt, en de leerling, hoe jong ook, daardoor tevens voorbereid worde tot de theoretische beschouwing der taal. Onze eigen moederspraak zoude misschien, op deze wijze, door het opkomend geleerd geslacht met eene grootere belangstelling worden beoefend, dan tot hiertoe schijnt te geschieden.

Maar om mijne stof te vervolgen, de leerling moet zoo veel mogelijk zelf werken; dat is, hij moet zich vroegtijdig gewennen, om zich zelven te helpen en al nazoekende te vinden; dit wekt het meest zijn' moed op, en verschaft hem de beste zelfsvoldoening. Eene goede Grammatica is voorzeker onmisbaar. Ik twijfel zeer of men overal de beste gebruikt. De leerling bekend met de deelen eener rede ontdekt spoedig bij het doorbladeren, waar hij de voorzetsels en woorden enz. die hem te pas komen, zal kunnen vinden. Men geve hem te gelijkertijd een goed woordenboek, (gelijk den kleinen SCHELLER) in de hand, en late hem steeds de keus van de zelfstandige en bijvoegelijke woorden, die hij verbuigen en tot een' volzin wil aanvullen. Ik ben zoo zeer als iemand een warm voorstander van het oefenen des geheugens, mits het geschiede op eene oordeelkundige wijze. Men late dus geene opgegeven taak van woorden van buiten leeren, maar doe den leerling een eigen woordenboek ten zijnen gebruike ontwerpen; doch hoe? vraagt men misschien met eenige bevreemding; mijne meening is deze:

Een aankomende knaap is natuurlijker wijze verheugd over ieder woord van het dagelijksche leven, hetwelk hij in het latijn weet te noemen. Dezen lust neme men te baat; men geve hem de taak op, om uit zijne grammatica en nederd. lat. woorden-

boek-

boekje alle de woorden bij een te zamelen, die b. v. zijne kleederdragt uitdrukken. Naar halsdoek, overhemd en kousfen zal hij te vergeefs zoeken, en zie daar! bij den aankomeling terftond eene uitmuntende gelegenheid geboren, om hem bekend te maken met het geen men *romeinfche oudheid* pleegt te noemen. De onderwijzer verklaart nu, of laat door een ander verklaren, welke de gewone kleederdragt en pracht der oude Romeinen was, en ontvouwt nu ongemerkt de ware beteekenis van *toga*, *prætextum*, *tunica* enz. enz., of men geve hem op, alles wat tot een gewapend krijgsman behoort, iets het geen meestal de liefhebberij der kinderen is. Uit de afgewerkte taak ziet de onderwijzer weder ligtelijk eene proef van des leerlings verkregen kennis. Als hij reeds geleerd heeft, dat het buskruid eerst in de 14e eeuw is uitgevonden, zullen de woorden van *fchietgeweer*, *bajonet* en *patroontasch* hem het onderfcheid doen befeffen tusfchen de oude en nieuwe krijgskunde; voor den onderwijzer opent zich weder een nieuw veld, om hierover iets mede te deelen, de aandacht van alle de leerlingen even waardig. *Arma*, *telum*, *hasta*, *jaculum*, kunnen nu verklaard en door den leerling opgeteekend worden. Ik ontkenne niet, dat ik deze wijze nuttig oordeel, zelfs voor meer gevorderden. Zij leeren daardoor de oude en nieuwe wereld kennen, en de juiste beteekenis en kracht der woorden onderfcheiden; inzonderheid, wanneer men ftraks verder gaat, en bij de zelfftandige woorden het wapentuig b. v. uitdrukkende, de werkwoorden voegt, en in eene oordeelkundige orde voordraagt, aangaande alles, wat de krijgsman verrigt, het *pugnare*, *dimicare*, *conferere manu*, *eminus et cominus pugnare*, *obfidere*, *expugnare urbem*, *receptui canere*, *triumphare*;

 zul-

zullen op deze wijze in hun waar gebruik gekend, en onuitwischbaar in het geheugen ingeprent worden. Men ga eens de reeks van woorden na, die voor kunsten en wetenschappen worden gebezigd; hoe zeer bieden zij den bekwamen onderwijzer van alle zijden rijke stof aan, om in zijne leerlingen, door het aanduiden van de ware beteekenis dier kunst en wetenschappelijke woorden, den lust optewekken tot etymologie, geschiedenis en oudheidkennis, en hen alzoo gemeenzaam te maken met den eigenlijken geest der Grieken en Romeinen. Weêrkeerig werkt dit op den leerling in zijn' eigen dagelijkschen kring. Hij let thans op duizend zaken in het huisselijk en maatschappelijk leven, die onopgemerkt worden voórbijgegaan. Wordt hij te huis in teekenkunst of muzijk onderwezen, of wijdt hij een uur van uitspanning toe aan het dansen of paardrijden, hoe aangenaam kan hij dan zich zelven naderhand bezig houden, met na te speuren, door welke bewoordingen de Romeinen alle de eigenschappen dezer oefeningen uitdrukten, en welk gebruik zij van dezelve, als kunsten beschouwd, maakten. Op deze wijze krijgt de leerling een' rijkdom, en van woorden, en van denkbeelden, die hem gewis meer zullen bezielen met het gevoel voor de oudheid, dan wanneer men hem naar het alphabeth laat opdreunen *abacus een pronktafel* en *abies een denneboom*, of wel volgens de Rudimenta van HAHN, *spiritus een geest.*, *angelus een engel*, *Deus God*, welke geen van allen, in dien zin, echt latijnsche woorden mogen genoemd worden. Na zulk een halfjarige oefening, waarvan op het openbaar halfjarig onderzoek de proef moet worden afgelegd, kan de leerling, bekend met de *deelen eener rede*, en voorzien van eene rijke *copia*

ver-

verborum, en gewend aan het vaardig overzetten van opgegeven volzinnen, veilig aanvangen de latijnsche schrijvers zelve bij de hand te nemen; maar hoe hier te werk te gaan? moet men eenen eigenlijken aucteur kiezen, of eene der Florilegien, Chrestomathien enz., die sedert eenen geruimen tijd de schrijvers zelve bijna verdringen. Ik ontkenne niet, dat dergelijke verzamelingen hare voordeelen hebben, wijl zij de ligtste plaatsen trachten uit te kiezen, en hierdoor den leerling minder afschrikken; ik twijfel echter, of, de zaak wel overwogen zijnde, de Chrestomathien de voorkeur mogen behouden. Vooreerst is het er verre af, dat de keuze der bijeengebragte plaatsen altijd even gelukkig is, daar en boven gebeurt het dikwijls, dat zeker verhaal of gezegde, wijl het uit den zamenhang des schrijvers losgerukt is, hier moeijelijkheden oplevert, die men niet zoude aantreffen, als men de plaats in haar verband las bij den schrijver zelven. Het verwijdert voorts den leerling te ver van het wezen der oudheid. Hij spreekt van CORDERIUS, GEDIKE en JAKOB, als of zij Grieken en Romeinen uit den ouden tijd waren, en blijft daardoor te lang onbekend met de namen van NEPOS, PHÆDRUS en anderen. Het wekt eindelijk veel meer den lust en ijver in den leerling op, wanneer men hem terstond de schrijvers der oudheid zelve, dan eene dikwijls even moeijelijke bloemenlezing in de hand geeft. Toen de studie der oude letteren in ons vaderland op het breedst aan het bloeijen was, gebruikten wij het minst alle die kleine hulpmiddelen, die stutsels en steunsels, die de traagheid dezer eeuw heeft uitgedacht.

EUTROPIUS, NEPOS en PHÆDRUS, zijn welligt wegens hunnen inhoud en voordragt de beste

te schrijvers, waarmede men moet aanvangen. Bij NEPOS zoude ik niet met de griekfche helden beginnen, wijl mijn leerling nog alleenlijk van romeinfche zaken heeft hooren fpreeken: ik zoude liever kiezen het leven van CATO of HAMILCAR en HANNIBAL, welke in eene zoo naauwe betrekking tot de Romeinen ftonden. Dat voor goede uitgaven, en wel het liefst zonder noten, behoorlijk zorg moet gedragen worden, zal ik niet noodig hebben aantebevelen. De leerling, wien nu eene taak uit NEPOS is opgegeven, moet vooraf eenigzins bekend worden gemaakt met den fchrijver zelven, met zijnen leeftijd, zijne fchriften en zijne betrekkingen: er moeten ten dien einde onder de fchooluren in omloop zijn zulke korte levensfchetfen, in gemakkelijk nederduitsch vervaardigd. Zij kunnen voor de meergevorderden ten gebruike van thema's dienen. De leerling leert op deze wijze den perfoon des fchrijvers kennen, dien hij zal lezen, en krijgt vroegtijdige begrippen van de onmisbare, doch geheel verwaarloosde ftudie der letterkundige gefchiedenis (Historia litteraria). Zijn hem uit des fchrijvers levensberigt gunstige karaktertrekken medegedeeld, dan zal hij weldra ook den mensch in den fchrijver hoogachten en lief hebben. Alzoo voorbereid, begint hij het leven van CATO b. v. te lezen. Ik weet wel, dat hier den armen jongen de handen nog zeer verkeerd zullen ftaan, maar de onderwijzer vatte flechts den goeden toon, en moedige hem aan, om niet eerder te rusten, voor dat hij wete, wat van den voortreffelijken CATO wordt gezegd; want het fpreekt van zelfs, dat de onderwijzer, door eenen der mede-leerlingen, welke dat leven reeds bearbeid heeft, iets ter opheldering over den ouden Romein laat vermelden, en oplettend doe

zijn

zijn op de even onontbeerlijke ſtudie der tijdrekenkunde, die inzonderheid bij NEPOS des te belangrijker is, wijl hij zijne levens der griekſche helden ſchreef, ter aanvulling der tijdrekenkundige tafels die hij vervaardigd had.

De tijdrekenkunde, in verband gebragt met de geſchiedenis, is even zoo min dor als eenig ander deel der wetenſchappen, en zal de belangſtelling der jongelieden gretig opwekken, als men ſlechts op eene proefondervindelijke wijze hen van derzelver nut zal overtuigd hebben. Maar verbeelden wij ons thans den halfjarigen leerling voor ons te zien met zijn NEPOS in de hand; hij kent over het geheel de partes orationis tamelijk goed, hij toont mij door de woorden, die hij van het eerſte hoofdſtuk heeft opgeteekend, dat hij zich te huis heeft voorbereid; ik zie met een vlugtig oog dezelve in, en merk ligtelijk op, in hoe verre hij iets van den inhoud begrepen heeft; en ik beſpeur reeds, dat de korte mondelinge mededeeling omtrent CATO's leven en waardigheden hem den arbeid niet weinig verligt heeft. Wij zetten thans zoo goed doenlijk het hoofdſtuk over; tot de zoogenoemde conſtructie neem ik niet dan zeer ſpaarzaam mijne toevlugt, zij geeft verkeerde begrippen omtrent den geest en de eigenſchappen eener taal, en leidt de jonge lieden te verre af, om in den regten trant te leeren denken en ſchrijven. Heeft niet iedere taal, heeft niet inzonderheid onze moederſpraak groote vrijheden? maar wie zoude nu bij derzelver onderwijs op de gedachte komen, om deze vrijheden niet uit den aard en natuur der taal zelve maar door eene ſtijve gedrongen conſtructie op te helderen.

Bij het eindigen des hoofdſtuks vraag ik: wat wij ge-

gelezen hebben. Om ook hier mijnen leerling te gemoet te komen, doe ik dit op de bevattelijkste wijze, en vraag waar CATO b. v. was geboren: hij noemt mij Tusculum op, en wijst mij hetzelve aan op de kaart. Ik vergeet niet hem bij die gelegenheid te doen opmerken, dat de groote CICERO, die CATO ter eere eene zamenspraak over den ouderdom schreef, ook in Tusculum zijne villa had, en eenige wijsgeerige gesprekken, op zijn landgoed verhandeld, *Quaestiones Tusculanae* noemde.

Ik vervolg met hem te vragen, door welke woorden de schrijver uitdrukt, dat CATO van Tusculum afkomstig was, ik laat hem het woord *ortus* tot zijn stam terug brengen, en doe hem de overeenkomst tusschen *oriri* en *nasci* gevoelen.

Bij *adolescentulus* doe ik hem opmerken de kortheid van uitdrukking, en hoe wij onze toevlugt moeten nemen tot zekere hulp-woorden, als *nog zeer jong zijnde*, of iets diergelijks. Ik laat hem eenige voorbeelden van *diminutiva* opnoemen, en voeg er bij, dat ook in dit opzigt onze taal een' grooten rijkdom heeft; ik verklaar hem *honos* en *honores*, en toon hem, hoe onder dezelve alle de eerambten begrepen worden die CATO naderhand bekleedde, maar van welker waarneming zijne jonge jaren hem nu nog moesten terug houden. Ik ontvouw hem de beteekenis van *versatus est* en van *haeredium*, en breng hem nu den volzin met de eigen uitdrukkingen van NEPOS aan zijn verstand en geheugen, tevens door hem te vragen, waarom b. v. CATO zich in Sabinum ophield, en met welke woorden NEPOS dit verhaalt. Op deze wijze doorloopen wij het eerste en ook de volgende hoofdstukken. Daar alles slechts een begin is, vermoei ik mijnen leerling niet

te

te veel, maar laat hem te vreden met de zelfsvoldoening van den inhoud der levensbefchrijving thans te kennen; doch nu herhalen wij hetzelve, want heilzaam is de gewoonte der herhaling! wij gaan nu een' ftap verder, en ik worde in zoo verre de leerling van mijnen leerling, dat ik al vragende alles tracht uit te lokken en te doen beantwoorden, wat ik kort te voren heb medegedeeld. Wij ontmoeten nu zelfs woorden en uitdrukkingen, die ons bij de eerfte lezing zijn ontfnapt; deze verklaar ik nu, en vraag, om het gezond begrip des leerlings te beproeven, of hij in het eerfte hoofdftuk niet eenen trek heeft opgemerkt van des fchrijvers liefde voor de fchoone kunsten; verftaat hij mij niet duidelijk, dan wijs ik hem op het einde des hoofdftuks, en vraag weder, wat NEPOS aldaar van Rome's ouden volksdichter ENNIUS zegt.

In den loop der lezing hebben wij vele namen ontmoet van plaatfen en landen, gelijk Tusculum, Rome, Calabrien en Sardinie, van perfonen, gelijk FABIUS, VALERIUS, ENNIUS en anderen; wij hebben telkens moeten ftilftaan bij namen die ambten en waardigheden uitdrukten, als Tribunus Pl. Quæstor, Ædilis pl., Prætor, Conful. Cenfor; wij hebben eindelijk verfcheidene eigenaardige woorden en fraaije uitdrukkingen aangetroffen, die alle onze aandacht verdienden; wat zullen wij nu doen, om onzen jeugdigen leerling de ware liefhebberij in te boezemen, om dit alles zorgvuldig op te letten, en zich door deze moeijelijkheden heen, den goeden weg te banen tot de kennis der oudheid?

Wij raden hem aan, om eenige fchrijf boekjes te nemen van losfe bladeren, waarin hij met openlating der ééne zijde naar het alphabeth opteekent, in dier voege, dat hij altijd nieuwe bladeren kan tusfchenfchuiven.

Aan

Aan één geeft hij ten opschrift, *Geographia*, en teekent daarin op, de plaatsen en landen, van welke iets belangrijks wordt gemeld. Een ander voert ten opschrift: *Historia*, en bevat de eigen namen van beroemde personen met korte vermelding van het geen de schrijver ter aangehaalde plaats van hun zegt. Een derde boekje zij bestemd voor de *Antiquitas Romana*, en behelze alle de even opgenoemde ambten, en verder alles wat tot het huisselijke en staatsburgerlijke leven der Romeinen gebragt kan worden. In een vierde boekje eindelijk, met het opschrift: *Latinitas*, worden de exquisitæ verborum significationes et usus, en de elegantes dictiones, zoo als zij voorkomen, aangestipt. Ontmoeten wij nu vervolgens elders iets niet ongelijk aan het geen wij hebben aangeteekend, mijn leerling weet terstond waartoe hetzelve te brengen; bij de herhaalde lezing van CATO, vertoon ik hem reeds den dialogus van CICERO *de senectute*: ik maak hem eenigzins met dit gulden boeksken bekend, en toon hem het kapittel, waar het leven van CATO met weinige woorden wordt verhaald, en maak hem nu oplettend, hoe CICERO en NEPOS dezelfde zaak in verschillende bewoordingen uitdrukken. Op den naam van CATO teekent hij nu in zijne historische aanteekeningen de plaatsen van CICERO en NEPOS beide aan, en kan ik hem in het vervolg het leven des ouden romeins door PLUTARCHUS beschreven eens in handen geven, dan vermeerdert hij weder met een woord zijne aanteekening, en ziet met een enkel oogenopslag, wat de latere griekſche schrijver uit zijne beide romeinsche voorgangers heeft ontleend. Langs dezen weg voer ik mijn' leerling ongevoelig midden in de schriften der ouden, en wek zijnen lust en eergierigheid steeds

meer

meer en meer op, door hem een *geographisch*, *historisch*, *antiquarisch* en *latijnsch* woordenboek te doen ontwerpen.

De *grammatica* en de *explicatie* zijn inderdaad altijd moeijelijk; ik moet dus de evengenoemde hulpmiddelen des te gereeder bij de hand nemen, om hier den arbeid zoo veel mogelijk te verligten. De liefhebberij voor de kennis der zaken, op welke ik terstond de voornaamste aandacht des leerlings vestige, zal hem van zelven lust inboezemen voor de naauwkeurige beoefening eener taal, zonder welke hij tot geene echte kennis kan geraken. Ik betoog dagelijks het voortreffelijke en schoone, hetwelk in de taal, op zich zelve beschouwd, ligt opgesloten; en bewijs dit door voorbeelden uit de analogie en etymologie en kracht en beteekenis der woorden zelve ontleend.

Is het onderwijs eenmaal naar de opgegeven methode ingerigt, dan kunnen de meergevorderden aan de mingevorderden op eene uitstekende wijze te hulp komen, en hun in het werken den weg aanwijzen, dien zij zelve hebben moeten gaan; want er moet een algemeene geest zijn, die door het geheele onderwijs verspreid is, en de eerste klasse met de laatste in eene juiste overeenstemming brengt.

Wanneer ik mijnen leerling een volkomen jaar voor de opgenoemde oefeningen toesta, dan waarborg ik hem, dat hij op het einde van dien tijd reeds met gemakkelijkheid de gemelde schrijvers als NEPOS en PHÆDRUS en EUTROPIUS zal kunnen verstaan. De bezigheden van het eerste half jaar moeten hier niet verwaarloosd, en vele deelen van het behandelde herhaald worden, om ze des te dieper het verstand en geheugen in te scherpen.

In

In den loop van dit tijdperk heb ik geene gelegenheid laten voorbijgaan, om mijn' leerling de noodzakelijkheid en nuttigheid voor oogen te houden der edele griekfche taal, uit welke de meeste fchoonheden der romeinfche fchriften gehaald zijn. Om echter mijnen leerling in zijne latijnfche loopbaan niet te veel te vertragen, of den fchijn te geven van het een met het ander te verwarren, zonder ik, in de eerfte helft van het jaar op het eerfte half jaar volgende, flechts één, en vervolgens twee namiddagen voor de beginfelen van het grieksch af. Ik volg hier denzelfden weg, dien ik in het latijn ben gegaan; echter doet zich hier eene afzonderlijke zwarigheid op, namelijk: het onderwijzen der griekfche karakters, het leeren lezen en fchrijven derzelve, en het gebruik der accenten. Ik neem weder de toevlugt tot het zwarte bord, en maak al vertellende bij ieder lettermerk de noodige aanmerkingen. Ik vergeet zelfs CADMUS en PALAMEDES niet, aan wie de eer van het alphabeth verrijkt te hebben wordt toegekend. Ik teeken de verfchillende vormen voor, zelfs die, welke men op de infcriptien vindt. Ik fpreek van de gisfingen omtrent de oudheid van het letterfchrift, en merk de naauwe overeenkomst op, die er tusfchen de fchrijfteekenen van alle volken is, ten bewijze dat zij van eenen algemeenen oorfprong zijn; mijn leerling luistert fteeds aandachtig toe. Ik voeg nu woorden van één en meer sijllaben zaam, en doe ze hem uitfpreken. Bij voorkeur bedien ik mij van zulke woorden die aan latijnfche hunnen oorfprong hebben gegeven b. v. πατὴρ μήτηρ, μοῦσα, ἐπιτομὴ ποιητης enz. enz. De klank zelf verraadt de beteekenis, en ik doe door deze enkelde woorden gevoelen, hoe zeer de latijnfche taal van de griekfche is ontleend,

leend, en herhaal nu weder mijne verzekering, dat de voornaamſte ſchoonheden der latijnſche taal en ſchrijvers beiden, uit griekſche bronnen geput zijn, en er bijna geen romeinsch ſchrijver of dichter is geweest, die niet eenen der Grieken tot zijn model van navolging heeft gekozen. Gelijk ik bij den aanvang van het latijn telkens tot het nederduitsch terugkwam, zoo verwijs ik thans, bij de beginſelen van het grieksch, telkens tot het latijn, en ik herhaal alzoo nogmaals de nooit te ſterk inteſcherpene *deelen der rede* en derzelver juiste aanwending. Om de moeijelijkheden, die inderdaad niet zeer groot zijn, bijna geheel weg te nemen, kies ik vervolgens (zoo als ik reeds boven begon te zeggen) zulke zelfſtandige en bijvoegelijke woorden uit, die niet alleen in beteekenis, maar ook in uitgang, met de latijnſche overeenkomen. Om het gering verſchil te doen opmerken, voeg ik den latijnſchen uitgang er achter, en toon hoe *ἱςορία* en *historia*, *ἱςορικὸς* en *historicus*, *μέθοδος* en *methodus* *φιλόσοφος* en *philoſophus*, *ἄροτρον* en *aratrum*, van denzelfden oorſprong, beteekenis, uitgang, verbuiging en geſlacht zijn. Die weet, hoe in het nederduitsch het verſchil van den klemtoon ſomtijds verſchil in de beteekenis te weeg brengt, hoe b. v. *régent* en *regént* enz. allezins door den klemtoon onderſcheiden worden, beſeft tevens gemakkelijk het nut en het gebruik van *accenten*; dat der *artikelen* is des te minder moeijelijk, daar wij dezelve insgelijks in onze taal bezitten. Zoodra de leerling een zelfſt. en bijv. woord weet te verbinden en te verbuigen, verwijs ik hem tot zijne eerſte latijnſche opſtellen, en laat hem dezelve nu uit het latijn in het grieksch overbrengen, om te gelijker tijd noodelooze moeite van

afschrijven of dicteren uit te winnen. De overige *partes orationis* zijn ligt aan te leeren, doch de *conjugatie* is aan eene bijzondere zwarigheid onderworpen door het verschil harer *uitgangen* met die der latijnsche, door hare *zamentrekkingen* (*contractien*) door hare *tijden* en *wijzen*. Eene naauwkeurige tabel, die de *formatio temporum* der regelmatige, der zamengetrokkene en onregelmatige werkwoorden aanwijst, moet hier te hulp komen. Bij het reglement op het onderwijs wordt zulks ook voorgeschreven. Volgens het vast beginsel, waarvan wij zijn uitgegaan, om den leerling zoo veel mogelijk de voldoening te verschaffen van zelf te werken, doet zich hier weder eene goede gelegenheid voor zijne arbeidzaamheid op. Onder andere verrigtingen, die ik aan de meergevorderde scholieren wilde opdragen, zoude ook die van het vervaardigen eener zoodanige tabel behooren.

Als eene proef van bekwaamheid en vlijt, zoude dezelve aan den onderwijzer der lagere klassen moeten worden aangeboden; en goedgekeurd zijnde, door onderwijzer en leerling eershalve onderteekend worden; ook zoude hier mededinging kunnen plaats grijpen, wanneer aan eene geheele klasse zulk eene taak werd opgelegd. Dat diergelijke bezigheden van een onberekenbaar nut zijn, zal men des te gereeder toestemmen, naar mate het zekerder is, dat de algemeene onkunde in de grieksche taal veelal door het verwaarloosd onderwijs der *partes orationis* wordt veroorzaakt. Zoodra mijn leerling slechts een regelmatig werkwoord kan vervoegen, oefen ik hem gedurig hierin, door zijn zelfstandig en bijvoegelijk naamwoord, hetwelk hij vroeger bij een gevoegd en verbogen heeft, met een werkwoord te vermeerderen. Ik begin hem oplettend te maken op eenige weinige re-

regels, waarin de regering der werkwoorden van de latijnſche verſchillende is, b. v. dat bij een zelfſtandig naamwoord in het meervoudige, als het onzijdig is, een werkwoord in het enkelvoudige mag worden gevoegd: dat vele woorden den genitivus achter zich hebben, waar de latijnſche taal den accuſativus vordert enz.

Maar hoe geef ik nu mijnen leerling een oppervlakkig denkbeeld van de *dialecten?* Om wel te ſlagen, hangt het hier weder veel af van de wijze, waarop ik de zaak aangrijp. Ik neem de kaart van Griekenland, wijs Attica, Beotie en Sparta, en toon hem, dat het oude Hellas met zijne volkplantingen in klein Azie en Italie, in onafhankelijke ſtaten was verdeeld, zoo als weleer ons vaderland, en men daar wel overal de grieckſche taal ſprak en ſchreef, gelijk bij ons de nederduitſche, doch dat de eene ſtaat meer dan de andere van zachtheid of hardheid in de uitſpraak hield, even gelijk zulks in ons vaderland plaats heeft: de Groninger b. v. ſpreekt het woord *ſtraat* als *ſtroot*, de noordhollander als *ſtraet* uit. Het zelfſtandig naamwoord *zaak*, werd voorheen door ſommigen *zake* en door anderen *zaek* geſchreven en uitgeſproken. Voor *zoon* vindt men nu eens *zone* dan eens *zeun*; voor *meester*, *meister*. Bij de grieken was dezelfde verwisſeling in het ſchrijven en in het uitſpreken der vokalen: ϛρατὸς (een leger) wordt door de Aeoliers ϛροτὸς, en πράγμα door de Ioniers πρήγμα geſchreven. Gelijk in onze taal *aarde* en *eerde*, zoo in het griekſch γῆ en γᾶ. Men vindt bij onze oude ſchrijvers *van den koninck* en *van den keuning*, zoo zeiden en ſchreven onder de grieken deze volksſtam Βασιλέος gene Βασιλῆος; andere weder Βασιλέως. Door deze vergelijking verſtaat mijn leerling duidelijk, wat ik door *dialecten* bedoel. Ik open zelfs voor zijne verbeelding en overdenking

 we-

wederom een ruim veld, volk en taal en oorzaak der verschillende uitspraak betreffende. Het valt hem nu niet moeijelijk om eenige algemeene regelen te vatten, die ik hem ten leiddraad aanbied, inzonderheid nu hij weet, dat het groot verschil bestaat in de zachtheid en hardheid; en dat de volken onder den zoelen hemel van Ionie het slepende en welluidende even zoo beminden als de volken van den Aeolischen stam aan het forsche en stoute van den tongval de voorkeur gaven. Ik waarschuwe hem, om in HOMERUS niet te groote verscheidenheid van dialecten te zoeken, maar in het oog te houden, dat HOMERUS en HERODOTUS in het oud Ionisch dialect schreven, weinig verschillende van het Attische, wijl de Ioniers eene Attische volkplanting waren, en de inwoners van Attica zelfs door HOMERUS 'Ἰάονες worden genoemd.

Met zulke voorbereidende kundigheden uitgerust, mag mijn leerling tot de klassen optreden, die gewoonlijk onder het bestuur des conrectors zijn. Het getal der jonge lieden die zich hier bevinden, is gemeenlijk niet zeer groot, noch maken hunne vorderingen onderling een zoo groot verschil als in de lagere klassen. Het is dus raadzaam, om hen, zoo veel mogelijk, te gelijker tijd aan hetzelfde onderwijs deel te doen nemen; de moeijelijkste vragen vallen natuurlijker wijze aan de meestgevorderden te beurt. De onderwijzer geeft bij den aanvang eene korte beschrijving van den kring der te verrigten werkzaamheden, en zegt hun, dat hij bij de voortzetting van het onderwijs in het grieksch en latijn, op dezelfde wijze, zoo als zulks bij den præceptor is begonnen, hen leeren zal de poëzij der beide oude volken. Er moeten ten dien einde in zijne school volledige tabellen

voor-

voorhanden zijn, waarop de griekſche en latijnſche ſchrijvers behoorlijk naar hunne onderwerpen zijn gerangſchikt, en met hunnen vermoedelijken leeftijd, overgebleven geſchriften, en voornaamſte uitgaven vermeld zijn.

Het vervaardigen van zulk eene tabel kan op dezelfde wijze geſchieden als wij boven van die der *formatio temporum* zeiden. Maar zal nu hier de grondſlag worden gelegd, om het hart des jeugdigen leerlings zoo zeer te bezielen met den geest der oudheid, dat hij de ſtudien, welke hij hier beoefent, nimmer weder geheel en al vaarwel zegt, maar ze waardeert als een blijvend ſieraad voor allen leeftijd en allen werkkring, dan moet aan het leeren der griekſche taal eens zoo veel tijd worden beſteed, als de wet zelve verordent. Er moeten geene twee enkelde morgens in de week voor het grieksch worden afgezonderd. Hoe zal de leerling op zulk eene wijze, immer tot de echte kennis der ſchoonſte en uitgebreidſte taal geraken? Neen! iederen morgen en middag moet, gedurende een gedeelte van het eerſte uur, eene der *partes orationis* worden behandeld, voor men tot de overige bezigheden overga. De Conrector kan vooraf zeggen, over welk deel hij ondervragen wil, de leerling ſpaart ligtelijk eenige oogenblikken uit, om zich hiertoe voor te bereiden. De woensdag en zaturdag blijven niet alleen volgens de wet geheel en al aan het grieksch toegewijd, maar worden nog door éénen morgen en twee namiddagſtonden vermeerderd. Hier beginne men nu met HOMERUS. De jongeling, wiens geest zich zal verheffen tot al wat ſchoon en edel is, moet terſtond met eerbiedige liefde voor den vader der griekſche poëzij worden vervuld. Uit de proſa-ſchrijvers neme men APOLLODORUS of PA-

LÆPHATUS, deels wijl hun ſtijl niet moeijelijk is, deels om de ſtudie der mythologie gemakkelijker te maken. Beide aucteuren, dichter en proſa-ſchrijver, moeten in denzelfden morgen behandeld worden. Wat nu het latijn aangaat, het is thans de regte tijd om vlug te leeren lezen en te vertolken, en den ingeſlagen weg moedig te vervorderen. Mijn leerling heeft, op mijn' raad, den geheelen EUTROPIUS, zoo als wij denzelven hadden aangevangen, in ledige uren, en in de vacantien, die beide groot in getal zijn, reeds doorgelezen, en zich hierdoor een algemeen denkbeeld van de Romeinſche geſchiedenisſen leeren maken. Ik geef hem thans de metamorphoſis van OVIDIUS in handen, en zoek hem bij voorkeur die ſtukken uit, die met de lectuur van HOMERUS en APOLLODORUS het meest in verband ſtaan.

Reeds bij den edelen en dichterlijken aanhef der metamorphoſis, vestig ik de aandacht op de begrippen der menſchen, omtrent de wording der wereld, omtrent God en godsdienst. Ik toon mijn' leerling uit de bijbelgeſchiedenis zelve, die hij kent, hoe natuurlijk het is, dat de onbeſchaafde mensch tot kinderlijke denkbeelden vervalt, en zich goden vormt, die het meest met zijne neigingen en verbeelding overeenſtemmen: hoe onze voorouderen zelve (gelijk het onderwijs in de vaderlandſche geſchiedenis hem reeds heeft geleerd) toen zij nog den waren godsdienst niet hadden omhelsd, allerlei goden en godinnen aanbaden, en nog vele volkſprookjes hier van overig zijn, die de algemeene overeenſtemming aanduiden, welke er tusſchen de menſchengeſlachten, in welk werelddeel zij ook zijn, beſtaat. Ik doe hem als eene natuurlijke gevolgtrekking beſeffen, hoe de kinderachtige verbeelding alle voorwerpen vergroot, en de waarheid der

zaak

zaak daardoor inwikkelt in het kleed der verſiering: hoe uit deze bron eener ruwe vurige verbeelding, de volks-godsdienst en poëzij hebben moeten voortvloeijen. De onbeſchaafde mensch immers, onbekend met de krachten der natuur en hare werkingen, ziet overal eene onzigtbare hand, die dezelve verrigt: van daar een talloos heir van goden, in zee en lucht, op en onder de aarde, die het zwerk beroeren, zon en maan regeren, de wateren buiten hunne oevers jagen, de aarde doen beven, de menſchelijke daden gadeſlaan, in liefde en haat doen ontvlammen: van daar tempelen en beelden opgerigt, priesters en offeranden en volksfeesten ingeſteld ter eere dezer goden en der helden, die zich door weldaden zoo verdienstelijk hadden gemaakt bij hunne vreesachtige landgenooten, dat zij voor zigtbare goden worden gehouden, die bij hun verdwijnen van de aarde naar den hemel terugkeerden. Zoodanig was HERKULES de trouwe beeldtenis der griekſche natie in alle hare ſchoonheid en kracht. Ik vergeet nu verder niet optemerken, dat in zulke verſierde verhalen toch een grond van waarheid ligt, even gelijk in de reuzen- en ridder-geſchiedenisſen der middel-eeuwen, en dat zij in den eigenlijken zin de ſleutel zijn tot de geheimzinnigheden der oudste volksverhalen. Daar HOMERUS op dezelve zijne Iliade heeft gebouwd, moet zijn heldendicht tevens als een dichterlijk geſchiedboek van Griekenlands eerſte maatſchappelijke ontwikkeling beſchouwd worden, gelijk onze kronijken dit voor ons zijn. Maar naar mate HOMERUS in dichterlijke genie meer uitmuntte, was ook zijn werk, boven alle andere volksboeken van dien aard, voortreffelijker. Ten einde mijn leerling mij echter niet tegenwerpe, dat de Grie-

ken, toen zij zich aan een meer maatschappelijk leven en meer burgerlijke beschaafdheid gewenden, ook tot meer beschaafde godsdienstige begrippen hadden moeten opklimmen, merk ik hem op, dat de Grieken door taal en zeden en landaard geheel voor het dichterlijke gevormd; godsdienstige begrippen en voorouderlijke overleveringen voortplanteden, die door hunne dichters met het bevalligst kleed der poëzij werden versierd, en aan hunne verbeelding steeds het rijkste voedsel gaven: dat ook de dichters en kunstenaars liever hunne onderwerpen putteden uit deze wereld der verbeelding, die hun goden en godinnen aanbood, dan uit de wereld, zoo als zij in wezenlijkheid is; en dit denkbeeld helder ik op, door het voorbeeld onzer vaderlandsche zangers, die in navolging van Grieken en Romeinen, van IJ en Maas-nimfen, van PHOEBUS en APOLLO en de MUSEN, van VENUS en CUPIDO zingen, als of zij in der daad voor ons bestonden. Ik leer hem daarenboven, dat het volk gaarne eenen godsdienst omhelsde en verbreidde, die hun vrolijke feesten opleverde, en voor de toekomst onbezorgd liet, terwijl de weinigen, die zich, noch door dichterlijk gevoel, noch door zucht tot vermaak lieten wegsleepen, spoedig hunne gedachten op de natuur der menschen, en der dingen rondom hen leerden vestigen, en *natuurvorschers* of *zedekundige wijsgeeren* werden.

Zulke en diergelijke leeringen, die ik hier duidelijkshalve een weinig breedvoerig heb moeten vermelden, deel ik dagelijks mede, ontwikkel en herhaal ze, zoo dikwijls zij slechts te pas kunnen komen. Ik geef echter mijnen leerling weinige of geene geleerde boeken over deze onderwerpen te lezen; dit leidt hem nog te veel af van zijne latijnsche en griek-

sche

ſche ſchrijvers, die hij door en door moet beoefenen, om eenmaal uit hen, als de ware en zuivere bron, die kennis te halen, waarvan ik hem nu ſlechts voorloopig de ruwe omtrekken heb geſchetst.

Van de mythologie is alzoo de overgang tot de meer eigenlijke geſchiedenis, zeer eenvoudig. Ik heb mijn' leerling op de kaart het oude Hellas en zijne volkplantingen aangetoond. Wij willen nu eenigen der beroemde mannen, die zich aldaar bij hun vaderland, door hunne wijsheid en regtvaardigheid en dapperheid hebben onſterfelijk gemaakt, leeren kennen en hoogachten. Het ſchoonſte tijdperk der griekſche ſtaten, hetwelk alle redenaren en dichters hebben vereeuwigd, is dat, waarin de veroveringen voorvallen op de perziſche legermagt, die geheel griekenland wilde onderwerpen. Nu nemen wij NEPOS in handen, en lezen de levens van MILTIADES, THEMISTOCLES, ARISTIDES en CIMON. Wij vertalen nu reeds vlug en vaardig. Ik ſtel reeds vele vragen in het latijn voor. In het boekje der *latiniteit* worden nu ſteeds de belangrijkſte taalkundige opmerkingen aangeteekend, en wij leggen tevens een paar nieuwe boekjes aan voor de griekſche geſchiedenisſen en oudheden. Wij verdeelen nu den perziſchen oorlog in tijdperken. Het is DARIUS, die op raad van HIPPIAS, een dier ballingen, die uit bijzonderen wrok zijn vaderland een' wreeden vijand berokkende, den eerſten togt tegen Athene onderneemt. MILTIADES is als één van Athenes tien veldheeren in dezen oorlog de hoofdperſoon door zijne beſlisſende overwinning bij Marathon. Wij ſchetſen met de kleuren, die NEPOS en de andere ſchrijvers, door ons geraadpleegd, gebruiken, hoe edel en roemrijk het gedrag was van den be-

vrijder zijns vaderlands: wij betreuren zijne veroordeeling, als het bitter gevolg van te ver gedreven wantrouwen, dat in *Gemeenebesten* altijd plaats heeft omtrent uitstekende burgers.

XERXES vangt den tweeden oorlog aan, om zijns vaders smaad te wreken. Wij trekken nu met hem over den Hellespont naar de Thermopylen, en wijzen hier het graf van LEONIDAS aan, en zijne drie honderd Spartanen.

Bij deze gelegenheid maken wij, met één woord, gewag van Sparta en zijne wetgeving, van welke LEONIDAS het edelmoedig offer wilde zijn. Wij zien, na de vermeestering der Thessalische engte, het vijandelijk leger optrekken naar Athene, en de stad eene prooi der vlammen, terwijl de talrijke vloot van Artemisium, langs de kusten van Euboea naar Salamis afzakt. Hier staan wij met bewondering stil bij het schrander beleid, bij de grootmoedigheid en de krijgsdapperheid van THEMISTOCLES. Wij vergeten vooral het voorval met EURYBIADES niet, en den diplomatischen kunstgreep van den vaderlandlievenden held, om Sparta op den togt te houden, terwijl Athene zijne muren herstelde. Wij zien THEMISTOCLES als balling achter lande zwerven, en de weldaden van XERXES genieten. Wij wachten ons wel aan den eenen kant, om onze helden tot goden te verheffen, doch vermijden echter aan den anderen kant, met geene mindere bezorgdheid, om hun onbewezen misdaden te last te leggen, en hierdoor den adel der menschelijke natuur te onteeren. In het beoordeelen van daden en bedrijven moeten wij steeds met eerbiedigen schroom te werk gaan, en in twijfelachtige zaken altijd de beste zijde kiezen. Wij wijzen de grieksche bronnen aan, waaruit NEPOS heeft geput, en

en noemen inzonderheid THUCYDIDES, op wien hij zich het meest beroept; en vermelden ook de Mufen van den dichterlijken HERODOTUS, wiens algemeene gefchiedenis ten hoofddoel heeft, om een duurzaam gedenkteken op te rigten van den nationalen roem zijns vaderlands. Ik leg hem eindelijk PLUTARCHUS voor, die, fchoon jonger dan NEPOS, andere bronnen heeft bezocht. Ik fla hier de levens der griekfche helden op, en moedig mijn' weetgierigen leerling aan, om, gelijk THEMISTOCLES door de zegeteekenen van MILTIADES uit den flaap werd opgewekt, zoo ook niet eerder te rusten, voor dat hij, door de kennis dezer fchrijvers, zijn verftand zal hebben leeren verrijken, zijn hart veredelen, en zijn geest verheffen.

ARISTIDES, het uitgedrukte beeld eens regtvaardigen burgers, is met den fpartaanfchen PAUSANIAS, de held van het derde tijdvak. XERXES, over den Hellespont zijnde gevlugt, verzamelt zich het overfchot zijns legers bij Platæa, onder het opperbevel van MARDONIUS, en wordt door de evengenoemde helden geflagen. De Perzen komen nu niet weder op griekfchen bodem.

Het eigenlijk tijdvak van den oppermagtigen invloed der Atheners op het beftuur der griekfche zaken neemt hier een' aanvang.

Tot hiertoe hadden de vrijftaten, ieder hunne afzonderlijke hulptroepen leverende, zich gefchaard onder het opperbevel der Spartanen; doch eerbied voor de deugden van ARISTIDES, en afkeer van de ftreken van PAUSANIAS, doen hen, die vrij in hunne keus waren, naar Athene overhellen, waar de eerlijke ARISTIDES de geldzaken regelde der bondgenootfchappelijke kas. Wij zien met be-

vreem-

vreemding, hoe Sparta, bij eene zoo strenge wetgeving, eenen PAUSANIAS, en naderhand eenen LYSANDER kon voortbrengen. Doch misschien was hun gedrag gedeeltelijk aan de te groote strengheid der wetten zelve te wijten. Zij gaven welligt al te weinig toe aan menschelijke zwakheid. PAUSANIAS en LYSANDER werden waarschijnlijk buitenslands het meest weggesleept door het tegenovergestelde van het geen zij te huis zagen. Zoo raken de uitersten elkaar het meest!

Het is eene waarheid van algemeene toepassing in de geschiedenis der volken, dat, voor derzelve dat oogenblik het roemrijkst is, waarop een algemeen gehate vijand het vaderland bedreigt, aantast, en door eensgezindheid van wil en vereeniging van hart en hand verdreven wordt. Edel door haren moed, en verheven door haren roem, is de verblijde natie niet te vreden met den vijand te hebben verslagen; zij vervolgt hem in zijne vlugt, bestookt hem in zijn eigen land, dwingt hem eenen onteerenden vrede af, keert met buit beladen terug; en het vaderland prijkt en schittert nu, gelijk de zon, die lang achter dreigende wolken verscholen, glinsterende stralen uitwerpt. De eer van zulk een werk voor zijn vaderland tot stand te hebben gebragt, komt aan CIMON toe, den zoon van MILTIADES. Thans volgen de vijftig schoone jaren, waarin Griekenland en voornamelijk Athene, onder het weldadig bestuur van den onvergelijkelijken PERICLES, de zoete vruchten des vredes smaakte. De Spartanen konden echter dien bloei niet dan met leede oogen aanzien, en hieven weldra den bijl op, die MINERVA's olijfboom omver zoude houwen; doch PERICLES beschermde denzelven, gewapend met het schild der onzigtbare godin. Maar

ten

ten laatsten zegepraalde de algemeene jaloersheid der bondgenooten, en de wispelturigheid van den menschelijken geest, die nimmer met het tegenwoordige te vreden, steeds haakt naar onbekende dingen. — PERICLES stierf, en Athene stond met weifelenden kans eenen oorlog door van zeven-en-twintig lange jaren. De veldheeren, wier leven NEPOS uit dit tijdvak beschrijft, zijn ALCIBIADES en LYSANDER.

ALCIBIADES zou de grootste man zijn geweest, waarop zich de oude wereld mogt verheffen, wanneer hij bij zijne overige groote begaafdheden, de belangelooze vaderlandsliefde van PERICLES had bezeten. Wij nemen nu, even als de Atheners van dien tijd, de kaart van Sicilie in handen, en ontvouwen bij die gelegenheid met een enkel woord, de oude geschiedenis van dat beroemde eiland. Tot vermaak en opheldering, en om steeds het eene gedeelte met het ander te verbinden, voegen wij de beschrijvingen van OVIDIUS en CICERO er bij. Wij geleiden de Atheensche vloot naar Sicilien, en betogen de noodzakelijkheid der mislukking, wijl de onderneming onberaden, de eensgezindheid zwak, en de Atheners voor de Syrakusers waren, het geen kort te voren de Perzen voor hen waren geweest. De geschiedschrijvers van Syracuse kunnen wij vervolgens nog nader toelichten, door de levensbeschrijvingen van DION en TIMOLEON, den WASHINGTON van den ouden tijd. Athenes staatsbestuur intusschen vertoont ons de schilderij van een toomeloos paard, hetwelk dartel van weelderigheid op hol geraakt, en zich zelven in den afgrond stort. Hieraan wijten wij voor een groot deel de ongelukken van ALCIBIADES, en de nederlaag bij Aegos-Potamos, die aan LYSANDER den zege schonk,

en

en Athene aan zijne willekeur onderwierp. Athene, gestraft voor zijne dwaasheid, moet zijne roemrijke muren slechten, en het bestuur in handen geven van dertig mannen, die van Sparta's wenken vlogen, en zoo vele dwingelanden waren hunner eigen medeburgers. THRASYBULUS verlost Athene van dit juk, en geeft den Staat aan de vrijheid weder. Een burgerverbond, den edelen naam van μὴ μνησικακεῖν dragende, wordt getroffen, de twisten en partijschappen bijgelegd, het oude vergeven en vergeten.

Athene herstelt zich van zijne geleden rampen; en om zich steeds te beveiligen tegen Sparta, zijnen natuurlijken vijand, verbindt het zich telkens met die volken, tegen welke Sparta zich wapende. IPHICRATES, CHABRIAS, CIMON en TIMOTHEUS munten in dezen tijd uit, en handhaven de magt van Athene tegen zijne volkplantingen en bondgenooten, gelijk de Byzantinen, de Rodiers, Chiers en anderen. TIMOTHEUS dwingt Sparta geheel en al afstand te doen van het gezag ter zee. Maar te lande hadden de Spartanen steeds het meesterschap behouden, en zelfs Theben den druk hunner heerschappij doen gevoelen. Maar deze vrije Republiek vindt in PELOPIDAS en den waarlijk grooten EPAMINONDAS, de wrekers harer geschonden regten. Zij bevrijden eerst, op de velden van Leuctra, den vaderlandschen grond, en brengen daarna den oorlog in het hart van Peloponesus over. AGESILAUS beschermt echter met al zijn beleid en dapperheid het angstige vaderland, hetwelk toen te regt voor de wraak der Thebanen vreesde. Theben bloeide door de vrucht zijner overwinningen, doch zijn bloesem zoude spoedig verwelken met geheel Griekenland. Het dachte er op dien tijd niet aan, dat de bloode jongeling,

ling, welke het in zijne muren als gijzelaar bewaarde, zijn bederf zoude voltooijen. De roem van EPAMINONDAS ontvlamde het hart van den jongen PHILIPPUS, die dagelijks deszelfs groote daden zag, en zijne onderrigtingen aanhoorde. Op den troon van Macedonie gezeten, was de vermeestering van Griekenland, wiens volslagen gebrek aan nationale overeenstemming hij grondig had doorzien, zijne eenige begeerte, en het groote doel zijner regering. Hij bereikte zijn oogmerk, wijl hij de belangen van iederen staat in het bijzonder wist te ontdekken en te vleijen. In de velden van Chæronea gaat de gloriezon van Griekenland onder, en weinige jaren daarna, ziet Theben den stouten Macedonier de toorts in zijne daken steken. Tot deze tijden ongeveer, behoort het leven van PHOCION.

Misschien heeft de liefde voor een onderwerp zoo rijk in leering, mij te verre vervoerd; en gaarne vraag ik verschooning, voor mijne breedvoerigheid; doch ik heb eene kleine proef willen geven van de leerwijze, op welke naar mijne meening de beginselen der oude geschiedenis met de schrijvers zelve in verband gebragt, en behandeld moeten worden. Daar men alle onderwijs, zoo veel mogelijk aan de zinnen behoort te onderwerpen, beschouw ik de levens van C. NEPOS, als eene getrouwe schilderij, welke ik mijnen leerling voorhoude, en op welke ik hem terug wijze van iederen uitstap, dien wij doen. Zulk een boek wordt hem zoo gemeenzaam, dat hij telkens uit eigen beweging, op hetzelve zijne oogen wendt, en gevestigd houdt, gelijk iemand die getroffen is door de schoonheid van eene fraaije schilderij, waarop hij de beeldtenis ziet vertegenwoordigd van een onderwerp, dat hem behaagt. Hij leert de kracht der

der kleuren kennen, alle de fijne trekken opmerken, en het geheim des meesters ontdekken; zoo wordt ook de zuivere en bondige ſtijl van NEPOS, welken mijn leerling dagelijks leest en herleest, hem ten laatſte geheel eigen. Tot naauwkeuriger beoefening, laat ik hem, bij het eindigen van ieder leven, eene korte opgave van den inhoud doen, met de woorden, zoo veel mogelijk, des ſchrijvers zelven. Om te voorkomen, dat men tijden en gebeurtenisſen niet verwarre, en wel lette op den toeſtand der onderſcheiden ſtaten van Griekenland, bij gelegenheid van een of ander aanmerkelijk voorval, maak ik mijn leerling, met de tijdrekenkundige tafels bekend, die in de meeſte uitgaven van NEPOS worden gevonden. Hij vindt naderhand geene zeer groote moeijelijkheid meer, om derzelver afſchrift of gemaakt uittrekſel te vermeerderen, en de geſteldheid van Griekenland en Romen in hetzelfde tijdvak vergelijkender wijze nategaan.

Mijn leerling thans gemeenzaam bekend met de helden van Griekenlands ſchoone dagen, is onverzadelijk in zijne begeerte en lust naar meerdere kennis. Het vervolg van Griekenlands lotgevallen gaat hem even zeer ter harte, als in zijne kindſche jaren de vertelling, waarna hij met oog en ooren luisterde. Ik maak van dit oogenblik gunſtig gebruik, om den lust voor de griekſche letterkunde ſteeds meer en meer op te wekken, en tracht tevens een heilzamen invloed te verkrijgen op de huisſelijke bezigheden en letteroefeningen van mijnen leerling, in ledige oogenblikken. Ik rigt dezelve zoo veel mogelijk tot de hedendaagſche geſchiedenis, inzonderheid tot die van het dierbaar vaderland, in welks lotgevallen wij zoo dikwijls eene treffende overeenkomst ontmoeten met die der griekſche ſtaten. Een enkele vonk in het hart geworpen,

waar

waar overvloed is van brandbare ſtof, is dikwijls genoeg, om de verkwikkendſte warmte te ontſteken. — Vraag, bij voorbeeld, een jongeling van veertien of vijftien jaren, wien gij op de aangetoonde wijze met Griekenlands groote mannen hebt bekend gemaakt, of hij niet gaarn een echt afbeeldſel van eenen EPAMINONDAS of DEMOSTHENES zoude willen zien? Hij geeft u voorzeker met geestdrift zijn verlangen te kennen; en rigt gij thans, na uwe vraag, ook uw geſprek met oordeel in, hoe ligtelijk wekt gij dan misſchien den lust in hem op voor de oude penningkunde, of liever voor die geheele wetenſchap, die men thans de Archæologie pleegt te noemen. TIBERIUS HEMSTERHUIS, die even teederlievend vader, als beroemd geleerde was, had de gewoonte, om zijnen lieven FRANS, wanneer hij eenige penningen vroeg om er mede te ſpelen, telkens een klein getal oude munten te geven, wier opſchrift en beeldtenis hij den knaap op eene kinderlijke wijze verklaarde. De kleine FRANS vermaakte zich met deze vreemde geldſtukken, en kwam telke reize weder bij zijn' vader loopen, en weder vragen: wie deze of gene der afbeeldſels was, en welke bijzonderheden zijn papa hem over dezelve had medegedeeld; als hij zijn' kleinen ſchat naauwkeurig kende, ontving hij weder nieuwe, en werd op deze wijze, al ſpelende, met de meesten der Romeinſche Keizers bekend. HEMSTERHUIS maakte nu weldra zijnen zoon oplettende op den meerder of minder fraaijen vorm der verſchillende medailles, en toonde hem daardoor den voortgang of het verval dier kunst in de onderſcheiden tijdvakken. FRANS HEMSTERHUIS werd naderhand, gelijk ieder weet, de fijnſte kunstkenner en de warmſte beoefenaar van alles, wat in den griekſchen

zin, schoon mag heeten, en erkende dikwijls met kinderlijke dankbaarheid, hoe zeer hij, ook in dit gedeelte zijner studien, alles aan de zorg zijns beroemden vaders verschuldigd was. Dit treffend voorbeeld drukt mijne meening duidelijker uit, dan een breedvoerig betoog over de pligten, die ik hier den onderwijzer zoude willen opleggen.

Ik zal, na dit alles, de reden niet behoeven te ontwikkelen, waarom ik de beoefening der Mythologie, der Historie en Geographie liefst met het lezen der oude schrijvers zelve verbinden, en het afzonderlijk uur, door de wet ten dien einde verordend, in dier voege inrigten wilde, dat men zulke schrijvers behandelde, die meer opzettelijk ten dienst der evengenoemde wetenschappen kunnen gebruikt worden. De aangeprezen compendia, gelijk VAN DAM, SCHROCK en CELLARIUS behooren daarom niet verworpen te worden; zij kunnen zelfs met goed gevolg ter verklaring der oude schrijvers dienen. Maar ik vraag het allen, die eenige ondervinding hebben, of het voor een weetgierigen jongeling niet veel nuttiger en aangenamer is, de zoogenaamde fabel-leer uit de Metamorphosis en Heroides van OVIDIUS, dan uit een dor handboek van VAN DAM te leeren kennen. En geldt niet in vele opzigten hetzelfde omtrent de *compendia geographiæ antiquæ?* Wat baat toch de kennis der oude aardrijks-beschrijving zonder de kennis der oude taal en schrijvers, die wij hier als leidslieden te hulp roepen en volgen, en in het onderwijs op de scholen nimmer moeten ter zijde leggen? Met NEPOS of VIRGILIUS in de hand, doorkruisen wij een groot deel der oude wereld. Nu eens zijn wij op Grieksch, dan weder op Romeinsch en straks op Ægyptisch, Carthaagsch of Per-

Perzisch grondgebied. Mijn leerling weet, dat hij ieder land of plaats op de kaart moet kunnen aanduiden; is het dan wel noodig hem gedurende een geheel afzonderlijk uur, met het opzeggen van eene verwarrende menigte van landen en plaatsen bezig te houden, of liever te vermoeijen? Hij gebruike niet te min het uitmuntend handboek van CELLARIUS, gelijk hij zijne woordenboeken raadpleegt.

Het werkje van SCHRÖCK is een allergeschiktst boek voor huisselijk lectuur. Men drage zorg, dat alle de leerlingen zich hetzelve aanschaffen, en geve hun bepaalde taken ter lezing op; doch op de latijnsche scholen zelve moeten latijnsche en grieksche geschiedschrijvers ten dien zelfden einde behandeld worden. JUSTINUS moge niet overal even zuiver van stijl en onfeilbaar in zijne verhalen wezen, zijne algemeene geschiedenis blijft niet te min een gemakkelijk en nuttig handboek. Waar hij van zaken spreekt, ook bij andere schrijvers vermeld, vergelijke men hem, en heldere den eenen door den anderen op: dit is de ware en gezonde critiek der geschiedenis; en met zulk eene behandeling kan het lezen en bestuderen van SCHRÖCK op eene voortreffelijke wijze gepaard gaan; de leerlingen leggen dan telkens een bewijs af, of zij te huis hun handboek hebben nageslagen over onderwerpen, die in JUSTINUS, of welke de schrijver moge zijn, aangehaald worden. Op sommige scholen geeft de rector, naar ik bespeur, wijdloopige dictaten; ik zie volstrekt geene reden, waarom de onderwijzer hier den professor moet spelen; zijne dictaten kunnen bijna niet anders dan oppervlakkig en nutteloos zijn. Oppervlakkig, wijl het hem, ook bij de uitgebreidste kundigheden, aan den noodigen tijd ontbreekt, om ze naar zijn' zin op te stellen;

en nutteloos, wijl de jonge lieden zich vervelen met zoo lang voor schrijfmachine te dienen, en reeds vooraf een' tegenzin hebben, om hun overhaast geschreven schrift met aandacht na te lezen. Welke zijn zelfs op de hooge scholen de vruchten van alle die wijdloopige dictaten, die men in 4 of 5 jaren bij een verzamelt? Hoe veel belangrijks kan er niet mondeling worden voorgedragen, eer ééne bladzijde, die dikwijls voor een deel uit citatien bestaat, gedicteerd zij! Ik weet wel, dat zulk een mondelinge voordragt kundigheden vooronderstelt, die niet zonder zweet en arbeid worden verkregen; doch juist daarom is het een zoo dure pligt, behoedzaam te zijn in de keuze eens onderwijzers, die het hart en verstand der jeugd zal vormen en voorbereiden tot de kennis van menschelijke en goddelijke wetenschappen. Ik vorder evenwel geene overhaasting, maar naauwkeurige behandeling, en sta gaarne, om te lezen en het gelezene te herhalen, een' geruimen tijd toe. Ik zal te vreden zijn, wanneer de bovengenoemde levens van NEPOS b. v. in de namiddag uren, en in het afzonderlijk uur, voor de geschiedenis bestemd, gedurende de anderhalf jaren in de conrectorale klasse worden doorgelezen. Ik vergun dus ten minste 14 dagen voor ieder levensbeschrijving. Er blijven ook dan nog in de schooluren altijd ledige oogenblikken over, die tot eene andere verrigting kunnen gebruikt worden. Het vervaardigen der thema's voor den prijs kan op eene geschikte wijze een deel van dien tijd aanvullen; echter zij één thema 's weeks voldoende, die, om de behoorlijke breedvoerigheid te erlangen, en niet te veel tijds in eens te rooven, bij tusschenpoozen zoude kunnen afgewerkt worden. De vrees voor heimelijke hulp van meergevorderden kan ligtelijk worden voorge-

ko-

komen, door de opftellen, bij het eindigen van den fchooltijd, aan den onderwijzer ter bewaring te geven, en ze niet, dan op de fchool zelve, te vervolgen. In fommige fcholen worden de thema's in het hollandsch gedicteerd, en door de leerlingen nagefchreven. Een volftrekt noodeloos tijdverlies! Elders gebruikt men wel gedrukte thema-boeken, doch wier inhoud geenzins ftrekt, om de fcholieren met het ware gevoel voor de oudheid te bezielen. De gefchiedkundige, gelijk van DÖHRING over Romes lotgevallen, zijn voorzeker niet genoeg aan te prijzen. Die een diergelijk werkje vervaardigde, over Griekenlands ftaat en letterkundige gefchiedenis, zoude aan de jeugd eene groote weldaad bewijzen, en ftaat mogen maken op de vereerende goedkeuring der geleerde Maatfchappij, die de welmeenendfte vraag over het onderwijs heeft voorgefteld; want over het geheel heeft alles, wat de fcholen aangaat, een te romeinsch voorkomen, indien ik mij dus mag uitdrukken. De griekfche zaken worden te veel verwaarloosd, en het is tegen deze gevaarlijke onachtzaamheid, dat wij op onze hoede moeten zijn, willen wij aan de Maatfchappij toonen, hoe haar edel doel het best te bereiken. Het lijde dus geene tegenkanting, wanneer ik van de zes morgenftonden in deze fchoolklasfe, de helft derzelve aan de griekfche taaloefening toewijde.

Zoo dra ik mijnen leerling in OVIDIUS den weg eenigzins gebaand heb, durf ik hem gerustelijk de beide kleine dialogen van CICERO *de fenectute* en *de amicitia* in handen geven. In het fchoolreglement van 1816 worden de wijsgeerige fchriften van CICERO met ftilzwijgen voorbijgegaan. Het fchijnt dat men dezelve, als min gefchikt voor de jeugd, befchouwd heeft. Ik wenschte gaarne te weten, op wel-

ken grond zulk eene meening steunt; want met dankbaar gevoel herdenk ik nog in dit oogenblik de vervlogen dagen mijner eerste jongelingschap, toen mijn geliefde leermeester mijn' smaak trachtte te vormen door CICERO en de gulden lessen, waarvan inzonderheid zijne wijsgeerige werken overvloeijen. En waarlijk welk een heerlijk tooneel opent zich hier voor onderwijzer en leerling beiden, om zich te verlustigen met de zuivere denkbeelden, die de ouden van deugd en pligt, en alles wat schoon en betamelijk is, hebben gehad!

De onderwijzer geeft natuurlijker wijze in den beginne een algemeen overzigt over deze beide schriften van CICERO, waarvan iedere uitdrukking hem gemeenzaam bekend moet zijn. Hij spreekt hier van den geliefden dialogischen vorm der ouden, en wijst hem op PLATO, wiens goddelijken stijl en verhevene wijsbegeerte CICERO op iedere bladzijde in het latijn tracht uit te drukken. Immers het begin zelf van de zamenspraak *over den ouderdom*, is bijna eene vrije vertaling van het begin van PLATO's gesprekken *over het Gemeenebest*. In CATO den ouden, wiens naam de zamenspraak ten opschrift heeft, herkent mijn leerling den eerwaardigen Romein, met wiens leven hij zijne lektuur der latijnsche schrijvers heeft begonnen. Hij herleest nog eens te huis dit leven, en vergelijkt hetzelve met de getuigenis, dewelke CATO in CICERO's zamenspraak van zichzelven geeft.

Ik beveel nu bij deze gelegenheid insgelijks de huisselijke lezing aan van het leven van ATTICUS, den beminnelijksten man onder alle de Romeinen, aan wien CICERO zijne verhandeling opdraagt. De wijze van behandeling zij voor het overige in CICERO de-

dezelfde, als wij boven omtrent NEPOS hebben aangewezen. De onderwijzer ga steeds met langzame doch vaste schreden voort, om zijnen leerling oplettende te maken op de keuze der woorden door CICERO gebezigd, op derzelver ware kracht en beteekenis, op de zuiverheid en fraaiheid van den stijl, op de zedelijke wijsgeerige denkbeelden in denzelven voorgedragen, en voorts op alles, wat op de geschied- en letterkunde, op de wijsbegeerte en op de oudheden in het algemeen betrekking heeft.

Na de eerste lezing worde eene tweede aangevangen. Al wat ik mondeling heb medegedeeld, toets ik nu, door naauwkeurig te ondervragen, of wel begrepen, en in het geheugen geprent zij. Sommige plaatsen laat ik in het nederduitsch vertalen, en bewaar deze vertalings-proeven onder mij, tot zeker tijdstip, welk ik meest geschikt oordeel om ze weder in het latijn te doen overbrengen. Mijn leerling verbetert dan zijne taak naar CICERO zelven, en leert het kiesch gebruik van woorden en uitdrukkingen van nabij opmerken. Voor eene afzonderlijke taak, in eene der vakantien te verrigten, doe ik mijnen leerling het tweemaal gelezen boekje nog eens onder handen nemen, de hoofdverdeelingen van het gesprek opteekenen, en daaronder plaatsen alle de bewijsredenen, die CICERO onder den persoon van CATO aanvoert, ten betooge: dat de ouderdom geen drukkende last is, noch ons terughoudt van het verrigten van bezigheden, en het smaken van ware genoegens enz.

Offchoon van de grieksche schrijvers alleenlijk APOLLODORUS en HOMERUS worden gelezen, laat ik mijnen leerling, die dagelijks van zijne bedrevenheid in de *partes orationis* eene kleine proef geeft, de evengemelde plaats van PLATO afschrijven, en

 stel

ſtel hem op de proef, in hoe verre hij hier en daar de navolging van CICERO ontdekt. Het moeijelijke eens ſchrijvers is toch doorgaans meer gelegen in het onderwerp dan in de voordragt, en PLATO's verhaal is hier zoo eenvoudig mogelijk. Ik herhaal deze proef bij het XXIIſte hoofdſtuk, en geef de plaats uit de Cyropædie op, welke CICERO hier aanvoert, gelijk ik in de andere zamenſpraak *over de vriendſchap*, telkens de plaatſen naſla, uit de gedenkwaardigheden van SOCRATES door XENOPHON ontleend. Ik toon weder de naauwe verwantſchap aan, tusſchen de griekſche en romeinſche letterkunde, en overtuig mijn leerling, dat dezelve zoo onafſcheidelijk zijn, dat de eene de hulp der andere niet kan ontberen. Ik wijd hem bij deze lectuur langzamerhand in de begrippen der ouden, omtrent den dood en de onſterffelijkheid, waartoe de laatſte hoofdſtukken der eerſte, en het begin der tweede zamenſpraak mij zulk eene uitnemende gelegenheid aanbieden, en wek langs dezen weg den lust op voor de oude philoſophie in het algemeen.

Wij verlaten thans de klasſe, waar de conrector gewoonlijk onderwijst, en treden de ſchool des rectors binnen. Het ontbreekt ons in der daad niet aan uitſtekende onderwijzers in deze bovenſte klasſen; maar dat zij niet al het nut ſtichten, hetwelk men van hunne talenten zoude mogen verwachten, is deels toe te ſchrijven aan de onderwijzers der lagere klasſen, deels aan het te kort verblijf der leerlingen op de rectorale ſchool.

Wat het eerſte aangaat, hebben wij boven onze meening met gepaste vrijmoedigheid geuit: het andere gebrek kan, naar ons oordeel, gemakkelijk worden verholpen door het eenjarig verblijf der ſcholieren dezer klasſe in een tweejarig te veranderen.

Het

Het steunt toch voorwaar op geene aannemelijke reden, waarom het onderwijs juist dáár van den kortsten duur zal zijn, waar de leerling, wegens zijne reeds gemaakte vorderingen, het meeste nut trekken en het best voorbereid kan worden voor de wetenschappen der hooge scholen. Ik zoude dezen tweejarigen schooltijd, in vier halfjarige *cursus*, willen verdeelen, en naauwkeurig bepalen, wat in ieder derzelve geleerd moet worden. Het halfjarige examen zoude het bewijs kunnen geven, of de leerling de voorgeschreven taak verrigt, en aan alle zijne pligten, hem gedurende het half jaar opgelegd, voldaan heeft.

De rector zoude naar mijn oordeel moeten aanvangen met eene zeer naauwkeurige *recapitulatie* te doen, en wel bij wijze van examen, van alle de bezigheden in de lagere klasfen verrigt. Een diergelijk onderzoek zoude alle twee maanden kunnen herhaald worden, en het regt van voorzitten hiervan afhangen, wijl zulks met het uitdeelen der kaartjes (waar over beneden) hier gevoegelijk kan verwisfeld worden. Bij dit tweemaandelijksche onderzoek moeten de doorgelezen stukken der griekfche en latijnsche schrijvers mondeling herhaald, en de zakelijke inhoud aan het verstand en geheugen herinnerd worden. Zulks geeft den leerling de verpligting, om te huis het gelezene nog eens door te loopen, zijne aanteekeningen te herzien, en steeds in goede orde te houden.

Reeds bij den aanvang van het eerste halfjaar wilde ik, van de zes morgenstonden, vier aan het grieksch toewijden, en deze inrigting tot op het einde onafgebroken vasthouden. Homerus blijft natuurlijker wijze de dichter, welken men, eens in handen genomen, niet dan bij tusschenpoozen mag ter zijde leggen. De leerling wordt steeds meer en meer met den waren

geest van HOMERUS bekend gemaakt, door geen enkel woord onachtzaam voorbij te gaan; want dit moet als eene onwrikbare waarheid worden ingescherpt, dat geene breedvoerige commentarien, geene geleerde dissertatien, geene *aesthetische* beschouwingen, zoo goed den waren weg aanwijzen tot de kennis van HOMERUS, als de naauwkeurige beoefening der voortreffelijke taal, waarin hij gezongen heeft. Ja ik toon zelfs mijnen leerling, van tijd tot tijd, door geschikte voorbeelden, hoezeer geen gering deel der dichterlijke schoonheden, in de taal en uitdrukking zelve gelegen zijn: hoe de juistheid en kunstige woordvoeging in de Epitheta b. v., hoe het zachte, het harde, het welluidende en het verhevene in de beschrijvingen, aan het vermogen der taal zijn dank te wijten. Ten dien einde vestigen wij nu ook onze aandacht op de vers-maat door HOMERUS gebezigd, en toonen met een enkel woord derzelver verschil aan, met die der hedendaagsche volken, welke bijna allen tot het rijm hunne toevlugt nemen. Ook hier trachten wij weder het nuttige en belangrijke van dit werktuigelijke gedeelte der poezij zoo intescherpen, dat de lust des leerlings voor derzelver beoefening worde opgewekt, en hij niet te vreden zij met bij de sleur te *scanderen*, maar de kracht en het gebruik leere kennen der onderscheiden *vers-maten*, der *voeten*, en derzelver *leden*, hetwelk alles met de oude muzijk in een onafscheidelijk verband staat. Ter bevordering der Griekfche taaloefening laten wij de behandelde plaats van HOMERUS, (gelijk daarna die van HERODOTUS,) in den zoogenoemden *dialectus communis* op papier brengen. De leerling, die deze plaats nu bij herhaling onder oogen heeft gehad, prent ze gemakkelijk in zijn geheugen, en toont, door

ze

ze van buiten opte zeggen, of hij ze verstaan, en de schoonheden, in dezelve allerwegen verspreid, gevoeld heeft. Bij het einde eens boeks, (en dit zelfde gelde omtrent alle de schrijvers, die behandeld worden,) ontwerpe de leerling, in het latijn, eene korte opgave van deszelfs hoofdzakelijken inhoud. Een uitmuntend model vinden wij, in dit opzigt, in de argumenta, die MURETUS heeft gemaakt van de blijspelen van TERENTIUS, en ERNESTI van vele schriften van CICERO. Bij de lektuur van HOMERUS, kan die van HERODOTUS nu spoediger gevoegd worden, dan men gewoonlijk denkt. Het dialect, de stijl en voordragt dezer beide schrijvers hebben eene zoo groote overeenkomst. Het is daarenboven den koninklijken weg ingeslagen, van de oudste schrijvers aantevangen. Dit is de raad van den hoogleeraar WIJTTENBACH, omtrent het akademisch onderwijs, en waarom zoude men niet reeds op 's rectors school die methode volgen, en den wijzen raad des hoogleeraars in acht nemen? Hoe zuiver ook de stijl van LUCIANUS zij, en hoe geestig zijne schrijfwijze, twijfel ik echter, of de *dialogi mortuorum*, voor mijnen leerling, die de mythologie, als eene voorbereiding voor de geschiedenis, en als eene schildering van de zedelijke en natuurkundige volksbegrippen der vroegste tijden heeft leeren beschouwen, eene regt geschikte lektuur zij; althans wanneer wij steeds, gelijk onze pligt dit vordert, de kennis der zaken met die der taal zullen verbinden. Mijn leerling is, om zoo te spreken, nog niet rijp, den volksgodsdienst der Grieken van zulk eene belagchelijke zijde te zien voorgesteld. Toen LUCIANUS schreef, had de eigenlijke Grieksche natie, zoo als zij in hare vrije staten bloeide, opgehouden te bestaan, en het is toch

in

in die bekoorlijke oorden, waar ik mijnen leerling moet geleiden, om in hem de geestdrift voor de oudheid te ontsteken. HERODOTUS is inderdaad niet moeijelijk om te verstaan, inzonderheid, wanneer men de uittreksels kiest, die WIJTTENBACH in zijne *selecta Historicorum* gegeven heeft, waar wij in de *voorrede* leeren, hoe ons den vader der Grieksche geschiedenis voor te stellen, en uit de *aanteekeningen*, hoe denzelven op de oordeelkundigste wijze te behandelen.

Ik laat hier tevens de gelegenheid voor de beoefening der Historia Litteraria niet voorbijgaan, en wijs mijnen leerling op de reeks der grieksche geschiedschrijvers, die na HERODOTUS in verschillende tijden gebloeid, en in hunnen stijl nimmer geheel en al dat dichterlijke verloren hebben, hetwelk de oude geschiedschrijvers zoo zeer van de hedendaagsche onderscheidt.

Een uitmuntend overzigt, over de eerste tijden der Romeinsche Republiek, is de wijsgeerige inleiding van SALLUSTIUS voor zijn *bellum catilinarium*. Het is nu het regte tijdstip om dat geschiedverhaal te lezen. Als de onderwijzer de noodige bekwaamheden bezit, kan hij de kortheid des schrijvers ligtelijk door gepaste voorbeelden, uit de romeinsche geschiedenis gehaald, te gemoet komen, en door mondelinge voordragt; als door eenen commentarius, ophelderen.

In SALLUSTIUS zijn meesterachtige proeven van romeinsche welsprekendheid. Het is niet genoeg dezelve te vertalen, de leerling moet tot derzelver geest trachten door te dringen, en ten dien einde de bewijzen aanstippen, die b. v. CÆSAR en CATO, ieder voor hun tegen overgesteld gevoelen, met eene zoo schitterende begaafdheid van te spreken en te overreden, aanvoeren.

Op

Op deze wijze bereidt men den leerling voor de oratien van CICERO, den vader der romeinsche welsprekendheid, en den eenigsten wiens schriften in dit vak overig zijn. Ik stel mijnen leerling de welsprekendheid voor, als de kunst om *wel te spreken*; waarin de ouden en met name de Grieken, even gelijk in de dicht- en beeldhouwkunst, op eene onovertreffelijke wijze hebben uitgeblonken. Wij toonen nu op onze tabel de grieksche redenaars, van wier schriften wij overblijfsels hebben, en verzekeren bij voorraad onze aandachtige toehoorders, dat CICERO, en door zijne redevoeringen zelve, en door den diepen eerbied, waarmede hij altijd van DEMOSTHENES spreekt, een uitstekend bewijs geeft, hoe zeer hij de redevoeringen van den edelen staatsman van Athene, als modellen beschouwd heeft, ter vorming van den waren smaak der ware welsprekendheid. Uit de romeinsche staatsgesteldheid ontwikkelen wij de natuurlijke reden, die de Romeinen, bij het ontluiken der beschaving, zoo spoedig tot goede redenaren vormde, en de beide GRACCHEN, CRASSUS, ANTONIUS, HORTENSIUS en anderen voortbragt. Wij wijzen den senaat, de volksvergaderingen, en de regtbanken, als de drie oefenscholen aan, waar de welsprekendste het zekerst van de overwinning was. Wij scheiden de redenvoeringen van CICERO van een, en brengen ze terug, deze tot het genus deliberativum in den Senaat gehouden, andere tot het genus demonstrativum aan het volk voorgedragen, en de meeste overige tot het genus judiciale, uitgesproken voor den prætor en judices selecti.

De redevoeringen van CÆSAR en CATO bij SALLUSTIUS, en die van CICERO tegen CATILINA, kunnen ter proeve strekken van het eerste soort. Ik zou-

zoude het best oordelen de *catalinariæ* op die plaatsen van SALLUSTIUS te lezen, waar zij wegens de tijd-orde moeten ingelascht worden. Als CATILINA gesneuveld is, hebben de redevoeringen van CICERO reeds een groot deel van hare belangwekking voor de leerlingen verloren. Onder de volksredevoeringen biedt de schoone verdediging der *lex manilia*, eene gunstige gelegenheid aan, om er eene *analyse* of *geraamte* van te maken, indien ik dit woord durf bezigen, en alle de bewijsredenen onder zekere hoofdverdeelingen te plaatsen, gelijk CICERO ze voordraagt. Deze oefening is ten hoogsten nuttig voor het leeren schrijven in het latijn, voor de ware kennis der veelvuldige zaken hier vermeld, en voor de oordeelkundige overweging van de kracht der bewijzen, waarvan de redenaar zich bedient. De loop van den mithridatischen oorlog, de gevaren, waarmede de inkomsten der Romeinen uit de *vectigalia* van Azien bedreigd worden, de verdiensten van POMPEJUS, in wiens persoon het beeld eens volmaakten veldheers geschetst wordt, moeten hier alle met één woord aangestipt worden, willen wij de redevoering behoorlijk verstaan. Met geen minder regt geldt deze voorgeschreven wijze van te *analyseren* in de regterlijke redevoeringen. De jongeling, die voor de pleitzaal wordt bestemd, zal eenmaal de vruchten smaken van deze eenvoudige oefening: hij leert CICERO daardoor het meest in al zijn kracht als verdediger zijner aangeklaagde vrienden kennen, en bewonderen. Voor jonge lieden durf ik het meest aanbevelen de redevoeringen voor ARCHIAS, R. AMERINUS en MILO; die voor CLUENTIUS is zeker wel de doorwrochtste, doch tevens, door de ingewikkeldheid der zaak, de moeijelijkste.

De

De leeraar gevoelt hier zonder twijfel, hoe noodzakelijk het voor hem is eenige kennis der romeinsche wetten en regtspleging te hebben, hij zal anders telkens op gedane vragen verlegen staan. Men kan toch de leerlingen niet altijd tot boeken verwijzen, die hen dikwijls of geheel verwarren, of den tijd voor andere bezigheden aan hun ontrooven. De onderwijzer behoort steeds de vraagbaak, en als het ware de levende commentarius voor zijne leerlingen te zijn, en voorzeker zal hij dit kunnen zijn, wanneer hij aan de hooge school in die wetenschappen onderwezen is, die voor zijne betrekking, als leeraar in de oude talen, onmisbaar moeten beschouwd worden.

Maar welk onderwijs zal nu de leerling in de rhetorica ontvangen, om alle de schoonheden der Ciceroniaansche welsprekendheid bij name te leeren noemen? Naar ons oordeel zijn de beste lessen der rhetorica in CICERO's redevoeringen zelve te vinden. Waartoe toch alle de stijve regelen en voorschriften, waarbij men eene rede in zekere deelen splitst, en de figuren als in gelederen rangschikt. De man van genie laat zich door dezelve niet binden, en de onbekwame spreker misbruikt derzelver gebruik. Is inderdaad de geheele welsprekendheid niet vervat in het enkel denkbeeld van *wel*, dat is *der zaak* en *omstandigheden passend* en *overeenkomstig* te *spreken?* Alle de redekunstige figuren zijn goed of kwaad, naar gelange der plaats, waarop wij ons van dezelve bedienen. Hiervan hangt alles af. Doch vooraf, bij wijze van voorschrift, voor eene figuur eene bestemde plaats aan te willen wijzen, zoude eene dwaasheid zijn. Het gevoel door smaak gelouterd is en blijft hier, gelijk in de dichtkunst, de eenige en ware raadgever; die van hetzelve ontbloot, tot gedwongen regelen zijne toevlugt

neemt

neemt, zal steeds een beklagenswaardig redenaar of dichter zijn, die aan niemand dan zichzelven behaagt.

Ik mag niet ontkennen, dat ik altijd, met al mijn hart, het geestig zeggen van den beroemden RUHNKENIUS heb toegejuicht, „ dat de meeste kunsten „ en wetenschappen zijn voltooid, en hare hoogste „ trap van volmaaktheid hebben bereikt, eer er eene „ vaste wijze, om ze uittevinden en in te rigten naar „ zekere regelen en voorschriften, was bepaald; dat „ HOMERUS zijne goddelijke Iliade, en THUCYDIDES zijn verwonderlijk meesterstuk des Pelo„ ponesischen oorlogs vroeger hebben gemaakt dan „ eenig *rhetor* of *criticus* deze kunsten aan stellige „ bepalingen en regelen had onderworpen: dat „ op geene andere wijze de grieksche wijsgeeren, „ met eene uitstekende kracht van geest en vlugheid „ begaafd, verre vooruitgesneld zijn alle de school„ meesterachtige voorschriften, naar welke het ver„ stand zich zoude moeten regelen in het uitvinden, „ en in het scherpzigtig zien der dingen, in het op„ sporen der waarheid, en in het beschaven der zeden."

Het is dus in de redenaars en dichters zelve, dat wij het gebruik der beelden en figuren moeten leeren opmerken, en derzelver kracht en schoone uitwerking gevoelen; en dit is des te gemakkelijker, wijl toch de meeste figuren in het spraakgebruik zelven vervat zijn, en door ons in het dagelijksche leven, zonder dat wij er aan denken, dikwijls op de keurigste wijze gebezigd worden. Wij zijn echter aan de rhetorica de benamingen verschuldigd, die men, ter onderscheiding en gemakkelijkheidshalve, aan den rijken voorraad der figuren heeft gegeven. De leeraar moet nu deze benamingen niet alleen, maar ook de ware reden derzelve aan zijne leerlingen inscherpen, zoo dat hij wete b. v. dat

in het bekende vers van VIRGILIUS: *proximus ardet Ucalegon*, eene *metonymia* gelegen is, wijl hier eene omzetting en naamwisfeling des woords plaats heeft, en het beroemde: *quos ego*, daarom eene *ἀποσιώπησις* heet, omdat het overige gedeelte der uitdrukking door de drift des fprekers wordt *verzwegen*, gelijk wij dikwijls op ftraat, de menfchen al razende en fcheldende, onafgebroken woorden hooren uiten, en halve uitdrukkingen weder binnen flikken. Het gemeenfchappelijk gebruik der figuren, in gebonden en ongebonden ftijl, zal ons in tijds oplettende maken op den naauwen band; die de poëzij en welfprekendheid vereenigt, en ons weder een nieuw bewijs opleveren, hoe en deze, en de andere edele kunsten, niet aan regelen, aan voorfchriften en bepalingen, maar aan het zuiver gevoel van het menfchelijk hart alleen, haren oorfprong hebben te danken. Gelijk ik de gemelde redevoeringen van CICERO als eene voldoende proeve voor de romeinfche welfprekendheid heb aanbevolen, zoo reken ik insgelijks de drie voortreffelijkfte zangen van VIRGILIUS, ik bedoel het 2de, 4de en 6de boek, als eene even voldoende proef, om alle de fchoonheden des romeinfchen heldendichts te leeren kennen en bewonderen.

De groote HEYNE heeft zich gaarne willen verledigen, om eene uitgave van VIRGILIUS voor de fcholen te vervaardigen. Deze zij dus in aller handen, en worde des noods door den rector toegelicht uit de grootere uitgaven, welke wij mogen vooronderftellen door hem vlijtig en naauwkeurig te zijn beftudeerd. De navolgingen van HOMERUS moeten gedurig opgemerkt, en zelfs die uit APOLLONIUS RHODIUS niet worden vergeten, ten welken einde de VIRGILIUS *collatus cum graecis fcriptoribus* van FULVIUS URZINUS de beste handleiding is.

Bij dit zesde boek van VIRGILIUS biedt zich eene geschikte gelegenheid aan, om ons eenigzins bekend te maken met het plan der Odijsfea, de navolgingen aantestippen, of het verschil van behandeling aan te wijzen. De jonge lieden, welke, gelijk ik hopen durf, de nederduitsche en fransche letterkunde, met de studie der oudheid op eene gepaste wijze verbinden, mogen hier VONDEL'S Gijsbrecht, FENELON'S Telemaque en BILDERDIJK'S Hellevaart van Ulijsses, in ledige oogenblikken, in de hand nemen; zulks zal hun' lust opwekken, hun' smaak vormen, en hun' arbeid verligten.

Maar hoe zullen wij de schoolsche jeugd, die wij zoo gaarne, met de onderscheiden meesterstukken der oudheid wenschten gemeenzaam te maken, slechts een algemeen en oppervlakkig denkbeeld van dezelve kunnen geven?

Dezelfde CICERO, dien wij zoo even als den redenaar bewonderden, aan wien het verbaasde Griekenland bijna de overwinning der welsprekendheid toekent, vertoont zich nu eens aan ons, als wijsgeerig schrijver, die de philosophie van PLATO, en van de Stoicijnen, in betooverenden stijl, aan zijne landgenooten voordraagt; dan weder als de beminnelijkste vader, echtgenoot, en vriend, die de innerlijkste gewaarwordingen van zijn hart, in eene rijke menigte van uitmuntende en vertrouwelijke brieven, uitstort. VIRGILIUS moge ons als heldendichter opgetogen houden, zijne *Georgica* bevat geenen minderen schat van dichterlijke schoonheden en beschrijvingen, ter versiering van eene der belangrijkste onderwerpen der menschelijke kennis. Romens oude treurspeldichters mogen verloren zijn gegaan, TERENTIUS alleen noodigt door zijne blijspelen zoo zeer onze geheele aandacht

dacht uit, dat het bijna onmogelijk schijnt, het eene stuk te lezen, en het andere niet te lezen. Hetgeen ARISTOPHANES voor de grieksche taal was, is TERENTIUS bijna voor de latijnsche geweest. Wij vinden daarenboven in hem eene zuivere schets der zoogenoemde nieuwere grieksche comedie, welke hij heeft nagevolgd, en die wij uit de fragmenten van PHILEMON en MENANDER, niet genoegzaam kunnen leeren kennen. Wij hebben SALLUSTIUS als geschiedschrijver aanbevolen, maar verdienen LIVIUS en TACITUS, die wij, den eersten, den romeinschen XENOPHON, en den anderen, den romeinschen THUCYDIDES, mogen noemen, eene mindere aanbeveling? Zullen de Pindarische lierzangen van HORATIUS, onze verbeelding bedwelmen en ons hart ontroeren, en zullen wij geene fijne menschen- en wereldkennis willen halen, uit zijne hekelschriften en die van den scherpzinnigen JUVENALIS, die zijnen voorganger in dit opzigt nog verre overtreft? Welk onderwijzer zal zijne leerlingen van de Elegie en liefdezangen der ouden zelfs het oppervlakkigst denkbeeld kunnen geven, zonder te spreken van de DELIA van TIBULLUS, van de CIJNTHIA van PROPERTIUS, en de LESBIA van CATULLUS? Zal hij niet, ondanks zich zelven, door gevoel weggesleept, ons met TIBULLUS overbrengen in de gouden dagen der eerste wereld, toen het zalige land de tempel der goden was? of ons in het *Hymen o Hymenee!* der dansende reijen bij CATULLUS, den lof des huwelijks doen hooren? of ons op de deugdzame CORNELIA bij PROPERTIUS wijzen, als het toonbeeld der beminnelijkste vrouw, der trouwste echtgenoot, der teederhartigste moeder? Maar ik spreek slechts van de romeinsche schrijvers uit de beste tijden, en

reeds maakt de overvloed onze keuze onzeker, wat zal het zijn, wanneer ik de fchoone gedenkftukken uit griekenlands gouden eeuw er bijvoege?

Hoe klein en gering een deel van dat alles kan op de fcholen worden behandeld! en echter oordeel ik het van het uiterfte belang, dat de leerling, zal hij aan de hooge fchool den koninklijken weg vervolgen, hier een algemeen overzigt krijge over de oudheid, zoo als zij zich aan het oog des kenners vertoont. Het onbekende blijft onbemind. Willen wij het hart der jeugd vormen, en haar bezielen met den geest der oudheid, dan moeten wij haar vroegtijdig leeren, wat door de oudheid zij te verftaan, haar inwijden in derzelver heiligdom, haar in het verfchiet de onmetelijke fchatten aanwijzen, die zij bevat, fchatten! voor den toekomenden godgeleerden, geneesheer, ftaatsman en regtsgeleerden even onwaardeerbaar. Ik dring daarom zoo fterk aan, op de beoefening der Historia Litteraria der ouden, waaraan naar mijne meening de genoemde tabellen, het kort overzigt over den te behandelen fchrijver, het vergelijken der gelijkluidende plaatfen bij onderfcheiden fchrijvers, en eindelijk het zorgvuldig aanwijzen der grickfche bronnen, op eene gemakkelijke wijze dienstbaar kunnen gemaakt worden. Overtuigt men mij echter, dat zulk eene behandeling het geringfte nadeel aan het grammatikaal onderwijs zoude toebrengen, dan trek ik gaarn mijn' raad weder in; want zorgelooze en onnaauwkeurige taaloefening leidt tot oppervlakkigheid, en halfgeleerden bederven de wetenfchap. Maar ik vrees niet, dat men mij die tegenwerping zal maken; de bekwame leeraar, zoo als ik mij dien voor oogen ftel, zal het eene betrachten, zonder het andere na te laten. Hij is der zaak meester, welke hij onderwijst, en weet dus door

ei-

eigen ondervinding, dat de kennis van het geringste woord met de kennis van de belangrijkste zaak dikwijls in het naauwst verband staat.

Maar om van dezen uitstap terug te keeren: het is onmogelijk, en ik erken dit gaarne, om op de scholen een groot deel der opgenoemde schrijvers, anders dan door loffelijke vermelding, en ten hoogste door kleine proeven te doen kennen. Tot deze kleine proeven moeten wij dus onzen toevlugt nemen. Dienen wij dezelve wel voor, dan zullen wij ons doel niet verre misraken, dat is, lust en smaak opwekken naar het overige, wat wij niet tegelijker tijd hebben kunnen aanbieden.

Het ware te wenschen, dat wij, onder den naam b. v. van *Auctorum Graecorum et Latinorum selecta*, een werk bezaten, hetwelk voor de jeugd de beste stukken bevatte der oude schrijvers in proza en poëzij. Hetzelve zoude in vier afdeelingen moeten gesplitst zijn. De eerste afdeeling of de grieksche poëzij zoude als proeven uit het *Heldendicht*, een of ander boek der Iliade, Odyssea en Argonautica moeten behelzen. Uit de tragedie, een treurspel van ieder der drie treurspeldichters, b. v. de Persæ, de Alcestis, en de Philoctetes. Uit de Comedie, een der blijspelen van ARISTOPHANES, Uit de *Ode* een lierzang van PINDARUS, en iets van SIMONIDES, SAPPHO en ANACREON. Uit het *Herderdicht*, eene en andere Idylle van THEOCRITUS, BION en MOSSCHUS en zoo vervolgens. — Van iedere soort, het zij in dicht of ondicht, zoude een kort verslag moeten gegeven worden met vermelding der schrijvers, wier werken door den tijd zijn verloren gegaan. Ook de oude romeinsche blij- en treurspeldichters, en geschiedschrijvers zouden hier al-

 len

len moeten aangestipt worden. Voorts moest er een kort levensberigt vooraf gaan van elken schrijver, uit wien eene proef wordt aangeboden, en zijne schrijfwijze met een woord worden aangetoond, gelijk WYTTENBACH hiervan, in de voorrede zijner Selecta, weder een heerlijk model heeft gegeven.

Zulk een werk zelf zoude wel is waar op verre na niet in allen deele voor het bereik der jonge lieden zijn, doch de gemakkelijkste stukken zouden uitgekozen worden, en bij het lezen van het één kan lust voor het ander worden opgewekt; inzonderheid, wanneer de inleidingen of voorrede in dien antieken toon worden geschreven, die liefde voor de wetenschappen, en zucht naar geleerd onderzoek inboezemt. Bij het tegenwoordig gemis van zulk een doelmatig werk hangt het echter veel van den bekwamen onderwijzer af, dat dit gemis eenigzins te gemoet worde gekomen.

Wij spraken boven van eene verdeeling der rectorale klasse in vier half jaren, in welke telkens eene bepaalde taak in de grieksche en latijnsche taal zoude behooren voltooid, en hiervan bij het openbaar onderzoek eene proeve afgelegd worden, even gelijk men op de hooge scholen in heele of halfjarige *cursus*, zekeren schrijver doorleest en verklaart. Ik wil evenwel in geenen deele op eene angstvallige wijze voorstellen, waarin deze taak behoore te bestaan. Maar gelijk ik drie zangen van VIRGILIUS en drie redevoeringen van CICERO aanwees, als voldoende om den geest der romeinsche epische poëzij en welsprekendheid eenigermate te leeren verstaan, zoo zoude men ook in andere opzigten deze zelfde wijze kunnen volgen.

De beide bovengenoemde kleine zamenspraken van CICERO, noemden wij eene geschikte voorbe-

bereiding tot de philosophie der ouden. De eerste der *Quaestiones Tusculanae*, staat wegens haar onderwerp in een naauw verband met de boven aangehaalde plaats der beide dialogen: over den dood en de onsterfelijkheid; het is dus door deze overeenkomst niet zoo moeijelijk, als men wel in het algemeen denkt, zulk eene lektuur thans te ondernemen. Ter meerdere gemakkelijkheid en om tevens een kort overzigt te geven van *de geschiedenis der oude Philosophie*, durf ik hier weder het gebruik eener naauwkeurige tabel aanraden, waarop de Philosophie met hare verdeelingen in Ethica, Physica, en Dialectica en met derzelver onderdeelen, scholen, en secten voorgesteld wordt. Even gelijk van alle de redevoeringen, zoo wilde ik ook van alle de philosophische schriften van CICERO de titels doen afschrijven en naar hunne soort rangschikken. De leerling ziet hier weder voor zijne oogen een treffend bewijs, hoe de bewonderenswaardige Romein, ook in dit afgetrokken gedeelte der wetenschappen, met onvermoeiden ijver gearbeid en van zijne ledige oogenblikken de rijkste vruchten geleverd heeft. Hij ziet daarenboven wat hem te doen staat, om eenmaal het getuigenis te kunnen geven, van alle die schriften doorgelezen en overdacht te hebben.

Zoo dikwijls er eene plaats hier of elders voorkomt uit het grieksch ontleend, moet dezelve thans vlijtiger dan ooit worden nagelezen. Zoo biedt het einde der eerste zamenspraak te Tusculum de gelegenheid aan, om eene vrij breede plaats uit de Apologia van SOCRATES bij PLATO na te lezen, en met de overzetting van CICERO te vergelijken. De zamenspraak *de natura deorum*, is wel is waar een te ingewikkeld onderwerp, om zelfs op de bovenste klasse te behandelen; doch de plaats waar de

Voorzienigheid uit de gesteldheid van al het geschapene bewezen wordt, is zoo gemakkelijk in hare voorstelling, en zoo edel in hare behandeling, dat het eene ongeoorloofde nalatigheid zoude zijn, de jonge lieden door dezelve niet optewekken tot eerbied voor dergelijke proeven van der ouden godsdienstige denkwijze; te meer, daar wij bij deze gelegenheid SOCRATES dezelfde zaak bij XENOPHON kunnen hooren voordragen. Ook CICERO's meesterstuk *over de pligten*, levert misschien hier en daar geene geringe moeijelijkheden op, wegens de Stoïsche begrippen over het *honestum*, en deszelfs vier hoofdbronnen, de ééne theoretische en de drie praktische deugden. Doch het derde boek lijdt hier eene billijke uitzondering; hetzelve is inderdaad gemakkelijk door de veelvuldige voorbeelden, welke CICERO aldaar aanhaalt, en waardoor hij het Stoïsche gevoelen staaft, dat niets *nuttig* is, hetwelk niet *eerlijk* is. Deze en dergelijke kleine stalen oordeel ik voldoende om den vijftien- of zestienjarigen jongeling een ligten tint te geven van het geen men de oude philosophie noemt. Men zal mij gaarne toestemmen, dat zulk eene voorbereiding des te onmisbaarder is, als op de hooge scholen in het algemeen de philosophische werken van CICERO bij voorkeur behandeld, of behooren behandeld te worden. Heeft nu een pas aankomend student, in zijne schoolklasfen, van CICERO als wijsgeerig schrijver beschouwd, nimmer iets gehoord of gelezen, hoe zullen dan de kollegien van eenen WYTTENBACH b. v., *de finibus* en *nat. deorum* en over den *Phædon* van PLATO, hem smaken en vermaken? Het al te gering getal, hetwelk tot het einde bij deze belangrijke voorlezingen volhardde, heeft mij altijd overtuigd, dat de meesten met ongewasschen handen, gelijk men pleegt te

te zeggen, de akademifche lesfen hadden aangevangen, en het kwaad, aan het flechte onderwijs op de fcholen, te wijten zij.

Er zijn geen uitmuntender boeken om al den rijkdom en de fchoonheid der latijnfche taal te leeren kennen, en zich te oefenen in het zuiver fchrijven en fpreken van dezelve, als de brieven van CICERO en de blijfpelen van TERENTIUS. In de brieven aan ATTICUS treffen wij, gelijk NEPOS getuigt, eene bijna volledige gefchiedenis aan, van de belangrijkfte ftaatkundige gebeurtenisfen gedurende den tijd dat CICERO ze fchreef; doch de inhoud is over het geheel te ingewikkeld, en vooronderftelt eene kennis van Rome's ftaatsgefteldheid, die men van de fchoolfche jeugd niet vorderen kan. De begeerte om dezelve te lezen, moet dus eer opgewekt, dan voldaan worden. Anders is het gelegen met CICERO's brieven aan zijne familie, aan zijne vrienden en bekenden. Vele derzelve behandelen onderwerpen uit het dagelijkfche leven, van waar een groot deel beftaat in het vermelden van tijdingen, in gelukwenfchingen, in aanbevelingen, in verontfchuldigingen, in vriendelijke berispingen, in pligtplegingen, in raad- en troostgevingen. Om een juist en algemeen denkbeeld te geven van den echten briefftijl der ouden, zoude voor het uit te geven werk der Selecta, waarvan wij even te voren fpraken, hier weder eene goede keus kunnen gedaan worden, door eene proef bijtebrengen van alle foort van onderwerp, welke CICERO briefsgewijze behandelt. Het *negende boek* b. v. bevat, gelijk wij weten, bijna alle in den boertigen toon gefchreven brieven. In het *dertiende* treffen wij bijna geene dan van aanbevelingen aan. Het *vierde* boek biedt ons in den 3, 5, 6,

7, 8, 13, 14, 15den de uitmuntendste en wijsgeerigste troostbrieven over huisselijke en algemeene rampen. Ik geloof, dat zulk eene uitgelezen verzameling de voorkeur verdient, boven eene, die alleen de kortere en gemakkelijkere brieven inhoudt, gelijk dit de bedoeling is van den geleerden ISAK VALCKENAER, in zijn *Epistolæ Ciceronis selectæ*. Het lezen dier brieven kan dus om derzelver voortreffelijken stijl en verscheidenheid van stof niet genoeg worden aangeprezen. CICERO vertoont zich hier geheel als mensch, zoo als hij was met alle zijne vergeeflijke zwakheden en alle zijne edele zielsbegaafdheden, zoo dat wij niet weten, wat het meest in hem te moeten liefhebben, of zijn warm gevoel voor het heil zijns vaderlands, of zijne teêrhartigheid jegens zijne echtgenoot, jegens zijne kinderen en zijnen broeder, of zijnen onvermoeiden ijver voor de belangen zijner vrienden en bekenden. De jonge lieden moeten derhalve deze lektuur het liefst op dien leeftijd aanvangen, als dezelfde gevoelens zich in hunne harten beginnen te ontwikkelen, op dat zij het ware genot van CICERO's denk- en schrijfwijze mogen hebben, en zijne verdiensten in alle onderscheiden betrekkingen als mensch op den waren prijs kunnen stellen. Men leest dezelve dikwijls op een tijdstip, dat zij nog geen belang wekken; alle die kleine brieven aan TERENTIA en het onophoudelijk S. V. V. B. E. E. V. heeft ons dikwijls in onze eerste jaren verveling veroorzaakt. De zee en veldslagen der Grieken en Romeinen gingen ons veel meer ter harte.

Ik moet op deze plaats met een enkel woord van de *Exercitia stili bene Latini* spreken. Reeds boven heb ik het maken van argumenta en het opteekenen van de hoofdpunten des inhouds, als eene geschikte voorbe-

bereiding tot ſtijl-oefening aanbevolen; want indien het eene onbetwistbare waarheid is, dat men om wel te ſchrijven, wel moet denken, dan ſpreekt het van zelven, dat men om wel latijn te ſchrijven, ook wel in het latijn moet denken, en om deze moeijelijke gaaf te verkrijgen, is voorzeker niets beter, dan den klasſieken ſchrijver, dien wij behandelen, te lezen, te herlezen, en ons zijne hoofddenkbeelden door paraphraſe, periphraſe of epitome enz. voor oogen te ſtellen, in onze gedachten en in het geheugen in te ſcherpen, en ons met dezelve gemeenzaam te maken, zoo dat ten laatſten onze eigene denkbeelden er als het ware door gekleurd worden, even gelijk iemand, die in de zon wandelt, door de hitte der zon roode wangen krijgt. Maar wanneer nu de leerling ver genoeg gevorderd ſchijnt om eigen opſtellen in het latijn te vervaardigen, welk ſoort van onderwerpen zullen wij dan voor de geſchiktſte houden? Voorzeker die, welke briefsgewijze moeten behandeld worden, en hiertoe leveren natuurlijker wijze de brieven van CICERO de voortreffelijkſte modellen op. Die zoogenoemde Chriæ en Declamationes in den oratoriſchen toon over loci communes, gelijk men ze in onze jeugd opſtelde, brengen dikwijls den nog ongevormden ſmaak onherſtelbaar nadeel toe, en leiden ligtelijk tot volkomen wanſmaak. Jonge lieden moeten daarenboven niet aanvangen met onderwerpen, voor welke zij heinde en ver de bouwſtof moeten bijeen halen. De zaak, die zij zullen beſchrijven, moet gemakkelijk en hun gemeenzaam zijn, zoo dat zij als van zelve overvloed van ſtof aan de gedachten en aan de pen aanbiedt. Zoodanig zouden zijn de brieven, waarin men als taak opgeeft, om elkaar een ſchriftelijk verſlag te geven van de bezigheden, gedurende zekeren tijd zoo in het ſchool

ſchool als te huis verrigt, van de ſchrijvers die men bewerkt heeft, en van de zaken, die het meest belang gewekt, en de aandacht getroffen hebben. Ook het onderwijs in de geſchiedenis kan hier zeer dienstbaar gemaakt en het oordeel der jonge lieden over menſchelijke daden en bedrijven, op den toets worden geſteld. Op deze wijze verbindt onze arbeid ſteeds vordering en herhaling te zamen; want ſlechts eenmaal te lezen, is veelal hetzelfde als niet te lezen.

Gelijk door goed te ſchrijven, het vermogen om goed te ſpreken, gemakkelijker wordt verkregen, zoo komt ook de vaardigheid in het ſpreken aan de vaardigheid in het ſchrijven te hulp. Ik wenschte daarom dat de oude gewoonte, om zoo veel mogelijk alles in het latijn bij monde te behandelen, min verwaarloosd werd. In dit opzigt is inzonderheid TERENTIUS niet genoeg ter beoefening aan te prijzen; welk een overvloed van woorden en uitdrukkingen voor het dagelijksch leven pasſende, treffen wij hier aan! dat dit echter in geenen deele de eenige reden is, waarom ik de lektuur van TERENTIUS als onontbeerlijk beſchouw, hope ik reeds boven te hebben aangetoond. Zijne blijſpelen verplaatſen ons weder op griekſchen bodem, en ſtaven de opregte bekentenis van HORATIUS, die wij telkens moeten herinneren, dat het overwonnen Griekenland haren woesten vijand overwonnen, en de letteren en kunsten in het onbeſchaafde Latium heeft overgebragt.

Bij het lezen van TERENTIUS is het de plaats, om mondeling, en door het aanbevelen van een of ander nuttig boek, eene algemeene ſchets te geven van het *tooneel der ouden*, dat is over de treur- en blijſpeldichters, over de ſtukken die vertoond werden, en over de wijze, waarop men ze met openbaar gezag

ten

ten tooneele voerde. De opſchriften en de prologi zelfs van TERENTIUS, waaruit men leert, bij welke feesten, onder welke overheden, op welke maat, en hoe dikwijls het ſtuk geſpeeld, en uit welken griekſchen ſchrijver hetzelve genomen is, verdienen allezins der leerlingen aandacht. Voor het overige denken wij in den loop der lezing van TERENTIUS, niet meer aan romeinſche maar aan griekſche zeden en gewoonten. Hetgeen dus hierop betrekking heeft, gelijk het uithuwelijken der dochters, de inrigting der huizen, het afzonderlijk wonen der vrouwen enz. teekenen wij zorgvuldig aan, bij ons aanteekenings boekje van *antiquitas graeca*. Wij helderen ook uit de griekſche ſtaatsinrigtingen het vrijmoedig gedrag der ſlimme ſlaven of pædagogen op, en vergelijken de griekſche ſchrijvers voornamelijk de fragmenten in MENANDER en PHILEMON, welke TERENTIUS voor oogen kan gehad hebben. Een enkel ſtuk b. v. de *Adelphi*, de *Andrea* of *Heautontimoroumenos*, zal genoeg zijn, om lust voor de afzonderlijke lezing der overige ſtukken optewekken, en de begeerte naar de meer volledige kennis van het griekſche tooneel aantemoedigen.

Wij hebben op de laatſte bladzijden ons zoo geheel en al met de latijnſche ſchrijvers bezig gehouden, dat wij onze vaste griekſche lektuur ſchier uit het oog ſchijnen verloren te hebben; zulks zoude intusſchen meer dan iets anders tegen ons bepaald oogmerk zijn. Het evengemelde gezegde van HORATIUS zal ſteeds ons regel en rigtſnoer wezen. Daarom willen wij telkens bij de ſchoone romeinſche kopiën, op de griekſche originelen verwijzen, en geene gelegenheid laten voorbijgaan, om op de zinnelijkſte wijze, aan het oog en verſtand de noodzakelijkheid voor te ſtellen der griek-

ſche

fche letteren voor elken welgezinden jongeling, die de fchatten der oudheid wil opdelven, om met dezelve zijn geest te verrijken en zijn hart te veredelen.

Wanneer wij naar onze voorgeftelde methode vier ochtenden bij uitfluiting aan de griekfche letteren toewijden, en voor het overige bij het verklaren der latijnfche fchrijvers, telkens de griekfche plaatfen, waar zulks moge te pas komen, naflaan, dan zullen wij voorzeker in het tweejarig verblijf bij den bekwamen rector, groote en verrasfende vorderingen zien te weeg gebragt. Immers om ons liefde in te boezemen voor eene zaak die wij nog niet kennen, moet men ons dezelve leeren kennen, ons hare voortreffelijkheden aanwijzen, ons overtuigen van het voordeel, hetwelk haar bezit ons zal baren, en ons dagelijks in de gelegenheid ftellen, om haar van nabij te zien, en met haar gemeenzaam om te gaan. Zoo moeten wij ons insgelijks kwijten in het onderwijs der wetenfchappen. Niet nu en dan, maar dagelijks zullen wij met onzen leerling de griekfche fchriften verklaren en over griekfche zaken handelen. Hierdoor wordt hij langzamerhand met dezelve gemeenzaam, ziet niet meer tegen alle de zwarigheden op, die hij zich verbeeldde, en durft bijna met dezelfde vrijmoedigheid eenen griekfchen en eenen latijnfchen fchrijver aanvatten; zoo dat het hem zal gaan, gelijk de vos in de fabel der ouden, die nimmer eenen leeuw gezien hebbende, eerst fidderde en beefde op de gedachte van zulk een vervaarlijk dier, en naderhand hem vrijelijk onder de oogen durfde zien. De vorderingen, die wij zoo even in het verfchiet vertoonden, zullen ontwijffelbaar den arbeid bekroonen; maar met dit al zal bij eene naauwkeurige beoefening, het getal der fchrijvers zelve, die op fchool kunnen behandeld worden, altijd uit

den

den aard der zaak zeer gering blijven. Ook bestaan de ware vorderingen niet in de veelvuldigheid der doorgelezen boeken; doch men kan niettemin van meerdere schrijvers eene lustopwekkende proef mededeelen, dan men gewonelijk schijnt te denken. Indien wij met HERODOTUS na de drie eerste maanden aanvangen, en vervolgens tweemaal 's weeks denzelven lezen, dan lijdt het geen twijfel of op het einde des jaars hebben wij het grootste gedeelte van deszelfs uittreksels in de *Selecta Historicorum* van WYTTENBACH geëindigd. De groote vacantie verschaft ons de gewenschte gelegenheid, om het gelezene nog eens te doen herhalen, en zelfs de hoofdpunten van ieder verhaal met de woorden des schrijvers op te teekenen, waardoor de kennis der zaken en der grieksche taal op de beste wijze bevorderd wordt; want de grieksche schrijf-oefeningen zijn niet minder noodzakelijk dan de latijnsche. Ik zeide, dat wij een groot deel dezer uittreksels uit HERODOTUS in acht of negen maanden zouden kunnen eindigen, ik wilde het geheel niet opgeven; want offchoon ze slechts een weinig meer dan vijftig bladzijden beslaan, en het lezen van twee derde van een blad telken reize, geene te moeijelijke taak is, vergeten wij echter de plaatsen der andere grieksche schrijvers niet, die wij bij onze latijnsche lektuur moeten raadplegen, en die eenen afzonderlijken tijd vorderen, gelijk onder andere die uit de Cyropædie voor CICERO de *Senectute*, uit de Apologia van PLATO vóor *Tusc. Quæst.* L. I. en uit deszelfs Rep. L. I. enz. enz. enz.

Voor het volgende jaar kiezen wij de uittreksels uit de Cyropædie, en voegen er misschien, wanneer dit aangenaam en voor de jonge lieden zoo geschikt werk hunne aandacht bezig houdt, nog een en ander ge-

gedeelte bij, gelijk: de liefde en dood van PANTHEA en ABRADATAS, of eene der onderhoudende gesprekken: over de pligten van veldheer en soldaten of iets dergelijks. Het verschillende verhaal van HERODOTUS en XENOPHON, over de geboorte, de lotgevallen en den dood van CYRUS den ouden, ontgaat onze opmerking niet, en doet ons herinneren aan het zeggen van CICERO: dat XENOPHON in zijne Cyropædie de beeldtenis heeft willen schetsen van eenen vorst en krijgsman, zoo als dezelve, volgens de begrippen van zijnen leermeester SOCRATES, behoorde te zijn. Een en andere zamenspraak uit de Gedenkwaardigheden van SOCRATES bij XENOPHON en wel uit het tweede boek: over de ouder- en broederliefde, zoude hier eene gevoegelijke plaats bekleeden. Deze gedenkwaardigheden van SOCRATES behooren inzonderheid het handboek te zijn voor den toekomenden godgeleerden, die den zuiveren smaak der ouden en hunne zedekundige wijsbegeerte, gelijk zij door SOCRATES werd voorgedragen, ten zijnen nutte wil aanwenden. Meerdere lektuur der grieksche prosa schrijvers zoude ik niet alleen niet durven, maar zelfs niet willen aanraden. Zij is bijna meer dan voldoende, wanneer van haar al het nut wordt getrokken, hetwelk zij aanbiedt, met het gelezene te herhalen, en de kennis der woorden en uitdrukkingen, met de kennis der zaken door een naauwen band te vereenigen. Omtrent de grieksche dichters is het inderdaad moeijelijk, als men HOMERUS heeft genoemd, nog eenen anderen aan te bevelen. Men komt toch altijd in zijne gedachten terug op de onvergelijkelijke Iliade. Maar dit verheven dichtstuk is in geenen deele gemakkelijk, als hetzelve uit het ware oogpunt zal beschouwd worden. Het

var-

vordert eenen ingespannen lezer. De groote PIETER NIEUWLAND bekende openhartig, dat hij in zijne jonge jaren nimmer moeds genoeg had gehad, om HOMERUS van het begin tot het einde door te lezen. Ik wilde dus de jonge lieden hier gaarne eenigzins te gemoet komen, en hen na het eindigen van den eersten zang, de episode van HECTOR en ANDROMACHE in den VI^den^ en vervolgens den XXII^sten^ zang opgeven, en hiermede de schoolsche lektuur van HOMERUS besluiten; te meer, wijl wij toch bij het lezen van VIRGILIUS, hem dagelijks in onze gedachten hebben, en vergelijken. Blijft er daarna nog eenige tijd voor de lektuur der grieksche dichteren bestemd, overig, dan oordeele ik het best, dien toetewijden aan eene der gemakkelijkere Tragedien, gelijk den Philoctetes of de Phœnissæ. Deze is de geschiktste voorbereiding voor de hooge school, alwaar de Tragici bij voorkeur behandeld worden. Bij de korte schets, welke steeds vooraf gaan moet, over den hoofdinhoud van het stuk, herinnert de leerling zich gemakkelijk den loop der fabel, die hij reeds uit de Mythologie geleerd heeft. Het Attische dialect, waarin de Jamben geschreven zijn, kost hem minder moeite dan het Ionische, en de dichterlijke zamenspraak in de Jamben, nadert den eenvoudigen toon van den deftigen prosa stijl. De choren kunnen overgeslagen worden. De vers-maat der Jamben biedt weder stof aan het onderwijs in de Prosodie. Doch geen schrijver is voor het leeren kennen der onderscheiden schoone vers-maten nuttiger en aangenamer dan HORATIUS. De jongeling, *wien* MELPOMENE *bij zijne geboorte met een gunstigen blik heeft aanschouwd*, zal geene aanmoediging behoeven, om na de herhaalde lezing van eenige met oordeel aangewe-

zen oden, zich steeds dieper en dieper in den echt griekschen HORATIUS in te dringen; ras zal hij het getuigenis van SCHALIGERS, dat hij liever de maker van het *quem Melpomene semel* en het *Dic Lydia*, dan koning van Spanje wilde zijn, voor geen ijdelen uitroep meer houden, maar met geheel zijn hart het voor HORATIUS zelven vereerende oordeel des grooten mans toejuichen; of heeft hij niet, als hij zijnen HORATIUS in de handen houdt, het sprekend bewijs in handen, dat de roem des dichters, na twee duizend jaren, met denzelfden onverwelkten glans leeft, als toen zijne lier den eersten toon aanhief voor het verbaasde Rome, terwijl de marmeren en metalen praalgraven der koningen der aarde in puin gestort, en hunne namen met hunne asch verstoven zijn?

Om eene goede rigting te geven aan het lezen van HORATIUS, verdienen de twee redevoeringen van VAN OMMEREN *over* HORATIUS *als mensch en burger beschouwd*, de grootste aanprijzing. Zij zijn met zuiveren smaak en grondige kennis geschreven, en behelzen hier en daar belangrijke aanmerkingen, ook over andere latijnsche dichters, als b. v. TIBULLUS, wien de redenaar zoo zeer in alle zijne dichterlijke waarde voorstelt, dat ik hem dank moet weten voor het genoegen, hetwelk de bekoorlijke zangen van den zachtgevoeligen TIBULLUS mij het eerst gegeven hebben.

Zijn er onder de leerlingen dezer klasse, die eenen dichterlijken aanleg hebben, dan zal voorzeker bij het lezen van Rome's uitstekende zangers, deze aanleg zich openbaren en ontwikkelen. De onderwijzer, die gelijk een andere SOCRATES, steeds bij zijne leerlingen het vroedkundig-ambt moet waarnemen,

ves-

vestige op dezen gelukkigen aanleg zijne gedachten, geve denzelven voedsel, drage zorg dat hij niet onderdrukt worde of verdwijne, en doe hem tijdige vruchten ten voorschijn brengen. De vrees voor de bespottelijke methode, die RUHNKENIUS zoo geestig ten toon stelt, willen wij zelfs niet vermoeden. Ten dien einde is behalve bestendige lektuur, in de eerste plaats het schikken der zoogenoemde *versus turbati*, eene nuttige oefening. Zij versterkt de kennis der Prosodie in haren geheelen omvang. Ook biedt zich daardoor de gelegenheid aan, om de leerlingen, door kleine proeven, met die dichters bekend te maken, die zij nog niet of weinig hebben gelezen, gelijk CATULLUS, PROPERTIUS, JUVENALIS en CLAUDIANUS. Voorts deze en gene uitgekipte plaats eens dichters, van alle dichterlijke sieraden ontbloot, optegeven, om ze in dichtmaat terug te brengen, of de Epitheta te laten aanvullen. Eindelijk eenig gedicht uit de eene maat b. v. uit den Hexameter in eene andere als de Jambe te doen overbrengen. Maar bovenal worde de nederlandsche jongeling tot deze edele en al te veel verwaarloosde oefening aangevuurd, door de prikkelende gedachte, dat hij den voorouderlijken roem zal kunnen handhaven, en eenmaal het voetspoor drukken dier voortreffelijke mannen, die, gelijk GROTIUS, D. HEINSIUS, FRANCIUS en BROEKHUIZEN de romeinsche lier aan de nederlandsche gepaard hebben, en wier namen en schoone gedichten zijn ijverige leermeester hem optelt, en in eene naar rijdrekening gerangschikte lijst voor oogen stelt.

Het School.

Zedelijkheid was bij de Grieken het hoofddoel der opvoeding. Zonder burgerdeugd, oordeelden zij, kan de maatfchappij noch bloeijen noch beftaan. Maar welk burger zal immer deugdzaam zijn, wiens hart, niet reeds van zijne kindfche jaren af, vervuld is geworden met het warmfte gevoel voor het fchoone en het goede. Het teeder hart echter der onbezonnen jeugd is kneedbaar, even gelijk het zachte was. Het is van allerlei togten omringd, als van de gevaarlijkfte vijanden, die op hetzelve willen aanvallen. Geene zorg dus, hoe gering ook in fchijn, mag voor gering gehouden worden, indien zij flechts van verre kan ftrekken om de aankomende jongelingfchap goede indrukken te geven, en te behoeden voor de ftormen en gevaren, waardoor hunne leeftijd fchipbreuk dreigt te leiden.

De overheid van den ftaat, de ouders en hoofden der huisgezinnen, de opvoeders en onderwijzers in *de fcholen*, moeten dus dezen zedelijken vorm der jeugd als doel voor oogen houden, en ieder in zijnen kring trachten, de jeugd aantevuren tot de heilige liefde voor vaderland en deugd. Het *fchool* inzonderheid was aan hunne begrippen hiertoe de eigenlijke plaats. Hier worden aan de jeugd de fchoone gedichten der goede dichters voorgehouden. Zij leeren dezelve hier lezen en herlezen, zeggen ze van buiten op, en prenten ze diep in hun geheugen. Het zijn die gedichten, welke vol zijn van hartelijke vermaningen, van aangename zedelijke verhalen, van aanprijzingen en lofredenen op beroemde mannen. Maar om door dezelve op eene bevattelijke wijze de jeugdige zinnen te treffen, moeten zij verzeld zijn

van

van de toonen der muzijk; want niets heeft grooteren invloed op het hart, dan het citerſpel en maatgezang. Dezelve treft, beweegt en roert het hart, en wekt den edelen naijver in hem op, om de groote daden natevolgen, die door de verhevene toonen der muzijk zich zoo behagelijk aan zijne verbeelding voorſtellen. Zulk eene krachtvolle muzijk bezweert de ſtem der Sirenen, en verdooft haar verleidelijk gezang. Doch de bekommering voor de zwakheid der jeugd kan niet te ver worden gedreven. De onderwijzer moet daarom boven alles de deugd der ingetogenheid het meest aanprijzen, en toezien, dat zijne leerlingen zich aan geene jeugdige zonden ſchuldig maken. Deze zorg bewoog den wijzen SOLON, om de naauwkeurigſte verordeningen te maken zelfs omtrent het uur, waarop een vrijgeboren kind zich naar het ſchool mag begeven: omtrent het getal der kinderen met welke hij binnen komen en heen mag gaan: en omtrent het uur waarop de onderwijzer het ſchool moet openen en ſluiten enz. De wijsgeer, zegt de redenaar, bij wien deze wetten vermeld worden, had een regtmatig vermoeden tegen duisternis en eenzaamheid.

HIPPOCRATES oordeelde de inrigting der ſcholen wel zijne oplettendheid waardig, en ſchreef voor, dat het ſchool eene plaats moest zijn, die voor de jonge lieden geſchikt en wel ingerigt was. Ik onthoude mij hier van alle toepasſing. Zij die eenige ondervinding in de wereld hebben, verſtaan mij zonder twijfel. Ik heb alleenlijk willen aantoonen, dat de Grieken vele verordeningen voor gewigtig hielden, die wij naauwelijks onze aandacht waardig rekenen. Velen ſmaken misſchien nog de wrange vruchten dezer achteloosheid. Het menſchelijke hart blijft door alle tijden zich zelven gelijk, en is ſteeds ten prooi

 der-

derzelfde begeerlijkheden. Ik beveel derhalve het aangehaald voorbeeld der Grieken ter overdenking aan, terwijl ik eerbiedig hope en vertrouwe, dat voor onze zeden de raadgeving noodeloos zij, die de dichter JUVENALIS aan den vader geeft, welke zijnen zoon ter school bestelt.

Ik durf echter op dezen grond den wetgever oplettend maken op de gezondheid der plaats, waar zich het school bevindt: dezelve moet altijd van versche lucht kunnen voorzien worden: 's winters zij zij behoed tegen koude, gelijk zomers tegen te groote hitte. Men wachte zich 's winters voor benaauwden kagcheldamp, en trachte de warmte zoo te verspreiden over het vertrek, dat de leerlingen hunne plaatsen niet behoeven te verlaten en rondsom de kagchel dringen. Dit stoort den loop der bezigheden, en benadeelt hunne gezondheid. Men geve de voorkeur aan open schrijftafelen boven gesloten banken. Het school worde niet te vroeg geopend, en terstond bij het eindigen van den leertijd gesloten.

Waar de rector of conrector, het geen in kleine steden dikwijls het geval is, slechts weinige leerlingen heeft, durf ik hem aanraden de jonge lieden in zijn eigen boekvertrek te huis te ontvangen. De onderwijzer spaart hierdoor voor zich zelven tijd. De leerling gewent zich des te eerder aan orde en betamelijkheid. De bibliotheek, het zij grooter of kleiner, waar zich de leerling en onderwijzer bevinden, geeft eene betere gelegenheid dan het school zelve, om boeken of plaatwerken te raadplegen. In allen gevalle moet de katheder des onderwijzers van eene kleine verzameling van clasfieke hand-uitgaven voorzien zijn. De nuttigheid en noodzakelijkheid hiervan loopen bij de opgegeven leerwijze van zelven in

het

het oog. De wanden moeten met de noodige kaarten en letterkundige tabellen, een zwart fchrijfbord, en fchoolreglement (wij verftaan hierdoor, dat op de drie onderfcheiden fcholen aangeplakt ftaat, wat er verrigt moet worden eer men verder kan gaan) bedekt zijn.

Eindelijk het fchool moet de plaats zijn, waar de jeugd, als in een gezondheid ademend oord vertoevende, krachtig voedfel voor hare ziel ontvangt, en door alles, wat hare gretige ooren treft, en hare levendige oogen ontmoet, verkwikt wordt, gelijk door eene heilzame koelte, en ten laatfte geftemd wordt op eenen toon, die haar gedrag in de volkomenfte harmonie ftelt, met de fchoone daden, die haar uit de fchriften der ouden worden medegedeeld.

Redevoeringen en gratiarum actiones.

Welke dagen vol vreugde en vergenoegen voor ons, wanneer wij voor de eerfte maal de gratiarum actio opzeggen, of bij het eindigen der fchoolfche loopbaan den predikftoel beklimmen, om eene latijnfche redevoering te houden! De nuttigheid hiervan is grooter dan gewoonlijk befeft wordt. — Er zijn hier echter belagchelijke gebreken ingeflopen, die wij willen trachten aantewijzen, ten einde men ze verbetere.

In de meeste fcholen geeft men, tegen het naderen van het examen, den leerling, welke een prijs zal bekomen, eenig opftel aftefchrijven, het zij in verzen, het zij in profa; hij leert hetzelve van buiten, en zegt het nu in het openbaar op. Wat hij eigenlijk gezegd heeft, weet hij wel is waar niet, doch hij is regt blijde, als zijne gratiarum actio grooter is, dan

die zijner medeleerlingen, en hij dus langer heeft mogen declameren. In de hoogste klasse geeft men wel eene stof ter bewerking op, doch het onderwerp is dikwijls geheel ongepast, en veelal wordt het opstel des leerlings zoo beschaafd door des rectors hand, dat men den leerling niet meer kan herkennen. Men boezemt daarenboven veelal den jongeling dwaze denkbeelden in van de wijze van opzeggen en het maken van gebaarden.

De redenaar ÆSCHINES leert ons, dat PERICLES, SOLON en ARISTIDES en de andere volkredenaars van dien ouden tijd, zelfs hunne hand niet buiten hun kleed bewogen. De Engelschen volgen in het Parlement deze oud grieksche gewoonte, en overreden niettemin door de kracht hunner mannelijke welsprekendheid. Bij ons daarentegen drijft men de zucht voor het weidsch declameren en gesticuleren tot het overdrevene en belagchelijke. Men ga slechts in schouwburg, kerk en pleitzaal om zich te overtuigen.

Ik wilde dus, om deze reden, weder eene verandering voorstellen, die misschien, offchoon wij zulks niet weten, reeds hier en daar is ingevoerd. De leerling moet leeren, en alzoo niet anderen napraten, maar zelfs denken. Dit gelde overal, en ook hier. Behaalt hij ter belooning zijner vlijt en vorderingen eenen prijs, schrijf hem dan niet vóór, dankbaar te wezen, en met eens anders woorden, die hij niet verstaat, zijne erkentelijkheid te betuigen. Vorder van den leerling, welke nog niet tot de klasse bevorderd is, waar hij eigen opstellen inlevert, dat hij in het Nederduitsch zijne gedachten op papier brenge, en den onderwijzer de gevoelens van zijn hart doe verstaan. Zoodra de onderwijzer dit opstel heeft goedgekeurd, sla de leerling op nieuw handen aan het werk, en be-

proe-

proeve zijne krachten om zijne dankbetuiging in eene gratiarum actio te vertalen. — Hij zal hier wel is waar de hulp van anderen nog niet kunnen ontberen, doch deze bedenking neemt het overige nuttige niet weg, hetwelk men hier in zal erkennen. De onderwijzer make den leerling vroegtijdig oplettend op de begrippen der ouden omtrent de dankbaarheid aan onze weldoenders, onzen fchepper, ouders, opzieners en leermeesters verfchuldigd, en wijze hem eenige treffende plaatfen bij CICERO en SENECA aan, die hij op eene gepaste wijze zich ten nutte zal kunnen maken.

Bij het verlaten van des conrectors fchool is de leerling, naar onze methode gevormd, reeds in ftaat, om zich in het latijn verftaanbaar uittedrukken. Hij kan nu reeds een of ander wijsgeerig gezegde of kort historisch verhaal uitkiezen en uitwerken, en op de plegtigheid des dags toepasfelijk maken.

De curatoren zullen voorzeker diergelijke zwakke proeven liever aanhooren, dan weidfche dankbetuigingen, die minder aan hun, dan aan den verdienftelijken onderwijzer toekomen.

Wanneer op 's rectors fchool de leerling zich voor zijne plegtige redevoering voorbereidt, dan zij men vooral kiesch in de keuze van een onderwerp. Wat baten toch die declamatien over loci communes, die te dikwijls ter behandeling worden opgegeven! welken fchrijver zal de leerling hier met eenige vrucht raadplegen? Hij wordt van zelven verleid om in het nederduitsch te denken en naar weidfche woordenpraal te zoeken. Neen! men wijze hem tot eene gefchiedkundige ftof uit de oudheid zelve gehaald, en late hem eene der oude inftellingen befchrijven, of het leven en de daden van dezen of genen beroemden fchrijver, redenaar, of wijsgeer der oudheid.

Ik prijs op zich zelven de vaderlandfche onderwerpen, doch ik geve aan die uit de oudheid de voorkeur. Op de fcholen is de kennis der oudheid het doel van alle onderwijs. Voor de levensbefchrijving of lofredenen op eenen nederlandfchen held, is mijn leerling verpligt nederduitfche boeken te lezen. Uit HOOFT en BRAND en WAGENAAR leert hij niet alleen geen latijn, maar vervalt ongemerkt in de fchadelijke fout, om in zijne moedertaal te denken en nederduitfche uitdrukkingen in een latijnsch gewaad te fteken.

Uit de keuze, die hij doet, verraadt hij zijne neiging en fmaak. De onderwijzer bane hem den weg in het verzamelen van alle bouwftof, en moedige hem aan, om nimmér uit troebele beken te putten, waar hij tot de zuivere bron zelve toegang kan vinden. Welk een ruim veld opent zulk een goed gekozen onderwijs voor den fmaak en de weetgierigheid des leerlings! Ligtelijk verzamelt hij hier reeds bouwftof voor eene Akademifche Verhandeling, en befchouwt in later tijd met welgevallen de vorderingen die hij in de kennis derzelfde zaken gedurende zijn verblijf aan de hooge fchool gemaakt heeft.

Wij fpreken de opftellen, door ons zelve vervaardigd, altijd met zekere gemakkelijkheid en kracht uit. Dit zij hier de grondflag der uiterlijke welfprekendheid, welke de leerling zich moet trachten eigen te maken. Het voorbeeld van den onvermoeiden DEMOSTHENES beure hem op en moedige hem aan, wanneer hij met moeijelijkheden in ftem en uitfpraak heeft te kampen; doch door het overluid opzeggen van latijnfche en griekfche verzen op het fchool, heeft hij reeds eene groote gemakkelijkheid en vrijmoedigheid verkregen. In het maken der gebaar-

baarden volge hij zijn natuurlijk gevoel, en houde hij steeds voor oogen, dat de eenvoudigste wijze, hier gelijk in alle andere zaken, de beste is. In welke betrekkingen de jongeling in later tijd moge geraken, hij zal altijd de vruchten kunnen genieten en smaken van zulke onderrigtingen.

Over belooningen en straffen.

Eer is de prikkel der verdiensten. Men kan naauwelijks te vele belooningen en eerbewijzen uitdeelen, om edelen naijver optewekken, en den lust voor arbeidzaamheid en wetenschap aantekweeken. Maar van waar komt het toch, dat zoovele jonge lieden, die wij op het school met eene brandende eergierigheid naar den prijs zien dingen, aan de hooge scholen op eens in hunnen werklust verflaauwen, en dikwijls een' afkeer betoonen van diezelfde studien, die kort te voren hunnen eenigen wellust schenen uittemaken? De reden is duidelijk. Op de meeste scholen is het maken van thema's het eenig punt, waarop de ijver wordt gaande gehouden. Het hoogste doel der jeugdige eerzucht is, eene thema zonder fouten te maken, en hiervoor den beloofden prijs te ontvangen. Alle andere deelen der schoolsche studien worden hierbij ter zijde gesteld. Wordt nu zulk een jongeling eenige maanden daarna aan de hooge school bevorderd, dan ziet hij hier in eens eene geheel andere wereld voor zich. Er zijn geene thema's meer te maken, en dus ook geene premien te behalen. De eigenlijke litteratuur is hem vreemd. Met den geest der oudheid is hij nimmer bezield geworden. De voorlezingen des hoogleeraars over eenen schrijver, gelijk SOPHOCLES, DEMOSTHENES of CICERO

ko-

komen hem onverstaanbaar voor, en waartoe zoude hij ook een geleerde Griek behooren te worden? Hij wil zich liever op zijn vak toeleggen — maar helaas! die met zulke ongewasschen handen de Regten, de Geneeskunst of de Godgeleerdheid durft aanraken, wat goeds en voortreffelijks kunnen wij van hem verwachten?

Het zij er verre af, dat ik het heilige vooroordeel wilde bestrijden, als of de uitdeeling der prijzen niet grootendeels van de fouten in de thema's behoorde aftehangen. Ik vleije mij integendeel getoond te hebben, dat ik de warmste voorstander det grammatikale studien ben, en met overtuiging beweer, dat zonder dezelve niemand den geest der oudheid zal leeren kennen; toch vordert het maken van een *thema sine vitiis* slechts de kennis van de eerste beginselen der grammatikale studien, en is daarom voor de grammatica zelve niet eens voldoende. Daarenboven de jonge lieden moeten in het vervaardigen van thema's niet den eenigen prikkel voor hunne eergierigheid vinden. Er moet een ruimer veld voor hun geopend worden, waar zij betere vruchten kunnen plukken. Orde is voorzeker de grondslag van alle goede zaken; gevoel voor orde moet dus vroeg in het jeugdig hart worden ingedrukt, en welk eene uitmuntende gelegenheid biedt het school hiertoe aan! *Orde moet dus een voorwerp van belooning zijn.*

Zonder ijver en naarstigheid vorderen wij in geene zaak, van welken aard zij ook zij. Sommige jonge lieden zijn echter door de natuur met eene vatbaarheid en vlugheid begaafd, waardoor zij anderen overtreffen, zelfs zonder zeer ijverig of naarstig te zijn; zoo dra zij dit bespeuren, vervallen zij ligtelijk tot verwaandheid en luiheid; zij maken immers veel min-

der

der fouten in de thema's. De anderen, die te vergeefs hunne krachten inſpannen, geven den moed op, en krijgen een' tegenzin in het lezen van het moeijelijk latijn; zij bekomen toch nimmer den prijs of de eerſte plaats. Om dus beiden te gemoet te komen, ſtellen wij, *voor de dagelijkſche blijken van ijver en naarſtigheid eene belooning.*

Maar wat baten vorderingen zonder goede zeden? Hoe zijn de Grieken diep doordrongen geweest van het onwaardeerbare der zedelijkheid in de opvoeding! Wij hebben dit boven reeds aangehaald, en men zal geen verder betoog van ons vorderen. *De betrachting van goede zeden zij dus als het ſchoonſte ſieraad van den jongeling, een hoofd-voorwerp van belooning, en gelde zoo wel omtrent zijn gedrag buiten als binnen het ſchool.*

Maar waarin zullen deze belooningen beſtaan? De ſtadskasſen zijn doorgaans ſchaars voorzien; de bezoldiging der onderwijzers duldt nog veel minder om *buitengewone* prijzen uittedeelen. Ik vraag naar geene prijzen; ongelukkig de maatſchappij waar al het goede voor geld en onkosten moet tot ſtand gebragt worden! Een enkele lauwerkrans deed den wedſtrijder der Olympiſche ſpelen dood en gevaren tarten, en maakte hem als overwinnaar onſterfelijk. Het is de eer zelve, en niet de innerlijke waardij der zaak, waarmede men beloond wordt, die de menſchen prikkelt en aanvuurt.

Men legge op het ſchool een boek aan, waarin voor ieder leerling eenige bladzijden zijn afgezonderd. Onder zijnen naam, welken hij boven aan ſchrijft, ſtaan in drie vakken *ordo rerum* of *actionum*, *industria*, *boni mores*. Op 's rectors ſchool ſtelle men hier griekſche woorden voor in plaats als: εὐκοσμία,

φιλομαθία,

φιλομαθία, καλὰ ἤθη. Wie tegen deze deugden zondigt, worde telkens aangeſtipt. Iedere veertien dagen make men de lijst op; men deele op een kaartje testimonia uit voor ieder der drie vereischten, voor welke men niet is aangeteekend geworden. De rang van prætor valle den genen te beurt, die de drie testimonia ontvangt, of ten minſte van de drie meer bekomt, dan zijne medeleerlingen in de klasſe. Het *testimonium bonorum morum* of ἀπόδειξις καλῶν ἠθῶν, hebbe de meeste waarde. De aangeteekenden ſtorten voor iedere *mala nota* eene zeer geringe boete voor de ſchoolbeurs ter goedmaking van bijzondere uitgaven. Bij de ſchoolbezoeken der curatoren en op de halfjarige examina wordt het zwarte boek vertoond, en bij de promotien, van deszelfs toeſtand openlijk verſlag gegeven. Gebrek aan bewijzen van goed gedrag ontneme alle aanſpraak op den prijs, al hebbe men ook geene enkele fout in de thema's gemaakt. Bij het verlaten van des præceptors ſchool, make men uit het getal der testimonia op, wie met den eertitel van Φιλομαθὴς aan den conrector kan worden aanbevolen.

Die van deze tweede ſchool naar den rector wordt bevorderd, kan zich den titel van Φιλόμουσος hebben waardig gemaakt; en heeft hij ook op het hoogſte ſchool, aan zijn gedrag bij den præceptor en conrector gehouden, beantwoord, dan worde hij als een διὰ πάντων τῶν καλῶν ἐληλυθὼς ἔφηβος openlijk bevorderd, en hem hiervan een getuigſchrift ter hand geſteld. Op het programma en in de boekzaal worde hiervan melding gemaakt, en het regt van het eerst den katheder te beklimmen aan hem vergund, die dit getuigenis verwerft, al hebbe hij ook meerdere fouten in zijne opſtellen.

Ik

Ik gevoel wel, dat diergelijke voorstellen niet ligtelijk algemeene goedkeuring zullen wegdragen. Vele onderwijzers, slaven van ingekankerde vooroordeelen, trekken misschien den neus op, en spotten met mijne nieuwigheden. Ik moet hun echter ter mijner verdediging antwoorden, dat ik deze en andere denkbeelden meestal uit die oude schrijvers gehaald heb, welke zij zeggen te onderwijzen, en van wier schoonheden zij de bewaarders en handhavers behooren te zijn. Behalve deze getuigschriften en de openlijke prijzen, wilde ik nog eene andere belooning voorstellen voor die genen, welke in zekeren opgegeven tijd het beste opstel zal hebben vervaardigd. Voor des praeceptors en conrectors school, althans tot het laatste halfjaar, zij een nederduitsch opstel over een grieksch of romeinsch onderwerp voldoende. Op de hoogste school echter moeten zulke exercitia in het latijn worden geschreven. Waar verscheiden medeleerlingen in eene klasse zijn, zullen zij hunne opstellen door andere uit eene lagere klasse moeten doen afschrijven; de mingevorderden leeren hierdoor, en de onderwijzer beoordeelt alzoo met onpartijdigheid. Uit de boeten in de schoolbeurs verzameld, worden kleine prijzen uitgedeeld, of zoo dezelve nog niet toereikende zijn, brengen allen iets te zamen om hunnen medeleerling als overwinnaar te bekroonen: ik houde mij overtuigd, dat zulke aanmoedigingen rijke vruchten zullen opleveren.

Men duide het mij niet ten kwade, dat ik op een latijnsch school het vervaardigen van hollandsche opstellen wil invoeren. Immers wel te leeren denken is toch de bron en het beginsel om wel te leeren schrijven. De moedertaal is voor de uitdrukking de gemakkelijkste. Men vange dus in deze taal aan, denkbeelden bijeen te voegen; men zal naderhand als men in

het

het latijn eene genoegzame kennis heeft, met mindere moeijelijkheden hebben te worstelen. Indien men mij konde overtuigen, dat een leerling des te beter latijn zal schrijven, naar mate hij minder zijne moedertaal zal beoefend hebben, dan zal ik voorzeker op een latijnsch school op zulke eene oefening niet durven aandringen, en trekke dan mijne raadgevingen weder in.

Alleen om eenig nut te stichten heb ik mijne pen in ledige oogenblikken opgevat, en legge dezelve hier neder, met den opregten wensch, dat de Maatschappij haar prijzenswaardig doel eenmaal bereikt moge zien.

ἦ περὶ σμικροῦ οἴεσθε νυνὶ κινδυνεύειν — ἀλλ᾽ οὐ περὶ τούτου τοῦ κτήματος ὃ τῶν ἡμετέρων μέγιστον ὂν τυγχάνει;

PLATO Lachet. 185 A. ed. Bip. V. 173.

AAN-

AANTEEKENINGEN.

Bl. 1. *Om met* PLATO *zelven te spreken:* — zie de zamenspraak THEAGES 122. B. ed. Rip. vol. II, p. 6.

Bl. 5. *Het oprigten eener booge school:* Dit schrijvende had ik het oog op de woorden van den berlijnschen hoogleeraar NIEBUHR, *Rom. geschicht.* Deel. I. bl. 186.

Bl. 6. *Geen oord der wereld is er:* Ik zal geene voorbeelden behoeven bij te brengen: men vergelijke slechts de *Narratio Academica* van den hoogl. TE WATER.

Bl. 8. *De godgeleerde student:* Ik las onlangs in de nu uitgegeven brieven van RUHNKENIUS aan RITTER, eene zeer te pas komende plaats, waar RHUNKENIUS van JOH. ALBERTI sprekende, onder anderen schrijft: —

„ Pœne fidem superat Batavorum erga me studium; et quo quisque est eruditior, eo mei est amantior. — Ex tot igitur hominibus mei studiosis, cum veri intimique amici eligendi optio præberetur, elegi illum, quo numquam putem vel candidiorem vel eruditiorem vidisse. — Is summus vir est JOHANNES ALBERTI, quem ego meâ, quique mè suâ humanitate ita cepit, ut alter absque altero vix cum voluptate vivere posse videatur. — Theologus idem est non in σκυθρωποῖς, qualis tu quotidie vides, sed hilaris, affabilis, gratiarum plenus et, qui interdum sese ad doctas venustasque veterum nequitias dimittit cum Scaligero et eruditissimo quoque contendens, sacram scripturam non melius quam e CATULLO, PETRONIO, PRIAPEIIS, STIATINIS, παιδικοῖς illustrari posse."

En in denzelfden brief betreffende WETSTEIN. „Nihil hoc viro si mentem spectes, sanctius, nihil, si doctrinam græcarum literarum et antiquitatis ecclesiasticæ, peritius. — Utinam immortale, quod parat, opus jam publice extaret, ut tandem desineremus fœdissima Monachorum in novo fœdere commenta pro CHRISTI verbis exosculari. Nosti plurimum eum tribuere vetustissimis, quas consuluit, membranis, sed tamen locum quoque dabit sagacium virorum conjecturis v. c. BENTLEJI, HEMSTERHUSII, MARKLANDI, licet frontem contrahat vicors Theologonum natio."

Zie den XII^den^ brief van RUHNKENIUS aan RITTER in het *Civilistisches Magazin von Hofrath* HUGO. V. *band.* 3e *helft. Berl.* 1817.

Bl. 9. *Naar het voorschrift van* PLATO: zie Rep. L. V. 310. A.

Bl. 13. *Met het gezag van* HEMSTERHUIS *en* RUHNKENIUS; — zie buiten vele andere plaatsen het *Elogium* HEMSTERHUSII, waar RUHNKENIUS zegt; *bl.* 21. *opuscul.* „Recte vir magnus statuebat Latinam linguam græcæ sic aptam et nexam esse, ut qui alteram ab alterâ distrahat ac divellat, animi et corporis discidium inducere videatur. et bl. 22. Nec M. A. MURETUS dicere dubitavit, eos, qui græci sermonis expertes sint, ne latine quidem scripta penitus percipere posse."

Bl. 15 en 16. Ik beveel alle onderwijzers tot lezing en herlezing aan de geestige redevoering van RUHNKENIUS *de Doctore umbratico*, in de *opuscula* bl. 105. enz. waar zij mijne eigenlijke meening beter zullen zien voorgesteld, dan ik dezelve kan uitdrukken.

Bl. 16. *Gelijk* — SOCRATES: Ik bedoel hier onder anderen de plaats van XENOPHON *Memorab.* I. 4. 3. waar XENOPHON tegen het gevoelen van sommigen

gen wil aantoonen, dat SOCRATES de gave van de menschen te doen keeren tot den weg der deugd (τό προτρεπεσθαι επ' ἀρετην) en hen op dezelve voortteleiden (τὸ προαγαγεῖν επ' ἀυτὴν) op de uitnemendste wijze vereenigd heeft.

Bl. 16. *Het zeggen van* CICERO: zie de Divin. II. 1. quod enim munus reipublicæ afferre majus, meliusve possimus, quam si docemus atque erudimus juventutem?

Bl. 16. SOCRATES bij PLATO: zie de Rep. L. II. 377. ed. Bip. Vol. VI. p. 246.

Bl. 17. *Weder volgens den raad van* PLATO. Repl. VI. 485. D. ed. Bip. Vol. VII. p. 72.

Bl. 37. OVIDIUS Metam. L. V. in circ. Verrin. IV.

Bl. 46. *Een burgerverbond*: zie ÆSCHINES Orat. de F. L. p. 338. (ed Reisk.)

Bl. 49. Ik hoorde eens den hoogleeraar TOLLIUS te Leyden deze belangrijke anecdote verhalen. Wij weten uit het *Elogium Hemsterhusii*, hoe zeer de groote man de studie der oude kunst hoogschatte, en met geestdrift beoefende: zie bl. 18. der Opuscula RUHNKENII.

Bl. 64. *Het zeggen van* RUHNKENIUS: zie deszelfs redevoering: *de Graciâ artium ac doctrinarum inventrice*, p. 84. 85. opusc. En zegt CICERO zelf wel iets anders, wanneer hij CRASSUS deze woorden in den mond legt? „Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores eloquentiae laudem sint adepti, sed quae suâ sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse atque digessisse; sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentiâ natum." De Orat. L. I. c. 32.

Bl. 79. *De grieksche schrijfoefeningen*: zie het betoog dezer nuttigheid en het vervaardigen van grieksche

 op-

opstellen in de beoordeeling der Vitæ excellentium Batavorum van den rector PEERLKAMP, in het laatste stuk der *Biblioth. critica* van WYTTENBACH.

Bl. 83. *De bespottelijke methode:* zie de meermalen aangeh. redevoering *de Doctore Umbratico*, p. 126. opuscul.

Bl. 67. JUVENALIS. Niet alle hekeldichten toch van den scherpzinnigen JUVENALIS, wien de verontwaardiging over de zedeloosheid van zijne tijdgenooten tot dichter maakte, zijn even onkiesch in uitdrukking. De Xde satyre over de dwaasheid der menschen in het schatten van 't geen goed en kwaad is, en over hunne ongerijmde wenschen, daar zij dikwijls die dingen angstig afbidden, die tot hun ongeluk strekken; de XIIIde satyre waar de misdadige wordt voorgesteld door een kwaad geweten gefolterd, en de redenen worden ontwikkeld, die de menschen tot misdaad aansporen; de XIVde over het verderfelijke in de opvoeding, door het slechte voorbeeld der ouders; de XVde over de wreedheid der menschen jegens elkander, lijden alle eene billijke uitzondering. — Zij zijn vol van wijsgeerige en menschkundige opmerkingen, en zijn rijk in reine zedekundige lessen.

Bl. 82. *Zijn er onder de leerlingen:* dit schrijvende, valt mij door een gelukkig toeval in handen eene kleine doch keurige verhandeling van prof. BOSSCHA, *de male neglecto poësis latinæ studio.* Wij hebben den raad des hoogleeraars, op bl. 12. der verh. gegeven, dankbaar medegedeeld. Ook verheugt het ons zeer, dat wij ons stilzwijgen omtrent de studie der Mathesis voor eerstbeginnenden op de latijnsche scholen door het gezag deszelfden oordeelkundigen schrijvers kunnen staven, zie bl. 5. aldaar.

De verwaarloosde beoefening der latijnsche Muse in Frankrijk bewoog den uitmuntenden latijnschen dichter CAUCHY, tot het vervaardigen zijner Ode

in

in hodiernum latini carminis apud Gallos fastidium, alwaar hij onder anderen zingt:

Immane quantum sæcula discrepant!
His se magistris ac ducibus patrum
Jactavit ætas, quorum iniqui
Famam hodie premimus nepotes.

Frequens Horatii, Virgilii frequens
Versare libros ingenuus puer,
Idemque gaudebat remotis
Lecta puer memorare libris.

Certare & ausus quamlibet impari
Musa, latini carminis abditam
Vim nosse, & occultos leporum
Hinc didicit penetrare fontes.

Bl. 84. Men vergelijke de plaats van PLATO in den Protagoras 325—326 A. edit. Bip. III. 117 sqq. te breed om hier aftefchrijven.

Bl. 85. *Deze zorg bewoog* SOLON: zie de redevoering van ÆSCHINES tegen TIMARCHUS, bl. 35. ed. Reisk.

Bl. 86. *De raadgeving enz.* JUVENALIS Sat. VII. v. 237.

Bl. 87. *Eindelijk het fchool enz:* Ik heb hier voor oogen de fraaije plaats bij PLATO, de Rep. III. 401. C. ed. Bip. Vol. VI. p. 292.

Bl. 88. *Dat* PERICLES enz: zie de redevoering van ÆSCHINES tegen TIMARCHUS, bl. 52.

Bl. 90. *Om nimmer uit troebele beken te putten, waar hij ingang kan vinden tot de zuivere bron zelve:* een leerling, die het fchool verlatende, eene redevoering had vervaardigd over DEMOSTHENES, wist niet dat deszelfs leven door PLUTARCHUS was befchreven. Men had hem de reizen van den jongen ANACHARSIS en het naar mijne meening oppervlakkig werk van DESALGUES, uit het fransch vertaald, als echte bronnen aangewezen.

Bl. 90. *In het maken der gebaarden:* Ik hoorde eens iemand verhalen, dat hem bij het doen zijner redevoering, waarin de naam van DIOGENES eenige malen voorkwam, ernstig was ingescherpt geworden, om vooral bij het noemen van DIOGENES den mond te trekken, als iemand die spuwen wil, ten einde hij door zijne gebaarden het karakter van DIOGENES goed mogte uitdrukken. Dit is nog slechts weinige jaren geleden, gelijk ook de komedie of tragedie, want ik weet niet hoe het te noemen, die bij een openbaar examen in eene onzer voorname steden gespeeld werd. De rector stelde op de predikstoel of katheder den romeinschen consul MARIUS voor, zoo als hij zat op de puinhoopen van Karthago. Een zijner leerlingen speelde de rol van bode, en reikte hem het besluit des senaats over, waarop de nieuwerwetsche MARIUS in luide weeklagten uitbarstte, en eene zielroerende Elegie aanhief.

Bl. 95. *Dat ik deze denkbeelden uit die oude schrijvers gehaald heb;* men leze de inleiding van XENOPHON voor zijne Cyropædie, en ook zijne overige schriften. Bij PLATO is de zorg voor de opvoeding de spil, waarop, om zoo te spreken, bijna alle zijne denkbeelden zich bewegen. Er is onlangs over deze Platonische begrippen, aangaande de opvoeding, eene uitmuntende verhandeling in het licht gekomen aan de hooge school te Utrecht; ik weet niet, wien dezelve de meeste eer aandoet, den jeugdigen schrijver zelven, of zijnen edelen leermeester, die in hem zoo groote liefde voor PLATO heeft ontstoken.

VERHANDELING

TER BEANTWOORDING DER

VRAGE:

*„ Welk eene leermethode wordt op een zoogenaamd La-
„ tijnsch ſchool vereischt, ten einde niet alleen de oude
„ talen met de beginſelen der Geſchiedkunde, Fabel-
„ kunde enz. goed en grondig te onderwijzen, maar
„ bijzonder ook, om de jeugd, door dat onderwijs,
„ met den geest der oudheid te bezielen, tot
„ al wat ſchoon en edel is te verheffen, en
„ zoo tot het beoefenen van kunsten en we-
„ tenſchappen wel voortebereiden?"*

DOOR

A. W. TERPSTRA,

Rector der Latijnſche Scholen te Groningen,

Aan wien, in de algemeene jaarlijkſche Vergadering van de Maatſchappij der Wetenſchappen te Haarlem, op den 23 Mei 1818, de zilveren eerprijs is toegewezen.

VERHANDELING

OVER DE

LEERWIJZE

OP DE

LATIJNSCHE SCHOLEN.

INLEIDING.

Gelijk niemand den naam van eenen bekwamen geneesheer dragen kan, welke met de befpiegelende kennis zijner kunst het beoefenende gedeelte daarvan niet paart: alzoo kan geen onderwijzer dezen eertitel in den volften nadruk van het woord voeren, indien hij deze twee gedeelten van zijn vak, beide in zich niet vereenigt. Immers wat baat het eene groote menigte van taal- en zaken-kennis te bezitten, als men van de geaardheid van het ligchaam, en de vatbaarheid der ziel van den genen onkundig is, aan wien men van dien fchat mededeelen wil? Men kiest daartoe menigmalen tegenftrijdige middelen, en werkt juist het tegengeftelde uit van het geen men ter goeder trouw meende te zullen kunnen uitwerken. Met beide takken van zijne kunst gemeenzaam bekend, treedt thans mijne onderwijzer de fchool binnen, en vindt zich met een groot getal nieuwelingen omgeven, waarvan elk eene even toegeruste ziel, maar eenen bijzonderen ligchaamsbouw heeft, en bijzon-

der werd opgevoed; welke dus verschillen in aard, verschillen in vatbaarheid, verschillen in beschaafdheid. Voor ieder hunner wenscht hij nuttig te zijn, en legt zich dus in de eerste plaats met naauwgezetten ijver toe op de kennis van elks hart en verstand en trap van beschaving, naar welker verscheidenheid hij zijne handelingen met hem wijzigt. Allen behandelt hij met zachtmoedige liefde, die voor hem den toegang tot ieder harte opent, en aan zijne lessen en vermaningen kracht en leven bijzet. Deze liefde is het, welke den zachtmoedigen bekoort, en den hardvochtigen dwingt tot zachtmoedigheid. Zich in zijne lessen naar de mate van het verstand zijner leerlingen schikkende, spreekt hij voor elk verstaanbaar en bevattelijk, terwijl de graad van beschaving, die ieder van hen bereikte, hem aanwijst, welke middelen hij dient aan te wenden, om hem in die ondergeschiktheid en in die orde te houden, zonder welke geen onderwijs, hoe ook genaamd, gedijen kan (1). In het algemeen onthoudt hij zich van slagen, welke den menschelijken geest verstompen, en alle edele denkbeelden van menschelijke waarde ten eenenmale uitdooven en vernietigen (2). Nimmer bedient hij zich van straffen, die allen leerlust verstikken: zoo als daar zijn, dubbele lessen te doen leeren, of lessen, ik weet niet, hoe vele malen te laten afschrijven; want welke andere gevolgen kunnen daaruit niet ontstaan, dan dat het kind, geheel onkundig van de waardij van het geen het leert, en zich om niets, dan het tegen-

woor-

(1) Verg. W. TERPSTRA Orat. de optima cum græcam, tum latinam linguam docendi ratione, p. 9. Groningæ 1816.

(2) PLUTARCHUS de liberis educandis. uitgave van 1620. d. II. bl. 8. lett. F.

woordigen oogenblik bekommerende, het onderwijs als eene ſtraf beſchouwt, en in de ſchool een werkhuis meent te zien tot zijne pijniging opgerigt.

Ver echter is het er van daan, dat mijn onderwijzer niet ſtraffen zoude, wanneer hij tot zulk een uiterſte te komen gedwongen wordt; maar, vóór daartoe te komen, tracht hij den leerling, welke daarvoor vatbaar is, door de herinnering van de weldaden, die hij van God, zijne ouders, en hemzelven ontving, terug te brengen tot zedelijkheid, daar hij hem op eenen treffenden toon doet gevoelen, dat werkzame wederliefde en verſchuldigde dankbaarheid jegens dezen allen juist het geluk, de volmaking en verëdeling van zich zelven is. Dan, vindt hij het hart des leerlings door eene ongepaste opvoeding daartegen vereeld, hij geve in zijn eigen zachtmoedig gedrag en bedaarde handelwijze den onzedelijken een voorbeeld ter navolging. Hij doet hem inzien, dat de ſtraf, die hem wacht, bij hem niet voortkomt uit onſtuimige drift, of onbeteugelde wraakgierigheid, maar dat, gelijk een vader, welke zijn kind lief heeft, hetzelve behoorlijk kastijdt, hij insgelijks door liefde gedreven, hem, die zich beneden de waarde van den mensch verlaagde, daardoor het onzedelijke zijner daad wil doen *gevoelen*, en uit de laagte, waarin hij zonk, weder opbeuren. — En nu gaat hij, zoo de leerling geen berouw toont (het geen echter bijna altijd het geval is) tot die ſtraf over, welke buiten ſlagen, en afſchrijven, het karakter en de opvoeding des leerlings den leermeester voorſchrijft. Alzoo toch wordt de liefde des meesters behouden, de menſchen waarde niet verlaagd, God en mensch vereerende gezindheden opgewekt, aangekweekt en verſterkt bij allen, welke gevoelen, en de ongevoeligſte zelfs door

door de aandoeningen, die hij onder dit alles op het gelaat, en in het oog des onderwijzers ziet, gedrongen tot medegevoel.

Welk is toch meestal de aanleiding tot onordelijk gedrag des leerlings? Zij is ſpeelzucht en afkeer van ingeſpannen werkzaamheid. Zoude mijne onderwijzer daarover toornig worden, welke weet, dat de weldadige Godheid beweging verordende als noodig tot aanwas des ligchaams en onderhouding der gezondheid, en derhalven zucht tot beweging een ingeſchapen aandrift is (3). Zoo veel in hem is, komt hij bij het onderwijs zijnen leerling hierin te gemoed, en maant hem toegevend tot ſtille gehoorzaamheid aan. Maar in leerlingen, welke ter ſchool komen om te werken, eenen afkeer daarvan te beſpeuren, dat is onverdragelijk! Zulken uitroep moge een andere leermeester doen, welke zich zelven niet kent; de mijne weet, dat hij zelf, zoo niet beſef van pligt, gevestigd gevoel van eer, uitzigt op belooning, kennis van de waardij der dingen hem noopten, werkeloos zoude nederzitten, en verwondert zich des geenzins dat zijne leerling, van dit alles bijna geheel onkundig (4), dikwerf met wederzin bezig is, te minder, om dat de beginſelen, gelijk in alle andere zaken, alzoo ook in de talen droog en onaangenaam zijn, welke dorheid en onaangenaamheid hij, gelijk een vader onder zijne kinderen verkeerende, door vrolijken omgang, liefderijke bejegening zoo al niet weg te nemen, ten minſten zoekt te bedekken, gelijk de ſpijsbereider min aangename ſpijzen wel niet van aard kan veranderen, maar door ſmakelijke ſauſen ſtreelende maken voor

(3) PLATO. Legg. II. 653 D. — 654 A.
(4) QUINCTILIANUS. I. O. lib. I. cap. 1. p. 19.

voor tong en verhemelte (5). Gelukkig daarentegen noemt zich mijn meester door gedurige herinnering, behoorlijke oppasſing, gepast onderrigt, tijdige belooning en goed voorbeeld menſchen te vormen, aan welke, gelijk QUINCTILIAAN zich uitdrukte, het denken en leeren zoo eigen is, als aan den vogel het vliegen, en het loopen aan het paard (6).

EERSTE AFDEELING.

Over de beste Leerwijze der Griekſche Taal.

Gelijk der moeder de voorrang toekomt boven de dochter, aan welke zij het leven gaf, en de laatſte onmogelijk op hare regte waarde geſchat worden kan zonder de juiste kennis der eerſte: alzoo behoorde de griekſche taal, uit welke de latijnſche bijna geheel voortkwam, in den eerſten rang te ſtaan en aangeleerd te worden, zal men hare afſtammeling, de latijnſche, grondig verſtaan, en hare innerlijke waardij op dien hoogen prijs kunnen ſtellen, op welken zij bij ieder behoort te worden gewaardeerd.

Het onnatuurlijke en wanvoegelijke hiervan ſchijnt men echter tot heden niet te hebben ingezien, of ten minſten de zwarigheden, in de verbetering van dit gebrek voor handen, niet geſchikt te hebben kunnen uit den weg ruimen. Des niet te min is geſchied, zoo veel doenelijk ſcheen: men heeft de moeder en de dochter in rang gelijk geſteld. Edoch zal ik in mijne leermethode, om meerdere duidelijkheid en juistheid, de griekſche taal vooraf doen gaan, en van den aanvang die ma-

(5) Zie TERPSTRA's aangeh. redevoering, bl. 10, M.

(6) QUINCTIL. l. l. c. cit. p. 12.

manier van onderwijs opgeven, welke mij de beste voorkomt te zijn, en de geschiktste om de jongelieden ten dezen aanzien met den meesten glans naar de hoogeschool te kunnen verzenden.

De kennis der letteren is natuurlijk de eerste behoefte van den leerling. Het zij echter denzelven niet genoeg de letteren alléén te kennen, maar hij leere van den onderwijzer tevens derzelver geschiedenis, juiste volgorde, hoedanigheid, zamenvoeging, betrekking tot elkander, en daaruit ontstane onderlinge verwisseling. Hier van daan is de eerste overstap tot het lezen, waarbij telkens bij elke letter het boven aangemerkte, het zij door den meester, het zij door den leerling behoort te worden herhaald; opdat het gedurig opzettelijk opzeggen van het met betrekking tot de letters opgegevene den leerling niet onaangenaam worde (7), en zich dus deze aanmerkingen meer schijne te herinneren, dan wel voorbedachtzaam in het geheugen te prenten. Men vergete onder het lezen niet de aandacht van hen, welke onderwezen worden, naauwkeurig en bij herhaling bij de sterke of zachte aanblazing (*spiritus asper*, *lenis*) te bepalen, en met de namen van die grieken bekend te maken, welke zich van *spiritus lenis* bij voorkeur bedienden, ten einde daardoor in het vervolg hun de afleiding der latijnsche woorden van de grieksche gemakkelijker te maken. Bij het onderrigt in den aard en de plaatsing der toonteekenen (*accentus*) verlieze men niet uit het oog den onkundigen in te scherpen, dat de grieken, niet, gelijk wij, den toon op de lettergrepen vallen lieten, maar dat, daar wij met de regte uitspraak der grie-

(7) Verg. M. ANT. MURETI Orat. 18. vol. I, de vi et ratione tradendarum disciplinarum. p. 184.

grieken onbekend zijn, deze toonteekenen, door een Konſtantinopolitaanſchen letterkundigen ARISTOFANES uitgevonden, ons ſlechts doen verſtaan, hoe de letterkundigen der alexandrijnſche ſchole het grieksch begrepen te moeten uitſpreken (8).

Na dat het noodige nopens de teekenen van zamentrekking en vaneénſcheiding, van weglating en ineénſmelting, met de verſcheidenheid der afdeelingsteekenen, den leerling is ingeſcherpt, liggen de deelen der rede aan de beurt, om door den onderwijzer met betrekking tot haren aard, oogmerk en gebruik juist en onderſcheidend te worden behandeld, waarna de beide lidwoorden (articulus prae- en postpoſitivus) deszelfs opmerking vorderen, dat de eerſte oudtijds meestal werd weggelaten, zoo dat men menigwerf in twijfel geraakt, of men voor een zelfſtandig naamwoord het bepalend *de* of onbepaald *een* vertalen moete, en de verwisſeling van beiden den minkundigen niet zelden in verwarring brengt.

Gelijk elk vermogen der ziel, indien hetzelve niet geoefend wordt, verzwakt en te niet gaat, alzoo zal de mensch van die zoo wenſchelijke eigenſchap der ziele, het geheugen geen genot hebben, ten ware hij hetzelve van jongs af aan oefene (9). Intusſchen is het waarheid, dat het ſpreekwoord *niets te veel* ook in dit geval te pas komt, en door de kinderen al te groote lesſen op te geven, hun geheugen niet alleen onder dien

(8) Zie J. D. VAN LENNEP de analogia ling. græc. cap. 2. p. 36. cura Ev. Scheidii. ROBERT WOODS versuch über das original genie des Homers, bl. 265 en de aanteeken. ald. Prolegomena ad Homerum scripta a RICHARDO PAYNE KNIGHT, Eq. quæ rursus excudi jussit D. T. ERN. RUHKOPF. Lips. 1816, p. 80. § 88.

(9) Verg. PLUTARCHUS l. l. p. 9 D. en verv.

dien last bezwijkt, maar hunne leerlust ganfchelijk doet ophouden. De aanvang derhalve van de beoefening van dit zielsvermogen valt den aankomeling het zwaarst; éénmaal de hebbelijkheid daarvan bekomen hebbende, kost het hem hoegenaamd geene moeite. In den beginne dus moet hij hierin worden onderfteund, en deze voor hem moeilijke taak worden veraangenaamd.

Als kind heeft de leerling eenen afkeer van aanhoudend zitten, als mensch is hij een zinnelijk wezen, weshalve hij in alles wat beweging geeft, en aan zijne zintuigen werkzaamheid veroorzaakt, beter flaagt, en fpoediger. Daar dan nu hij, welken ik mij als leerling voorftelle, aan het van buiten leeren der artikelen en vervolgens der verbuiging van naamwoorden genaderd is, zoo hange men in de fchool een groot met wit papier beplakt bord op, en fchrijve daarop de verbuiging der artikelen, met in het oog loopende fterke kleuren, en plaatfe men den leerling daarvoor, zoo dat hij niet zitte, maar zich behoorlijk vrij bewegen kunne, en ik houde mij verzekerd, dat deze moeite des meesters rijkelijk zal worden beloond.

Op dezelfde wijze handele men met de drie declinatien, met dit verfchil echter, dat men op gelijk bord, als boven vermeld is, flechts den uitgang van iederen naamval, en die van elke declinatie afzonderlijk, met verfcheidene fterk affteekende kleuren teekene. Immers wat de in mijn oog verkeerde handelwijze aanbelangt, om de leerlingen een zelfftandig naamwoord uit elke declinatie *geheel* te doen leeren: daaromtrent leerde mij een zestienjarige ondervinding, dat de jongen de opgegevene naamwoorden ja wel goed in zijn geheugen prenten kan, maar bij het verbuigen van andere in dezelfde declinatie behoorende, eene moei-

moeijelijk te overwinnen zwarigheid ondervindt, daar hij telkens zich het aangeleerde naamwoord *geheel* in zijne bijzondere naamvallen voor den geest brengen moet, zal hem het verbuigen van een ander wel gelukken; waarin hij, de uitgangen alléén geleerd hebbende, geene zwarigheid ter wereld ontmoet.

Onnoodig bijna achte ik het ter dezer plaatse aan te merken, dat de onderwijzer zijne leerlingen, vóór het bord geplaatst, genoegzame inlichting geve nopens de benaming en strekking van *declinatien*, *numeri*, *casus*, en bijzondere zorg drage, dat hij de regelmatige en onregelmatige *declinatien* niet door één menge, om het geheugen des leerlings niet in verwarring te brengen. Zoodra nu, het geen doorgaans zeer korten tijd vordert, de regelmatige *declinatien* goed zijn van buiten geleerd, neemt de meester daarvan onder het grieksch lezen, niet door herhaalde verbuiging van naamwoorden op eens (het geen den leerling lastig wordt) eene proef, en herhaalt dezelve dikwijls in het vervolg. De eerstgenoemde proeve bij uitnemendheid wel geslaagd zijnde, gaat de leerling tot de onregelmatige over, waarvan hij de noodigste slechts leert, en de overige tot gelegener tijd bespaart, op dat de onderwijzer geenen afkeer in hem verwekke van het aanleeren eener taal, waartegen hij door de algemeene meening, uit onkunde geboren, vooraf werd ingenomen (10).

Gedurende dezen tijd, en zoo lang dit noodzakelijk wordt bevonden, prente het jonge mensch zich de regelen in het geheugen op gemelde afwijkingen van den algemeenen regel voorhanden, en worde door het schrij-

(10) Zie ROLLIN maniere d'enseigner etc. Tom. I. Ch. II. § 2. p. 261.

fchrijven van declinatien en in het maken van zoogenaamde *partes* geoefend, met die belofte, dat hij, die hierin uitmunt, na verloop van zeker tijdperk zal worden beloond. Niet te dikwijls echter zette men eenen leerling aan het fchrijven, daar het onderrigt bij monde niet alleen meer uitwerkt, maar ook den leerlingen welgevalliger is.

Voortaan zullen de conjugatien of vervoegingen der werkwoorden den meester en leerlingen bezig houden, derzelver geflachten onderfcheiden, derzelver beteekenis en gebruik aangeduid moeten worden. Het zal dienftig zijn te handelen over de verfchillende modi of wijzen, en over het nut, hetwelk van dezelve getrokken kan worden. Men zal moeten fpreken over de afzonderlijke tijden of tempora; zeggen, wanneer en in welk geval men zich daarvan bedienen moet, en hoe het perfectum, plusquamperfectum en aorista in beteekenis verfchillende zijn. De beide foorten van augmenta zullen het onderwerp van gefprek worden, en eerst, na dat dit alles door den leerling wel gevat is, zal men tot het aanleeren van de conjugatien zelve overgaan. Maar welke manier zal de beste zijn? Zal men een geheel activum, of pasfivum, of medium, geheel na elkanderen in ééne tabel brengen? Mij, door ondervinding geleerd, fchijnt deze wijze minder gemakkelijk toe. Naar mijn gevoelen fchrijve men de uitgangen van alle de perfoonen, van elken tijd der aantoonende wijze, van elke foort of vorm, op een vierkant met wit papier overtrokken bordpapier, in diervoege, dat iedere tijd zijne bijzondere kleur hebbe. Wanneer nu b. v. alle de tijden van den indicativus activus door den leerling worden gekend, dan plaatfe men een tweede bord, waarop de uitgangen van de tijden des volgenden modus, gelijk boven, onderfcheidend, doch

doch dezelfde tijd met dezelfde kleuren daar naast op die wijze, dat dezelfde tempora juist op elkanderen ſlaan, en brenge den leerling onder het oog, dat de verſchillende tempora in alle volgende modi van hetzelfde tempus in den indicativus met verandering van den uitgang wordt gemaakt, de uitzondering hierop, in aanmerking van het geheel weinig in getal, niet onopgemerkt latende, en dezen weg bewandele men ten aanzien van het paſſivum en medium. Zeker is het dat velen op gezag van AUGUST MATTHIÆ in zijne *Ausführliche Griechiſche Grammatik* dit mijn voorſchrift zullen afkeuren, en zeer veel berispingwaardigs daarin zullen meenen te vinden; dan ik houde mij overtuigd, dat deze wijze, ons door eenen J. DANIEL VAN LENNEP voorgeſchreven, tot het ſpoedig aanleeren der conjugatien de meest bevorderlijke is. Zoo dra een werkwoord op ω en μι eindigende met het hulpwoord εἰμὶ zeer goed in het geheugen is geprent, houde men voor het tegenwoordige met het opzettelijk van buiten leeren van onregelmatige werkwoorden op, om dat het aanééngeſchakeld leeren daarvan bij hen, die onderwezen worden, walging en verdrietelijkheid wekt; doch na verloop van eenigen tijd vergete men niet bij tusſchenpoozing die werkwoorden te doen aanleeren, hetwelk als dan minder moeite kost, en den leerlust door vervelende ééntoonigheid niet uitdooft.

Niets voorzeker heeft, behalve dwaas vooroordeel der beoefening van de griekſche taal- en letterkunde, zoo zeer in den weg geſtaan, als het gebrek op onze ſcholen van een klein woordenboek in den trant van het latijnſche, door den bij de jeugd zoo zeer verdienſtelijken heer SCHELLER opgemaakt; immers wat moet de jeugd meer afſchrikken, dan, geenen rijkdom

van woorden bezittende, altijd met een woordenboek in de hand te ſtaan om de beteekenis van woorden op te zoeken, waarvan zij den voorraad in hun geheugen vinden moesten. Om deze reden is mijn gevoelen, dat daarin ten ſpoedigſten moet worden voorzien, en de leerlingen aanſtonds, nadat zij het grieksch lezen kunnen, met het van buiten opzeggen van woorden eenen aanvang moeten maken, en onophoudelijk behooren voort te gaan.

Tot dus ver met mijnen leerling gevorderd laat ik hem, dat gedeelte van de griekſche ſpraakkunst des heeren G. DORNSEIFFEN opſlaan, waaruit hij regelen nopens het geſlacht der zelfſtandige naamwoorden in zijn geheugen prenten kan, en make men hem met de eerſte regelen van de zamenvoeging der woorden of ſyntaxis bekend, terwijl men met hem begint te vertalen.

Maar welk een boek zal ik hem bij den aanvang in handen geven? Daar ik om meer dan eene reden (welke aantevoeren ik hier voor ontijdig houde) geen vriend van zoogenaamde leesboeken ben, zoo zij de verzameling der Eſopiſche fabelen (11) het boek, uit hetwelk mijne leerling vertale, waartoe vele redenen mij doen overhellen. In de eerſte plaats ſtaat er boven elke fabel een prentje, dat, hoe zeer het voor den in jaren gevorderden van geene waardij zij, echter voor het kind bijzonder aangenaam en zeer uitlokkend is. In de tweede plaats zijn het korte vertelſels, welke de jeugd bij uitnemendheid vermaken, en wel vele derzelve van met elkanderen ſprekende dieren, welke bijzonderheid, daar het kind naar al wat wonderlijk is haakt, hierbij vooral in rekening dient te komen. In de

(11) Zie boven aangeh. redev. van M. A. MAXTUS.

de derde plaats zijn die fabelen zoo ingerigt, dat de jongen uit meest allen de leering zelf kan opmaken, welke hij achter aan gevoegd vindt, welke uitvinding zijn eigen gevoel ſtreelt, en de les tevens dieper indruk in zijn hart maken doet, welke alle ſtrekking hebben tot aankweeking van deugd en uitroeijing van ondeugd (12).

Ten einde zoo veel mogelijk mij te bekorten, en door voorbeelden mijne leerwijze, naar mijn oordeel, nog duidelijker voor te ſtellen, zal ik mij verbeelden mijnen leerling voor mij te hebben, en met hem de tweede fabel, *de Vos* ten opſchrift hebbende, met hem te behandelen.

Aesopus, dus zoude ik een begin maken, van geboorte een Frijgier, een van de grieken, die allen verkeerdelijk beneden zich achtten, om hunne domheid in het bijzonder veracht volk, was van ſtand een ſlaaf, welk ſoort van wezens, weleer miskend en veronachtzaamd, wij thans, tot eer der menschheid, de hooge waarde van mensch toekennen, dewijl zij in allen opzigte, uitgezonderd de beſchaving, met ons gelijk ſtaan. Van inborst echter aan eenen vrij geborenen ten vollen gelijk, zoo als u de fabelen, welke wij behandelen willen, ten overvloede zullen doen zien; wanſchapen van geſtalte, een gebrek, waarvan hijzelf de oorzaak niet was, en waarom hij noch anderen, in gedaante aan hem gelijk, ten ſpot van welgemaakten behooren te zijn; terwijl de weldadige Godheid hem, gelijk velen in ligchaamsbouw hem gelijk, dit gebrekkige des ligchaams door uitnemende zielshoe-

(12) Zie einleitung in die ſchönen wisſchenſchaften, uit het fransch, van den heer BATTEUX, vertaald door K. W. RAMLER, 1e b, 2e d. bl. 286. GELL. N. Att. lib. 2. cap. 28.

hoedanigheden had vergoed. Zie hier hoedanig de schrijver van deze fabelen ware, welke in het jaar 570 voor Christus leefde. Fabelen nu zijn verdichte verhalen van gebeurtenissen, die ons vermeld worden, zonder van hetgeen, dat vooronderfteld wordt gebeurd te zijn, zelf ooggetuigen te wezen, gelijk dit bij het *Drama* het geval is.

De vertaling van deze fabel door u in het nederduitsch gemaakt is zeer goed; maar laat ons thans het grieksch zelf beschouwen. Het eerste naamwoord is, gelijk gij te regt antwoordt, zelfstandig. — Waarom wordt het dus genaamd, en waarin is het van een bijvoegelijk onderscheiden? — Welke zijn de teekenen bij den aanvang en in het midden des woords geplaatst? — Uit welke letters werd de dubbele medeklinker ξ zamengesteld? — Met welke consonanten staat zij in verwantschap? — Welk een deel der rede is εἰς, welk nuttig gebruik maakt men daarvan in eene rede, en waarvan komt de weglating van den accent, welken ik op bijna alle woorden gezet vindt. — οἰκία beteekent oorspronkelijk *elke plaats, waarheen de wijk genomen wordt*; van daar *eene schuilplaats, kamer of herberg, bijzondere wooning.* Waarom gaat de accusativus op αν niet op ην uit? — Tot welk geslacht moet dit woord volgens den door u van buiten geleerden regel worden gebragt? — ἐλθοῦσα: de analysis door u gemaakt, is wel: maar hoe toch brengt gij dit participium tot het werkwoord ἔρχομαι? — Herhaal mij eens, hetgeen gij nopens de beteekenis der aŏrista hebt geleerd. — ὑποκριτοῦ is, zoo als gij zegt, de genitivus van den nom: ὑποκριτὴς, waaruit werd οῦ zamengetrokken, dit toch bewijst de circumflexus? Hoe vormt het den vocativus en welke is de regel, dien men in dergelijke gevallen volgen moet? Verbuig mij dit

dit naamwoord eens door alle naamvallen en getallen. καὶ een voegwoord: te regt, wat noemt gij een voegwoord; welke regel is ons ten aanzien van den daarop volgenden naamval of wijze voorgeſchreven? — ἅπασα: juist noemt gij dit een bijvoegelijk naamwoord, in den vierden naamval van het meervoud ſtaande. Waarom heet het *bijvoegelijk*, en werd in gezegden naamval van het onzijdige geſlacht geſteld? Om welke reden volgt er een genitivus, waarin gij wel zegt, dat σκευῶν ſtaat? Op de laatſten lettergreep ziet gij weder een circumflexus, wat beduidt die? — τῶν. de tweede naamval van het meervoud des vooraan gezet wordende artikel ὁ, ἡ, τὸ: wat verſchil zoude het in den zin der rede maken kunnen, indien het weggelaten ware? — Waarom heeft de nominativus ſingularis ὁ, ἡ geenen accent? Verbuig mij dit artikel eens? — ἀυτȣ̃: tot welk ſoort van voornaamwoorden moet ik dit brengen? tot de aanwijzende; maar waarom draagt het den naam van *voornaamwoord*, en dat wel aanwijzend? — διερευνωμένη: tot welk een geſlacht of vorm van werkwoorden hebbe ik dit te rekenen? tot het medium. Hoe is de beteekenis van het medium daarin zigtbaar? (13) — ἦυρε. Hoe kan het met mogelijkheid de aöristus 2[dus] van het verbum ἑυρίσκω zijn? — μορμολυκειοῦ: genitivus van den nominativus op ον van de tweede declinatie. Welke regel bepaalt het geſlacht of genus daarvan? — ἐυφυῶς: een bijwoord, gelijk gij het te regt noemt. Zeg mij niet alleen het oogmerk, waartoe het in het algemeen bij werkwoorden wordt geplaatst, maar ook,

(13) Zie L. KUSTERUS de vero usu verborum mediorum. Deze en dergelijke aanhalingen ſtrekken ſlechts voor jonge leermeesters ter aanwijzing.

ook, waarom het hier *voor*, niet achter hetzelve werd gezet. Na meerdere vordering moet gij inzien, dat men de adverbia, bijwoorden op ως ongepast *adverbia* noemt, daar het zamengetrokken dativi plurales op οις zijn van adjectiva der tweede declinatie op ος. — κατεσκευασμένη. perfectum participiorum pasſivi wordt gevormd van het perfectum indicativi pasſivi op σμαι, en dit van het perfectum activi op κα; want gij weet, dat κα in σμαι wordt veranderd, wanneer δ, θ, ζ, τ. in het præſens de kenletters zijn, en de voorlaatſte klinker van het perfectum activi kort is: κατασκευάζω toch is het præſens van genoemd perfectum. — Achter dit verbum nu ziet gij beneden naast hetzelve een punt gedrukt: waartoe dit? — ἣν: accuſativus ſingularis feminini generis van het masculinum ὅς zijnde het artikel, dat achter geſteld wordt (articulus postpoſitivus): waarom in accuſativo en dat wel feminini generis? Welke regel moet men daar omtrent in het oog houden? Verbuig mij dit artikel eens door alle geſlachten. — καὶ: neemt hier de hoedanigheid van een adverbium aan, beteekenende *nog*, *daarenboven*. Behalven de in deze fabel genoemde voorwerpen, die de vos elk afzonderlijk naauwkeurig onderzocht, nam hij *daarenboven ook* het momaangezigt in *de* handen; er ſtaat toch in het grieksch ταῖς. — χέρσιν: hebt gij niet geleerd dat de dativus pluralis gevormd wordt van den dativus ſingularis door de σ te zetten voor de ι, en moest alzoo van den dativus ſingularis χειρί, gelijk wij zoo even declinerende zagen, niet gemaakt worden χειρσί? Van waar de ν achter χερσὶ; van waar de weglating van de ι in de eerſte lettergreep van dit woord? — ἔφη komt van φημι, hetwelk volgens ἵστημι wordt zamengevoegd, geconjugeerd; is echter in eenige

tij-

tijden of tempora slechts gebruikelijk. Maar, welaan! dat verbum hebt gij nog niet van buiten geleerd, en ik weet, dat gij zoo gaarn leert; gij moest mij ten gevalle en tot uw nut hetzelve, bij gelegenheid eens in het geheugen prenten. — ὦ: een tusſchenwerpſel (interjectio): wanneer bedient men zich daarvan? en welke caſus of naamvallen kunnen daar achter gevoegd worden? — ἐγκέφαλον. Hoe! leest gij de eerſte lettergreep van dit woord als of er εν gedrukt ſtond? Nu ja, eigenlijk is de γ in plaats van de ν geſteld. In welke letters kan dan de ν in zamenſtelling overgaan? — οὐκ: waarom bezigt men hier οὐκ niet οὐ noch οὐχ, die toch ook neen beteekenen? ook die woordjes misſen den accent? — ἔχει is de derde perſoon van den ſingularis des præſens indicativi van het verbum defectivum ἔχω. Wat is een verbum defectivum? — Dit zij ten proeve van den leertrant voor eenen eerstbeginnenden genoegzaam.

Nadat nu dit afgehandeld is, vrage ik mijnen leerling, welke op mijn verzoek zijn boek geſloten heeft, wat hij gelezen hebbe, wat het oogmerk des ſchrijvers geweest zij, en hoe uit het verhaalde zoodanig een gevolg kunne worden afgeleid, als hij daaruit trekken moge, of de ſchrijver getrokken heeft en op welke eene wijze hij zulks tot zijne verbetering vermoge aan te wenden. Alsdan laat ik hem van een voorſchrift de gedane vragen afſchrijven, ten einde dezelve in huis te *overdenken*, om daarop bij volgende gelegenheid, wanneer wij, alvorens verder te gaan, dezelfde fabel herhalen, mij te kunnen ſchriftelijk antwoorden. Met opzet onderſtreepte ik het werkwoord *overdenken*, omdat ik (dit zij eens voor altijd gezegd) die wijze voor minder goed houde, volgens welke zoogenaamde penſa opgegeven worden, die in huis moeten

ten worden vertaald, en met het oorspronkelijke op papier gebragt, en na gedane verbetering in het net geschreven moeten worden: alzoo toch wordt de jongen lusteloos onder het werken, mist den tijd voor het schrijven en afschrijven noodig, dien hij in zijne jaren, vooral zoo als thans de schooluren zijn bepaald, tot andere werkzaamheden behoeft, terwijl op de school de uren met verbeteren versleten worden, die men, naar mijn oordeel, al pratende over verschillende de voorkomende onderwerpen veel nuttiger besteden kan. Dat de jeugd in huis alleenlijk de beteekenis der woorden opzoeke haar onbekend, en verder nadenke over de te makene vertaling en de vragen, die zij gissen kan, dat hare onderwijzer daarover doen zal. Men werpe mij niet tegen, dat zoo doende, de jonge mensch in huis niets doet of denkt, maar, als hij gedwongen is zijn pensum te schrijven, wel degelijk. Grovelijk vergist men zich in het laatste, en niet minder in het eerste, wanneer ik de uitdrukking *iets doen* in haren echten zin opneme. Getuige daarvan de vertalingen, welke in de scholen worden ingeleverd.

Een jongen zoodanig onderwezen wordende denkt veel minder dan de ander, omdat die hoogst gebrekkige vertalingen, indien de onderwijzer die van alle leerlingen, gelijk het behoort, afzonderlijk naziet, de tijd daarmede, ik zoude bijna zeggen gedood wordt, en de leerling geen nadenken leeren kan uit gebrek aan tijd, terwijl den mijnen, in de school door mijn vragen en weder vragen tot nadenken gedrongen, deze werkzaamheid dus eene tweede natuur wordt, die hij in huis niet aflegt, waarin hij door eenen wijzen, liefhebbenden en oplettenden vader dagelijks versterkt wordt.

Nadat aldus elke fabel tweemaal behandeld zijnde, het boek is ten einde gebragt, herhale ik hetzelve met

de-

dezelfde naauwkeurigheid nog eenmaal, zoo echter, dat de leerling geene vrijheid hebbe de vertaling der woorden door hem opgeschreven intezien, en ik houde mij verzekerd thans met goed gevolg tot eenen anderen schrijver te kunnen overgaan.

Dan thans doet zich wederom de vraag op, welke schrijver zal den vorigen met hope op goeden uitslag vervangen? Om redenen boven reeds vermeld verkies ik nu voor mijnen leerling LUCIANUS, en in het bijzonder die zamenspraken de fabelleer ten onderwerp hebbende, μυθωδεῖς betiteld. Mijn leerling thans in de gronden der taal volleerd, het hoofdzakelijke van de syntaxis in zijn hoofd hebbende, met eenen tamelijken schat van woorden verrijkt, moet met de Analogie nadere kennis maken, de zamenstellingen der woorden opmerken, de menigvuldige wijze van zamenstellen zich eigen maken, op dat hij zelf den schat van woorden hem reeds bekend vermeerdere, waartoe de oorspronkelijke beteekenis, waar over nu dient gehandeld te worden, zeer veel zal bijdragen niet alleen, maar ook zijn vernuft scherpen. Gedurig zal hij den regel moeten opzeggen, volgens welken de woordvoeging moet worden ingerigt. Hij zal te weten komen, waarom achter zoo vele verba een andere casus als een accusativus staa; van waar er zoovele uitlatingen in de griekfche taal plaats vinden, en daarvan de wijsgeerige reden vernemen; terwijl de verklaring der fabelkunde zijnen arbeid zal veraangenamen.

Intusschen behoort hij van tijd tot tijd aan de reeds geleerde gronden der taal herinnerd, en nu en dan het aanleeren van een onregelmatig verbum te worden aanbevolen, van zijne vorderingen tweemaal 's weeks door het maken van een zoogenaamd thema bewijs gevende

waar

waar achter als dan eenige vragen de fabelkunde betreffende gevoegd zullen worden in het nederduitsch te beantwoorden, omdat de jonge mensch dezelve niet leere minachten, maar door naijver gedreven, zich daarop hoe lang zoo meer van zelve toelegge.

Ik zal deze mijne gezegden door een voorbeeld, gelijk te voren, weder staven, in zoo ver de eerste fabel der μυθωδεῖς, mij daartoe gelegenheid verschaft.

LUCIANUS, was van geslacht een Syrier (waar Syrie ligge, zal ons de landkaart aanwijzen) in de stad Samosata uit ouderen van nederige stand geboren, en bloeide onder de regering van M. AURELIUS ANTONINUS omtrent het 174ste jaar onzer jaartelling volgens de gedachte van den overledenen hoogleeraar SAXE (14), daar anderen hem onder TRAJANUS, welke van het jaar 98—117 regeerde, plaatsen. Zijne vader bestemde hem tot een' beeldhouwer, de natuur tot een vernuftigen en geestigen wijsgeer, hetgeen hij dan blijkens zijne schriften geworden is. LUCIANUS, schoon van geringen stand, leeft bij de nakomelingschap in achting en roem. Geene stand in de maatschappij derhalve, maar deugd en verstand maakt den mensch eer en hoogachting waardig. De mensch alleen, die volgens zijnen aanleg wordt opgeleid, is in staat groote vorderingen te maken.

Het opschrift der zamenspraak is Ζεὺς καὶ Ἑρμῆς. Bij deze woorden worde verhaald al wat de fabelkunde ten dien aanzien ons vermeldt. Τὴν τοῦ Ἰνάχου παῖδα: volgens welken regel? Maar de regel zegt: de genitivus moet op het substantivum *volgen?* Waarom heeft LUCIANUS anders geschreven? Heeft παῖς ook nog eene

(14) In zijn Onomasticon Literarium, Part. I. p. 322.

eene andere beteekenis als er ὁ voorſtaat? Hoe noemt men zulk ſoort van naamwoorden? Dat woord παῖς wordt in gevallen als deze meestal weggelaten, b. v. τὴν τοῦ 'Ινάχου. Nu verklare ik de reden der uitlatingen (*ellipſes*) in het algemeen. — Τὴν καλὴν: waarom wordt het artikel τὴν nog eens herhaald? Waartoe de hoedanigheid van *ſchoon* zoo nadrukkelijk aangeduid? — 'Οἶσθα heeft de beteekenis van het præſens, offchoon het in de daad het perfectum med. wordt gezegd te zijn van het verbum εἴδω, het geen *zien* en *weten* te kennen geeft; maar in de beteekenis van *weten* is het præſens εἴδω niet, doch daar voor het perfectum οἶδα, of zoo als de Atheners ſpraken οἶσθα, gebruikelijk. In den tongval van dat volk namelijk, ſchreef LUCIANUS. Over de verſchillende tongvallen ſpreke ik met u, als gij verder gevorderd zult zijn. — Ἑρμῆ, van Ἑρμῆς: regt zoo. Maar waarom is hier de vocativus niet gelijk aan den nominativus? — Ναὶ: een adverbium dan gebruikelijk, wanneer men iets verzekert of toeſtemt: — 'Ιὼ: wie is zij? Hoe declineert gij dat eigen naamwoord? λέγεις in zamenſpraken. Zouden wij Nederlanders niet vertalen *gij zegt*, maar *gij meent*, *bedoelt*. Bij het vertalen toch moet men in het oog houden, het geen aan elke taal eigen is. — ἀλλὰ beteekent hier *in tegendeel;* dus wordt dit voegwoord niet alleen door de Grieken gebezigd in verbinding, maar ook *in tegenſtelling*. Τέρατιον τοῦτο: hoe behoort deze zin volgens de ſyntaxis aangevuld te worden? Het ſtamwoord van τεράστιον is τέρας, *een tegennatuurlijk teeken*, een wonder. Welk onderſcheid van beteekenis beſtaat er tusſchen τέρας en σημεῖον? — τῷ τρόπῳ: van waar de *jota* onder de ω? Volgens welken regel vindt men hier den dativus? Wordt er geene præpoſitio

tio uitgelaten dien casus vereischende? Alle naamwoorden nu van twee lettergreepen op *ος* eindigende, in welker eerste lettergreep een *ο* voorkomt, worden van het perfectum medium gevormd, door den uitgang van dat tempus in dien van een naamwoord te veranderen, en het zoogenaamd *augmentum* en de vooraangevoegde eerste consonant van het verbum weg te werpen; dus komt *τρόπος* van *τέτροπα* het perf. med. van *τρέπω*. δ': welk een teeken vindt gij boven achter de δ geplaatst, en tot welk einde? — *ἐνηλλάγη* wordt, gelijk gij wel antwoordt, tot het verbum *ἐναλλάσσω* gebragt. Het is zamengesteld uit *εν* præpositio en *ἄλλασσω*; of, zoo als de Atheners spraken, *ἀλλάττω*. *εν* heeft in zamenstelling, behalve andere beteekenissen (15) ook die van *versterking*; daar dan nu *ἀλλάσσω veranderen* heet; zoo vertale men *ἐναλλάσσω* door *geheel veranderen*. Verders worden alle verba, die eindigen op *ξω*, *σθω*, *σκω*, en *σσω* of *ττω* van het eerste futurum act. afgeleid, derhalven *ἀλλάσσω* van *ἀλλάσω*, dat van het præsens indicativi komt door een *σ* voor de *ω* te zetten *ἀλλάω*, hetwelk *ἄλλος* een *ander* tot stamwoord geeft, *ἀλλάω* echter vindt men thans niet meer; waarvan de waarschijnelijke reden behoort te worden aangegeven (16). — *Ζηλοτυπήσασα*. Op welke wijze wordt dit tempus tot het præsens *Ζηλοτυπέω* gebragt? Waaruit is het zaamgesteld? Hoe verschilt eigenlijk *Ζῆλος* en *φθόνος*? Op hoe vele wijzen kunnen verba zamengesteld worden? — *ἐπιμεμηχάνηναι* van *ἐπιμηχανάομαι*. E'πὶ in deze zamen-

(15) Zie Phil. CATTIERE Gazophylaceum Græcorum, p. 83.

(16) Hierover zie A. H. L. HEEREN, geschichte des studiums der classischen litteratur. C. VALCKENAER, observationes quibus via munitur ad origines graecas investigandas et observ. 25, 26, ab Ev. Scheidio editæ.

menſtelling beduidt eene toevoeging, *daarenboven*, τῇ: om welke reden werd hier een circumflexus boven, en eene *jota* onder geſchreven? — κακοδαίμονι van de nominativus κακοδαίμων: hoe is daarvan de vocativus ſingularis? Is het een zamengeſteld woord? Wat heet δαίμων eigenlijk? Een *verdeeler* niet waar? Het komt toch van den eerſten perſoon van het perfectum pasſivum δέδαιμαι van δαίω ik verdeele. De oude ſchrijvers noemden ſomtijds de goden δαίμονες; meestal echter wezens tusſchen goden en menſchen eene middelſoort uitmakende, welke zij voor de *uitdeelers* hielden van het *goede* en het *kwade*; van daar dan ἐυ δαίμονες en κακο δαίμονες. Nu zal ik overgaan, om u de kenteekenen op te geven, waaraan gij ontdekken kunt, of een ſubſtantivum van den eerſten, tweeden of derden perſoon van het perf. pasſ. afſtamme met derzelver verſchillende beteekenis; van welke ſubſtantiva wij dan weder verſcheidene verba, ſubſtantiva en adjectiva maken kunnen. Νέμεα: waar ligt dat vlek? Waardoor was het daarbij gelegen bosch beroemd?

Deze woordenlijst echter zal ik, uit vrees van te zullen vervelen, ſtaken, genoegzaam meenende aangetoond te hebben, dat men in den ſchrijver niets behoeve te veronachtzamen, het geen tot herinnering van het voorgaande en voor het verſtand en hart des leerlings bevorderlijk zijn, en het onderwijs zelf hem aangenaam maken kan; terwijl ik mij verder beroepe op het geen met betrekking tot de Eſopiſche Fabelen op bl. 117, 118. aangemerkt wordt. Zie hier dan, indien ik mij niet bedriege, mijnen leerling zoo ver gebragt in de kennis der taal, der fabelkunde en geographie; zoo ver gevorderd in de groote kunst van rijpelijk na te denken, dat ik thans het *gulden-*

boekje (17) door XENOPHON geschreven, *de gedenkwaardigheden van* SOCRATES, en de Ilias van den ons bekenden grootsten dichter der oudheid, van HOMERUS, ter behandeling opneme, ten einde dezelve wijsgeerig en oordeelkundig met hem te behandelen. Naar aanleiding dezer gedenkwaardigheden zal ik de perken van deszelfs verstand verder kunnen uitzetten, en zijner ziele voor deugdzame uitdrukselen week gemaakt, allerlei deugd diep inprenten kunnen. Hij zal met de Atheensche oudheid en geschiedenis gemeen worden, en de verschillende denkbeelden der Wijsgeeren zoo wel ware als valsche van dien tijd en vorige dagen zullen voorwerpen zijner aandacht worden; en hij zal in SOCRATES den braven man leeren kennen, die leefde tot verlichting en verbetering zijner tijdgenooten (18); niet, gelijk bijna alle zijne voorgangers, de oogen alléén ten hemel hief, en het ontstaan der wereld, de veranderingen aan den hemel en in de lucht, en den loop der sterren beredeneerde (19), maar de wijsbegeerte van den hemel riep, en ze op aarde onder de menschen tot derzelver verëdeling wonen deed (20). In den schrijver zelven zal ik hem den in Atheenschen tongval zuiver, beschaafd, vernuftigsprekende leerling van SOCRATES doen bewonderen, en niet onopgemerkt laten voorbijgaan, dat hij even groot, zoo niet grooter was in het voeren van het zwaard, als in het beschrijven der daden zelve, die hij of andere zag uitvoeren, of zelf bedreef, en tevens heeft hij ons in de Cyropædia

(17) Alzoo noemde het de hoogleeraar J. LUZAC in zijne redevoering. *Socrates als burger beschouwd*, bl. 22.

(18) Zie XENOPHON Memorab. Lib. I. cap. I. §. 16.

(19) Vid. XENOPHON l. l. §. 11.

(20) Cic. Tusc. Quæst. Lib. V. cap. 4.

dia de wijze kennen deed, op welke de voornaamste kaste in het rijk van Perzie hare jonge lieden onderwees (21). Daar ik thans met grond vooronderstellen mag, dat de leerling, welke steeds woorden van buiten leerde, en tot de kennis van *alle* regelen der syntaxis kwam, nu en dan slechts een lexicon (22) behoeft, en alleenlijk van tijd tot tijd noodig heeft aan die regelen te worden herinnerd: zoo zal hij bijna geheel zijne aandacht op zaken en inhoud kunnen vestigen: edoch haaste zich de onderwijzer met vertalen en uitleggen niet, en volge ten aanzien zijner leerlingen het voorbeeld van den alom beroemden, thans rustenden hoogleeraar D. WYTTENBACH, hetwelk hij ter onze leering en navolging in de voorrede zijner eerste uitgave der *Sel. Princip. Hist.* (23) te boek stelde, hetwelk den jongeling bekend gemaakt zijnde, niet dan een scherpe prikkel voor hunne eerzucht en naijver zijn kan.

Het zij mij vergund door eenige voorbeelden slechts, uit het eerste boek eerste hoofdd. der *Gedenkwaardigheden* genomen, deze mijne opgegevene leerwijze, zooveel mogelijk, meerdere duidelijkheid bij te zetten. — πολλάκις plaatste de schrijver voor het werkwoord, om den lezer *oogenblikkelijk* te doen zien, dat het geene verwondering van *eenen* oogenblik was, maar de zaak die hij verhalen zoude, bij *herhaling* overdacht hebbende, op het tijdstip, dat hij schreef, nog *wonderlijk* en onbegrijpelijk voorkwam. — De adverbia op ακις worden gevormd van den nomi

(21) HEEREN, Ideën über die Politik, den Verkehr etc. D. II. Afd. 2. bl. 350. Uitg. van 1796.

(22) D. WYTTENBACH, V. Cl. Praefatio prioris Edit. Select. Princip. Hist. pag. 32.

(23) Bl. 31. volg.

minativus pluralis der adjectiva neutrius generis der 2e declinatie door bijvoeging van κις en beteekenen volgens den heer GATTIER (24) als de accent op één na den laatsten lettergreep staat, eene *beurtwisseling* of *aanéénschakeling*. Ἐθαύμασα: gij weet dat deze tijd van het verbum θαυμάζω komt. Zeg mij, van waar de verba op ζω gevormd worden, en breng hetzelve tot zijnen eersten oorsprong terug. Uit hoe vele letteren op zijn hoogst een stamwoord kan bestaan, hebbe ik u volgens de les van den heer L. C. VALCKENAER, eenen leerling van den grooten HEMSTERHUIS, te voren bij gelegenheid reeds gezegd. δήποτε, zamengesteld uit δή en ποτέ, werd hier tot meerderen nadruk bij één gevoegd, omdat hier met verhoogde aandoening der ziel gesproken wordt, en beteekent *toch*. Nooit vindt men zulks alleen geplaatst, maar meest altijd achter een artikel, naamwoord of adverbium, het geen eenen betrekkelijken zin heeft (25). Ἀθηναίους: hoedanig was het te dezer tijd met het Atheensche volk gesteld? Wie waren zij, welke zoo grooten invloed hadden op het wufte volk? — γραψάμενοι: γράφω beteekent *schrappen*, van daar *uithollen*, *insnijden*, gelijk dit te voren op boombast, was of derg. geschiedde, dus thans *schrijven*. Maar gij vertaalt dit werkwoord door *beschuldigen*. Welke is de zamenhang tusschen beide denkbeelden? Was het de Heliastische regtbank niet, waarbij SOCRATES aangeklaagd werd? Hoedanig was deze, en

(24) Aangeh. werk. Afd. 9. bl. 59.

(25) Over de Partikels, zonder welker juiste kennis geen enkele volzin regt kan verstaan worden, leze men M. DEVARIUS *de Graecae Linguae Particulis*. Of het uitgebreider werk van H. HOOGEVEEN, *Doctrina Particularum Linguae Graecae*, en FRANC. VIGERUS *de Praecipuis Graecae dictionis Idiotismis*.

en uit hoe vele regters zamengesteld? (26) — πόλεις: welke was deze bij uitnemendheid genoemde stad? Hoedanig was hare ligging? Welken invloed had dezelve op hare bewoners en derzelver werkzaamheden? — ἐκεῖνον: welken dood onderging SOCRATES en op welke wijze? — γὰρ: heet dit hier *want?* Zoo niet, wat dan?

Dan genoeg hiervan. Ik stelde het bij de enkele woorden aangemerkte kortheidshalve vragender wijze voor. De onderwijzer ondertusschen schrijve te huis deze aanmerkingen en verklaringen op, spreke, na de woordelijke vertaling van den griekschen tekst met zijne leerlingen over deze onderwerpen; doe hen, het geen hij in schrift gebragt heeft, afschrijven, op dat zij het in hunne woningen overdenken, in het geheugen prenten, en, bij de volgende herhaling van het te voren vertaalde, op zijne vragen wel weten te antwoorden.

Misschien zal iemand zich verwonderen HOMERUS door mij tot het laatst gespaard te zien, en niet met deszelfs vertaling, gelijk sommigen willen, eenen aanvang van mijn onderwijs in het grieksch gemaakt te hebben. — Dan, wat zeg ik! bij niemand uwer, welke de voorrede voor de eerste uitgave der *Selecta Principum Historicorum* van den hoogl. WYTTENBACH, en aldaar de zesde bladzijde leest, zal over deze mijne keuze eenige verwondering oprijzen. Immers ik *leze* thans met de leerlingen HOMERUS, en *leer* hun de grieksche taal, die zij thans genoegzaam daartoe verstaan, niet meer.

Eer ik echter met hen daartoe overga, zal het aan-

(26) Zie boven aangeh. redevoering des hoogl. I. LUZAC, in de korte Schets van het Atheensch staatsbestuur, bl. 120.

aanleeren der verschillende *tongvallen* of *dialecten* ons eenigen tijd bezig houden, opdat deze hun geene zwarigheid in het lezen der schriften van dien dichter veroorzaken. Ik verklare mijnen leerling de reden, waarom deze zoo verscheiden in HOMERUS voorkomen, offchoon hij in de taal van zijne landgenooten schreef; bepaal hem den tijd, waarin waarschijnlijk HOMERUS leefde, ten einde hem begrijpelijk te maken, dat toen eene zoo verschillende zamengestelde taal kon bestaan; wijze hem het eiland aan, waarop hij, naar alle waarschijnlijkheid, zoo niet het eerste levenslicht zag, dan ten minsten zich meest ophield; bereide hem voor, om zich, zoo veel doenelijk in de eeuw van HOMERUS, waarin halve beschaafdheid heerschte, te kunnen verplaatsen, en make hem vatbaar voor de indrukselen der eenvoudige natuur, die hij zoo getrouw en onbedenkelijk schoon afmaalde; breng hem, op voorgang van den Heer EVERH. FEITH (27), met den stand van personen en gesteldheid van zaken in kennis bij gelegenheid, terwijl J. H. KOPPEN (28) door zijne verklaringen mij leert, hoe mijnen leerling omtrent woorden en zaken in te lichten, en ROBERT WOOD met HOMERUS werken in de hand zelf de plaatsen bezoekende, die HOMERUS bezocht, en waarvan hij in zijne goddelijke gezangen melding maakt, mij in staat stelt derzelver ligging en gedaante aan mijnen leerling te bepalen, en daaraan de juistheid van deszelfs beschrijving te toetsen, daar WOLF en HEYNE mij op dat gene oplettend maaken, wat vreemds in den tekst zoude kunnen ingeslopen zijn, of waar de lezing vervalscht geworden is, niet na-

(27) Antiquitates Homericæ.
(28) Erklärende anmerkungen zum Homer.

nalatende den leerling op te geven, hoe mijn gevoelen omtrent HOMERUS, en de aanleidende oorzaken van inlasfching en vervalfching van de hunne verfchillen (29).

In vragen zal ik weder eene proef mijner behandeling geven, op dat gene terug wijzende, wat ik op bladz. 131. reg. 8. en vervolg. met betrekking tot de verdere handelwijze des meesters aangegeven hebbe. — μῆνιν: waarom begon HOMERUS zijne Ilias eerst met den twist tusfchen AGAMEMNON en ACHILLES? — θέα: welke godin bedoelde HOMERUS waarfchijnlijk? Waarom moest eene godin hem die gezangen ingeven? — πηληϊάδέω: waartoe bezigden de Grieken de namen van vaders en grootvaders in gevallen, gelijk deze? Hadden zij ook geflacht-namen? — Ἀχαιοῖς: waarom gebruikt de dichter juist den naam der Acheërs, om *alle* Grieken aan te duiden? — ἄλγεα: waarin beftonden die? — δ', δε: hoe? Staat dit hier alléén, moest hier μὲν niet voorgaan? en zoo ja, waar achter moest het dan gezet worden? — ψύχη: welk denkbeeld vormde men zich daarvan in HOMERUS tijd? — ἄϊδι: wien noemden de ouden ἄϊς? Zegt men in plaats van dien dativus ook niet εἰς met zijnen cafus? — προΐάψεν: wat geeft πρὸ in deze zamenftelling te kennen? — ἡρώες: in hoe vele rangen waren de Grieken oudtijds verdeeld? — αὐτούς: wat beduidt dit pronomen in tegenftelling met ψυχὰς? — ἑλώρια &c: moet men dit letterlijk verftaan? — βουλὴ: waarin beftond die wil, dat plan van JUPITER? — ἐξ οὗ δὴ: welk tijdftip bepaalt hier δὴ. — τὰ πρῶτα ftaat hier voor? — ἐρίσαντε: wat beteekenen de participia bij verba gevoegd?

(29) Zie HEEREN Ideen. d. III. afd. 6.

voegd? ἄναξ ἀνδρῶν: wie wordt door deze woorden bij uitnemendheid door HOMERUS aangeduid? —, δῖος: wat geeft dit adjectivum te kennen bij personen of zaken gevoegd?

Na alzoo een paar boeken van HOMERUS met mijnen kweekeling te hebben doorgelezen, verzende ik hem naar de hooge school, mij overtuigd houdende, dat hij die nieuwe loopbaan met glans zal intreden, en, wanneer ik de geringe vereischten van den hoogleeraar D. WYTTENBACH (30) in aanmerking neme, meer dan genoeg voorbereid zal zijn om met nut de lessen der hoogleeraren te hooren.

TWEEDE AFDEELING.

Over de beste Leerwijze der Latijnsche Taal.

Zeer langwijlig en vervelend zoude voorzeker mijne verhandeling worden, indien ik thans op nieuw al dat gene herhalen wilde, hetwelk ik reeds nopens de manier van onderwijs in de beginselen der grieksche taal geschreven hebbe, daar ik toch hetzelfde meestal op dat der latijnsche toepasselijk gemaakt hebben wilde. Even gelijk daar, moeten ook hier de letters aangeleerd, hare onderlinge verwisseling, zoo ver die gaat, onder het oog gebragt; hare oorsprong, zoo veel doenelijk, aangetoond, derzelver uitspraak door de Romeinen, in zoo ver mogelijk is, bepaald, derzelver wederkeerige betrekking aan de hand gegeven, en daarenboven de gelijkheid aangewezen worden, welke zij met de grieksche hebben mogen. Ook hier brenge men onder het lezen het nopens de letters aan-

(30) Voorberigt voor meergemelde Selecta, bl. 25.

aangemerkte, gedurig, en zoo lang noodig is, in het geheugen; zegge men, welke letters bij de Latijnen de plaats van den *spiritus asper* der Grieken bekleedt; van waar het kome, dat zoovele woorden uit het grieksch afkomstig geenen *spiritus asper* of deszelfs plaats vervangende letter hebben. Ook hier moeten zij leeren, op welken lettergreep zij den toon onder het uitspreken moeten laten vallen, naar mate de woorden twee of meerdere derzelve bevatten, terwijl er ook teekenen voorkomen, wier verklaring de leerling behoeft.

Men verwacht van mij voorzeker niet, dat ik nu nog weder over de uitlegging der rededeelen zal spreken, maar mogelijk de aanmerking, dat de Latijnen den zoogenaamden *articulus præpositivus* misten; iets, dat voorzeker de duidelijkheid niet bevordert, en dat de *articulus postpositivus* bij hen het *pronomen relativum*, betrekkelijk voornaamwoord *qui* is.

Wie twijfelt, of de beoefening van het geheugen hier te pas kome, of, om in de eerste afdeeling gemelde redenen, ook eerst noodzakelijke voornaamwoorden in kleur ter leering moeten worden opgehangen, met de in sterke kleuren onderscheidene uitgangen der vijf declinatien? Met stilzwijgen ga ik het te voren aangemerkte nopens den naam van declinatie, numerus enz. voorbij, alleenlijk aanstippende, dat de overeenkomst der latijnsche verbuigingen met die der Grieken niet ongemerkt worde voorbijgegaan. De regelmatige en onregelmatige declinatien door elkanderen te leeren kan niet dan verwarring baren, dus houde men zich ook in dit geval aan het voorschrift op bl. 113 en vervolg. door mij gegeven, en vergete de aldaar gemelde regelen tot van buiten leeren, en de oefening in het schrijven der partes met de noodige be-

paling niet. Wat nu de conjugatien aanbelangt; hieromtrent zoude ik gaarn eenige verandering hebben in het aanleeren der latijnsche. Dat echter dezelve niet de uitlegging en verklaring der *genera*, *personae*, *tempora* en *modi* betreft, spreekt, zoo ik vertrouwe, van zelven, en geen leermeester zal, denke ik, nalaten hier ter plaatse de overeenkomst der latijnsche met de grieksche op te merken.

Deze te makene verandering bestaat alleenlijk in de voorstelling der conjugatie op het in de eerste afdeeling beschrevene bord. Men brenge namelijk alle de tempora tot het praesens en praeteritum en rangschikke derzelver uitgangen *alléén* onder dat tempus, waartoe ieder gevoeglijkst kan worden gebragt, al worde daardoor eenige afwijking van de bestaande regelen van *afkomst* veroorzaakt. Ik trachte alléénlijk naar de gemakkelijkste wijze van aanleeren; die afwijkingen kunnen, indien men zulks verkiest, den nieuweling naderhand onder het oog worden gebragt. Dat, naar mijn gevoelen, de twee opgegevene tempora met de daarvan afgeleide sterk en verschillend gekleurd moeten worden, en eerst alléén de regelmatige in aanmerking komen, is om meergemelde redenen aan geenen twijfel onderworpen.

Ten aanzien der onregelmatige verwijze ik mijne lezeren tot mijn gevoelen, op bl. 115 nopens gelijksoortigen in de grieksche taal geüit.

Het klein lexicon van SCHELLER zij het boek, waaruit mijne leerling van den beginne af aan, en bij voortduring zich een' schat van woordenkennis verzamele, of men moest voor den nieuweling daartoe het zoogenaamd magazijn verkiezen, achter de rudimenta door den Heere H. WEYTINGH uitgegeven, geplaatst, uit welk boek ik hem op de regelen nopens het

het geslacht der zelfstandige naamwoorden, en de zamenvoeging der woorden (syntaxis) van buiten zoude laten opzeggen, en hem dezelve telkens, bij de verklaring van hetgeen hij thans zal vertalen, te herinneren, zoo dat hij van tijd tot tijd voor mij een naamwoord of werkwoord declinere of conjugere.

Niemand mijner lezeren zal na het gezegde in de 1ste afdeeling bl. 117 twijfelen, welk eenen schrijver ik aan mijne leerlingen het eerst ter vertaling in handen geven zal; de fabelen namelijk van PHAEDRUS, boven ieder van welke fabelen het mij voor de jeugd spijt, dat er geene afbeeldingen van den inhoud geplaatst zijn. Gelijk ik op bl. 118 van de 1ste afd. deed, zoo zoude ik ook hier de jeugd met den schrijver bekend maken en met deszelfs werk haar doen opmerken, hoe natuurlijk, sierlijk, nadrukkelijk, karaktermatig hij verhaalt; als ook personen en zaken voor ons oog duidelijk en kennelijk schildert. BATTEUX (31) doet ons dit in verschillende voorbeelden opmerken. Ter betrachting der korthèid kieze ik tot aanduiding mijner leermethode de 7de fabel van het 1ste boek ten opschrift hebbende: *vulpis ad personam tragicam*. In de eerste plaats make ik mijnen kweekeling op deze woorden opmerkzaam, en vrage of de rede alzoo volledig zij? Dan doe ik na gedane vertaling, welke hij uit het hoofd doet, zonder dezelve vooraf op het papier gebragt te hebben (de vertaling der hem onbekende woorden uitgezonderd) onderzoek, of hij wel wete, welk gebruik men van die *persona*, dat momaangezigt, oudtijds maakte; en hoe van

(31) In zijn boven aangeh. werk, d. II. hoofdd. 5. bl. 319 enz. ROLLIN manière d'enseigner enz. tom. I. de l'étude de la langue Latine, pag. 296 enz.

van die beteekenis de andere van een *mensch*, *persoon*, zoo als wij gewoonlijk zeggen, komen kunne? Nu verklare ik hem *tragicam*, in dier voege, dat hij mij vatten kunne; en bevrage mij op de hoedanigheid van het woord zelf. Laat hem verder eene zoogenaamde *analysis* van *forte* geven, en verwekke opmerkzaamheid op den uitgang *e*, dewijl hij den algemeenen regel weet, dat de adverbia op *e* afstammen van adjectiva der tweede declinatie op *us*, en tevens op het doel des schrijvers, waartoe hij *forte*, *bij geval* schreef. — *Vulpis*: vrage ik van welk een geslacht het zij? Of de algemeene regel, betrekkelijk de woorden op *is*, toepasselijk zij op dit zelfstandig naamwoord! — *Viderat*: zoo als gij wel zegt, is het plusquam perfectum; maar waarom moest de schrijver dien tijd hier bezigen, en geen *præteritum perfectum*? Waartoe de interjectio *o*; welken naamval vereischt zij achter zich? — Welk een deel der rede is *species*, volgens welken regel is het van het vrouwelijk geslacht? Hoe komt het aan dat geslacht? — *Inquit*: moest dat verbum niet vóór de woorden staan, die de vos zeide? Zoo niet, waar dan? Is het een regelmatig verbum? Wat noemt gij een regelmatig verbum? — *Cerebrum*: van waar wordt die accusativus geregeerd? Waarom staat het *voor* niet *achter* het verbum, dat gij zegt een *transitivum* te zijn. Wat wil dat zeggen? — Dan, voor wij verder gaan; zeg mij eens, wat voor eene les zoudt gij uit deze woorden voor u trekken?

Men houde zulke vragen niet overtollig, al weet men ook, dat de leerling de leering door den schrijver daaruit getrokken hebbe ingezien, en dus die des schrijvers opgeven kan. Kent hij de toepassing: hij verblijdt zich zijnen onderwijzer die te kunnen

zeg-

zeggen, ja verbeeldt zich in zijne eenvoudigheid, dat hij de toepasfing gemaakt heeft, en dit geeft vermaak en moed. Heeft hij op de gemaakte toepasfing niet gelet, dan wordt in hem de naijver geboren, om dezelve, gelijk een ander, te kunnen verhalen, en de les wordt diep in het geheugen geprent. — Hoe? ftaat *hoc* in neutro genere? Declineer mij dat pronomen eens, gelijk het volgende *ille*: doch zeg eerst eens den regel der fyntaxis op, waarnaar *dictum est* den dativus regeert. — Geven *honor* en *gloria* verfchillende denkbeelden? Welke dan? — Wie is die *fortuna*, die gezegd wordt te geven? — Waarom zijn de beide zinfneden, waarvan de eerfte eindigt met *tribuit*, de andere met *fenfum* aanvangt, door geene conjunctie veréénigd? — *Senfus communis*: wat verftaat gij door deze woorden? — *Abftulit* van het verbum *aufero*: van waar dat *abs*, dat in præfens *au* is? Welke fchilderij levert ons de eigenlijke beteekenis van dit verbum op deze plaats?

Door redenering en gezag meen ik het nut der herhaling in de eerfte afdeeling genoegzaam te hebben aangetoond, waarop ik mij, om langwijligheid te vermijden, oordeele te moeten beroepen (32).

Met de verklaring dezes fchrijvers bezig, zal hij tot afwisfeling en veraangenaming nu en dan eenige paragrafen uit het *compendium historiæ fabulofæ* van VAN DAMM, door den heer C. F. NAGEL in het latijn vertaald, zoo vertolken, dat het jonge mensch in huis het vertaalde alléén kunne verftaan, om daarop in het nederduitsch te kunnen antwoorden. Tot hetzelfde oogmerk zal de onderwijzer zijne leerlingen bij de opgehangen landkaaarten van D'ANVILLE bren-

(32) ROLLIN, aangeh. plaats, bl. 282.

brengen, om met de *primæ lineæ geographiæ antiquæ* van CHR. CELLARIUS in de hand, hem landen en steden, ingevolge daarvan aan te wijzen: welke bezigheid de leerwijze niet weinig veraangenaamt, en den leerlust, als het ware, op nieuw herleven doet. Tweemalen gedurende de week zoude ik thans den leerling thema's doen maken, waarvan de inhoud, gelijk van zelfs spreekt, altijd iets nuttigs en doelmatigs bevatten moet, en naar de vatbaarheid des leerlings ingerigt, waar achter telkens eenige vragen, betrekkelijk dat gedeelte der fabelkunde en geographie, dat behandeld is, worden gevoegd, op dat zij door naijver bezield, ook op deze takken van kennis hunne aandacht vestigen.

Zoodra nu de fabelen van PHÆDRUS door hem, die onderwezen wordt, behoorlijk op het eerste gezigt kunnen worden vertaald, ga men tot de vertaling van NEPOS over, waarin ik niets dan aangenaam onderhoud voor de leerlingen zie, mits de onderwijzer geene moeite, gelijk billijk is, spaart, om aangenaam en overeenkomstig het verstand des jongelings nopens het vertaalde te spreken, en zijne aanmerkingen in schrift te brengen en ze hen doet afschrijven ter beantwoording, wanneer de tijd daar is om het te voren behandelde te herhalen. Immers wat verhaalt ons NEPOS? de levens van uitstekende veldheeren. Wie nu slechts een vlugtig oog op de jongens in die jaren, waarin deze levens hun worden voorgelegd, ooit geslagen heeft, moet niet bekennen, dat zij allen eene overhelling hebben tot den soldatenstand, en niets hun aangenamer zijn kan dan van veldslagen te hooren, voornamelijk als hierbij het vreemde der oude dagen komt. Men verzuime maar niet hun een duidelijk denkbeeld van den toenmaligen soldatenstand

ſtand te geven, hunne wapenrusting aftefchetſen, hunne manier van aanvallen en verdedigen te verklaren, hunne legerplaatſen op een houten bord, dat ſteeds in ſchool zijn moet, af te teekenen (33). Hun onder het oog te brengen, wat een ſchip van drie of meerdere rijën roeibanken genaamd werd; hoe de roeijers in de ſchepen geplaatst waren om gelijktijdig te kunnen werken; ten welken einde de ſnebben aan de voorſtevens werden gevoegd; wat de overwinning gave (34) enz., en dit alles make men door eene hun voor te houden afteekening duidelijk, en ik houde mij verzekerd, dat zij telkens naar het oogenblik zullen haken, waarin zij NEPOS weder zullen hooren verklaren. Hiervan eene drooge vertaling te ſchrijven, en dan, na overgave daarvan aan den meester, ſtil te moeten zitten, tot dat alle de vertalingen der medeleerlingen zijn nagezien, is doodelijk voor verſtand, hart en leerlust.

Men late het echter bij deze aanmerkingen met betrekking tot het krijgswezen niet berusten. Hoe vele afwisſeling kan men in de verklaring niet brengen? Nu eens handelt men over de namen der Grieken, dan eens over hunnen aard, en vaderlandsliefde. Nu eens ſpreekt men over de juistheid der uitdrukking, dan eens over de eigenlijke of afgeleide beteekenis der woorden. Nu eens rigt men hunne aandacht op de regelen der taal, en derzelver overeenkomst met de griek-

(33) Zie J. LIPSIUS Oper. tom. III. de Militia Romana. VEGETIUS RENATUS de re militari et GOD. STEWECHII commentarius ad VEGETIUM. SEXT. JUL. FRONTINI Strategematicum. AELIANUS de instruendis aciebus. MODESTUS de vocabulis rei militaris enz.

(34) Zie M. MEIBOMII de Fabrica Triremium. tom. XII. Thesauri Antiq. Roman. J. G. GRAEVII.

griekfche, dan eens over de vermenigvuldiging of weglating der voegwoorden. Nu eens geeft fabelkunde verlustiging aan het verftand, en de landkaart beweging aan het ligchaam en aangename bezigheid aan het oog. Alzoo, vertrouwe ik, niemand de wensch en redenen van ROLLIN zal gegrond vinden om boeken te hebben met opzet in het latijn vervaardigd voor hen, welke die taal beginnen te leeren (35).

Ter proeve ftrekke het volgende uit het eerfte hoofdd. des levens van MILTIADES genomen. — MILTIADES een zoon van CIMON? Hebt gij dan niet denzelfden geflachtnaam als uwe vader? Hoe was het hiermede bij de Grieken gelegen? — *Athenienfis* moet gij niet vertalen een *Athenienfer*, maar *van Athene*, op dat gij zoodanige fpreekmanier bij voorkomende gelegenheid ook door een adjectivum vertaale, en niet, zoo als gij foms in dit geval doen zoudt, *Athenis*, hetwelk in deze plaats niet goed zijn zou (36). — *Et*: waarom wordt die conjunctio hier driemaal herhaald? *Antiquitate generis*: waarom ftaat hier de genitivus niet zoo als gewoonlijk vóór het fubftantivum, waarvan het geregeerd wordt. Waarom werd *antiquitate* in *ablativo* gezet? Kan een verbum wel eenen anderen cafus als een accufativus regeren? Zoo neen: van waar die cafus? Is dit in navolging der Grieken? (37) — *Gloria majorum*: kon dan MILTIADES op den roem zijner voorouders, om mij zoo eens uit te drukken, teren? — *Modestia*: waarin beftaat die deugd? — *Floreret*: ftaat dit

(35) De l'étude de la Langue Latine, pag. 283.

(36) SCHELLER Praec. ft. b. Latini. part. I. cap. 8. p. 309.

(37) Zie Sanctii Minerva, lib. I. cap. 6. pag. 34. et subjecta nota 4. JAC. PERIZONII.

werkwoord in zijne eigenlijke of overdragtelijke beteekenis? — *Ea aetate*: van waar die ablativus bij *ſum*? (38) — *Ut*: hoe kan ik onderſcheiden, waar en wanneer ik het nederduitsch *dat* vertalen moet door *ut* of *quod*, of den accuſativus met eenen daarop volgenden infinitivus? — *Sperare*: welke is de eigenlijke beteekenis van dit werkwoord? — Kon NEPOS dit *ſperare* met *confidere* verwisſeld hebben? — *Civis*: let wel, dat dit woord *medeburger* heet; op dat het nederduitsch u niet verleide *concivis* te ſchrijven. — *Judicarent*: waarom bezigde de ſchrijver niet *opinari*, *putare*, *arbitrari*. — *Accidit ut vellent*: heeten deze woorden hetzelfde, als of er ſtond *voluerunt*? Zoo niet, welk denkbeeld legt er dan in het werkwoord *accidit*. — *Athenienſes Cherſoneſum*: toon mij op de kaart, waar dat volk woonde, en dat land gelegen ware. Maar zie vooraf eens of de gewoone regel der ſyntaxis niet iets voor Cherſoneſus vordere? — *Coloni*: wat ſoort van menſchen was dit? In welke betrekking bleven dezelve bij de Grieken tot hun moederland? Met welk oogmerk werden die volkplantingen naar elders overgebragt? *Cujus generis quum*: moet het denkbeeld *tijd* niet in de eerſte plaats uitgedrukt en dus geſchreven worden: *quum cujus generis*?

Men vare alzoo ſteeds voort, en, indien ik mij niet ten eenemale bedriege, dan zal de jongeling geene verveling, maar vermaak in de behandeling des ſchrijvers vinden, en de gedurige herhaling niets lastigs voor

(38) SCHELLER, beknopte latijnſche ſpraakkunst, d. II. afd. 5. § 3. Van deze bediene zich ſlechts de meester, niet de leerling, uit hoofde der uitgebreidheid en gelijkvormige behandeling van het regelmatige en onregelmatige.

voor hem hebben. Behalve de tweemaal in de week te maken thema's, welke, zoo als de zaak vordert, alleroplettendst met den leerling moeten nagegaan, en bijzonder ook op de rangschikking der denkbeelden gelet worden, zondere men wekelijks twee uren af, om een hoofdstuk uit NEPOS in het nederduitsch te doen overbrengen. Zoo dra dit geschied is, verbetere men het vertaalde en leze het vertolkte hoofdstuk in het latijn met den leerling na, ontneme hem alsdan den schrijver, en verzoeke het nederduitsch, zoo veel in hem is, in dezelfde bewoordingen des schrijvers over te brengen. Ook dit zij, ten aanzien der prosaisten, voor het vervolg aangemerkt, ten einde niet gedurig op dezelfde zaken terug te keeren.

Daar ik thans vooronderstellen mag, dat de leerling door oefening eenige vordering in de fabelkunde gemaakt heeft (welke oefening onafgebroken voortga) zoo behandele men, om nog meer verscheidenheid, de bron van alle menschelijk vermaak, in het onderwijs te brengen, bij afwisseling heden NEPOS, morgen OVIDIUS, en wel eenige uitgezochte elegiën der *Tristia*, en dus beurtelings, tot zoo lang de jongeling geacht worde in beiden regt ervaren te zijn.

Genoegzaam meen ik reeds gezegd te hebben om te doen verstaan, dat men geenen schrijver met de jonge lieden behoore te vertalen, zonder vooraf hem denzelven te hebben doen kennen. Het zelfde vinde dan in dezen plaats, en worde de verklaring van de benaming dezer boeken daarbij gevoegd. Men onthoude zich echter bij de behandeling van dezen en andere dichters naar de regelen der etymologie of syntaxis te vragen. De prosodie zij het, welke hij, die onderwijs ontvangt, zich eigen make, en waarop de onderwijzer deszelfs aandacht rigte. Wil men den leerling

ling zoogenaamde *versus perturbati* opgeven, om hem de voetmaat te leeren kennen, en dus een hexameter en pentameter bijéén te voegen; dit zij zoo, mits de leerling zich niet verbeelde alzoo dichter te kunnen worden. Smaak in, en gevoel voor het *ſchoone* en *verhevene*, de kennis van het menſchelijk hart, en veelvuldige wetenſchap zijn het, die met eene levendige verbeelding en natuurlijken aanleg den dichter vormen. Zie hier dan tevens de punten aangeduid, waarop bijzonder dient gelet te worden, en de kundigheden aangeſtipt, welke men, gewijzigd naar de vatbaarheid des jongelings kort en juist, goed aankweeken kan. Men verzuime intusſchen niet de griekſche door de latijnen nagevolgde manieren van uitdrukkingen te doen opmerken en tevens te doen begrijpen, dat den Grieken de lof van oorſpronkelijkheid en natuurlijkheid, den Romeinen die van navolging en kunst toekomt. Eenige aanmerkingen op de 2de elegie des 2den boeks gemaakt diene ter ſtaving mijner behandeling. — *Dii maris et caeli*: waarom roept OVIDIUS juist *dezen* aan en dat wel *allen*. — *Quid enim niſi vota*: in welken toeſtand is de mensch gewoon alzoo te ſpreken? — *Membra*: hoe kan dit van een *kiel* gezegd worden? — Moest hier *frangere* niet gebezigd worden in ſtede van *ſolvere*? — *Ratis*: is dat per ſynecdochen gezegd? *Een gedeelte* voor het *geheel*? Zoo niet. Waarom? — *Parcite* voor *abſtinete*, *nolite*: eene navolging der Grieken, die φείδεσθαι in dien zin gebruiken (39). — *Magni*: in welken zin? — *Subſcribere*: *onderſchrijven*, en gij vertaalt *mede inſtemmen*, *goedkeuren*. Hoe komt de beteekenis van het laatſte uit die van het eerſte? — *Cæſaris iræ*: waar-

(39) Zie D. VECHNERI Hellenolexia.

waaruit ontsproot waarschijnlijk die gramschap? En wie was die CÆSAR? — *Premente*: heb ik dit verbum eigenlijk te verstaan? Zoo niet; wat dichterlijks ligt dan daarin? —. *Deo*: OVIDIUS noemt door deze vergelijking CÆSAR ook *deus*; kon hij dit in navolging der Grieken zonder vleijerij doen? Waartoe dienen in het algemeen vergelijkingen? — *Mulciber*: wat heeft u de historia, fabulosa van dien *heros* gezegd? Wie zijn eigenlijk heroës? — *In*, *pro*: hebben deze præpositiones hier hare gewoone beteekenis? Te regt ontkent gij dit; want TURSELLINUS *de particulis linguæ latinæ* leert ons, dat *in* dikwerf voor *contra* staat, waarvan *pro* het tegendeel aanduidt, zoo als gij op genoemde woorden bij gemelden schrijver zien kunt.

Ook deze weinige aanmerkingen voor mijn oogmerk genoegzaam achtende, ga ik het nopens de wijze van vertaling en herhaling meermalen opgemerkte thans met stilzwijgen voorbij, ten einde mijn gevoelen open te leggen over de behandeling van TERENTIUS, welke ik oordeele, dat NEPOS het geschiktste vervangen zoude, deels omdat de inhoud den jongeling zeer wel gevallig is, deels om hem met de wijze van zamenspraken bekend te maken, daar ik van nu voortaan mijne leerlingen zoude verpligten, om in de school verder geen gebruik hunner moedertaal te maken.

Volgens mijnen aangenomen regel, dan zij de schrijver in de eerste plaats het onderwerp van mijn gesprek, en MENANDER, welken hij navolgde. In de tweede plaats komen de handelende personen, hun karakter, jaren, kunne, de omstandigheid, waarin elk zich bevindt, de taal, welke in overeenkomst met dezelve ieder bezigt, in onze gesprekken voor. De leerling

wor-

worde onderwezen in de gedaante en inwendige gesteldheid van den schouwburg in de verschillende deelen des tooneels. — Hij leere kennen, welke deszelfs sieraden of decoratien zijn, of zij ook bij elk tooneel werden veranderd, en hoe zij veranderd werden. De kleeding en in het bijzonder de momaangezigten worden niet ongemerkt voorbijgegaan, op dat hij wete, welk voordeel in de stem de laatste aanbragten, en hoe de tooneelspeler, zonder van momaangezigt te veranderen, in zijne rol nu eens lagchen, kort daarop schreijen konde, naar gelang der omstandigheden (40). — TERENTIUS was navolger van eenen Griek; dus grieksche tooneelen, grieksche handelingen, welke zonder kennis van het karakter des geheelen volks niet regt kunnen worden beoordeeld; terwijl, wat woorden en uitdrukkingen betreft, dezelve met de grieksche menigmalen in vergelijking moeten worden gebragt. In alle voorkomende gevallen velle de leermeester zijn oordeel over de zedelijkheid en onzedelijkheid der daden in die blijspelen voorhanden, naar de denkwijze en mate van verlichting des genoemden volks, en leere de jongelingen of andere naar zichzelven, of naar zijn volk en deszelfs begrippen te waarderen, en schuwe noch verdraaije de min zedelijke plaatsen, welke menigmalen voorkomen, maar, gelijk de mensch in het algemeen door kwaad of goed afgeschrikt of aangetrokken wordt, alzoo schildere hij met innige af-

(40) JUL. CÆSAR BULENGERUS de Theatro. AGESILAUS MANESCARTUS de Personis et Larvis in Thes. Antiq. Rom. Grævii, tom. IX. De Fabularum, Ludorum, Theatrorum, Scenarum antiqua consuetudine libellus, ex optimis Auctoribus collectus ad Comicos facilius intelligendos, Editioni, quam curavit ARN. HENR. WESTERHOVIUS, præfixus. De metris Terentianis R. BENTLEJUS.

afkeuring op zijn gelaat het affchuwelijke des kwaads, en het rampzalige van deszelfs gevolgen, in één woord hij onderwijze op deze tooneelen het nut der menschenkennis, en de waarde der deugd, alhoewel hij geenszins, waar het noodig is, de taal zelve uit het oog verlieze, en wel bijzonder op het gebruik der particulae lette, welke, hoe onmisbaar derzelver regte kennis ook zij, meestal als eene nietigheid, worden veracht.

Onafgebroken blijve het onderrigt in de fabelkunde en geographie, en men ontwerpe van tijd tot tijd eene denkbeeldige reize, ten einde de leerling zonder landkaart landen en steden, bergen, zeeën, rivieren, eilanden, voortbrengsels enz. opnoeme, welke men door of overtrekken, of omzeilen moet, om ter bestemde plaatse te geraken.

Strenge zedemeesters, ik wete het, hebben menigmalen hunne stemmen tegen het gebruik der Heroides van OVIDIUS doen hooren, en derzelver behandeling om menig min kuische denkbeelden opwekkende plaats afgekeurd. Naar mijn oordeel evenwel zoude ik derzelver behandeling, bij afwisseling, aanraden: immers hij, die niet ten eenenmale een vreemdeling in de wereld is, weet maar al te wel, hoe ver gevorderd, helaas! de jeugd reeds zeer vroeg is in al dat-geen, wat de zinnen kittelen en de verbeelding aanvuren kan, en juist die plaatsen zoude ik hem doen dienen, tot een baken op de dikwijls door losgelatene driften zoo hevig beroerde wereldzee, en kort, doch nadrukkelijk aanwijzen, wat de driften ketenen, en de hulk des levens veilig kan doen aanlanden in gelukkiger gewesten. Alleen eenige aanteekeningen geve hier mijne leerwijze aan.

Het opschrift is *Penelope Ulyssi.* Van waar die

da-

dativus bij dat ſubſtantivum? en nu, wie zijn volgens de fabelleer de genoemde perſonen? — *Hanc*: regtmatig is uwe verwondering over het gebruik van dit pronomen in genere feminino. Eenmaal slechts volgens de opmerking van zekeren geleerden bezigt OVIDIUS hetzelve met weglating van het ſubſtantivum *epistola*. — *Tua*: PENELOPE begint volgens haar doel menschkundig met, na verloop van bijna twintig jaren (want toen onderſtelde OVIDIUS dien brief geſchreven te zijn) ULYSSES hare voortdurende liefde te betuigen. *Tua* toch geeft zoo veel te kennen als de *U nog beminnende*: en de grootte van haar verlangen naar hem duidt zij aan, door in het pentameter te ſchrijven *Nil mihi reſcribas ut tamen; ipſe veni*. — *Jacet*: waarom liet OVIDIUS als dichter PENELOPE juist dit werkwoord ſchrijven? Hoe verſchilt deszelfs beteekenis, naarmate het van menſchen of zaken gebezigd wordt. — *Certe*: in beteekenis gelijk aan *saltem*. Wat u, die traag in het terugkomen zijt (lentus) ook terughouden moge, Troje, hetgeen verwoest ligt, *ten minſten* niet. — *Danäis*: wie werden eigenlijk dus genoemd? en wie met die benaming in het algemeen bedoeld? — *Inviſa*: waarom gehaat? — *Puellae*: vertaalt gij te regt door *jonge vrouwen*. Om welke redenen ſpreekt PENELOPE hier juist van *jonge*? — *Vix* beteekent hier hetzelfde als? — *Totaque*: waarom moet gij dit woord met nadruk uitſpreken? — *Inſanus*: welke is de eigenlijke, welke de overgebragte beduiding van dit adjectivum? — *Adulter*: welke aandoening van PENELOPE toont het gebruik van dit woord aan? — *Aquis*: waartoe het meervoud? — *Non ego etc*: weder eene openhartige betuiging harer trouwe liefde, welke den echtgenoot moest aanzetten om alle hinderpalen te boven

te komen, die zijner terugkomst in den weg lagen. Wilde ik verder met aanteekenen voortgaan, dan gewis zoude ik het geduld van den lezer op eene harde proef ſtellen, en ieder woord, ſteeds met keuze gebezigd, zoude mij zoo veel ſtofs aanbieden, dat ik de perken dezer verhandeling ver zoude overſchrijden.

Thans nadere ik met mijne voorſchriften het eindpaal der ſchoolſche loopbaan mijnes kweekelings, en ſpaarde de behandeling van CICERO's redevoeringen en de *Æneis* van VIRGILIUS tot het laatſte jaar, na welks einde ik hem met gerustheid dan der hooge ſchool zoude toewijaen. Ik ſtelde de bovengenoemde ſchrijvers ter lezing met de jonge lieden voor, omdat deze mij genoegzaam en doelmatig voorkwamen, en men, naar mijn oordeel, vele ſchrijvers met de leerlingen niet *doorloopen* moet, om dat zij alzoo met geenen regt goed bekend worden, en ik vertrouwe, dat de jongelingen, na de opgenoemde wel beſtudeerd te hebben, de overigen met weinig moeite zelve zullen begrijpen kunnen. Echter wilde ik daardoor het getal van de op de latijnſche ſcholen te verklarene ſchrijvers niet zoo naauw bepalen, noch mij en andere onderwijzers zoo eng bepalen, als of CÆSAR, HORATIUS, LIVIUS, SUETONIUS enz. naar gelang van den ſmaak des meesters, en de vatbaarheden des leerlings niet behoorden te worden gebruikt; alleenlijk bezige men niet zeer vele te gelijk, of trachte door kwalijk geplaatſte eerzucht zeer veel achter elkander te lezen, ſteeds het latijnſche ſpreekwoord indachtig: *ſat ſatis*, *ſi ſat bene*.

Met de uitlegging dezer ſchrijveren bezig, beſtemme ik eenige uren der week tot het lezen van EUTROPII *Breviarum Historiæ Romanæ* en de *Fabuloſa Deorum et Heroum Historia*, en late op het gelezene vervolgens

gens antwoorden, terwijl de landkaart niet ongebruikt moet blijven liggen. Het aanleeren van woorden blijft steeds voortduren met de verklaring van de regelen der syntaxis; waarbij ik thans de door SCHELLER in zijne *Præcepta Stili bene Latini* genoegzaam verklaarde vier hoofd *tropi* voege, en kwelle het geheugge des jongelings niet met het van buiten leeren van die *figuren*, die in zoo groote getale in de rhetorica van VOSSIUS voor handen zijn; immers houde ik het daarvoor, dat de meeste derzelve haar bestaan aan de overdrevene vereering der oude schrijvers te danken hebben. Men wilde niet of vreesde te betuigen, dat de ouden ook somtijds gedwaald hebben, of zag uit vooringenomenheid hunne gebreken niet; men dacht eene figuur uit, en daarmede was de wonde, als door eene pleister, zoo niet geheeld, dan ten minsten bedekt. Dit vatte men echter zoo niet op, als of ik den jongeling van dezelve geheel en al onkundig wenschte te laten. Geenszins: maar de onderwijzer spreke bij voorkomende gelegenheden met zijne leerlingen daarvan, en doe hun het naar mijn oordeel kwalijk toegepaste en verkeerde van dezelve inzien en gevoelen. Eenmaal in de week vertale de leerling uit het nederduitsch in het latijn, hetwelk men thema maken noemt, en doe hem steeds den regel onder het oog houden: schrijf in het latijn, zoo als gij geleerd hebt, dat de natuurlijke loop der gedachten is; herinner u steeds, dat schrift, als het ware, de schilderij der denkbeelden is, en dat, gelijk de schilder op den voorgrond plaatst dat gene, waarop hij de oogen der aanschouweren bijzonder wenschte te vestigen, ook alzoo gij vooraan schrijven moet, wat gij wilt, dat uwe lezer voor alles opmerken zal.

Ook eenmaal in de week brenge de leerling een

 hoofd-

hoofddeel der redevoering van CICERO, met welker verklaring men bezig is, in het nederduitsch vertaald, in schrift, en giete hetzelfde, na herhaalde lezing van het oorspronkelijke weder in het latijn, en zoo veel doenelijk in CICERO's eigen woorden en juiste schikking over, terwijl de jongeling nu en dan door het maken van een oorspronkelijk opstel doe blijken, hoe verre hij CICERO hebbe leeren navolgen, over welks gepaste navolging de jeugd onderwijs kan vinden hij J. J. G. SCHELLER, *aanleiding tot eene taal- en oordeelkundige verklaring van de schriften der ouden, en tot eene gepaste navolging van* CICERO. Hij dan, welke de redevoeringen van CICERO met zijne leerlingen tot onderwerp zijner lessen nemen wil, geve op schrift ter beantwoording een verslag van CICERO's oorsprong, opleiding, karakter, hoofdzakelijke bedrijven in het letterkundige zoo wel als in het burgerlijke, en zegge welke voorgangers onder de grieksche redenaren hij had, en wien hij zich in enkele redevoeringen bijzonder ter navolging voorstelde, waarin zijne welsprekendheid van die zijns voorbeelds verschilde; hoe wijders CICERO gelijk DEMOSTHENES wijsselijk zich schikte naar het karakter zijner toehoorders en regters. Dit bewijze men gedurig door voorbeelden, en lichte omstandigheden toe van tijden en personen. De onderwijzer geve vooraf een breedvoerig verslag van den inhoud der redevoering, waarvan Q. ASCONIUS PEDIANUS in zijne aanteekeningen op de redevoering van CICERO ter verdediging van MILO, onder anderen, ten voorbeelde strekken kan, ten einde bij de verdere verklaring gedurig op hetzelve terug te kunnen wijzen. Bij elk woord, om zoo te spreken, sta men stil om de reden te verklaren, waarom CICERO juist dit woord,

en in die beteekenis gebruikte, en juist daar ter plaatse. — Waarom hij nu eens een eigen naamwoord bezigt, dan den bedoelden persoon in eenige trekken met gepaste uitdrukkingen beschrijft. — Om welke redenen nu eens eene stad eenvoudig wordt genoemd, dan eens te gelijk ligging en afstand, en voorvallen in dezelve werden bijgebragt. — Hoe CICERO meesterlijk gebruik wist te maken van adjectiva en adverbia, om als met ééne pennestreek het karakter en wijze of hoedanigheid op te geven. Wat de redenaar bewoog, om in deze plaats één zelfstandig naamwoord alléén te bezigen, in gene twee zelfstandige naamwoorden aantewenden, of ééne derzelve naderhand te doen afwisselen met een adjectivum, terwijl hij over een en dezelfde zaak spreekt. Gedurig en duidelijk geve men de beweegredenen aan de hand, welke CICERO aanzetten, om op dezen oogenblik een *schijnbaren* overvloed van conjunctiones aan te wenden, op gene *alle* te vermeiden. — Waarom men hier een werkwoord alléén en in een bepalenden modus vindt; daar er een participium staat bij een werkwoord in den onbepaalden tijd. — Hoe groot zal de leerling, op voorlichting des onderwijzers, de kieschheid van CICERO vinden in het bepalen van zijne meening of gevoelen, en het bezigen van uitdrukkingen, ten einde beleediging van anderen voor te komen! Hoe wijs de keuze van CICERO, om nu eens bevestigend, dan ontkennend, dan weder vragenderwijze te spreken! Hoe doelmatig deszelfs handelwijze, daar hij nu eens *periodisch* spreekt, dan weder allen omweg versmaadt! — Als vernuftig zal de onderwijzer noemen het ter zijner plaatse gewag maken van zekere kleeding, zeker voertuig, zeker gevolg en zelfs van de geringste omstandigheden, welke een redenaar,

minder groot dan CICERO, zeker zoude hebben over het hoofd gezien. Als verstandig prijzen de gedurige herhaling van gewigtige omstandigheden, of alles afdoende redenen, en als bewonderingwaardig de taal loven in den mond van CICERO, welke derzelver rijkdom in zijnen alles omvattenden geest zoo zeer bezat, dat hij, om hetzelfde denkbeeld weder en weder te doen ontstaan, altijd ter voorkoming van verzadiging, verveling en afkeer, andere bewoordingen en uitdrukkingen voortbragt, waardoor dezelfde zaak steeds verschillend gewijzigd, met dezelfde aandacht en hetzelfde genoegen werd gehoord (41).

Hoe gaarne ik ook thans door voorbeelden mijne gezegden staven wilde, zoo gevoele ik echter, dat ik door uitgebreidheid, waarin ik noodwendig komen moest, mijnen lezeren misschien zoude lastig vallen, terwijl ik mij vleije genoegzaam gezegd te hebben, om eenen anderen in het verklaren der redevoeringen van CICERO eenen regel aan de hand gegeven te hebben, welke voldoende zijn zal om zijne handelwijzen daarna in te rigten. Eindelijk zal ik dan nog over de Æneis des romeinschen dichters VIRGILIUS moeten spreken, wiens roem zoo lang leven zal, als smaak voor alles, wat edel, schoon en grootsch is, op aarde voortduren zal, daar zijn werk in zoo ver *alleen* beneden de werken van zijn voorbeeld, HOMERUS, geacht moet worden te staan, als kunst in waarde beneden de natuur geschat moet worden. Om dit te beoordeelen, moeten beiden gedurig vergeleken, en fijn gevoel aangekweekt worden voor het schoone en verhevene, waartoe de lessen van eenen

QUINC-

(41) Vergel. boven aangehaalde Inwijdings-redevoering van W. TERPSTRA.

QUINCTILIANUS, LONGINUS, SCHELLER, BLAIR, BATTEUX, KANT, FEITH en KANTELAAR enz., en de veelvuldige lezing van oude en hedendaagsche puikschriften in gebonden en ongebonden stijl met oordeel ondernomen den onderwijzer meer dan genoeg in staat stellen zal, om zijn gevoel en zijne gewaarwordingen op zijn gelaat onder de verklaring zigtbaar over te storten in de harten zijner leerlingen.

Tot het geven van eenige proeven mijner behandeling van VIRGILIUS zoude gewis de eene of andere uitgezochte schoone plaats van denzelven de meest geschikte zijn, maar daar die door meer dan eenen schrijver ter bevestiging hunner lessen of gevoelens zijn aangehaald, vreeze ik, door dezelve te bezigen, in vermoeden te zullen geraken van iemand hunner nageschreven te hebben, welk vermoeden ik zoo ver mogelijk van mij wenschte te verwijderen, daar hetgeen ik hier leverde, alleenlijk de slotsom is van veeljarige ondervinding en de beoordeelde lezing en herlezing van alles, wat mij bekend was, en onder mijn bereik stond, tot gemelde oogmerken dienstig, terwijl ik mij in de gegevene aanmerkingen niet zelden van de aanmerkingen der uitmuntende mannen in dit vak bediende. Ik zal slechts de vijf eerste regelen van het 4de boek der *Æneis* met aanteekeningen begeleiden. — *At*: het gebruik daarvan ter onderscheiding van *sed* is u bekend; vindt dit ook hier plaats? — *Regina*: kunt gij ook de reden uitvinden, waarom VIRGILIUS hier het denkbeeld van *koningin* bezigde, en niet, gelijk hij dit met de noodige verandering als dichter had kunnen doen, dat van *amans*, of haar niet eenvoudig *Dido* noemde? — *Gravi jam dudum*: waarom voegde de dichter bij de *swaarte* nog de voort-

voortduring des voorledene tijds? — *Saucia*: hoe past dit adjectivum bij *cura*. Verklaar mij dat laatste woord, gelijk het volgende *vulnus*. — *Alit*: is dit dichterlijk? zoo ja, hoe komt dan *venis* daarbij? van beiden wenschte ik de verklaring. — *Caçus ignis*: heeft dit denkbeeld iets met *vulnus* en *cura* gemeen? hebbe ik *caecus* active of passive te verstaan? — *Carpere*: heet dat woord niet *plukken*, d. i. bij voorbeeld *den eenen appel na den ander van den boom afnemen*. Hoe kan de beteekenis van *langzaam verteerd worden*, die gij opgeeft, daarvan afgeleid worden, en waarom is dat verbum dichterlijk en hier gepast? — *Multa*, *multus*: waarom moet men op deze woorden drukken? in welk een verband staan zij met de vorige *vulnus alit*, gelijk ook *virtus* en *honos*? — *Recusat*: hoe komt een verbum frequentativum hier te stade? — *Haerent* beteekent reeds *kleven*. Waartoe dan nog het participium *infixi* daarbij gevoegd? — *Placidam*: wat geeft dit adjectivum naar beteekenis en klank zelfs te kennen? — *Membris*: zoude men, indien de vers-maat zulks duldde, niet even dichterlijk *illi* kunnen zeggen?

Ziet hier! zoo ver mijne vermogens reikten, aan de vraag, indien ik mij niet bedriege, voldaan. Schoon mijne zwakheid bewust, wilde ik, om de belangrijkheid des onderwerps, mijne geringe krachten hieraan beproeven.

Misschien zoude men kunnen aanmerken, dat tot de volledigheid van mijnen arbeid nog de beslissing van de vraag vereischt werd, te voren wel eens opgeworpen, of namelijk met het onderwijs in de grieksche en latijnsche talen ook dat in de zedekunde gevoeglijk kan en behoort te worden gevoegd? Dan, en de uitgebreidheid dezer verhandeling, en de ten dezen aanzien opgeklaarde denkbeelden van het algemeen veroor-

zaak-

zaakten, dat ik mij daarvan onthield, en als zeker aannam dat, indien door het lezen der ouden de zedelijke volmaking niet aangekweekt werd, en door dezelve niet aangekweekt kon en moest worden, het ijdelheid ware naar de kennis ven derzelver ſchriften met zoo veel ijver en zelve te ſtaan, en anderen daartoe op te wekken, daar kennis alléén der menſchelijke ziele wel ſieraad bijzet, maar zonder zedelijkheid een blinkend klatergoud met regt genaamd worden kan.

πηγὴ γὰρ καὶ ῥίζα καλοκαγαθίας,
τοῦ νομίμου τυχεῖν παιδείας.

PLUTARCH.

VERHANDELING

TER BEANTWOORDING DER

VRAGE:

„*Welk eene leermethode wordt op een zoogenaamd La-*
„*tijnsch ſchool vereischt, ten einde niet alleen de oude*
„*talen met de beginſelen der Geſchiedkunde, Fabel-*
„*kunde enz. goed en grondig te onderwijzen, maar*
„*bijzonder ook, om de jeugd, door dat onderwijs,*
„*met den geest der oudheid te bezielen, tot*
„*al wat ſchoon en edel is te verheffen, en*
„*zoo tot het beoefenen van kunsten en we-*
„*tenſchappen wel voortebereiden?*"

DOOR

J. M. BAKKER,

Præceptor bij het Gymnaſium te Amſterdam,

Aan wien, in de algemeene jaarlijkſche Vergadering van de Maatſchappij der Wetenſchappen te Haarlem, op den 23 Mei 1818, de zilveren eerprijs is toegewezen.

VERHANDELING

OVER DE

LEERWIJZE

OP DE

LATIJNSCHE SCHOLEN.

Daar van het eerste onderwijs, en de aanvankelijke opleiding der jeugd, vooral met betrekking tot de oude talen en hoogere wetenschappen, voornamelijk afhangt, hoe zij tot hare verdere volmaking, en het doel harer eigenlijke bestemming zal geraken; en de grondslagen hiertoe grootendeels in de latijnsche scholen gelegd worden; zoo is het zeer natuurlijk, dat er van tijd tot tijd verschillende leerwijzen op die scholen ontstonden, en velen, van het belang der zake overtuigd, de in hun oog verschillende leerboeken opstelden en mededeelden. Van daar is het ook dat de hooge overheid, vooral in ons land, zich deze zaak aantrok, en voor de latijnsche scholen de noodige reglementen vervaardigde, welke de besturen der onderscheidene plaatsen, naar hunne bijzondere omstandigheden, nader wijzigden en bepaalden. Dan, gelijk zoo vele andere inrigtingen van tijd tot tijd eene verbetering of nadere bepaling noodig hadden, zoo

vereischten dit ook insgelijks de veranderde gesteldheid der latijnsche scholen zelve, en de verschillende leerwijzen daarop in gebruik; en men heeft daarom dan eens deze dan gene pogingen aangewend, om deze inrigtingen, ware het mogelijk, te verbeteren, en naar de meer gevorderde en verlichte denkwijze van den tijd te beschaven. Dan, daar men op geen' eenparigen voet te werk ging, verliet men niet alleen langzamerhand, in vele opzigten, op sommige scholen, de oude en gevestigde leerwijzen zelve, maar verkoos en nam eene eigene, die men oordeelde met de bijzondere inzigten of bedoelingen best over een te komen. Dit gaf aanleiding tot groote ongelegenheden in zichzelve, en bij het veranderen van woonplaats, gedurende de schooljaren, dat nu en dan in deze laatste jaren nog al plaats had, aanmerkelijke verwarring, onaangenaam voor den meester en leerling beide, en met veel moeite naauwelijks tot eenen geregelden loop terug te brengen, of te herstellen.

Dank zij derhalve, ook in dit opzigt, der vaderlijke zorge van onzen geëerbiedigden Koning, die al spoedig in den aanvang zijner regering aan deze onzekerheid een einde heeft gemaakt, en een bepaald reglement voor de latijnsche scholen doen vervaardigen, ten einde dezelve op eenen vasten voet te brengen, en geregeld te doen werken. Gelijk ook in gevolge hiervan zijne Excellentie, de Commissaris generaal *voor het onderwijs, de kunsten en wetenschappen*, eene school-orde heeft uitgevaardigd, welke in de onderscheidene klassen moet in acht genomen en onderhouden worden.

Dit in aanmerking nemende, zoude welligt, in den eersten opslag, eene zwarigheid kunnen ontstaan, ten

aan

aanzien der vrage, door de Maatſchappij voorgeſteld, namelijk: daar de latijnſche ſcholen nu van zulk een bepaald reglement en ſchool-orde vóorzien zijn, of de vraag der Maatſchappij niet overtollig zou kunnen ſchijnen, of tegen dezelve in te loopen of te ſtrijden? Dan, bij nader inzien, zal deze zwarigheid ſpoedig verdwijnen: want, behalve, dat de vraag op zichzelve altijd gewigtig is en blijft, zoo heeft zijne Exc. de Commisſaris zelf aan het ſlot van zijn reglement of ſchool-orde genoegzaam te kennen gegeven, dat dezelve voor verandering en verbetering vatbaar blijft, en dat hij van elke belangrijke aangifte daartoe gaarne zal willen gebruik maken. Art. 33 en 34.

De beantwoording echter der vrage zelve is, om meer dan ééne reden, ten hoogſten moeijelijk, en de ſchrijver, die dezelve op zich neemt, kan zich niet wel eene algemeene toeſtemming, veel min goedkeuring, voorſtellen of beloven.

1. Omdat, gelijk over de opvoeding in het algemeen, zoo ook inzonderheid met betrekking van de opleiding der jeugd tot de kennis en regte waardering der oude talen, en daarmede verbonden wetenſchappen, zoo vele en verſchillende gevoelens plaats hebben. De een verkiest deze leerwijze, een ander gene, een derde weder eene andere; en elk voert zijne redenen voor zijne keuze aan. die den onpartijdigen beoordeelaar zelven dikwerf in twijfeling brengen, en in zijne beſlisſing doen wankelen.

2. De beantwoording is in de aard der zaak zelve moeijelijk, en het vastſtellen eener bepaalde leerwijze niet wel mogelijk, omdat het te geven onderwijs zelve van zoo vele omſtandigheden af hangt. En de geſteldheid der plaats, en het getal, en de vatbaarheid der leerlingen, en andere bijkomende oorzaken, maken

ken hiere ene verfchillende wijziging, zoo geene geheele uitzondering noodzakelijk (1).

3. De beantwoording is moeijelijk wegens de menigvuldige vooroordeelen en wanbegrippen, die deels fommigen omtrent alle leerwijzen in het algemeen koesteren; deels anderen omtrent den langdurigen tijd, dien men, volgens eene of andere leerwijze, op de latijnfche fcholen moet doorbrengen, aan den dag leggen, en, naar hunne meening de vrije vlugt, die ze hunne kinderen willen doen nemen, zou hinderen.

Niettegenftaande deze en meer andere moeijelijkheden wil ik echter, om het belang der zake, beproeven de voorgeftelde vraag te beantwoorden, en zoodanige bewijzen trachten aan te voeren, welke ik hoop, dat der opmerking en overweging van hen, die in het onderwijs der jeugd een wezenlijk belang ftellen, niet geheel onwaardig mogen geoordeeld worden. En hoewel de ftof van eenen ruimen omvang is, en uit haren aard tot verfchillende opmerkingen aanleiding geeft, zal ik echter gaarne aan de begeerte der Maatfchappij zoeken te voldoen, mijn antwoord, zoo veel mogelijk, bekorten, en daarvan alles aflaten, wat niet met de hoofdzaak, welke zij vraagt, in een onmiddelijk verband ftaat. Te dien einde zal ik mij tevens van aanhalingen van verfchillende leerboeken, zoo veel doenlijk, onthouden, veel min dezelve beoordeelen of vergelijken; daar elk onpartijdige uit het geen ik zal aanvoeren, gemakkelijk zal kunnen opmaken, wat ik in het een boven het ander ftel-

(1) Vergel. S. FORMEY, *verhandel. over de zedel. opvoed. der kinderen, in de verhandelingen uitgegeven door de Hollandfche Maatfchappij der Wetenfchappen te Haarlem.* IX. d. I. ft. *bladz.* 24 en *volgg.*

ſtelle, en waarin ik, zoo ver mij bewust is, mijnen eigen weg bewandeld heb.

Door eene leerwijze wordt in de vraag zoodanig eene manier of inrigting van onderwijs bedoeld, waardoor jonge lieden tot eene grondige kennis der oude ſchrijvers worden opgeleid. Om nu dit onderwijs van den aanvang af doelmatig aan te wenden, en dit oogmerk te bereiken; daartoe is veel ſchranderheid en oordeel noodig. Allermoeijelijkst is het zoodanig eene manier op te geven, of aan anderen voorteſchrijven, dewijl men, in alle gevallen, de omſtandigheden zal moeten raadplegen, die uit haren aard en verſchillende betrekkingen zeer uit een loopen, en den onderwijzer zoodanige bepalingen of inrigtingen aan de hand geven, als door den ſchranderſten raadgever niet kunnen voorzien, veel min bepaald worden. Het is hier niet genoeg, den verſchillenden aard, aanleg, opvoeding en zeden der jonge lieden op te merken en gade te ſlaan; maar men moet ook op de omſtandigheden van tijd en plaats, van gelegenheid en betrekking letten, en alles aanwenden, om zijn onderwijs daaraan dienstbaar en bevorderlijk te maken (2). Al-

(2) Laude omnino dignum est exemplum diligentissimi P. J. CROPHII, de cujus vita et ratione studii *Commentatio* exstat in *Miscell. Hist. Philos. Literar. Crit.* JAC. BRUCKERI; ubi inter alia pag. 525 haec leguntur: „Plurimum interesse semper ratus est, „ ut non ingeniorum tantummodo rite perspiciendorum facultas „ docendi adsit, isque ipsum disciplinarum ordinem, quem circu- „ lus eruditionis solet suppeditare, rite teneat, sed ad ejus quoque „ loci genium hominumque, ex quorum filiis scholae cives colli- „ guntur, indolem practica prudentia attendat, eaque in remi prae- „ sentem deducere satagat. — Ille itaque, qui non ex aliarum „ vultu suam scholam metiebatur, pulchreque noverat multa ex- „ pedire aliis in locis, quae domi obsunt magis quam prosunt, in „ id potissimum sibi connitendum esse statuit, ut qua posset, via proxi-

Algemeene voorschriften kunnen derhalve alleen in zoo verre dienstig zijn, als zij eenige bepalingen behelzen, die over het geheel moeten opgemerkt en in acht genomen worden, maar die ieder leermeester de vrijheid moet hebben naar zijne bijzondere omstandigheid te wijzigen, en tot zijn bijzonder nut en doel oordeelkundig aan te wenden (3).

Wanneer ik dus in dit mijn antwoord eene leerwijze overeenkomstig de vraag der Maatschappij opgeef, begeer ik niet, dat men dezelve als eenen vasten regel, dien men overal en ten allen tijde zou kunnen invoeren en opvolgen, zal aanmerken. Verre daarvan! mijne op te geven leerwijze kan uit haren aard niets anders behelzen, dan eenige algemeene voorschriften van onderwijs, die overeenkomstig de verschillende inrigtingen van plaats, tijd, voorwerpen en omstandigheden hare bijzondere bepalingen vereischen, en door een' ieder, die hierin met overleg en wijsheid begeert werkzaam te zijn, naar zijne bijzondere betrekkingen moeten geregeld worden. Zij moet echter over het geheel zoodanige aanwijzingen mededeelen, als, volgens het oogmerk der Maatschappij, geschikt zijn, om jonge lieden *niet alleen de oude talen met de beginselen der geschiedkundige Fabelkunde enz. goed en grondig te kunnen leeren; maar bijzonder ook*, *om*

„ proxima suae disciplinae commissos ad pulcherrimarum scientiarum cognitionem perduceret, se autem gymnasii circumstantiis „ et temporum hominumque rationibus ita attemperaret, ut salva „ maneret scholae salus atque incolumitas."

(3) Deze aanmerkingen, die ieder nadenkenden van zelve moeten voorkomen, in het oog houdende, is het mij altijd onbegrijpelijk voorgekomen, hoe men het *Iets over het onderwijs in de Latijnsche Scholen*, *in de Bijdragen van het menschelijk geluk*. V. d. bl. 349, heeft kunnen opnemen.

om hen door dat onderwijs met den geest der oudheid te bezielen, tot, al wat ſchoon en edel is te verheffen, en zoo tot het beoefenen van kunsten en wetenſchappen wel voor te bereiden; en dus al die bouwſtoffen bevatten, door welker gebruik men dit verheven en edel doel bereiken kan.

Na deze vooraſgeſtelde aanmerkingen ga ik ter beantwoording zelve over.

Dat men van jonge lieden, die zich tot het leeren der oude talen begeven, billijk vooronderſtellen mag, dat zij behoorlijk lezen en ſchrijven kunnen, en zich met eenige voorbereidende kundigheden toegerust hebben; ſpreekt van zelf, zoo dat de leermeester zich dadelijk tot het bedoeld onderwijs bepalen, en daarmede voortgaan kan. Dit onderwijs nu begint met eene duidelijke voorlezing van den meester zelven, en aanwijzing van de regte uitſpraak zoo der letteren, als der ſyllaben, twee klanken, enz. Daarop volgt de opgave der lesſen, die geleerd moeten worden, beſtaande in woorden, declinatien en conjugatien. De woorden moeten zuiver latijnſche woorden zijn, die bij de oude ſchrijvers voorkomen, met eene korte en regte aanwijzing van derzelver beteekenis en gebruik. Deze opgave geſchiedt maandags en dingsdags, en de herhaling van het op die twee dagen geleerde en opgezegde des woensdags, gelijk van donderdag en vrijdag des zaturdags (4). Hierbij voege men een duidelijk onderwijs in de eerſte gronden der *etymologie* en

(4) *Diebus vero Mercurii et Sabbathi, quae ea hebdomade didicerint, repetantur. — Repetantur, quae ea hebdomade sunt audita, exposita, explicata*, waren bij de ſchool-orde van 1625 zeer wijze voorſchriften. En het verwondert mij, dat men dezelve bij de nieuwe ſchikking zoo geheel heeft voorbijgezien.

en *ſyntaxis*, en bediene zich, bij deze eerſte opleiding, van een beknopt, doch met oordeel en juistheid ingerigt leesboek (5). Men late in den beginne, zoo veel mogelijk ſchrijven, en het geſchrevene voorlezen, en zij bedacht, zoo wel bij de declinatien, met de zamenvoeging van de onderſcheidene *adjectiva*, als ook bij de *verba*, dat het eerſte *paradigma* wel en grondig geleerd, en bij herhaling opgezegd worde. Dit geeft eene groote gemakkelijkheid voor het aanleeren van de volgende, en leidt tot een vaardig begrip van de kennis der onderſcheidene *modi* en *tempora*. Het ſpreekt van zelf, dat men hierbij, buiten de gezette leer-uren, zoo wel t'huis als in ſchool, eenige nuttige oefeningen voegen kan (6).

Hoe langen tijd men zich bij dit eerſte onderwijs moete ophouden, laat zich niet bepalen: de verſtandige moet hier tijd en wijze weten. Wel is waar, dat ſommigen, en onder dezen, waarlijk groote mannen

(5) Dat de aanteekening in de *voorrede* voor het *klein handwoordenboek* van SCHELLER tegen dit mijn gevoelen niet aanloopt, maar op iets anders betrekking heeft, zal aan elk, die dezelve vergelijkt, van zelfs blijken.

(6) „ Nach meiner meinung ist es gut, angehenden lateinern „ gleich zu anfange worter zum auswendig lernen vorzulegen, das „ sie sogleich, auch ausſer den lehrſtunden etwas haben, womit „ ſie ſich zu hauſe beſchäftigen, und die erſten fortſchritten im „ latein fur ſich machen können. Nur müſſen es lauter ſolche „ wörter ſeyn, die einen für ſie verſtändlichen ſinn haben, und „ hauptsächlich ſinnliche gegenſtände bezeichnen. — Sind es dinge, „ deren ſinn ihnen ſchon bekamt ist, oder doch leicht begreiflich „ gemacht werden kann, ſo wird es ihnen gewiſſ nicht ſchwer fallen ſie ins gedächtniſſ zu faſſen; ſolche vokabelnn lernen die „ kinder gern, und es macht ihnen ſelbst vergnugen, dingen die „ ſie in ihrer mutterſprache kennen und verſtehen, auf lateinisch „ nennon zu können". C. G. BRÖDER, *Elementar leſebuch der lat. ſpräche fur die untern claſſen. Vorred. pag.* IV, V.

nen: zoo als SCIOPPIUS en anderen, zich nu en dan veroorloofd hebben eene tijdsbepaling voor dit of dat gedeelte van den *curfus* vast te ftellen (7). Doch elk onderwijzer, die met een oordeel des onderfcheids te werk gaat, heeft door ondervinding geleerd, dat zulk eene bepaling ondoenlijk is.

Op deze eerfte gronden behoort eene verklaring van de onderfcheidene deelen eener rede te volgen, met aanwijzing van derzelver kracht en beteekenis. Dit gaat gepaard met het zoogenaamde *genera*, en vervolgens *partes* maken, of analyferen. Men bediene zich hierbij, behalve van het eerfte leerboek, van het kleine Handwoordenboek van SCHELLER, als het beste dat wij tot nog toe bezitten. Bij welks gebruik, in het algemeen de raad van den fchrijver van het, *antwoord op eenen brief, behelzende eenige aanmerkingen omtrent de wet op het hooger onderwijs, enz.* bladz. 12 en 13 zeer te pas komt (8), om vooraf met den leerling *bladz.* VIII. en volgg. van de *voorrede* te lezen en nader te verklaren, en hem telkens bij het voorkomen van *compofita* behulpzaam te zijn. Doch, behalve dit, zal de leerling ook nog in andere opzigten de hulp des meefters noodig hebben. Bij verfcheidene *fubftantiva* ftaat de *genitivus* niet uitgedrukt; zoo als ook niet bij de *adjectiva folus, totus, ullus* &c; bij verfcheidene *verba* ftaat flechts of het *præfens*, of de *infinitivus* enz. (9). Dit

(7) Vid. GROTII *et aliorum dissert. de studiis instituendis*, pag. 495 *et feqq.*

(8) Bij W. BRAVE, te Amft. 1816.

(9) Dat ook in de laatfte uitgave van 1817 nog een aantal drukfouten, waaronder verfcheidene, die in de vorige niet gevonden worden; — dat ook de nederduitfche fpelling niet naar de thans algemeen aangenomene is ingerigt, is niet ligt te verfchoonen.

Dit mogen, in den eersten opslag, kleinigheden schijnen, doch zijn voor eerstbeginnenden wezenlijke zwarigheden, en brengen dus den leermeester in de verpligting, om zijne kweekelingen hiertoe voor te bereiden, en hen vooraf in de verschillende buigingen, vooral van de *anomala*, zoo wel bij de *nomina* als bij de *verba* grondig te onderrigten.

Dit onderwijs ga gepaard met de opgave van kleine opstellen. Dit heeft een dubbeld nut: voor eerst, om de oefening in de regelen der *syntaxis* te bevorderen; ten anderen, om het expliceren der aucteurs, waarin men diezelfde overeenkomst, welke in de opstellen vereischt wordt, opmaken moet, gemakkelijker te maken. En deze twee redenen zijn, mijns bedunkens, genoegzaam, om het gevoelen van hen, die tegen deze vroege opstellen zijn mogten, te wederleggen. Men kan, naar mijn inzien, de leerlingen behoorlijk voorbereid, niet ligt te spoedig met de voornaamste regelen der *syntaxis* gemeenzaam maken, waartoe hun, door deze manier, de weg gebaand wordt (10).

Maar

(10) „ Habeant pueri libellos Grammaticos, sed in iis primo „ omnium notâ aliqua secernantnr regulæ generaliores. Proponat „ deinde magister ex autore qualicunque, probatæ tamen latini„ tatis, selecta exempla regularum, vel potius habeat is sententias „ aliquas ita de industria contextas, ut in iis regularum generalio„ rum singula exemplis comprehendantur. Monstret deinde, indi„ cata in Grammatica pagina, ad quas regulas quodque exemplum „ pertineat, indicet denique, quomodo istud exemplum illis aliis, „ cuilibet regulæ in Grammatica subjectis, respondeat" enz. JOACH. PASTOR AB HIRTENBERG, in *Diatribe de juventutis instuendae ratione*, quam TH. CRENIUS cum aliorum tractat: collegit, (Lugd Batav. 1696. in 4to) pag. 232. waardoor dan tevens, gelijk de geachte schrijver te regt verder opmerkt, de vrees, als of het geheugen te veel zou gevergd worden, wordt voorgekomen.

Maar nu volgt eene vraag van het hoogste belang, en in welker beantwoording zoo oude als nieuwe, en onder dezelve achtbare en geleerde mannen zeer uit een loopen en verschillen, namelijk: van welken schrijver men zich, in den beginne, bij het expliceren, behoort te bedienen, en of men zich tot éénen of meer moet bepalen? Zonder mij in deze verschillende gevoelens in te laten, hetwelk mij te zeer van de bedoelde hoofdzaak zou afleiden, geloof ik, dat wij in onzen tijd, sedert de hulpmiddelen ook ten dezen opzigte zoo zeer vermeerderd zijn, en men ons verscheidene goede handleidingen verschaft heeft, de beantwoording merkelijk kunnen bekorten. Daar het nu ondankbaar zijn zoude deze hulpmiddelen niet aan te wenden, of tot het bedoelde gebruik toe te passen, zoo dunkt mij moet men de keuze daarvan, zoo veel een bepaald school-reglement toelaat, aan den onderwijzer zelven overlaten, welken men, ik herhaal het, zoo weinig mogelijk moet beperken. Deze is in staat te beoordeelen, en naar de onderscheidene vatbaarheden zijner leerlingen af te meten, hoe hij deze hulpmiddelen best kan en behoort te gebruiken, mits altijd gedachtig aan het zoo belangrijke voorschrift van den beroemden AUG. BUCHNER, om, zoo veel mogelijk, voor eenen geregelden loop der oefeningen in de eerste jaren te zorgen, en de kennis van nuttige en wetenswaardige zaken, op alle wijze, te bevorderen (11). Is men hierop bedacht, dan zal men ook in de keuze zelve niet ligt mistasten.

Daar

(11) „ Perge consulere primæ ætatis studiis, quæ si recte con„ stituta et ordinata fuerint, eo felicius nobiliusque juventus profi„ ciet. Ad exempla (syntaxis) quod attinet, vellem adduci, sen„ ten-

Daar in deze handleidingen of eerſte lees-oefeningen, met de ſpraak tevens zeer vele belangrijke zaken aangeleerd worden, dewijl zij, en korte ſpreuken, en geſchiedverhalen, en fabelen, en proeven uit dichters en wijsgeeren der ouden bevatten, en dus eene gedurige verſcheidenheid opleveren, rade ik zoo lang met dezelve aan te houden, tot dat de leerlingen behoorlijk vertalen, en derzelver inhoud verſtaan kunnen, en dus tot hoogere oefeningen voorbereid zijn.

En daar wij zien, met welk een goed gevolg de leermeesters op de nederduitſche ſcholen deze en gene proeven opzettelijk met fouten, nu en dan aan hunne leerlingen, ter verbetering voorſtellen; oordeel ik het insgelijks van het grootſte nut dit voorbeeld te volgen, ten einde de leerlingen niet alleen des te grondiger in de aangeleerde regels te oefenen, maar vooral ook, om hen de noodige vaardigheid en gereedheid tot derzelver dadelijk gebruik te doen verkrijgen (12). Men bepale zich eindelijk in dit voorbe-

„ tentias integras auctorum veterum et classicorum, adscriptis nominibus, ut fidei et auctoritatis plus habeant, præcipue quæ præceptum utile ad regendos formandosque mores contineant, vel de præclara aliqua re et scitu digna commone faciant discentis. Namque cum puerorum memoria maxime tenax sit, facilius hærebunt talia, ne excidant. Non negligentur et illæ, ubi historia et fabula aliqua alluditur; nam tales historialas non ignorare, eruditionem auget et ornamento est. Hac ratione inter ipsa rudimenta prima ad virtutem, ad literas, ad eruditionem acquirendam, quasi aliud agendo, præparatur animus puerilis, cum interpretantis præceptoris industria, solertiaque accedit. Et possunt inveniri sententiae istius modi, quibus omnia ista aut pleraque insint". AUG. BUCHNERI *Epist.* I. 140.

(12) „ Fieri enim vix potest, quin subinde in vocabulorum, phrasiumque latinarum recto usu titubet dubitet que is, quem „ fir-

bereidend onderwijs tot de mededeeling van zekere woorden en ſpreekwijzen, welke in het vervolg, bij het behandelen der ſchrijveren zelve, gedurig zullen voorkomen, als *calendae*, *nonae*, *idus*, *dictator*, *conſul*, *praetor*, *tribunus*, cet: — *creare conſulem*, *praetorem*, *dicere dictatorem*, *legere ſenatorem* cet; zonder in eene nadere uitweiding of verklaring der eigenlijk zoogenoemde oudheden of mythologie, of ſchrandere wetenſchappen, die den jongen lieden nog onbekend zijn, te treden. Dit zou te veel tijd wegnemen, zonder het bedoelde nut te kunnen bereiken. Neen, gelijk het eerſte onderwijs zich tot zoogenaamd ligt latijn behoort te bepalen, zoo ook insgelijks tot ligt begrijpelijke en allezins nuttige zaken, die de leerlingen verſtaan, en waarvan hun gedurig voorbeelden in het dagelijkſche leven voorkomen, welke door den meester met een goed gevolg, tot hunne leering en verbetering kunnen aangewend worden (13).

En zoo komen wij nu tot de behandeling der ſchrijveren zelve, waarbij in den beginne groote behoedzaamheid en voorzigtigheid noodig is, zoo wel in het duidelijk en onderſcheiden lezen, als in het geregeld en ordelijk vertalen. Men ga intusſchen nog voort met het laten leeren van woorden, met derzelver *genera*, tevens met aanwijzing van etymologiſche gronden. Bij de *verba* zij men bedacht dat de *praeterita*, *futura*, *ſupina*, *perfecta pasſiva* en *participia* grondig gekend worden. Bij elke vertaling wor-

„ firmarum regularum constans et penitus animo concepta veritas „ non reddiderit certum, et ab errandi non periculo tantum, sed „ et metu exemerit". J. P. AB HIRTENBERG *l. l. pag.* 229.

(13) Recte alibi STURMIUS: „ Facilitas in explicando semper „ tenenda est, ut quaecunque audiant iuvenes, queant etiam „ inteligere."

worde de *fyntaxis* zoo naauwkeurig mogelijk vergeleken, met eene aanvankelijke duidelijke aanwijzing, waarin de latijnfche fpreekmanier van die der moederfprake afwijke en verfchille. Is men hiermede eenigzins gevorderd, dan herhale men een en andermaal het behandelde, ten einde den kweekeling zijne vorderingen zelven te doen gevoelen, en hem tot eenen aanhoudenden ijver aan te fporen (14). Men leere hem vroegtijdig op de regte beteekenis der woorden te letten, op den zamenhang acht te geven, en de zaken zelve, welke behandeld worden, wel op te merken, om dus den fchrijver, omtrent welken hij verkeert, behoorlijk te verftaan, en zijn verftand met wezenlijke kundigheden te verrijken.

Ik heb deze voorbereidende oefeningen eenigzins gezetter en bepaalder willen ontwikkelen, omdat ik overtuigd ben, dat zonder eenen wel ingerigten en geregelden loop derzelver alle verder onderwijs ten hoogfte moeijelijk en bezwaarlijk is, daar integendeel met in achtneming van grondige beginfelen, ook de verdere opbouwing des te gemakkelijker kan voortgezet worden.

Wanneer derhalve de jongeling op deze wijze onderwezen en voorbereid is, dan is men in ftaat om met hem voorttegaan, en, in vooruitzigt van een goed gevolg, zijne verdere pogingen te kunnen aanwenden.

Bij

(14) Ook hier komt die gulden regel van QUINCTILIANUS te pas, *L. X. C.* I. *pag.* 882 *ed.* BURM. „ Repetamus autem, „ et tractemus, et ut cibos mansos ac prope liquefactos demittimus, quo facilius digerantur, ita lectio non cruda, sed multa „ iteratione mollita, et velut confecta, memoriae imitationique „ tradatur." Conf. J. A. ERNESTI, *Init. Doctr. Solid. Part.* II. *c.* 2. § 25. *feqq. et cap.* 4. (Edit. 1783).

Bij eene regtmatige behandeling dan der oude schrijvers, sta men afzonderlijk bij dezelve stil, leere hem in de betrekkingen, waarin zij verkeerden, en de bijzondere bedrijven, waarin zij uitmunteden, in het belang der zaken, welke zij behandelden, en waarin zij geacht werden anderen te overtreffen, kennen. Dit zal de leerlingen gepaste denkbeelden van dezelve doen opvatten, hen naar waarde leeren schatten, en voor het armhartig denkbeeld of liever vooroordeel, als of deze groote mannen, van welke verre de meesten in het hoogste aanzien en in eene grondige geleerdheid hebben uitgeblonken, enkel voor de scholen zoude geschreven hebben, vroegtijdig behoeden (15).

Bij de verklaring zelve houde men de grammatische voorschriften naauwkeurig in het oog, spreke met de leerlingen, make hen op de meer gewone en ongewone regels oplettende, en heldere dezelve op door voorbeelden (16). — Behalve de in hunne klasse te leeren zijnde lessen, oordeel ik het zeer dienstig de *grammatica* van VOSSIUS, op eenen gezetten tijd, met hen te lezen, en dezelve, waar het noodig is, te

(15) Conf. J. A. ERNESTI *Dedicat.* ante *Tom. IV.* *opp.* CICER. et J. J. G. SCHELLER, *Aanl. tot eene taal- en oordeelk. verklaring van de Schrift. der ouden*, bl. 7 enz.

(16) „ Omnis interpretatio, quae quidem illo nomine digna sit, „ grammaticae rationi debet esse superstructa, quam qui contemnit „ et negligit, et ita sibi aliisque forte philosophus videtur, haud „ raro vero seriptoris sensu aberrat, saepe super rebus non intellectis disputans conjecturas et interpretationem profert inanem, „ sonniorum vanitati, quam naturae veritati similiorem." A. SCHNEITER, Orat. *de vi et efficacia interpretationes veterum auctorum ad veri, pulcri, et honesti sensum in puerorum animis excitandum*, pag. 41. (*Dav.* 1816). Conf. ERNESTI. OPUSC. *Phil. et Crit. pag.* 220 *et seqq.*

te verklaren en uit te breiden. Eene veeljarige ondervinding heeft mij van het groote nut dezer oefeningen overtuigd.

Bij deze grammatiſche komen als van zelve de nadere letterkundige en zakelijke oefeningen, waardoor men de leerlingen, zoo wel op de onderſcheidene beteekenisſen der woorden, als op derzelver verſchillend gebruik behoorlijk acht doet nemen, in aanmerking. Ook gewenne men hen, om de eerſte beteekenis der woorden, zoo veel mogelijk, zelve te zoeken, hetwelk, in de nadere toepasſing en verklaring, tot de figuurlijke leiden, en den weg tot een regt begrip der *tropiſche* uitdrukkingen banen zal (17).

Dan, daar de oude ſchrijvers zonder eene landelijke en plaatſelijke kennis niet grondig kunnen verſtaan worden, bediene men zich, bij eene nadere toelichting van de daartoe vereischt wordende hulpmiddelen, van eene *geographiſche*, en waar het noodig is, van eene *chronologiſche* handleiding; ten einde zoo den grondſlag te leggen tot eene regte beoordeeling der onderſcheidene voorvallen en gebeurtenisſen, die bij elke voorkomende gelegenheid de nadere aanwijzing en opheldering van den meester noodig hebben, en tot een gepast nadenken, ernſtige waardering en aanhoudenden ijver zullen opleiden.

Zie daar dus de voorname hoofdzaken, waarbij, naar mijn inzien, een leermeester zich bij het voorbereidend en gezet onderwijs behoort te bepalen.

Het

(17) Dat het niet genoeg is dezelve enkel uit het handboekje van VOSSIUS (*Elem. Rhetor.*) te laten opzeggen, maar dat men dezelve wel degelijk als bronnen van ware ſchoonheid en fraaiheid moet leeren aanmerken, behoeft naauwelijks eenige herinnering. Leg. ERNESTI *Inst. Rhetor. P.* II. *C.* 2. SCHELLER *Praec. Styli*, P. I. *pag.* 99 *ſeqq. et Aanleid.* bl. 100.

Het zoude gemakkelijk zijn dezelve nader uit te breiden en door voorbeelden te bevestigen. Dan, dit zoude mij te ver van het eigenlijke doel der vrage verwijderen. Ik heb flechts het noodzakelijke aangevoerd, en eenige gronden opgegeven, door welker regte toepasfing de weg tot eene behoorlijke kennis en waardering van de fchriften der ouden geopend wordt.

Dit grammatisch onderwijs moet de grondflag zijn, waarop de kennis der talen, gefchiedenisfen, oudheden, in één woord der geheele geleerdheid, als een uitgebreid en luisterrijk gebouw moet opgetrokken worden; en zonder hetwelk niets voortreffelijks, of met een goed gevolg, in deze belangrijke zaak kan gehoopt of verwacht worden. Daar in tegendeel eene getrouwe behartiging deszelven den meester in ftaat ftelt, om tot de zakelijke verklaring, en dus tot het groote doel, het regt en grondig verftaan der fchrijvers zelve over te gaan, en zijne kweekelingen met een' fchat van de wetenswaardigfte zaken te voorzien, door welker kennis zij tot allen gevoel van edelaardigheid en deugd kunnen gevormd worden.

Hiertoe geeft het geheele gebied der fraaije letteren, dat zeer uitgebreid is, de fchoonfte aanleiding: alles, wat tot de kennis der geleerde talen, der oude en latere fchrijvers, hun leeftijd, karakter en fchriften, alles, wat tot de kennis der gefchiedenis, wijsbegeerte, wetgeving, fabel- en dichtkunde, zeden en gewoonten van onderfcheidene volken, de opkomst, ligging, befchaving, bloei en het verval van verfchillende maatfchappijen, betrekkelijk is. Waarbij nog komt de oordeelkunde, die niet alleen het keurige, het geestige, het verhevene, zoo wel in de gedachten, als in de uitdrukkingen beoordeelt;

niet alleen natuurlijke en juiste befchrijvingen en fchilderingen van gedwongene en wanvoegelijke onderfcheidt; maar zelfs uitfpraak doet, wat in ieder plaats flaauw, gedwongen, onnaauwkeurig, nieuw, nadrukkelijk en fchoon gezegd is; wat men, ingevolge daarvan, aangaande het karakter en den fchrijftrant van den fchrijver, en deszelfs overeenkomst en verfchil met anderen te befluiten hebbe.

Welk een ruim veld voor den onderwijzer, hoe vele en belangrijke zaken, welker overweging niet alleen een wezenlijk genoegen, maar ook de grootfte nuttigheden moet opleveren, en niet nalaten kan op onze zedelijke betrekkingen van eenen gewigtigen invloed te zijn. De leerlingen hiervan te overtuigen, en met deze bedoeling de oude fchrijvers te behandelen, moet den hoofdpligt uitmaken. Eene korte befchouwing van eenige voorname hoofdzaken zal voldoende zijn.

Daar de fchriften der Grieken en Romeinen voor een zeer groot gedeelte gefchiedenisfen behelzen, zoo moet niet alleen, volgens eene bepaalde leiding, onderwijs in dezelve gegeven, maar ook tevens derzelver onderfcheidene bijzonderheden tot opheldering en bewijs van de onderhanden zijnde gebeurtenisfen bijgebragt en ontwikkeld worden. Waarbij men, zooveel mogelijk, de oorzaken en beweegredenen der daden moet opfpeuren, bij derzelver gevolgen ftilftaan, en zoo de opmerkzaamheid en aandacht opwekken en gaande houden; de kleine en geringe beginfelen van beide volken, hunne verbazende aanwas en magt, onderfcheidene regeringsvormen, menigerlei oorlogen, betrekking, invloed en gezag bij andere volken, fpaarzaamheid, dapperheid, moed, weelde, verkwisting, bederf van zeden, afneming en ein-

eindelijke slooping; de voornaamste personen, die in onderscheidene tijdvakken hebben uitgemunt; hunne bedrijven en lotgevallen; de letterkundige geschiedenis, derzelver opkomst, bloei en verval, ten einde zoo de schrijvers zelve van nabij te leeren kennen, en hunne verdiensten naar waarde te kunnen beoordeelen.

Niet minder is de kennis der oude wijsbegeerte tot een regt verstand der schriften onontbeerlijk. Dezelve leidt ons niet alleen in de beschouwingen der wijzen over de vorming en zamenstelling der wereld; over de zon, maan en sterren; over de ziel des menschen, derzelver vermogens, voortduring na den dood, onsterflijkheid; maar leert ons ook velen, als uitmuntende en verdienstelijke mannen hoogachten, die door raadgevingen en lessen, door wel ingerigte wetten en voorschriften, de nuttigste diensten aan hun vaderland en tijdgenooten bewezen hebben; en welker schranderheid en diep doorzigt de verwondering en toejuiching van alle volgende eeuwen hebben weggedragen en dezelve nog verdienen.

Daar bijkans geen belangrijk gezegde, of eenige voorname plaats in de oude schriften, zonder eene voldoende kennis der oudheden behoorlijk kan verstaan of begrepen worden, zoo spreekt het van zelf, dat het onderwijs in dezelve eene voorname plaats beslaan moet. Hiertoe behoort de kennis van den godsdienst, van de tempels, feestdagen, priesters, offeranden; van het staatsbestuur, wie de voornaamste personen in hetzelve waren, hun ambt en betrekkingen; van het krijgswezen, opper- en onderbevelhebbers, manier van oorlogen, belegeren van steden; van het huisselijk leven, huwelijken, gastmalen, kleding, spelen en vermakelijkheden, geldspecien, slaven, vrijgelatenen, lijkplegtigheden. —

Op dezelfde wijze is het met de mythologie of fabelkunde gelegen, zonder welke de dichters in het geheel niet, en de andere schriften der ouden niet volkomen kunnen verstaan worden. Niet alleen de oorsprong en beteekenis des woords, maar vooral ook wat de ouden daarmede bedoeld hebben, en van welke uitgestrektheid hetzelve bij hen geweest is, komt in aanmerking. De geschiedenis der goden en helden, derzelver onderscheidene benamingen, daden en lotgevallen, hemel- aard- zee- onderaardsche- land- en huisgoden, plegtigheden bij derzelver vereering, verschillende gevoelens der ouden zelve: Ziedaar eene reeks van zaken, welker ontvouwing en verklaring bij eene grondige behandeling der oude schriften gevorderd wordt, en welker kennis tot een regt begrip derzelver volstrekt noodzakelijk is. Om dezelve nu allen tot het juiste doel aan te wenden, en den leerling het gepaste van elk in het bijzonder te doen gevoelen, daartoe behoort een geoefend verstand, eene groote schranderheid, opmerkzaamheid en naauwkeurigheid. De oordeelkunde moet derhalve het schoone, geestige, voortreffelijke, van het minder schoone en gedwongene, zoo wel in de gedachten als in de woorden van uitdrukkingen onderscheiden, en de redenen van beiden aantoonen. Ja, deze zakelijke verklaring moet den geheelen zin van den schrijver bloot leggen, en den loop zijner redenering ontwikkelen, ten einde dus elk leere oordeelen, en de onderscheidene onderwerpen tot zijn bijzonder gebruik en betrekking aanwenden. Dan zal het niet kunnen misfen, of ieder regtgeaard jongeling zal de hooge waarde en voortreffelijkheid dier schriften opmerken en erkennen, en door eene gestadige en aanhoudende oefening tot de betrachting van al wat

eer-

eerlijk en deugdzaam is opgewekt en aangemoedigd worden.

Om nu tot deze edele ſtrekking dezer ſchriften aan te wenden, wil ik, volgens de bedoeling der vrage, nog het een en ander aanvoeren.

Wanneer wij het leven, de betrekkingen, bedrijven en lotgevallen der oude ſchrijvers met eenige bedaardheid nagaan, mogen wij reeds van vóren, met allen regt, de uitſtekendſte gevolgen van hunne geestvoortbrengſelen verwachten. Voor het grootſte gedeelte in vrije ſtaten, door wijze en den geest verheffende wetten geregeld, levende, door opvoeding, onderwijs en voorbeelden opgewekt, door langdurige reizen en het bezoeken van vreemde volken, door oefening en ondervinding geſterkt, waren zij in ſtaat geſteld, om vele en onderſcheidene kundigheden te verzamelen, en dezelve tot de voortreffelijkſte einden te doen dienen. En wanneer wij hunne ſchriften raadplegen, vinden wij inderdaad, dat zij door de uitſtekendſte lesſen, door de heilzaamſte en met de verhevene natuur van den mensch zoo zeer overeenkomende voorſchriften, in alle omſtandigheden des levens, welke wij allerwege bij hen aantreffen, dermate hebben uitgemunt, dat wij hen als wijze en geoefende leermeesters behooren te eerbiedigen en hoog te achten. Niet alleen dat onze kennis door het beoefenen hunner ſchriften aanmerkelijk kan uitgebreid, en onze ſmaak voor het ſchoone en goede veredeld, maar wij zelve ook tot de grootmoedigſte en voor het vaderland en de maatſchappij nuttigſte bedrijven aangeſpoord worden, om in onze betrekkingen waardiglijk onze beſtemming te verkeeren, en alle onze pogingen daartoe interigten. Ja, dat wij de grootſte redenen hebben, om de Voorzienigheid onzen ernſtigen dank

op te dragen, dat zij deze gedenkstukken der oudheid bewaard en tot een zoo weldadig gebruik der wereld verordend heeft (18).

Wel verre, derhalve, dat wij deze schriften alleen binnen de scholen zouden beperken, of enkel tot het aanleeren van woorden, of woordschikking en eenige uitgezochte spreekwijzen, of op zijn hoogst tot de kennis en uitlegging van onzekere gedenkstukken, van dichterlijke verhalen en fabelen bepalen, zonder eenig wezenlijk nut in het gemeene leven aan te brengen, zoo als men van de tijden van MURETUS af en vervolgens wel eens heeft tegengeworpen, dat het voornaamste gebruik is, dat van dezelve gemaakt wordt (19); en men inderdaad niet ontkennen kan, dat daartoe wel eens door dezen en genen aanleiding gegeven is, die, door te zeer de woorden te drukken en zich daarbij op te houden, de zaken zelve, om welke de woorden geleerd worden, uit het oog verloren. — O neen! het gebied der fraaije letteren strekt zich veel verder en ten algemeenen nutte uit. Het opent ons die ware bronnen van wijsheid, welsprekendheid, dicht- en geschiedkunde, welke ons lee-

(18) „Nam ut multa alia, quae forte fortuna accidisse videantur, et tamen sapienti Numinis consilio evenère, sic in hoc divinae providentiae bonitatem maxime veneror, quod veteres illi, quorum exemplaria versamus, seu graeci seu latini, e liberis fuerint civitatibus oriundi. Nimirum noluit Deus, libertatem, quae omnibus virtutibus fomenta praebet, ex hoc terrarum orbe exsulare; atque idcirco ex omni aevo nullos ad posteritatem perennare jussit scriptores, nisi qui utraque illa lingua fuerint usi, quae a liberis populis fuit usurpata et exculta." I. LUZAC, V. CL. Orat. *de Eruditione, ultrice virtutis civilis, praesertim in civitate libera.* pag. 22.

(19) Vid. MURETI *Orat.* III. etc. conf. J. A. ERNESTI *Opusc. Orat.* pag. 21.

leeren, wat zij, die ten allen tijde voor verstandig en groot gehouden zijn, gedacht en voorgeschreven, wat zij in vrede en oorlog gedaan, wat zij ter beschaving en opluistering van den menschelijken geest verrigt, en hoe zij alle hunne krachten en vermogens tot algemeen welzijn, niet alleen voor hunne tijdgenooten, maar ook voor de nakomelingschap aangewend en besteed hebben; waardoor voor allen, die daarvan gebruik willen maken, de weg gebaand is, om in de wetenschap van de belangrijkste zaken de gelukkigste voortgangen te maken en daarin uit te munten. Dit is het groot en verheven oogpunt, waaruit deze beoefening beschouwd, deze zijn de voordeelen, welke daaruit kunnen afgeleid worden. En uit dit oogpunt beschouwd, geeft dezelve ons, bij herhaling, het aangenaamste genoegen, het leerzaamste onderhoud, en wij gevoelen eene onweêrstaanbare trek, om deze wijzen der oudheid hoe langs hoe meer van nabij en in hunne waarde te kennen; wij verzellen hen in de raad- en pleitzalen, in hun openbaar en bijzonder leven, in hunne vrienden- en huisselijke kringen, in hunne geleerde en uitgebreide werken, en in hunne gemeenzame brieven, in hunne tempels en godsdienstige inrigtingen en aan hunne maaltijden, in hunne geleerde en ernstige redewisselingen, en in hunne jok en boert.

Maar hoe zal men jonge lieden tot deze beoefening en hooge waardering der oude schriften best opleiden? De volgende aanwijzingen zullen, mijns bedunkens, ter beantwoording kunnen dienen.

1. Door een bepaald en naauwkeurig onderwijs, en het gezet afdoen eener taak, waarbij de vermogens der leerlingen telkens getoetst, en door de noodige vragen op de proef gesteld worden, ten einde derzel-

ver vorderingen behoorlijk te kunnen opmerken, en daar naar zijne verdere pogingen te leiden. Ook doe men hen op de fchoone, geestige en verhevene gezegden letten, en belangrijke plaatfen van buiten leeren, nu en dan herhalen, en met dezelve gemeenzaam worden. Dit zal hun in het maken van oefeningen en opftellen, waarmede men zoo fpoedig mogelijk, dat is, zoodra men bemerkt zulks met vrucht te kunnen doen, beginnen, en dezelve voortzetten moet, zeer bevorderlijk zijn (20). 2. Door

(20) Hoe dezelve aan te wenden, en met een goed gevolg in te rigten zijn, zal een oordeelkundig leermeester zelf best kunnen beflisfen. SCHELLER heeft in het laatfte gedeelte van zijne *Aanleid.* uitmuntende voorbeelden gegeven. Confer. MORHOFI Polyh. T. I. L. II. cap. 13 *feqq.* De volgende aanmerkingen uit de [*Georg. Scholast.* van JOH. JAC. REUTLINGER, in *Tempe Helvet.* T. I. Sect. I. pag. 523 zullen hier niet te onpas zijn.

Utile quod fuerit, non vana, insana docenda
 Ordine concinno, non quasi triste chaos:
Ne quis doctorem transversos ducere sulcos
 Censeat incautum, recta tenenda via est.
Nec discendorum mole est oneranda juventus.
 Nusquam etenim SENECAE, qui sit ubique, vagus.
Ingenia ingeniis sunt discernenda, decenti,
 Et qui proficiat, quaeque colenda modo.
Comiter hic juvenis, rigide tractarier ille
 Flagitat: hic verbis flectitur, ille flagris,
Huic opus est freno, calcaribus indiget ille:
 Tardior iste magis, promptior ille magris,
Ergo quid valeant humeri, quid ferre recusent,
 Versandum: hic niveis moribus, ille nigris:
Ille lubens sequitur, ferus obstrepit ille monenti.
 Disciplina gravis sit, moderata tamen:
Frangit dura alacres nimium, sed mollior armat
 In scelus audaces; pigrior inde piger:
Dum faciles animi juvenum dum mobilis aetas,
 Formandi hos pereat ne fugitiva dies:
Hi modo, nunc illi, scite ut formentur oportet,
 Ut sator haud uno statque, seritque loco.
Arripit hinc laetus data tempora cuncta labori
 Commoda, non segnis qui colit arva scholae.

2. Door het verklaren der conſtructie, die voor jonge lieden dikwijls moeljelijk is; — der figuren en tropen; — der zoogenaamde numeri en perioden. — Wat men bij dit alles moet in acht nemen, waarin het fraaije en bevallige der onderſcheidene tropen gelegen is, waarom liever deze en geen andere in deze of gene gedachte of uitdrukking te verkiezen zij. In één woord, dat de geheele periode wel afloope, en de zamenſtelling der rede naar de vereischte regelen zij ingerigt (21).

3. Daar de dichters een voornaam gedeelte der oude ſchrijvers uitmaken, en wij door hen, behalve tot de kennis van vele belangrijke en wetenswaardige zaken, vooral tot de geheimen der fabelkunde geleid worden; zoo behoort niet alleen het onderwijs in dezelve, op het voetſpoor der ouden, mede eene eerſte plaats te beſlaan, en met het leeren der *proſodie*, en in order brengen van zoogenaamde *verſus turbati* gepaard te gaan, maar is ook eene oordeelkundige ontwikkeling allezins noodzakelijk, Al hetwelk van eene beſtendige aanwijzing van het ſchoone en gepaste, van het gedwongene en gezochte, van het gebruik en misbruik der poëtiſche beelden en wendingen, in eigene proeven en oefeningen gevolgd moet worden (22). 4. Zor-

(21) „ Compositionis non ea est vis, quae verborum et rerum, „ neque tamen ea prorsus negligenda. Nam, ut aedificii alicujus „ præstantiam non tantum utilitate et usu aestimamus sed externi „ habitus et ornamentorum etiam habemus rationem, sic oratio, „ quamvis delecta verborum et rerum gravitate excellens, nisi „ compositio sit elegans, et ad linguae indolem, argumentique „ rationem apta, a peritis judicibus haud probatur" etc. SCHNEITER *l. l. pag.* 47, 48.

(22) Om geene anderen te noemen, zij het genoeg hier gewezen te hebben op de *Disputatio de male neglecto poëseos latinæ studio*, quam in conventu ordinario tertiae classis Instituti Regii Belgici praelegit HERM. BOSSCHA, v. cl. et separatim in lucem edita, 1817.

4. Zorge de onderwijzer dat hij zijne kweekelingen vroegtijdig van het naauw verband der wetenschappen onderling met klem van redenen en het aanvoeren van bewijzen overtuige, om hen van het meer en meer toenemend en verderfelijk vooroordeel, als of men eenige gedeelten der letterkundige oefeningen gemakkelijk konde ontberen, omdat men niet voornemens is zich daarop opzettelijk toe te leggen, zorgvuldig te behoeden (23). Ten dien einde voege men in de hoogere klasse, zoo veel mogelijk, griekfche en latijnfche fchrijvers zamen, en rade elken leerling daartoe gefchikt hetzelfde in zijne afzonderlijke letter-oefeningen te doen, en daarmede aan te houden (24). Dit zal niet alleen eene gemeenzaamheid met de ouden te weeg brengen, en tot eene grondige geleerdheid opleiden, maar ook het oordeel fcherpen, en het ware gevoel voor het fchoone en deugdzame befchaven en verheffen (25).

5. Ein-

(23) „ Non ignoramus saeculi nostri morbum esse, qui omnem „ fere juventutem tanquam pestilenti sidere afflatam corripuit, ut „ inutiles esse putent litteras, seseque bene iis carere posse, quae „ non ea disciplina contineantur, cui nomen suum professi sunt; „ neque in hac ipsa disciplina sibi curandum esse quidquam, nisi „ illud, ex quo rerum actus pendeat, in quo illi aliquando se „ versaturos esse aut sperent aut opinentur; quibus persuasio„ nibus nihil esse potest perniciosius. Nulla enim esse potest certa, „ tuta vel idonea scientia ullius disciplinae, aut capitis et partis ex „ ea, nisi totius disciplinae ambitum tenueris" etc. J. G. HEYNII *Opusc. Acad. vol.* V. *pag.* 268.

(24) Conf. MURETUS *Opp. Tom.* I. *pag.* 338.

(25) „ Memini me puerum Nepotis vitas graece vertere", inquit summus WYTTENBACHIUS, *Miscell. Doctr. L.* II. *pag.* 228, „ adolescentem sponte Xenophontea e graecis latina et rursus e „ latinis, seposito libro, graeca fecisse. Postea ipse docens ad „ hanc exercitationem studiosissimum quemque discipulum adhortari et singulatim juvare solebam". enz.

5. Eindelijk zij men bedacht, dat men, zoo bij de behandeling in het algemeen, als bij elke afzonderlijke verklaring, het zedelijk nut in het oog houde en bedoele: want daar de schriften der ouden vol zijn van voorbeelden van allerlei aard, daar zij ons de voortreffelijkste lessen en voorschriften aan de hand geven, die in alle voorvallen des levens van toepassing kunnen zijn, zoo heeft de groote HEMSTERHUIS met vollen regt reeds verklaard, dat hij, die de beschaving van zijn verstand niet verwaarloost, door die stralen verlicht, tot liefde voor de deugd zal ontstoken, en door derzelver prikkels ter navolging der voortreffelijkste daden aangespoord worden (26).

Vooral behooren hiertoe de geschiedenissen; welke een zoo ruim veld in het onderwijs beslaan, en den onderwijzer overvloedige stof tot de ernstigste aanmerkingen opleveren. De oude schrijvers zijn inderdaad zedeleeraars voor het menschdom, zonder ons lang en droog voor te prediken (27), en de lessen der deugd zijn door de geheele geschiedenis verspreid; overal kunnen wij dezelve opzamelen en ons ten nutte maken. Dit kunnen wij doen, zoo wel uit de voorstellingen van de voortreffelijke hoedanigheden en deugden des eenen, als van de ondeugden des anderen: want „ wel ingezien," zegt PRIESTLEY, „ is het zelfs onmogelijk te bepalen, welke van beide „ de gewigtigste lessen met de meeste klem in„ drukken. De buitensporigheden van eenen dwin„ ge-

(26) In *Orat. de Litter. Human. studiis ad mores emend. virtutisque cultum conferendis.*

(27) J. G. MULLER, *viertal brieven ter bevordering van het beoefenen der geschiedkunde*, bladz. 9. Welk werk allen jongelingen ten sterkste verdient aanbevolen te worden.

„ gelandfchen NERO, en de goeddadigheden van „ eenen MARCUS AURELIUS, doen in de ge- „ fchiedenisfen denzelfden dienst." En hij voegt er bij: „ inderdaad, welke ook de geaardheid der ge- „ fchiedfchrijvers zelfs moge wezen, kunnen zij een „ getrouw verhaal der dingen, zoo als zij gebeurd „ zijn, opleverende, niet nalaten de deugd in een „ gunftig licht te zetten; zoo bestendig en bestaan- „ baar met zichzelve is de orde der Goddelijke Voor- „ zienigheid, dat wij, indien het tooneel getrouw „ en geheel geopend wordt, er ftaat op kunnen ma- „ ken dat het niets zal opleveren, hetgeen tot de „ verkiezing eenige aanleiding zoude kunnen ge- „ ven" (28).

Zelfs bij bijzondere gevallen vergete men niet alles in verband te befchouwen en de geringfte kleinigheid op te merken: want „ van de vroegfte tijden af, tot „ op den dag van heden, is alles een voortgezette „ keten van menfchen en van verrigtingen, van „ welke er geen enkele uit haar verband kan wegge- „ nomen worden, zonder het geheele te verwrikken; „ en dit zelfde zal blijven voortduuren, zoo lang de- „ ze aardbol door fchepfelen van ons geflacht be- „ woond wordt. Laat een JOSEPH in de gewijde „ historie zijne droomen flechts voor zichzelven hou- „ den, of geen gefchenken van zijn vader ontvangen, „ die de jaloezy zijner broederen opwekken: en de „ familie van JACOB komt reeds niet meer in Egyp- „ ten; en MOSES wordt noch hun verlosfer noch „ hun wetgever; en al de lotgevallen van dit volk „ neemen door alle eeuwen heen eene andere gedaante. „ Verban JULIUS CÆSAR uit de jaarboeken

van

(28) *Lesfen over de Gefchiedkunde*, I. d. bladz. 30.

„ van Rome, maak hem tot een' Gallier of een' „ Germaan, of laat hem den slag van Pharsalien ver- „ liezen: en reeds behoudt het Gemeenebest nog „ een' tijd lang zijn' ouden vorm, de tegenwoordige „ opvolging der Keizeren verdwijnt; PILATUS „ wordt niet naar Judaea gezonden, de Christenen „ mogelijk niet gemarteld, het Rijk misschien niet „ gesplitst, de Barbaren uit Italie, de Musulman- „ nen uit Europa geweerd" (29).

Dit nu laat zich tot andere gedeelten der letteroefeningen insgelijks en gemakkelijk toepassen. Dan ik zou door eene verdere uitbreiding ligt te breedvoerig worden, en wil dus liever dit gedeelte met het beneden geplaatste voorschrift van den uitmuntende ERNESTI besluiten (30).

Deze nu is de leerwijze door ERASMUS, GROTIUS, CASAUBONUS, de GRONOVIUSSEN, GRÆVIUS, HEMSTERHUIS, de SCHULTENSEN, de BURMANS, VALCKENAER, SCHRADER, en vele andere aangeprezen, en door welke in

(29) J. MEERMAN, *voorl. over de blijken der Goddelijke wijsheid, welke de geschiedenis oplevert.* 's Hage 1806.

(30) „ Verbo, in omni interpretatione oratorum, historicorum, „ et vero etiam poëtarum, referenda omnia erunt ad bonam men- „ tem: ea excitanda, alenda, roboranda, quantum potest. Et „ quando pleni sunt isti libri pulcerrimarum acutissimarumque sen- „ tentiarum de Deo rebusque divinis, de omni virtute, de natura „ rerum humanarum omnium, cum publicarum tum privatarum, „ sine quarum magna et parata copia bene copioseque dicendi „ facultas contingere nemini potest, huc quoque cura docendi „ debet dirigi, ut hae a discentibus animadvertantur, gustentur, „ ac penitus imbibantur animis, atque ingenia hoc quasi humani- „ tatis cibo alantur. Denique omnia, quantum potest, compa- „ rare oportet cum literis divinis, et quanto ibi majora illa sint „ omnia, et luculentiora, et certiora, admonere et sic eorum etiam „ vim augere" etc. *Opusc. Orat.* pag. 32.

in te ſlaan men tot het groote, ware en eenige doel der geleerde letter-oefeningen, of tot welk bijzonder gedeelte derzelver men verkiezen mogt zich te bepalen, geraken kan. Gelukkig ons vaderland, waar de grondſlagen daartoe in de ſcholen gelegd worden, en welker voortzetting nog onlangs door Koninklijk beſluit bevestigd is. Gelukkig! dat bij ons die oude, beproefde en door de ondervinding met zoo vele heilzame gevolgen bekroonde leerwijze nog wordt aangemoedigd, waarvan dezelfde beroemde ERNESTI, die zoo veel tot handhaving derzelver heeft toegebragt, met verrukking ſprak, en met welks woorden ik de vrijheid neme dit mijn antwoord te eindigen:

> *Bene et sapienter sic est, ante aliquot seeula, constitutum, ut puerilis juveniltsque disciplina maxime contineretur librorum veterum, græcorum et latinorum, interpretatione, et per horum lectionem aditus hominibus fieret ad sapientiam, et ad bene dicendi ac scribendi intelligentiam atque facultatem.*
>
> *Opusc. Orat.* pag. 30.

DRUKFEILEN.

Bl. 16. laatſte reg. *vast* lees: versch
— 24. *Rudimenta van* HAHN lees: Rudim. van HANA.

LETTER- EN OUDHEIDKUNDIGE

VERHANDELINGEN

VAN DE HOLLANDSCHE

MAATSCHAPPIJ

DER

WETENSCHAPPEN

TE HAARLEM.

DERDE DEELS, TWEEDE STUK.

TE HAARLEM,
BIJ DE WED. A. LOOSJES, PZ.
MDCCCXX.

VERHANDELING

TER BEANTWOORDING DER

VRAGE:

Of het gebruik van vele oude en ook latere geschiedschrijvers, om verdichte aanspraken, redevoeringen en soortgelijke stukken van welsprekendheid aan hunne oorlogshelden, staatslieden en andere voorname mannen in den mond te leggen, goed- dan af te keuren zij?

DOOR

E. A. BORGER,

Hoogleeraar in de Wijsgeerige en Letterkundige Faculteit te Leyden.

Aan wien, in de algemeene jaarlijksche Vergadering van de Hollandsche Maatschappij der *Wetenschappen*, te *Haarlem*, op den 22 Mei 1819, de Gouden Eereprijs is toegewezen.

PRAEFATIO.

In Praefatione hoc unum a Lectoribus peto, ut, si quid vitii animadverterint, ipsi corrigant. Neque enim, quod nullus a me Erratorum index subjunctus est, hoc ita intelligi volo, quasi non multis locis erratum esse putem. Sed quoniam saepe animadvertimus, viros tam doctos, quam indoctos, qui libros edant, ita diffidere sibi solere, ut, confectis longissimis errorum suorum indicibus, tamen aliquam corrigendi partem nobis legentibus relinquant, atque hujusmodi quid subjiciant: cetera emendet humanissimus Lector: *nihil causae videmus, quo minus ad lectorum humanitatem ita confugiamus, ut totum illud emendandi negotium iis demandemus. Quod vellem fecissem etiam in repetita editione Disputationis de* Historia Pragmatica, *atque in* Oratione *illi libro adjunctâ. In cujus libri editione cum tantam diligentiam adhibuisse mihi viderer, ut lectorum humanitate facile carere me posse arbitrarer, primus hanc mihi opinionem eripuit* MEINARDUS TYDEMANNUS, *octogenarius ille, sed corporis adhuc et animi oculis lynceus, ceterum mihi magnopere laudandus atque de studiis meis optime meritus. Monuit igitur me Vir Clarissimus et omni eruditionis genere cumulatissimus, in eo libro perperam editum esse:*

pag.

pag. 67. *l.* 15. invitus, *pro* invitis: *pag.* 82. *l.* 27. proficitur, *pro* proficiscitur: *pag.* 98. *l.* 25. individiae, *pro* invidiae: *pag.* 99. *l.* 16. nullam, *pro* nullum: *pag.* 101, *l.* 26. ipsa, *pro* ipse: *pag.* 111. *l.* 8. prostaverunt, *pro* prostraverunt: *pag.* 112. *l.* 16. anquisivisetis, *pro* anquisivissetis. *Tum doctus in Zeelandia amicus alium mihi errorem ostendit, adeo spurcum, ut, si fieri possit, sanguine meo eum diluere velim. Scripseram in ea, uam modo memoravi, oratione his verbis:* casus tam gravis tamque asper, ut, si mihi acerbissimi temporis memoria oratione sit replicanda, diem, vocem, latera me defectura esse arbitrer. *Sic, inquam, et scripseram et edideram in Academiae nostrae Annalibus,* 1818. *Quam ego periodum cum in nova ejus orationis editione breviorem facere vellem, illa postrema,* defectura esse arbitrer, *mutavi in,* deficiant. *Sed idem neglexi Accusativum mutare in Nominativum, ut jam legatur pag.* 86. diem, vocem, latera mie deficiant. *Quod quidem ejusmodi est, ut, nisi fortis aliquis Grammaticus mihi opem tulerit, ac novum quoddam* gratae negligentiae *genus excogitaverit, ego quomodo haec verborum constructio expediatur, prorsus nesciam. Sed haec hactenus. Lector humanissimus valeat, et emendet, quae emendari debeant.*

DIS-

DISPUTATIO,

Qua respondetur ad quaestionem a Societate Eruditorum Batava positam: utrum probanda an improbanda sit consuetudo multorum historicorum, cum veterum, tum recentiorum, orationes fictitias belli ducibus aliisque illustribus ac principibus in Republica viris tribuentium?

AUCTORE

E. A. BORGER,

Litt. Hum. et Philos. Theoret. Prof. in Academia Lugduno-Batava.

Aliae in historia leges observandae sunt, aliae in poëmate: cum in illa ad veritatem cuncta referantur, in hoc ad delectationem pleraque.

CICERO.

PROLEGOMENA.

Q. HORATIUS FLACCUS cum in aureo illo ac divino libello, quem de *Arte Poetica* scripsit, quique mihi videtur, et auctoritatis pondere et utilitatis ubertate, multorum bibliothecas Aestheticorum superare; ille igitur cum notissimam hanc et nobilissimam sententiam poneret:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci:

quotus tandem quisque est, qui eum clamosi alicujus magistri voce edoctum, et non potius naturae ipsius oraculo admonitum, hanc scripsisse legem poëtis putet, ut, si omne ferre punctum vellent, dulcedine condirent perfunderentque utilitatem? Constans enim est ac per omnem rerum universitatem pertinens et aequabiliter fusa ratio, quae sic molita omnia atque fabricata est, ut, quibus rebus frueremur, iisdem suavitatem adjungeret et magnam delectationem. Quae naturae lex atque incredibilis liberalitas si exemplis esset argumentisque declaranda, primum hunc solem proferremus testem, qui inter reliqua astra, quibus distinctum coelum est, principatum obtinet. Qui cum et arborum baccas ac fruges eaque omnia, quae terra gignuntur, calore suo tepefaciat et quasi coquat, et has, quas inco-

limus, terras, interdiu larga luce compleat atque perfundat, tum hieme frigentes apricationis salubritate suavitateque foveat atque reficiat, quis non videt, divinam illam atque aeternam vim, quae primum soli facem admoverit, cujusque ille nutu exarserit, acquabili caloris lucisque partitione facta, prudentissimo consilio miscuisse utile dulci? Quid herbescentem verno tempore pratorum viriditatem dicam, quae profecto non majorem purioremque animantibus corporis, quam hominibus animi oculorumque pastum ac voluptatem affert? Nam eadem anni tempestate cum aut in vineis et arbustis vestiuntur vites pampinis, aut horti et pomaria quasi liliis, roseo suffusis rubore, canent; Dii immortales, quis non prae hoc naturae tapeto Campanica omnia et Babylonica peristromata contemnat? Autumnus vero cum mitigatas aestate fruges uvasque maturitate coloratas fundit easque dapes hominibus apponit, aliudne quicquam agere videtur, quam ut vernae amoenitatis desiderium utilissimarum rerum copiâ et suppeditatione consoletur? Quamquam ne hac quidem partitione contenta est natura, ut alia anni tempestate unam utilitatem, alia suavitatem sequatur. Nisi forte aut in pomorum floribus oculorum potius oblectatio, quam baccarum, quae illis sepiuntur, praesidium atque ab omni injuria defensio spectari debet, aut cerasa, uvae aliique arborum fructus ad salubritatem utiliores sunt, quam ad gustatum, odoratum adspectumque jucundiores. Ne Orestes quidem et Pylades, quorum nomina poëtarum voce ac fabulis sunt celebrata, sanctiori fuerunt amicitiae foedere conjuncti, quam in rerum natura cum utilitate copulata est jucunditas. Quarum si altera interdum alte-

rius

rius expers est: ut in medicamentis amaris: nec ullam ejus partem habet admixtam, naturam credibile est, cum suavitati esset utilitas anteponenda, perniciosa autem futura fuisset conjunctio, quasi invitam atque praeter consuetudinem, ab altera alteram sejunxisse.

Non igitur a philosophorum umbraculis arcessita est, sed ab ipsis naturae fontibus hausta Horatiana illa sententia, quae eo justiorem etiam causam et quasi commendationem habet, quod homines in omni vitae actione suapte naturâ eo duci solent, ut, quibus ex rebus aliquem utilitatis fructum percipiant, easdem ad animi corporisve delectationem transferre studeant. Ecqua enim alia causa est, cur in bonis et illustribus domiciliis, quam in casis atque tuguriis habitare malint? Aut quid est, quod ad pluviam frigusque defendendum lanea potius paenula, quam bardocucullo utantur? Frigidâ autem de puteo haustâ si restingui sitis potest, quid opus est Falerno, quid vase vinario ex una gemma pergrandi, quid illa voluptate, quam sectatus olim est in rosa potans Thorius? Quamquam enim molles istos et enervatos ac delicatos facile contemnimus, in hac tamen causa non intelligo cur omittendi sint, qui quidem a gravibus moderatisque viris hoc potissimum nomine distant, quod hi utilitatem temperant suavitate quasique exhilarant, illi obruunt et interimunt: utrique autem omnia studia sua omnesque cogitationes eo conferunt, ut misceant utile dulci.

Neque mirum videri cuiquam debet, quid sit, quod, cum in omnibus vitae partibus nostra sponte ad hanc utilium jucundarumque rerum conjunctionem

feramur, HORATIUS tamen singulari aliquo praecepto poëtas admonendos esse censuerit, ut in versibus faciendis eandem consuetudinem sequantur, quam in vita communi teneant. Est enim leve quiddam ac volatile negotium poësis, quae, quoniam ad delectationem magis, quam ad utilitatem composita est, nisi praeceptorum salubritate regatur, eo facile erumpat, ut, nisi PLATONIS jussu et auctoritate pulsis poëtis, salva esse Resp. nequeat. Quin etiam non poëtas tantum, sed aliarum quoque artium scriptores HORATIO obtemperare oportet: qui cum in gravioribus fere ac severioribus disciplinis versentur, atque prodesse hominibus, quam eos delectare malle videantur, non tam fortasse monendi sint, ut utile dulci, quam potius ut hoc illi misceant. Neque recusamus, quin horum causâ sic immutetur praeceptum, dummodo hoc agant, ut alterum alteri misceatur.

Quod quidem cum de plurimis disciplinis jure meritoque dici potest, tum haud scio an maxime conveniat in Historiam. Non agitur utilitas, quae profecto in historiae cognitione tanta est, quanta in nulla disciplina alia. Sed austera est ista utilitas atque exilis et exsanguis, nisi ab eo, qui hoc munus susceperit, ut rerum memoriam replicet, succi aliquid hilaritatisque adspergatur. Primum enim quis non annalium jejunitatem aspernetur, atque jure quodam suo ab historico postulet, ut accuratâ, comtâ, tersâ oratione polita sit atque niteat scriptio? Tum, quoniam historiae voce non rerum omnium, minutissimarum etiam maximeque vulgarium colluviem coacervationemque complectimur, is delectus ab historico haberi debet, ut eorum, quos edocet, non utilitati tantum, sed etiam delectationi in-

inserviat. Narrationis autem series et continuatio, quae efficit, ut alia res ex alia nexa et omnes inter se aptae colligataeque videantur, etiamsi utilitate careret, tamen propter cognitionis voluptatem perdigna esset, in qua historici cura et industria versaretur. Rerum denique causis explicandis, hominum moribus censendis, virtutibus laudandis, vitiis reprehendendis, mediocriterne delectare historicus videtur? Quod quidem extremum cum in aliqua controversia sit, ad historici munus pertineat, an vero ab ejus persona sit alienum, hanc ego doctissimorum hominum dissensionem eo magis admirari soleo, quo vehementius ipse ambigo, majoremne ea res utilitatem an suavitatem habeat, cum utramque certe tantam habeat, ut alterâ sublatâ, satis in alterâ praesidii auctoritatisque esset relictum ad id, de quo quaeritur, historiae doctori vindicandum.

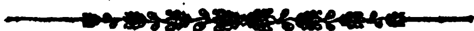
Neque tamen haec ita intelligi volumus, ut, quod utile gratumve sit, id continuo in historiae scriptionem cadat. Cum enim duplex fieri possit rerum judicium et quasi aestimatio, ut aut ipsae per se censeantur, aut cum aliis rebus conjunctae, quantum inter utramque judicandi rationem intersit, quotidianus usus vitaque communis declarat. Nam si, quod per se bonum, praestans, salubre, suave est, id eam ob causam omnibus rebus adhibendum sit, quid est, cum in bubulâ salis adspersione utamur, non item muriam misceamus mulso? Aut si mellis suavitate palatum titillatur, num idcirco melle condiri salsamenta oportet? Quod facile in artium potest ac disciplinarum tractationem transferri. Quid medicorum arte salubrius est, quid excellentius disciplinâ physicorum? et tamen quid ineptius, quam aut, cum jus civile te explicitaturum professus sis,

 de

de febre tertiana loqui, aut, ubi de vita beata est dicendum, dicere de terrae motu? Habeat sane disputatio, si ipsa per se spectetur, tantam ingenii doctrinaeque commendationem, quanta requiri in hoc disciplinarum genere possit, quis tam insipiens, qui non loci alieni importunitate offendatur? Et in eas quidem, quas memoravimus, artes fortasse non magnopere verendum, ne istiusmodi alienae disputationes importentur: de historia autem cum, nescio quomodo, in multorum animis ea insideat opinio, esse eam immensum quemdam et nullis finibus terminatum campum, in quo impune jactare se possint; quicquid congeri in eam et quasi farciri queat, modo utilitatis aliquam suavitatisque speciem habeat, id continuo ad historiae scriptionem pertinere arbitrantur. Quorum quanta in perversitate opinio sit, nisi res ipsa loqueretur, vestra, Viri eruditissimi, declararet auctoritas. — Vos enim si aut historiam omnium rerum receptaculum esse, aut ut pictoribus et poetis, sic historicis, omnia fingere licere existimavissetis, numquam profecto eam posuissetis quaestionem, de qua est omnis haec suscepta disputatio. Non quaeritis, num liceat aliquid fingere: quod ni liceret, obmutescendum esset poetis: sed num historico liceat? Neque illud ambigitur, fictae illae commenticiaeque orationes quantas ingenii, eloquentiae, probabilitatis laudes habeant: quae sane maximae esse possunt: sed hoc quaeritur: quae, quamquam ficta, tamen, si ipsa per se censeantur, aliquem utilitatis voluptatisque fructum legentibus afferant, ea si recipiantur in historiam atque rerum veritati intexantur, prosint magis an noceant historiae?

Cujus quidem quaestionis tractandae haec nobis op-

optima ratio videtur, si in quatuor partes omnis nostra tribuatur disputatio, quarum Prima nostram de universa quaestione sententiam complectatur: Altera explicemus, id, quod a nobis in prima parte universe judicatum fuerit, cadatne in omnes omnino orationes fictitias, an vero in quibusdam aliqua sit adhibenda exceptio? Tertia disputationis parte declarabimus, in fingendis orationibus quid inter veteres ac recentiores historicos intersit, quo appareat, tam diversam esse tamque disparem utrorumque causam, ut, si illa fictio in veteribus aliquam excusationem habeat, minime sequatur, recentioribus quoque esse ignoscendum. Et quoniam cum ipsum jucundum est, tum praesentis rei proprium, doctissimorum hominum in utramque partem disputationes cognoscere, sententiarum et explicationem et epicrisin in Postremam scriptionis nostrae partem reservabimus.

CAPUT PRIMUM.

EXPLICATUR NOSTRA DE UNIVERSA QUAESTIONE SENTENTIA.

De praesenti argumento, nisi omnia me fallunt, ita disserendum est, ut a fictis illis et ingenio excogitatis orationibus, quibus cum Veterum plurimi, tum Recentiorum nonnulli, suas historiarum scriptiones vestierunt, mens et cogitatio avocetur. Quod quidem quam necesse sit, numquam melius intellexi, quam cum nuper inciderem

 in

in duorum familiarium meorum altercationem, a quorum altero cum forte facta esset quaestionis, a Vobis, Eruditissimi Viri, positae mentio, alter, ut erat discendi cupidus, ex eo sciscitabatur sententiam. Tum ille, Quasi, inquit, vero in disceptationem cadere ea res possit. Dii boni! potestne quisquam dubitare? Quid fiet THUCYDIDI, quid LIVIO, quid ipsi TACITO, quid HOOFTIO, quid BURGUNDO, quid plurimis aliis, si de illorum scriptis copiosissimae illae et elegantissimae orationes tollantur, in quas omnem ingenii sui vim ubertatemque effudisse videntur? Hic ille ex eorum orationibus multa memoriter pronuntiabat, eo quidem vultu, voce, gestu, ut, si adfuissent illi, quos nominavi, scriptores, suam ipsos eloquentiam admiraturos fuisse, arbitrer. Quae recitatio cum me propemodum de sententia dimovisset: fueram enim adhuc in opinione longe alia versatus: reduxit me quodammodo et confirmavit alterius oratio. Nam primum, cum in commenticiis illis concionibus quam plurimis eorum, qui eas finxissent, ingenii magnitudinem se agnoscere fateretur, negabat tamen in omnibus. Deinde graviter invehebatur in historicos, qui, quid cujusque hominis, loci, temporis proprium esset, nihil pensi habentes, ne umbram quidem probabilitatis fuissent secuti. Quo loco vehementer exagitabat Q. CURTII RUFI loquacitatem, qui Scythas apud ALEXANDRUM PHILIPPI filium ita dicentes faciat, ut non credibile sit, CARNEADEM, DIOGENEM et CRITOLAUM, Atheniensium ad Senatum Romanum legatos, istis de axe boreo barbaris fuisse eloquentiores. SALLUSTIUM etiam anum appellabat, cujus garrulitas vix in cornice esset ferenda. Denique gravissimorum exempla historicorum afferebat,

bat, CAESARIS, DIONYSII Halicarnassensis, aliorum, qui quamquam a vetere illa mentiendi consuetudine non prorsus descivissent, tamen tantum deflexissent, ut satis intelligeretur, nisi mori antiquo, utut perverso, aliquid dandum esse judicavissent, veteris istius impudentiae ne vestigium quidem in ipsorum scriptis fuisse apparitarum.

Ex horum ego sermone ita discessi, ut utriusque magnitudinem doctrinae admirarer, qui autem posterior dixisset, ejus mihi ad veritatis similitudinem propensior videretur disputatio. In quo tamen, ut nunc quidem judico, ipsa causa me magis, quam causae defensio, commovit. Erat enim utriusque disputatio levis tantum armaturae excursio, in qua utercumque esset victurus, nihil ad causae alterius infirmationem. Nam cum uterque suam ipse sententiam ita tueretur, ut alter ex historicorum libris eas orationes deligeret, quae, nisi fictae essent, maximam admirationem fuissent habiturae, alter eas afferret, quae ipsi ineptae viderentur omnisque probabilitatis expertes; neuter intelligebat, hanc disserendi rationem a quaestione vestra quam maxime abhorrere. Quaeritur an omnino fingere liceat historico orationes? A quo altera illa quaestio: *quales* sint illae orationes, quas sive antiquitus, sive recentiori memoria finxerint historici? tantopere est diversa, ut, si probandus ille historicorum mos sit, probari debeat, etiamsi omnes inepte finxerint, sin vero vituperandus, non committere nos oporteat, ut vel Demosthenicâ aut Ciceronianâ arte corrumpamur.

Itaque cum adhuc ita statuam, eamque sententiam hac scriptione sim defensurus, *non probandam*

videri eam, de qua quaeritur, historicorum consuetudinem, non tantum ineptarum exempla orationum, tamquam opinionis meae firmamenta, non afferam, sed etiam in hoc ipso disputationis quasi vestibulo ea liberalitate utar, ut a veteribus recentioribusque historicis nullam umquam orationem fictam esse, concedam, nisi politam, comtam, elegantem, gravem, copiosam, ad temporum locorumque rationes aptam, non iis tantum, quibus tribuitur, sed summis etiam oratoribus dignam. Qua concessione si aliqua ex parte causam meam labefactari putem, stultus sim, qui ultro ac mea sponte id dicam, quod ut vere dictum arbitrer, non verbis tantum, sed ne tormentis quidem me adduci patiar. Sed quemadmodum, si quis valetudinarium militare videret picturis ornatum, risum tenere non posset, atque in cachinnos etiam effunderetur, si is, qui ornasset, judicium suum et industriam ita ei probare vellet, ut RAPHAËLIS tabulas esse diceret; sic earum, de quibus loquimur, orationum laudibus non tantum obrui historicorum perversitas et quasi compensari non potest, verum etiam quo, si per se censeantur, praestantiores illae sunt, eo ineptiores etiam mihi importunioresque videntur in historia.

Quod cum dicimus, ne quis novi nos quicquam aut abstrusi ac reconditi allaturos esse existimet, ita disseremus, Viri Eruditissimi, ut quemcunque patremfamilias ex aliquo circulo arripiatis, idem vobis quaerentibus respondeat. Hoc igitur dicimus atque hunc volumus disputationis nostrae esse mucronem, qui historiae scriptoribus hoc concedant, ut veris ficta misceant, eos hoc illis concedere, ut

de-

desinant esse veraces. Quod si nudius fortasse cuiquam atque simplicius, quam prò rei dignitate, positum videatur, non gravabimur in hac causa paulo accuratius versari.

Qui ad scribendum aggrediuntur, duo spectare debent, primum qua de re scribant, tum quomodo scribant, quorum illud *Materiam*, hoc *Formam* complectitur: horum enim vocabulorum patronam habemus hominum consuetudinem; nolumus autem putidi videri. Materia scriptori extrinsecus, ut marmor Praxiteli, praebetur; Formam ipse scriptor praebet Materiae. Sed haec populariter admodum et improprie ita dicuntur. Duplex Materia est, altera *ipsius rei*, altera *scriptoris;* quarum illam *primariam*, hanc *secundariam* dixerim. PETRUS CAMPERUS cum artificiosa incisione corpus mortuum secaret, hoc ipsum corpus materiam habebat, quam tractaret. Idem cum varias corporis partes, structuram, compagem, describeret, similiter, ut quidem populariter loqui solemus, corpus ei erat materia, in qua elaboraret. Sed non est, cum ita loquimur, corporis aut materiae vocabulo par subjecta vis. Anatomicus cultello *ipsam rem* tractat; scriptor calamo *notionem* rei explicat, in ipsius animo insidentem, extrinsecus arcessitam atque susceptam. Illam igitur primariam dicimus materiam, hanc, quae in animi notione est, secundariam, quippe ab altera illa profectam atque menti inpressam.

Cum igitur res ipsa notione antiquior sit, atque hanc gignat, neque mutetur, sive notio ipsi rei respondeat, sive ab ea abhorreat, declaratum est quid inter Poëtam et Historicum intersit. Scilicet poeta non magis, quam historicus, rem ipsam, i. e. materiam *primariam*, immutare potest; sed potest

se-

secundariam, i. e. rei notionem: neque potest tantum, sed debet etiam, si quidem nomen suum tueri ac muneri satisfacere vult. HOMERUS cum primum de bello Trojano inaudiisset, eam procul dubio ejus rei notionem animo concepit, quae esset aut rei veritati aut famae ac rumori consentanea. Quam ille notionem si ita, ut acceperat, lectoribus tradidisset, historicus fuisset, poeta non fuisset. Sed immutavit exornavitque tenuem illam ac simplicem notionem, atque non tantum ACHILLIS, HECTORIS, AJACIS fortitudinem oratione exaggeravit, sed etiam Deorum immortalium praeliis Trojam circumfudit. Hic est ille poëtarum proprius *fingendi* mos, quem illi ita usurpant, ut quae suo ipsi ingenio excogitarunt, ea rebus veris adjungant ac veluti allinant. Poetarum igitur munus, ut ipsum nomen declarat, in *actione* versatur. Non illi contenti sunt materiâ, quae ipsis praebetur, sed cogitando scribendoque augent materiam atque amplificant. Hoc igitur sibi sumunt, ut non notiones ad rerum veritatem accommodent, sed contra, notiones suas, rerum commenticiarum accessione auctas, ad ipsas res transferant. Quo poetarum negotio cum, ut diximus, res ipsae nihil immutentur, cumque eam ob causam notiones, quas sibi informant, rebus ipsis majores et ampliores sint, neque iis accurate respondeant, nemo tam stultus est, qui, in veri indagatione, poetarum dicta aurificis staterâ examinanda putet.

Haec poetæ. Quid historici? Consentiens omnium vox est, in historico praecipue spectandam esse fidem ac veri amorem. Continetur autem veritas historica duabus partibus, alterâ, ut scriptoris notiones rebus consentaneae sint, alterâ, ut scriptio con-

congruat notionibus. Et haec quidem pars posterior poetae est cum historico communis. Uterque enim, quod cogitatione complectitur, ita exprimere studet, ut in animis eorum, qui audiant aut legant, eadem cogitatio nascatur. Sed in altera parte differunt. Poeta non curat, num imagines, quas animo conceptas habet, rebus ipsis accurate respondeant, nec ne? Quin etiam captat differentiam. Historicus vero nihil antiquius habere debet, quam ut *veras* notiones colligat, i. e. rebus, quas enarraturus sit, consentaneas. Quae quidem imaginum cum rebus ipsis convenientia esse non potest, nisi historici animus res, ut ita dicam, sequatur, iisque duci se patiatur, non alias notiones anquirat, quam quas ipsae res afferant, his notionibus contentus sit atque in iis acquiescat, nec addat iis quicquam neque adimat, sed ita, ut accepit, intactas illibatasque servet.

Quae omnia cum *fictionis* contraria sint, illud si quaeritur, num historico aliquando *fingere* quicquam liceat? facilis est atque prompta responsio. Non quaeritur, quam mulctam, quem carcerem, quos fustes historicus, si quid commentus sit, mereatur? Ecqua enim Juris Civilis lex est, in quam incurrat? Neque illud ambigitur, an historico liceat, si idem forte poeta sit, aliquando vacare poesi? Quod si quis neget, verear ne GROTII manes conturbentur. Ad ipsum historici officium atque operam ita referri quaestio debet, ut ex muneris ratione intelligatur, quid facere historico liceat, quid non liceat, *tum cum in historia scribenda versetur*. Nos igitur, cum effecisse nobis videamur, non cadere in historiae scriptionem fingendi libidinem, ea disputatione freti historicum negamus, si in

in scribendo sciens volensque comminiscatur quicquam, historici personam digne ac juste sustinere.

Quid ergo causae esse putabimus, cur, cum hoc ipsum ab omnibus concedatur, tamen haud pauci *Orationum* fingendarum dandam esse historicis impunitatem putent? Atqui nihil si fingi in historia oportet, neque orationes oportet. Quae conclusio non tantum ex superiore disputatione nostra, sed etiam ex sententia eorum, qui, exceptis orationibus, nil in historia fingendum putant, ita nasci ac manare videtur, ut nisi illi singulare quoddam defensionis genus afferant, nos quidem nihil causae videamus, cur in oppugnandis istis orationibus alia, quam in reliquis commentis, arma adhibeamus. Et nos quidem ita jam dudum nobis persuasimus, qui hac una in parte historicos veri scribendi lege et officio teneri nolint, eorum judicii integritatem magis, quam ipsi sibi conscii sint, orationum illarum, quas defendunt, laudibus et quasi illecebris esse corruptam. Legunt orationes graves, copiosas, facetiarum sale perspersas, crebris eloquentiae luminibus distinctas. Delectantur, admirantur, nil pulcrius norunt. Quae animi affectio caliginem iis offundit, ut mentis aciem historicorum arte, tamquam splendore, praestrictam, ad veri contemplationem convertere nequeant. Quod si Thucydideae illae, Livianae, aliorumque historicorum orationes commenticiae, tam asperae, tam incultae, tam omni arte vacuae essent, ut repellerent potius, quam allicerent lectores, non dubito, quin, qui nunc earum fingendarum usum probent, longe aliter essent judicaturi (*a*). Atqui nos de re ipsa quae-

(*a*) Idem jam fuit judicium CLERICI, *Art. Crit. Vol.* II. *p.* 678.

quaerimus, ab iisque orationibus, quae nunc in historicorum libris reperiuntur, ita mentem abduci volumus, ut neque earum laudibus, neque vitiis in judicando moveamur. In quo mirari satis non possum, quam parum sibi constent isti commentorum patroni. Multa sunt ab antiquis historiae scriptoribus fabulosissime narrata: quae quamquam non tantum non inviti, sed etiam cum quadam voluptate legimus, tamen nemo tam stultus est, qui, quoniam aliquam delectationem afferant, fabulis replendam esse historiae scriptionem putet. Quid igitur est, quod orationum suavitate tantopere capiantur, ut in his exceptionem adhibere jubeant? Atrox fuit MARCII CORIOLANI facinus, patriae arma inferentis, sed lectu cognituque jucundum. Quid vero? Si tota illa res a LIVIO ficta et ad delectationem excogitata fuisset, quisquamne esset, qui propter narrationis suavitatem ignoscendum historici levitati impudentiaeque arbitraretur? Atqui hujus narrationis pars est commenticia illa VETURIAE matris ad filium oratio. Quid igitur afferunt, cur reliquam partem veram esse velint, hanc unam, quae oratione continetur, falsam esse patiantur? Quod autem fictionis *probabilitate* se tuentur, nec quasvis a se orationes probari dicunt, sed eas, quae cum judicio ad veri similitudinem sint compositae (*b*), non tam cau-

„ Si verum, inquit, dicere licet, elegantia orationum, quas
„ in iis legimus, judicio eorum, qui eas in Historia probant,
„ praestigias fecit: nam nulla ratio est, quae possit homini
„ veri amanti persuaderi, in hac re licere historicis ementiri."
Similiter HEINECCIUS, *Fundam. Stili*, p. 188. ed. GESNERI.

(*b*) GUNDLINGIUS, Praefat. ad BURGUNDI *Hist. Belg.* et NERGER, Diss. *De Historicorum Antiquorum Concionibus civilibus*, Lips. 1742. Scripta jam nostra et doctorum virorum ju-

causam defendunt, quam potius hoc agunt, ut ne prorsus insanire videantur. Quasi vero hoc quisquam nesciat, non de inepta et importuna garrulitate nobis sermonem esse, sed de iis quaeri orationibus, quae cum ad temporum ac locorum rationem, tum ad eorum, quibus tribuuntur, indolem atque mores optime sint accommodatae (*c*). Nec tamen video ad eam, quam defendunt, causam obtinendam, quam vim habeat ista, quam tantopere jactant, probabilitas: quae cum uno hominum judicio censeatur, ipsis autem rebus nullam mutationem afferat, saepe numero accidit, ut, quae probabilia nobis videantur, ea usu non veniant, rursus multa fiant, quae fieri posse negemus. Si autem in una probabilitate satis praesidii ad fictionis excusationem positum est, iterum quaerimus, cur in orationibus tantum, non item in reliquis rebus, verisimilitudine contenti sint? Incidimus nuper in historicum, qui CYRUM Persarum regem in urbis Babylonis expugnatione adjutum esse suspicaretur a Judaeis, qui illo tempore in ea urbe captivi tenerentur (*d*). Fac probabilem esse sententiam: quis tamen ferret scriptorem, si, quod *ipsi* verisimile videretur, id scriptione exaggerasset, quasi rem factam narraret; non suam ipse sententiam exponeret? Neque narrasset tan-

judicio comprobatâ Commentatione, illa NERGERI Dissertatio ad nos perlata est, quam exstare nos docuerat MEUSEL, *Biblioth. Histor.* Vol. I. p. 18. Auctor contrariam, ac nos, sententiam sequitur: nec tamen quicquam attulit, quod non ab aliis jam allatum esset, nec causam reperimus, cur nostram sententiam desereremus. Optima Dissertationis pars ea est, ubi Auctor *concionum civilium collectores* enumerat, p. 28 sq.

(*c*) Conf. CIC. *Orat.* Cap. 22.

(*d*) PÖLITZ, *Weltgesch.* I. p. 280.

tantum nude ac simpliciter, ita accidisse, verum etiam qua vi, quo dolo, quibus artibus, qua occasione? Neque enim difficile fuisset, facta, cum ex ipsius urbis situ, tum ex CYRI Judaeorumque moribus conjectura, earum rerum omnium probabilem explicationem conflare. Si autem reliquarum rerum narrationem historiae auctoritate, non scriptoris ingenio, niti volumus, neque opinionis verisimilitudinem, sed rerum veritatem requirimus, quae tandem causa excogitari potest, cur, cum de orationibus quaeratur, in una probabilitate nos acquiescere oporteat (*e*)?

Cum igitur satis occursum esse eorum orationi arbitremur, qui historicorum libidinem fictionis suavitate probabilitateque defendi posse putant: nunc gravissimum impetum excipiamus, quem nisi repulerimus, nihil causae erit, quominus illos vicisse, nos superatos esse, fateamur: sin vero fregerimus, non tantum ad illorum causam infirmandam, sed ad nostram etiam confirmandam, multum nos profecisse arbitrabimur. Cum enim, ut supra a nobis animadversum est, historici sit, animum rebus veluti patefacere, earumque notiones neque circumcidere, neque augere sive earundem amplificatione sive novarum adjunctione, quemadmodum poëtarum mos est; non est hoc ita interpretandum, quasi inertem esse historicum ac desidem atque nihil agentem velimus. Quamvis enim Materia non in ipsius potestate sita est, eamque, ut accepit, ita tradere debet, For-

(*e*) Ceterum quae in historia probabilitatis vis sit, egregie explicuit GATTERER in Praefat. ad BOYSENII libr. *Auszug des der ält engländ Welthist.* Tom. I. Vid. etiam C. G. LUDOVICI, *Regulae probabilitatis hist. gradus determinandi.* Lips. 1761.

Forma tamen ejus studium, curam, operam requirit. Quam ob rem magni ponderis quaestio est, orationes illae, de quibus disputamus, utrum ad Materiam sint an ad Formam referendae? Si enim ad Materiam, rursus urgemus, cur historico liceat, fictis orationibus augere Materiam, aliarum rerum fictione non liceat? Sin ad Formam, nihil dissentientium causâ aequius justiusque esse possit.

Equidem, ut dicam quod sentio, non intelligere me fateor, cur ad historiae Materiam minus referri debeat oratio, quam pugna Marathonia. Est enim oratio *factum* aliquod. Singularis est dicendi causa et occasio: aperitur os: verba pronuntiantur: est qui dicat: sunt apud quos dicatur: narratur aliquid: accusatur, defenditur, suadetur: excitantur animi motus, sedantur: ut verbo complectamur, *dicere* est *agere*, quique ab aliquo dictum esse quicquam narret, quod ille numquam dixerit, non magis ille verum narret, quam si de Sicilia aliquando avulsas fuisse dicat atque in Libyam transportatas Syracusas. Neque quisquam dubitat, quin, si historicus orationes *vere habitas* referat, eae ad Materiam, non ad Formam pertineant. Quaerimus igitur causam, cur fictas ad Formam, non ad Materiam referri oporteat? Quoniam, inquit, fictae sunt, non vere habitae. Atqui hoc ipsum vituperamus, quod scriptor commenta sua ut res factas et ad Materiam pertinentes, expromat. Sed haud scio, an operae pretium sit, omne hoc, in quo nunc versamur, argumentum paulo accuratius tractare.

Recte dicitur, quicquid ad Formam pertineat, id proficisci a scriptore: non recte reciprocatur, ut, quicquid proficiscatur a scriptore, id continuo pertineat ad Formam. Ita enim si res se haberet, prom-

promta esset in historiae scriptione omnium mendaciorum excusatio. Finxit aliquid historicus? Commentus est rem? Non est *aliquid*, non *res historica*, non Materiae est sed Formae pars. Quis umquam AESOPUM, quis PHOEDRUM, quis GELLERTUM mendacii accusavit, quod, quarum rerum utilissima esset hominibus cognitio, eas Fabularum Formâ, tamquam vestitu ornarint atque civibus suis impertierint? Et tamen, quibus orationum fictio placet, quique eam ita defendunt, ut ad Formam pertinere dicant, sic statuere videntur, quicquid scriptor comminiscatur, Formae esse, non Materiae partem. Ex quibus equidem libenter sciscitem, de illis scriptis quid judicent, quorum totum argumentum fabulosum est, quaeque a nostris hominibus recentiori vocabulo *Romantica* sive *Romanensia* appellantur. Etenim si consentanea sibi dicere volunt, in istis scriptis, quoniam tota ficta sint, existimare oportet nihil Materiae, nil nisi Formam, reperiri. Atqui ne intelligi quidem Forma potest, nisi Materiae adjuncta eique adhaerens. Quod si ea tantum *Materia* esset dicenda, quam *primariam* appellavimus, quaeque non in scriptoris ingenio ac libidine, sed in rerum veritate sit posita, recte dicerent, fictitii libros argumenti Materiâ carere. Sed loquimur de Materia *secundaria*, quam scriptor, intus inclusam, quasi eliciat, atque ita expromat, quasi non ingenio excogitata, sed ex veritate hausta atque ducta sit; quae quidem non minus, quam *primaria*, scriptionis Materia dici debet.

Itaque Formam esse scriptoris dicimus, nec tamen quicquid scriptoris sit, continuo pertinere ad Formam. Cum autem Materiam appellemus rem ipsam, cui Forma adhaeret, Formam vero, rei ad-

junctum, quo illa est id ipsum, quod est, intelligitur, orationem Materiae esse, non Formae partem. Est enim oratio, ut diximus, *res facta*, quae ipsa Formam recipit eâque vestiri debet. Quod quo melius intelligatur, primum breviter explicabimus, quibus rebus historicae scriptionis Forma contineatur, tum demonstrabimus, ab illis rebus orationem adeo esse diversam, ut ad Formam nullo pacto referri queat.

Quatuor rebus, ut opinor, scriptionis historicae Forma censetur, primum stilo, tum rerum memorabilium delectu, porro earum copulatione, denique hominum rerumque judicatione. Et *stilus* quidem quantam in Forma vim habeat, quantamque variorum libris historicorum varietatem afferat, quis tandem ignoret, qui, ut ex omni antiquitate duos tantum scriptores memoremus, TACITI gravitatem, cum FLORI calamistris contulerit? Qui si in ceteris rebus omnibus essent simillimi, ut alter alterum sibi proposuisse tamquam exemplar àd imitandum videretur, faceret tamen stili diversitas, ut utriusque scriptionis diversissimam esse Formam judicaremus.

Sequitur illa Formae pars, quam rerum memorabilium *delectu* contineri diximus. Quamquam enim res ipsae ad Materiam pertinent, tamen earum momenta ponderare, gravissimas deligere atque scriptione explicare, historici judicio est relinquendum (*f*). Neque igitur mirum videri cuiquam debet, si artis historicae praeceptores illud imprimis postulare a scriptore solent, ut, quid memoratu dignum sit, quid negligi atque omitti debeat, ipse ani-

(f) Vid. Disp. *Vom Merkwürdigen in der Gesch.* In *Allgem. liter. Anzeig.* 1799. pag. 1425 seqq.

animadvertat eâque in re acerrimum judicium adhibeat (*g*). Quod autem tertiam Formae partem *rerum conjunctionem* diximus, non hoc ita interpretandum, quasi res ipsae, nisi scriptoris arte copulentur, disjunctae ac dissipatae sint nulloque necessitudinis vinculo contineantur. Est enim quaedam rerum conjunctio, ordo, series et quasi successio, non in scriptoris alicujus ingenio, sed in natura atque in veritate posita. Nec tamen eam ob caussam continuo ad Materiam referri debet rerum conjunctio, quam historicus scribendo constituit. Etenim haud raro accidit, ut duas pluresve res conjunctas esse, appareat, vinculum autem, quo ex se invicem nexae colligataeque sint, non appareat. Hoc igitur rerum spatium et intervallum si historicus non commentorum vanitate, sed disputationis probabilitate, certis cognitisque rebus nixâ, impleat, eâque semper modestiâ utatur, ut tantum, quid *sibi videatur*, aperiat, a nemine autem, ut idem secum sentiat, tamquam imperiosus dominus exi-

(*g*) Praeclare LUCIANUS in libro: *Quom. Hist. scrib. sit. Opp.* Tom. II. p. 35., εἰσὶ γάρ τινες, οἳ τὰ μεγάλα μὲν τῶν πεπραγμένων, καὶ ἀξιομνημόνευτα παραλείπουσιν ἢ παραθέουσιν, ὑπὸ δὲ ἰδιωτείας, καὶ ἀπειροκαλίας, καὶ ἀγνοίας τῶν λεκτέων ἢ σιωπητέων, τὰ μικρότατα πάνυ λιπαρῶς καὶ φιλοπόνως ἑρμηνεύσουσιν ἐμβραδύνοντες. ὥςπερ ἂν εἴ τις τοῦ Διὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ τὸ μὲν ὅλον κάλλος, τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον ὄν, μὴ βλέποι, μηδ᾽ ἐπαινοῖ, μηδὲ τοῖς οὐκ εἰδόσιν ἐξηγοῖτο, τοῦ ὑποποδίου δὲ τό, τε εὐθυεργὲς καὶ τὸ εὔξεστον θαυμάζοι, καὶ τῆς κρηπῖδος τὸ εὔρυθμον, καὶ ταῦτα πάνυ μετὰ πολλῆς φροντίδος διεξιών. Alia et ejusdem LUCIANI, et PLATONIS, CICERONIS, DIONYS. *Hal.* AMMIANI MARCELL. loca posuit G. J. VOSSIUS in egregio de *Arte Hist.* libro, *Opp.* Tom. IV. p. 20. seq.

exigat; sic igitur si tractet historiam, non in Materia, sed in Forma versetur. Non enim rerum commenticiarum excogitatione fallet lectores, sed sententiam suam iis impertiet eorumque judicio subjiciet: quod profecto Formae est, non Materiae, proprium. Deinde cum multiplex soleat esse cujusque rei necessitudo, neque illa cum una tantum, sed saepe cum pluribus rebus conjuncta sit, atque quaquaversum, tamquam platanus, patulis diffusa ramis, se pandat; ut tamen earum momenta necessitudinum alia sint aliis ponderosiora: historici profecto est, adhibito judicio, cernere, quae rerum conjunctiones ipsi explicandae et quasi in scriptionem recipiendae sint, quas omittere et amputare debeat. Quem ille necessitudinum delectum cum habet, in Formâ elaborat. Digerit enim Materiam, ordinat, circumcidit, polit: quod quidem nihil aliud est, quam Materiae certam aliquam tribuere Formam. Quam autem extremo loco memoravimus hominum rerumque *censuram*, eam, cum prorsus scriptoris judicio nitatur, unice ad Formam esse referendam, et loquitur res ipsa, et optimorum exempla historicorum declarant (*h*).

Jam videamus, quatuor his Formae partibus utrum oratio fictitia, tanquam quinta pars, aggregari queat, an vero haec ab iis tam sit diversa, ut ad idem genus nullo pacto referri possit? Et hoc quidem quatuor illae partes, quas Forma complectitur,

(*h*) Haec si propter brevitatem fortasse cuiquam obscurius dicta videantur, is, exempli causâ legat HEERENII Disp. *Sinken und Fall von Carthago:* in *Ideen über die Politik, den Verkehr und den Handel der vornehmst. Völk. der alter Welt.* Tom. II. p. 299. seqq.

tur, inter se commune habent, quod *a rebus ipsis, id est Materia, tam facile distinguuntur, ut nullum periculum sit, ne quis Formam cum Materia confundat.* Quod cum dicimus, hoc volumus, non tantum ipsum argumentum, quod historicus tractet, ab ipsius operâ et judicio esse diversum, verum etiam illam diversitatem et utriusque rei quasi terminos a prudenti lectore facillime agnosci. Et de *stilo* quidem nulla potest esse dubitatio. Quis enim nescit, scribendi rationem ita esse in potestate scriptoris, ut suo arbitratu jam his, jam aliis verbis eandem rem enarrare possit? Itaque nemo dubitat, quin verba atque stilus sint *scriptoris*, atque ad Formam pertineant. Similiter cum in scriptione hunc rerum *delectum* teneri videmus, ut aliae memorentur et explicentur, aliae praetermittantur, quis non facillime intelligat, totum hoc deligendi negotium ex scriptoris judicio pependisse, quippe qui, si voluisset, alium etiam delectum adhibere potuisset (*i*)? Porro in *rerum conjunctione* quis est, qui non facillimo negotio a rebus ipsis, quae conjunguntur, conjungentis artem, judicium, orationem di-

(*i*) Eam ob causam scriptores de hoc delectu ita loqui solent, ut de re *sui arbitrii ac judicii.* Sic DIO CASSIUS, cum de *Commodo* imperatore res nonnullas minoris momenti retulisset, nimiam diligentiam ita excusat, pag. 1218. seq. REIMARI: καὶ μή μέ τις κηλιδοῦν τὸν τῆς ἱστορίας ὄγκον, ὅτι καὶ τὰ τοιαῦτα συγγράφω, νομίσῃ. ἄλλως μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἶπον αὐτά. ἐπειδὴ δὲ πρός τε τοῦ αὐτοκράτορος ἐγένετο, καὶ παρὼν αὐτὸς ἐγὼ καὶ εἶδον ἕκαστα καὶ ἤκουσα καὶ ἐλάλησα, δίκαιον ἡγησάμην μηδὲν αὐτῶν ἀποκρύψασθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ, ὥσπερ τι ἄλλο τῶν μεγίστων καὶ ἀναγκαιοτάτων, τῇ μνήμῃ τῶν εἰς ἔπειτα ἐσομένων παραδοῦναι.

dignoscat? Historia enim cum ab Annalibus non tam rerum numero, quam potius earum enarratione et colligatione, id est, non tam argumenti amplitudine, quam scriptoris operâ et labore, differat, intelligitur, quam facile ab Annalibus secerni potest historia, tam facile a rebus ipsis, quae oratione copulatae sunt, manum ejus, qui contexuit, internosci (*k*). Denique in hominibus rebusque *censendis*: quam postremam Formae partem esse diximus: si quis sit, qui historici vocem ac judicium a rebus ipsis, de quibus judicet, discernere nequeat, verear ut idem, quid inter album atrumque colorem intersit, animadvertere possit (*l*).

Habent igitur quatuor illae Formae partes certas quasdam quasi notas, quibus ab ipso argumento, i. e. a Materia discernantur, nec fieri potest, ut fallamur. Quaerimus igitur, commenticiis illis orationibus, de quibus loquimur, eaedemne notae impressae sint, quibus eas ab historico fictas esse, non ab iis, quibus tribuuntur, vere habitas, intelligi possit? Quae quaestio, quo melius intelligatur, quam vim habeat, hic ponamus exordium illius orationis, quam VETURIAE tribuit LIVIUS, cujusque orationis jam ante a nobis facta est mentio. Sic igitur illa ad CORIOLANUM filium, cum is ipsi obviae com-

(*k*) Exempli causâ memorasse sufficiat egregiam POLYBII disputationem de causis Belli Punici secundi: *Opp.* Tom. I. p. 397. seq. ed. SCHWEIGHAEUS. conf. ibid. p. 453.

(*l*) Quis enim, ut hoc utar, in POLYBII de Hannibale judicio, non *ipsum historicum* audiat, ita loquentem, Tom. III. p. 265. *Δίο καὶ, τὸν Ἀννίβαν κατὰ πολλοὺς ἀγαθὸν ἡγεμόνα κρίνω, κ. τ. λ.* Multa alia ex eodem POLYBIO ducta exempla vid. ap. A. VAN GOUDOEVER V. C. Disp. *de historicis Polyb. Laudibus*, p. 42. seqq.

complexum ferre vellet: „*Sine priusquam complexum* „ *accipio, sciam ad hostem an ad filium venerim:* „ *captiva, materve in castris tuis sim. In hoc me* „ *longa vita et infelix senecta traxit, ut exulem* „ *te, deinde hostem, viderem? Potuisti populari* „ *hanc terram, quae te genuit atque aluit?* cet. (*m*) Cupimus igitur scire, quid in hac oratione insit, unde eam a LIVIO fictam, non a VETURIA habitam, intelligant? Res ipsa, inquit, loquitur: quae enim mulier ita ex tempore dicere possit? Primum, cur ex tempore loqui debuit, nec meditata? Deinde, si res ita aperta est, ut vultis, quomodo nonnullis in mentem venire potuit, vere habitas esse ejusmodi orationes, non a scriptoribus fictas (*n*)? Denique videte, quam vehementer, quae dicitis, repugnent. Supra enim jam inter nos convenerat, orationes illas debere esse *probabiles*; ad hominum rerumque conditionem accommodatas. Hac enim verisimilitudinis laude defendi posse istam fingendi libidinem arbitrabamini. Nunc rursus, cum efficere vultis, orationes esse fictas atque hoc a quovis intelligi posse, eo delabimini, ut eas a verisimilitudine abhorrere dicatis, nec consentaneas esse eorum, quibus tribuantur, personis (*o*). Ex quo efficitur, orationum fic-

(*m*) LIV. *Lib.* II. Cap. 40.

(*n*) E. L. POSSELT, *Ueber die Reden grösser Römer in den Werken ihrer Geschichtschreiber.* In *Klein. Schrift.* p. 33. seqq.

(*o*) Ita hanc fingendi consuetudinem defendit CREVIERIUS, *Praefation. ad Livium*, *p.* XVI. *ed. in form.* 8va. *Paris* 1747. „ Quasi vero, inquit, cuiquam innocens ille dolus imponat, „ aut periculum sit, ne quis illas Livii tam diligenter elaboratas, tam severe castigatas, tantis verborum sententiarumque „ munditiis excultas orationes ab horridis illis primorum urbis „ Romae temporum aratoribus esse existimet." Similiter fere GAILLARD *Histoire de François premier*, *préface*, p. XLI.

fictionem non posse ad scriptionis Formam referri, sed debere ad Materiam. Quatuor enim illae partes ita pertinent ad Formam, ut ne mente quidem et cogitatione fingere possimus, eas ad Materiam pertinere. Veluti cum POLYBIUS ex suâ ipse persona ita scribit: *Hannibalem egregium fuisse belli ducem judico:* quo tandem alio illud *judico* referri potest, quam ad ipsum POLYBIUM, i. e. ad scriptionis Formam? Sed LIVIUS si VETURIAM ita dixisse narrat: *Sine priusquam complexum accipio* cet. quid aliud facit historicus, quam ut orationem amoliatur a sese atque ad VETURIAM transferat? Non enim ut in illo: *judico:* POLYBIUM, sic in hoc: *accipio:* LIVIUM, sed VETURIAM audimus loquentem. Nam quomodo aliter LIVIUS narrasset, si *vera* fuisset VETURIAE oratio? Non igitur ad Formam, sed ad Materiam pertinet oratio. Qui autem ad Formam referant, fateor me ignorare, quam illi Formam intelligant. Quam quidem opinionem numquam suscepissent, nisi sibi persuasissent, quicquid a scriptore proficisceretur, id pertinere ad Formam. Quae sententia supra est refutata.

Itaque cum inter quatuor illas Formae partes et orationes fictas hoc intersit, quod illae non nisi ad Formam referri queant, hae necessario ad Materiam referri debeant, etsi commenticiam, jam videamus, quid consequatur. In Forma locum habet *judicium.* Cum enim alia aliâ sit melior, scriptoris est *judicare*, quae optima sit, eamque deligere. In quo si forte labatur, eum aut inscientiâ, aut judicii errore labi dicimus: nemo certe eum *mendacii* accuset. Quis enim *mentiri* scriptorem dicat, si aut non optima scribendi ratione utatur, aut non rectum rerum delectum adhibeat, aut eas male contexat, aut perverse de hominibus rebusque judicet? Quae vitia igno-

ignorantiae judiciive *errorem* habent, *mendacio* carent. Alia est ratio Materiae, quae cum non sit in potestate scriptoris, non licet ei, quemadmodum in Forma *et* cum *atque*, *valde* cum *vehementer*, sic in Materia cum Paride commutare Achillem. In Forma igitur judicii ac delectus bonitas, in Materia, narrationis *veritas* requiritur. Judicii vitium est *error*, narrationis vero, aut *error*, aut *mendacium*. De errore autem, veritatis contrario, in quo nulla persaepe narratoris culpa est, non est, quod dicamus. Loquimur enim de *fictione voluntaria*, quod ab iis, qui scapham, ut dicitur, scapham vocant, *mendacium* appellatur. Quis enim historicum, qui sciens volensque orationem fingat eamque aliis affingat, *errare* dicat? Imo vero *mentiri* eum contendimus, atque quaestionem a vobis, Viri Eruditissimi, positam ita interpretamur, *rectene an prave faciat historicus, si mentiatur?*

Deducta igitur disputatio est in tritum hunc atque communem locum, *non licere historico mentiri*. In quo cum diserti et copiosi esse possimus, nolumus in re perspicua vel momentum temporis consumere. Quis enim est, cui non in talibus rebus vel brevissima rationis conclusio longa disputatio videatur? Itaque ex iis, quae adhuc diximus, hoc efficimus, et mentiri historicum, qui fictitias orationes componat, et mendacium ab historici persona atque munere abhorrere. Nunc igitur excogitandum est, numquid ad hujus mendacii excusationem afferri queat.

Fregimus jam sententiam eorum, qui comminiscendi libidinem commentorum probabilitate suavitateque defendi posse, arbitrentur. Cum enim verisimilitudo ac delectatio in Forma tantum sequenda sit,

sit, in Materia nihil valeat, oratio autem non Formae sit, sed Materiae pars, sequitur in probabilitate fictionis atque jucunditate nihil inesse praesidii ad ipsam fictionem defendendam. Et tamen, nescio quomodo, ita placet hominibus ille historicorum, quasi Sirenum, cantus, tamque suaviter in aures illabitur, ut nos ipsi, qui istam fingendi licentiam vehementer improbamus, tamen, si quis historicorum libros istis orationibus exuere vellet, pro iis, tamquam pro aris et focis, essemus dimicaturi. Non quo justa causa sit, sed quoniam mendacia, quibus delectamur, nobis eripi nolumus. Sed videntur nobis ii, qui orationum fingendarum veniam dant scriptoribus, alia etiam causa, ut ita faciant, moveri. Equidem certe quoties incidi in sermones eorum, qui illarum orationum patrocinium susciperent, toties animadvertisse videor, eos in hac opinione versari, *non tanti esse orationum, quanti aliarum rerum, fictionem.* In quam sententiam eos induxit communis vitae consuetudo. Ita enim facere solemus, ut, si quam rem magnam ac memorabilem gestam aut legamus, aut audiamus, non tam quid *dictum*, sed quid *factum* sit, quaeramus, quoniam tantam rem non *verbis*, sed *factis*, geri potuisse, intelligimus. Orationes verbis constant; quae, tamquam vapores, avolant in aera, evanescunt, nullum sui vestigium relinquunt: hoc quaerimus, quod solidum sit, quod percellat, quod manibus contrectari, oculis cerni queat. Quid igitur refert SCIPIONI AEMILIANO utrum oratio aliqua affingatur, nec ne? hoc modo constet, quod praecipuum est, eversam ab eo esse Carthaginem. Ita fere solent homines. Quo jure? mox videbimus. Nunc demus, quod postulant, atque ita paulisper statuamus, in

ora-

orationum fictione non tantam esse, quantam in aliarum rerum, historici culpam.

Fatentur igitur, esse aliquam scriptoris culpam; quamquam, ut putant, non ita magnam. In quo quis non recordetur CICERONIS ita scribentis: peccare est tamquam transilire lineas: quod cum feceris, culpa commissa est: quam longe progrediare, cum semel transieris, ad augendam transeundi culpam nihil pertinet. Sed omittamus istos Stoicorum aculeos, omnia peccata paria esse existimantium; atque facile etiam concedamus, historicos, si cui mulierculae aliquam oratiunculam affinxerint, non tantum peccasse, quantum si commenti fuissent pugnam ad Cannas. Hoc autem quaerimus, quam causam afferant, cum orationum fictionem, ut rem exiguam, voluntati historicorum arbitrioque relinquant, in reliquis rebus levissimis atque, ut mox videbimus, multo minoris ponderis, cur non aeque faciles se praebeant? LEONIDAS, fortissimus belli dux, si in Thermopylis trecentos secum habuit Lacedaemonios, quis ferat historicum, quisve eum veri amantem dicat, qui nullam aliam ob caussam, nisi ut fingat aliquid, *uno* plures fuisse narret? Quid ergo? ALEXANDRO MAGNO, aut L. AEMILIO PAULO orationes affingi patiemur, indignabimur autem, si ex scriptoris ingenio unus pariatur Laco? Luscus fuit C. SEXTIUS, APPII familiaris (p): utro oculo? nihil interest: et tamen historicus, si dextro captum fuisse sciat, nihilominus sinistro caruisse narret, non tantum mentiri eum contendam, sed etiam eo gravius reprehendam, quod rem tam levem dignam putet mendacio.

Quid

(p) Cic. de Orat. II. 60.

Quid autem hominibus in mentem venit ita judicare, rem levissimam agi ac nullius fere ponderis? Quam sententiam ipsa, quam vos posuistis, quaestio confutat. Non enim de tonsorum aut pomariorum scurrili dicacitate quaeritis, sed de principum in sago atque in toga virorum orationibus, quas illi in senatu, in foro, in acie, atque in armis habuerint. Quis autem nescit, nihil tam leve esse, tamque exiguum, quin, si ad magnos viros pertineat, eam ipsam ob causam magnum esse quiddam atque illustre videatur (q)? Quamquam nemo facile tam rerum humanarum ignarus sit, qui non intelligat, virorum domi militiaeve clarorum orationes non tantum ad curiositatem esse memorabiles, sed etiam ad historiae cognitionem perutiles. Si enim *rerum* tantum scientiam aucupamur, in eorum vero, qui eas gesserint, moribus, naturis, studiis, consiliis cognoscendis nec operae quicquam nec laboris ponimus, in multarum magnarumque rerum nos ignoratione versari necesse est. Nam primum, quae ista historiae cognitio sit, quae res tantum, non etiam *hominem* complectatur, quo certe in generis humani historia nihil majus est nihilque illustrius? Deinde qui rerum causae percipiantur, nisi illi ipsi cognoscantur, qui earum gerendarum consiliorumque publicorum auctores principesque fuerint? Quorsum hoc? ut intelligatur, in historiae studio excellentium auctoritate dignitateque virorum non facta tantum, sed verba etiam spectari oportere. Hominum enim naturae ac consilia cum non nisi externarum rerum significatione cognosci queant, duabus autem rebus animi patefactio fiat, partim vitae actione, partim co-

(q) Conf. locum DIONIS CASSII, quem paulo ante posuimus.

cogitationum enuntiatione, quae verbis comprehenditur, intelligitur, qui indolem cujusquam ac mores pernoscere cupiat, eum non minus quid ille dicat, quam quid agat, attendere oportere. Praeterea, si rerum momenta non suâ tantum gravitate, sed inclinationum, quas efficiunt, magnitudine ponderanda sunt, num leve quiddam ac nugatorium orationes censeri debent? Arietibus, fateor, non verbis, tunduntur muri, neque oratorum lacertis, sed militum viribus, hastae torquentur. Quid vero? si ne bellum quidem fuisset, nisi aliquis in senatu orator suasisset, nonne hujus vocis auctoritate potius, quam telorum tormentis ballistarumque emissionibus res gesta administrataque videatur? Nam quemadmodum navis gubernator, clavem tenens atque sedens in puppi quietus, multo majora ac meliora facit, quam qui malos scandunt aut per foros cursant, sic oratoris consilio, auctoritate, sententia, multo majores res multoque illustriores, quam corporum viribus ac velocitatibus geruntur. Pericles autem, is qui, cum concionaretur, tonuisse ac fulsisse dicitur, nonne tantis motibus permiscuit Graeciam, quantos Xerxes vix, cum totam armasset barbariam, cievit? Sed potest, credo, aliquis tam hospes esse in historia, tamque peregrinus, qui non abundet exemplis, unde intelligi queat, quantarum rerum causa et effectrix esse possit oratio (*r*).

Per-

(*r*) Recte igitur DIONYS. HALIC. cum de vehementissimo aliquo populi Romani tumultu ejusque exitu exposuisset, omnem fere maximae rerum mutationis causam tribuit *orationibus* eo tempore habitis. *Antiqq. Rom. Lib.* VII. p. 471. *Sylb.* *καὶ ἐπειδὴ οὐχ ὅπλοις ἀλλήλους βιασάμενοι καὶ προσαναγκάσαντες, ἀλλὰ λόγοις πείσαντες μεθήρμοσαν, παντὸς μά-*

Permagnum igitur peccatum est orationum commenticiarum fictio, quandoquidem res ipsa, in qua pec-

μάλιστα ἀναγκαῖον ἡγησάμην εἶναι, τοὺς λόγους αὐτῶν διεξελθεῖν, οἷς τότε οἱ δυναστεύοντες ἐν ἑκατέροις ἐχρήσαντο. θαυμάσαιμι δ᾽ ἂν, εἴ τινες τὰς ἐν τοῖς πολέμοις πράξεις ἀκριβῶς οἴονται δεῖν ἀναγράφειν, καὶ περὶ μίαν ἔστιν ὅτε μάχην πολλοὺς ἀναλίσκουσι λόγους, τόπων τε φύσεις, καὶ ὁπλισμῶν ἰδιότητας, καὶ τάξεων τρόπους, καὶ στρατηγῶν παρακλήσεις, καὶ τὰ ἄλλα διεξιόντες, ὅσα τῆς νίκης αἴτια τοῖς ἑτέροις ἐγένετο. πολιτικὰς δὲ κινήσεις καὶ στάσεις ἀναγράφοντες, οὐκ οἴονται δεῖν ἐπαγγέλλειν τοὺς λόγους, δι᾽ ὧν αἱ παράδοξοι καὶ θαυμασταὶ πράξεις ἐπετελέσθησαν. Qui locus sic vertitur: „ Et quoniam ea mutatio non vi et armis expressa est, sed verbis „ impetrata et rationibus, necessarium duxi ante omnia ponere „ orationes, quibus tum usi sunt utriusque factionis principes. „ Ac miror, si qui res bello gestas accuratissime describendas „ existimant, et nonnumquam uni proelio plurimum verborum „ impendunt, locorum naturas, armorum proprietates, modum, „ quo acies instructae fuerint, ducum adhortationes ceteraque „ denarrantes, quae alterutris victoriam pepererint: dum vero „ seditiones et civiles motus produnt, non opus putant oratio- „ nes commemorare, quarum in admirabilibus negotiis conficiendis tam inopinata fuerit efficacia." — Ex hoc igitur loco discant illi orationum opifices, quantas res fingant, cum orationes fingant. Adjungamus etiam auctoritatem JULIANI Imperatoris, qui, cum in Oratione II. *res gestas* CONSTANTII Imp. summis laudibus extulisset, ita pergit de ejus *orationibus* et *concionibus* dicere, p. 75. A. Ἀλλ᾽ ὅπως μὴ τὰ ὑπὲρ τῶν ἔργων μόνον ἀκούοντες, καὶ τῶν κατορθωμάτων ἐς τὸν πόλεμον, ἔλαττον ἔχειν ὑπολαμβάνητε βασιλέα περί τὰ σεμνότερα, καὶ ὧν ἄξιον μείζονα ποιεῖσθαι λόγον, δημηγοριῶν, φημὶ, καὶ ξυμβουλιῶν, κ. τ. λ. „ Verum ne forte „ cum illius praedicari fortia facta bellicasque laudes duntaxat „ auditis, in iis, *quae majorem habent dignitatem ac commen-* „ *dationem*, inferiorem eundem esse suspicemur, *cujusmodi* „ *sunt conciones et consultationes*, cet." Hoc igitur loco JULIANUS *conciones* majoris ponderis ac dignitatis esse, contendit, quam

peccatur permagna censeri debet. Quae ipsa rei magnitudo cum per se satis magno argumento est, abstinendum esse ab ista comminiscendi protervitate, tum ex duabus illis partibus, quibus eam magnitudinem contineri diximus, duplex nascitur ejus, quam hac scriptione tuemur, sententiae confirmatio. Primum enim cum orationes maximi momenti esse dixerimus *ad hominum mores ac naturas pernoscendas*, quis non intelligit, ejus rei non tantum *fictas* orationes nullum usum praebere, sed ne *veras* quidem, fictis interpositas? Si enim, ut hoc utar, quae apud THUCYDIDEM exstant orationes PERICLIS, ARCHIDAMI, CLEONIS, DIODOTI, aliorum, istae igitur si omnes fictae sunt, ecquam tandem illorum hominum notitiam afferre possunt? Sin vero aliae fictae, aliae verae, quaerimus, quâ notâ internosci queant? quae profecto nulla est (*s*). Quemadmodum igi-

quam vel res bellicas ac fortissima facta. Licebitne igitur historico orationes fingere, tamquam res nihili aut exigui ponderis?

(*s*) Hinc intelligitur, nihili esse quod ad orationes fictitias defendendas afferat GAILLARD, *Histoire de François premier, préface, pag.* XLI. „ Certainement nul n'attribue ces harangues au personnage: le lecteur ne s'y meprend point, et „ l'Historien seroit fache qu'on s'y meprit; il y a sur cela „ entre l'Historien et le lecteur une convention tacite, qui dissipe jusqu'à l'ombre de l'infidélité." Quae disputatio aliquam vim haberet, si *omnes* orationes essent fictitiae. Si autem aliae verae sint, aliae fictae, quaerimus, *veris* illis quis locus esse possit in eo *pacto tacito*? Nullus sane! Illius enim pacti, de sententia GAILLARDI, haec vis est, ut historico a lectoribus detur venia fingendi orationes, dum rursus lectoribus liceat, his orationibus nullam fidem habere. Itaque hoc pactum complectitur tantum orationes *fictitias*, non item *vere habitas*. Quaerimus igitur, quâ notâ alterum genus ab altero discernatur? Hoc enim nisi fiat, periculum est, ne aut fictitiis fides habeatur, aut veris non habeatur.

igitur natator ille, cum saepius spasmo se convulsi simulasset, homines autem opem ferentes risisset, tandem, cum vere torqueretur, petulantiae poenas luit, quoniam neque ficti doloris species a veris querelis secerni poterat, neque, qui toties esset mentitus, aliquando verum dicere posse videbatur, sic historiae scriptores si, quae ipsi finxerint, ea ut vera narrent, efficiunt ut, quae vera sint, ea fictitia esse putemus. Itaque non tantum commentis repletur historia, sed eorum etiam quasi societate et contagione res, id est, orationes verae in mendacii suspicionem veniunt earumque usus tollitur. Quod autem *secundo loco* diximus, orationem saepe *maximarum rerum consecutionem* afferre, in eo novum sententiae nostrae firmamentum positum esse videtur. Nam cum illi, qui hanc veniam dant historicis, ut orationes comminiscantur, *probabilitatem* praesertim requirant, sciscitamur ex iis, etiamne orationum *adjuncta* probabilia esse velint? Quod si negare non audebunt: his ipsis enim adjunctis magna verisimilitudinis pars continetur: illud porro quaerimus, putentne ad fictionis probabilitatem quoque pertinere narrationem, *quid oratione effectum sit?* Quod ipsum si ita sibi videri dicunt, ut certe, si consentanei sibi esse volunt, dicere debent, alterutrum fieri necesse est, ut aut et oratio fingatur et eventus, aut, si verus eventus narretur, ejus tamen causa, id est, oratio, commenticia sit. Cujus utriusque mendacii par mihi turpitudo videtur.

Redit igitur eo, unde profecta est, oratio. Aut ego, quid historici officium sit, ignoro: quod malim fateri, quam animi sententiam dissimulare: aut vituperandi sunt isti orationum fabricatores. Quod cum satis jam hac disputatione declaratum esse videa-

deatur, nunc, antequam reliqua persequamur, sententiam nostram aliarum disciplinarum cum historia comparatione stabiliamus. Si enim controversia est, quid in re quapiam fieri liceat, dirimi saepenumero melius non potest lis, quam cogitatione, quid in rebus similibus fieri patiamur. Jam cum facile intelligatur, historiam similem esse earum disciplinarum, quae *rebus factis* et quasi sub adspectum cadentibus, contineantur, quae tandem probabilis causa afferri potest, cur illarum artium doctoribus religioni esse velint comminisci quicquam, historicos indomitos esse iisque frenos remitti et sinant et probent? Qui tam tenuis nervulus est, quae herbula tam humilis, quam eorum, qui haec tractant, ingenio excogitari patiamur, non requiramus in rerum natura? Tantam igitur severitatem si in reliquis disciplinis, historiae simillimis, adhibendam censemus, quid est, quod in una historia lenitate utendum arbitremur?

CAPUT SECUNDUM.

SITNE IN QUIBUSDAM ORATIONIBUS ALIQUA ADHIBENDA EXCEPTIO?

Stoicorum cum, ut ante a nobis dictum est haec fuerit sententia, omnia peccata paria esse, quia nec honesto quicquam honestius, nec turpi turpius; praeclare contra eam opinionem disputare nobis videtur CICERO in Quarto Libro de Finibus Bonorum et Malorum. Illi enim cum sententiam suam fidium

collatione tuerentur atque ita dicerent, quemadmodum, si nulla fidium ita contenta numeris esset, ut concentum servare posset, omnes aeque incontentae essent, sic peccata, quia discreparent, aeque discrepare; paria igitur esse: sic igitur cum dissererent, acute vidit CICERO, eos ambiguo ludere: aeque enim contingere omnibus fidibus, ut incontentae essent; illud non continuo, ut aeque incontentae. Nec enim, inquit, omnes avaritias, si aeque avaritias esse dixerimus, sequitur etiam, ut aequas dicamus. Eodem loco alia etiam similia, quae Stoici afferant, quam dissimilia sint, declarat. Neque enim in peccati magnitudine non multum interesse, palearum navem gubernator evertat an auri; parentem quis an servum injuria verberet. Nam etsi in gubernando ac verberando nihil, in officio tamen plurimum, interesse, quo in genere peccetur, majusque esse peccatum in auro, quam in palea.

Et probamus CICERONIS sententiam, et eam ad praesens argumentum ita transferimus, ut, cum orationum commenticiarum in historia fictionem peccatum esse contendamus, fateamur tamen in omni fictione non aeque peccari. Quod quidem hoc capite paulo accuratius declarare constituimus, partim ut ne quid dissimulare videamur, partim ut iis, qui a nobis dissident, satisfiat et occurratur. Ut enim dicam, quod sentio, qui historico orationes fingere licere arbitrantur, ii si quid afferunt, id non tam ad peccati excusationem, nedum ad rei commendationem, quam potius ad culpae aliquam imminutionem pertinere videtur. Nam si probabiles esse orationes volunt, si cum judicio fictas, si non nimis longas, neque nimis crebras; ista quidem qualis sit defensio, alii viderint: nobis quidem hoc unum ef-

efficere videntur, probabiles, breves, raras orationes fingere, non tantum esse peccatum, quantum a verisimilitudine abhorrentes, longas, frequentes. Quod ut nemo tam stultus est, qui non iis assentiatur, ita hoc non facile quisquam concesserit, aliqua culpae parte detracta, continuo ipsius rei aut laudationem sequi aut etiam defensionem. Nisi forte culpâ vacat fur, quod tantummodo nummos abstulerit, non etiam patrifamilias necem intulerit. Sed nos quidem quid ad causae commendationem afferri soleat, alio loco videbimus; nunc experiamur numquid ad culpae imminutionem excogitare possimus.

Itaque quamquam nihil remittendum censemus de illa judicii severitate, non cadere in historiam fingendi libidinem, atque eo quasi interdicto orationes non minus, quam proelia, quam urbium expugnationes, quam imperiorum rerumque publicarum eversiones complectimur; fatemur tamen, non omnes orationum fictiones aequa esse reprehensione dignas. Non quo mendacium excusari possit, ubi veritas requiritur, sed quoniam non omnia mendacia aeque *noxia* sunt ac *perniciosa*. Quod si in quas alias res, in eas certe, de quibus loquimur, orationes convenit, quarum fictio ut numquam non ab historiae consilio gravitateque abhorret, ita interdum aut prorsus, aut magna ex parte, innocua est legentibus. Quod ut via quadam ac ratione doceamus, erit hujus rei tripartita nobis tractatio: primum ut videamus, *quis* fingat, tum *quales* fingantur orationes, denique *quomodo* fingantur.

Primum igitur, quis non plurimum interesse intelligit, *a quonam* orationes fingantur? Si enim, qui historicis licere orationes comminisci contendunt, recte probabilitatem postulant, nec quicquam

fingi volunt, nisi eorum, quibus affingatur, naturis moribusque consentaneum, hoc ipsum profecto, quod postulant, *probabiles orationes fingere*, non est cujusvis hominis, neque mediocris studii. Nam de naturali illa solertia ne dicamus, quae, multiplici usu aucta et confirmata, in pervestigandis perspiciendisque hominum moribus versatur, quae, quid tempus, quid locus, quid res postulet, videt, quaeque non minus necessaria est ad fingendum, quam oculi ad pingendum: hanc igitur ut praetermittamus, illud quidem cuivis perspicuum est, fictionis tanto majorem esse verisimilitudinem existimandam, quanto major fuerit ei, qui orationem finxerit, opportunitas, illius ipsius, cui affinxerit, indolem pernoscendi. POLYBIUM constat cum aliis in republica principibus viris, tum SCIPIONE AEMILIANO, familiariter usum esse (*t*). Itaque si de probabilitate quasi censuram facere volumus, quis dubitet, si POLYBIUS orationem affingat SCIPIONI, idemque faciat LIVIUS, qui multis annis post fuit, illius auctoritatem hujus fictioni anteponere (*u*)? Quanto autem propius fictionem ad verisimilitudinem accedere necesse est, si ita forte contingat, ut ipse historicus, qui rebus aut interfuerit aut etiam praefuerit, *semet* inducat loquentem. Quod quidem nostris hominibus raro, veteribus crebro accidere solitum est (*v*). Quo rerum usu, quem antiqui habuerunt, cum reliqua-

(*t*) GOUDOEVER, *l. c.* p. 14. seqq.

(*u*) Exempli loco esse potest oratio SCIPIONIS ad ipsum POLYBIUM, Tom. IV. p. 560. SCHWEIGH. Quam orationem cum commemoramus, non continuo dicimus eam prorsus fictitiam esse. Sed exemplo tantum utimur: ponamus fictitiam esse.

(*v*) Conf. aurea illa ERNESTI ad STIGLIZIUM epistola, qua CICERONIS *Opera* ei dedicavit, p. LIV. seqq.

quarum laudum, quibus eorum scriptio excellit, magna ac praecipua causa continetur, tum illud intelligitur, quoniam quisque, quid suis moribus aptum accommodatumque sit, optime judicare potest, si quis *sibi* orationem affingat, in ea fictione summam inesse oportere probabilitatem et quasi apicem verisimilitudinis. XENOPHON quidem cum rebus, quas literis mandavit, et ipse interfuisset, et earum etiam partem gessisset, saepenumero in iis, quos de Historia scripsit, libris se ipse facit loquentem (*w*). Eadem est, ne de aliis dicamus, JOSEPHI consuetudo (*x*). Illi igitur, utrum orationes, quas sibi tribuunt, vere habuerint, an calamo tantum expresserint, si veritas agitur, plurimum, si probabilitas, saepe parum interest. Non enim illi tales sibi orationes affinxissent, nisi, suae naturae suorumque morum ratione habita, ita cum animis suis cogitassent, se, si vere dixissent, non aliter dicturos fuisse, quam nunc fingerent. Itaque, quod ante posuimus, si orationes comminiscendi venia detur historicis, non posse veras a fictitiis secerni, est quidem haec, si ipsa rei *veritas* spectatur, omnium orationum fictitiarum communis reprehensio; si autem quaeritur, ista confusio ecquid *mali* apportet, non est earum orationum, quas ipsi *sibi* affingunt Auctores, tanta, quanta reliquarum labes. Etenim si vere judicavimus, maximam hujus mali partem in eo esse positam, quod hác comminiscendi impuni-

ta-

(*w*) Vid. *de Exped. Cyri.* Lib. III. p. 295. seq. 298. seq. 301. Lib. V. 352. 363. seqq. Lib. VII. 414. et alibi.

(*x*) JOSEPH. *de vita suá*, *Opp.* Tom. II. p. 14. *Bell. Jud.* Lib. III. Cap. VIII. p. 247. seq. p. 249. Lib. VI. Cap. II. p. 274. ed. HAVERC.

tate concessa, ex istis orationibus nihil effici possit ad eorum, quibus tribuantur, mores, studia, indolem cognoscendam, cum ne verarum quidem orationum aliquis usus sit, quoniam verae an fictae sint, ignoremus; hoc igitur si recte statuimus, intelligitur, tanto nos esse ab erroris periculo tutiores, quanto majori jure sumi possit, orationes esse *probabiles*, id est, ad eorum, quibus affingantur, mores expressas. Ex quo sequitur, eas orationes, quas aliquis Auctor sibi ipse tribuat, etsi fictitiae sint, nec eo loco ac tempore habitae, quo habitas esse narrat, tamen, quoniam ille se ipse optime nosse judicatur, verarum orationum propemodum loco esse habendas. Quod autem *propemodum* dicimus, nec *prorsus*, non sine causa ita facere videmur. Etenim habet ea res multiplicem cautionem, cum saepe, ut ita dicam, alius sit *homo*, alius *scriptor*. Exstat gravissima XENOPHONTIS ad milites oratio, qua eos ad fortitudinem atque ad tolerandos labores cohortatur (y). Multum interest, utrum in acie an in bibliotheca habita sit oratio. Alterum enim necessario viri manu fortis ac bello strenui erat, alterum ignavi etiam atque imbellis. Neque igitur ex illa oratione effici potest, fortis fuerit an timidus XENOPHON, nisi ante cognitum sit, utrum ore eam an calamo habuerit, militum armis stipatus, an poëtarum libris circumfusus. Quid DEMOSTHENE excogitari potest in dicendo bellicosius, quid in pugnando ignavius? Cujus orationes cum legimus, quibus PHILIPPUM Macedoniae regem vehementissime insectatus est, manum propemodum injicimus fugienti ex proelio ad Choeroneam. Quis au-

(y) *Opp.* p. 385. ed. LEUNCLAV.

autem ignorat, atque non saepissime in se ipse intellexit, facere posse loci temporisque diversitatem, ut alias alii esse videamur? Quid usitatius illo: *Vah! me tam conturbatum fuisse! quam vellem hoc dixissem! quam hoc bellè fuisset dictum! doleo, non in mentem venisse.* Quae voces quid tandem aliud declarant, quam fieri saepenumero solere, ut, qui imparatus et in subita dictione aut obmutescat aut perverse dicat, is meditatus, cum commentationi cogitationique se dederit, disertus sit ac prudenter loquatur? Hoc si forte historico acciderit, sique is, in otio ac tranquillitate scribens, ea sibi verba affingat, quae propter animi conturbationem non elocutus sit tum, cum res postularet, ex istiusmodi orationibus de facultate ac studio scribentis existimari potest, de ingenio dicentis animique praesentia non potest. Quemadmodum igitur cum CICERONIS legimus in CATILINAM orationes, viri fortitudinem, gravitatem, constantiam agnoscimus, non autem continuo agnosceremus, si eum has orationes non in ipso rerum discrimine, vivente ac praesente Catilina, habuisse, sed postea, exercitationis causâ, scripsisse constaret, cum, compositis reip. motibus, exstinctoque seminario Catilinario, ea res nihil periculi haberet; sic historici, qui ipse rebus praefuerit, orationes, quas sibi affingit, universe quidem, quae fuerint ejus consilia, quid cogitaverit, quid probaverit, quid improbaverit, declarant, melius autem ex iis orationibus de hominis indole, studiis, moribus, natura judicium facere possemus, nisi ille in loco ac tempore ceterisque rerum adjunctis fuisset mentitus (z). Itaque, ut

(z) Exemplo esse potest oratio CICERONIS *pro* MILONE, de qua

ut aliquando concludamus, quo probabiliores sint orationes fictitiae, eo tolerabiliores esse

: ju-

qua operae pretium est referre quid narret DIO CASSIUS, Lib. XL. Cap. LIV. p. 256. REIMAR. Apponemus autem locum ex vulgari Versione: „ Quum orator ille POMPEJUM armatis militi„ bus praeter consuetudinem in judicio adesse videret, animo „ collapsus et ita terrore perculsus est, ut nihil eorum, quae „ praemeditata erant, diceret; nam brevi ac frigida oratione „ aegre pronunciata, finem dicendi cupide fecit. Quae enim „ nunc CICERONIS, quasi tum pro MILONE habita, exstat ora„ tio, eam postea temporis CICERO, animo collecto, per „ otium scripsit. Ferturque MILO, in exilium actus, cum mis„ sam hanc sibi a CICERONE orationem legisset, CICERONI re„ scripsisse: *bene sibi evenisse, quod eam ita in judicio non „ pronuntiasset: numquam enim futurum fuisse, si hoc modo „ pro se dictum fuisset, tantos ut mullos ederet Massiliae: „ eo enim exul se contulerat.* Quod MILO non eo animo scrip„ sit, quasi delectaretur praesenti statu (quippe multa impe„ trandi reditus sui causâ molitus est), sed CICERONEM verbis „ exagitans, quod quum defensionis tempore nihil causae con„ ducibile dixisset, deinde inutiles orationes componeret sibique „ mitteret; quasi vero tum aliquid ab his juvari posset." Hic igitur apparet, quid inter *vere dicentem*, et *dicere se fingentem* intersit. Atque hoc ipsum Q. FUFIUS CALENUS CICERONI objicit, eum *domi* esse fortem oratorem, non item in foro, apud eundem *Dionem*, Lib. XLVI. Cap. VII. p. 455. „ Ubi „ enim," inquit, „ aut unde illa tua in dicendo vis? qui ita „ tremebundus ad tribunal accedere soles, ac si de vita dimica„ turus sis; locutusque humile quid et exanimum, discedis; „ neque eorum memor, quae domi praemeditatus fueras, neque „ quod ex tempore dicas, inveniens quicquam. Enimvero au„ dacia in affirmando et promittendo omnes homines excedis: „ in ipsis autem certaminibus, si convitia ac maledicta sejungo, „ infirmissimus es timidissimusque. Putasne esse quemquam, „ qui ignoret, nullam admirabilium earum orationum tuarum, „ quas edidisti, a te dictam esse, sed omnes deinde conscrip„ tas, eo modo, ut qui duces ac magistros equitum ex luto „ fingunt? Quod si negas, recordare, quomodo Verrem accu„ saveris, licet etiam ex arte paterna nonnihil adhibueris, qui „ temet permingeres." Conf. etiam PLUTARCH. in CICER. p. 878. a REIMARO laudatus.

judicamus. Cumque unusquisque, quid moribus suis maxime accommodatum sit, optime existimare possit, nec facile quisquam, quod dicere noluisset, id se dixisse finxerit, sequitur, eas orationes, quas historicus *sibi* adsignet, proxime ad verisimilitudinem accedere. Nec tamen hujus rei tantam esse laudem arbitramur, ut orationibus commenticiis aliquem in historia locum esse existimemus. Nisi enim hoc ipsum, quod inter hominem et scriptorem, quasi inter Actorem et Narratorem, interesse diximus, eo valeret, ut, quod scribentis sit, non etiam continuo agentis esse, putandum sit, ipsa mehercule historiae, tamquam honestae matronae, gravitas istos flosculos ac cincinnos aspernaretur.

Quod autem *secundo loco* diximus, quamquam semper ab historiae scriptione arcenda fingendi libido sit, tamen ad augendam imminuendamve culpam multum interesse, *quales* orationes fingantur, totum hoc, ad earum *argumentum* pertinens, duas quaestiones complectitur, alteram, quale sit orationis commenticiae *argumentum*, alteram, ex *quonam quasi fonte* illud argumentum scriptor hauserit? Cujus quidem utriusque quaestionis quae vis sit, quamtumque pondus, nunc singulatim exponemus.

Itaque hoc primum dicimus, ut de fingentis culpa recte judicari possit, habendam esse *ipsius argumenti*, sive *materiae* rationem. Non cadit in historiae scriptionem aut orationum aut aliarum rerum quarumcunque fictio. Sed ut delicta, quamquam omnia improbanda sunt, tamen alia sunt aliis perniciosiora, sic orationum fictitiarum argumenta alia sunt aliis magis noxia et quasi feraciora errorum. Si quis autem est, qui culpae magnitudinem fingentis vitio potius, quam legentis malo, metiendam putet,

sic

sic etiam dici potest, in aliis orationibus commenticiis majorem cerni, quam in aliis, mentiendi impudentiam. Etenim fictitiarum orationum verissimum potest esse argumentum. Historicus si ALEXANDRO, Babylona reverso, orationem affingit, quam ille numquam habuerit, fictitia est oratio. Cujus tamen verum est argumentum, si in commemoratione rerum totâ Asiâ ab ALEXANDRO gestarum, consumitur. Neque tantum verum *est*, sed etiam, ipsa ALEXANDRI teste historiâ, verum esse *inter omnes constat*. Quid vero? idem historicus si hunc ipsum fortissimum virum oratione explicantem facit quid animo ac mente moliatur? quando cogitet arma inferre Italiae? quâ subactâ, quid Hispaniae, quid Galliae sit facturus? iisdemne, quibus Asiam, an aliis legibus, temperaturus sit Europam? quaeque reliqua quam plurima in tanti viri deliberationem cadere potuerint: haec igitur consilia si patefacientem facit ALEXANDRUM, quis non, quantum sit inter utramque orationem discrimen, animadvertit? Superioris enim illius et verum est argumentum et verum esse constat: hujus autem, verum potest esse, sed potest etiam falsum: certe verum esse, effici non potest, quoniam non rebus factis atque cognitis, sed animi consiliis occultis atque opertis, continetur. Itaque ficta est utraque oratio: sed altera res certas, altera incertas complectitur. In illâ igitur simplex fictio est, in hac, nisi mendaciorum, certe rerum dubiarum et ignotarum congregatio. Quod si quis ita dixerit, tantam fuisse in ALEXANDRO cupiditatem dominandi, ut dubium nullum sit, quin Persis, Indis ceterisque Asiae nationibus, perdomitis, in Europam quoque cogitaverit victricia arma convertere: is quidem nihil dixerit.

Hoc

Hoc ipsum, eum *potuisse nolle*, cohibere historicum debet, quominus *voluisse*, fingat. Quod ne morosius fortasse cuiquam, quam verius dictum videatur, rem conficiam exemplo viri, qui nisi gloriae cupiditate, certe belli peritiâ ALEXANDRO aut superior aut tamen par fuit. HANNIBAL postquam gravissima illa clade Cannensi Romanos fregisset, quid tam verisimile esse poterat, quam, id quod ipsi hostes exspectabant (*a*), eum hunc unum ac praecipuum victoriae fructum esse ducturum, ut Romam atque Capitolium caperet? Nam neque procul ab urbe strages erat edita, neque resistere Romani poterant, et is erat HANNIBAL, qui, cum puerulus ad Jovis aram jurasset, numquam se in amicitia cum Romanis fore, illud jusjurandum et ad diem illum Cannensem sanctissime conservasset, et reliquo tempore eadem mente fuerit. Fac ergo, HANNIBALEM, postridie illius diei, quo die depugnatum est, casu aliquo interiisse, voluisse autem historicum moribundo affingere orationem, ecquam tandem per ipsum illum Jovem, per quem Poenus juravit, aliam ei orationem affinxisset, quam *tendere se Romam?* Nulla enim probabilior excogitari poterat oratio. Quem vero historicum non rideremus, qui HANNIBALEM fecisset milites hortantem, ut in Campaniam se reciperent, multarum deliciarum regionem, quibus

(*a*) POLYBIUS, Lib. III. Cap. 118. *ἐν μεγάλοις δὲ φόβοις καὶ κινδύνοις ἦσαν (οἱ Ῥωμαῖοι) περί τε σφῶν αὐτῶν καὶ περὶ τοῦ τῆς πατρίδος ἐδάφους, ὅσον οὔπω προςδοκῶντες ἥξειν αὐτὸν τὸν Ἀννίβαν.* Sic etiam FLORUS, *Epit. Rer. Roman.* Tom. I. Lib. II. Cap. VI. p. 288. ed. C. A. DUKERI: „Dubium deinde non erat, quin ultimum diem habitura fuerit „Roma, quintumque intra diem epulari Annibal in Capitolio „potuerit."

bus necesse erat elanguescere exercitum? Et tamen hoc ipsum, quod nobis ridiculum videtur, illi placuit, quodque nos facere eum oportuisse judicamus, ut Romam caperet, illud praetermisit (b). Quod quidem HANNIBALIS exemplum evidentissime, ut opinor, declarat, quam lubrica interdum res sit, quamque fallax, verisimilitudo.

Iam videamus ex istis quid effici cogique possit. Historia cum quid quoque loco ac tempore memorabile acciderit, se enarraturam polliceatur, verarum certarumque rerum notitiam impertire nobis debet. Si autem quaeritur, quid *verum certumque* appellari debeat, non est historiae idem, quod philosophiae, negotium. In hac enim omne penes rationem judicium est, nec quicquam aliena valet auctoritas: *in* illa vero *testium* quaeritur vox, sine qua muta est ratio. Intelligitur autem, testimonia tantum cadere in res *externas;* quae vero pectore septa sint atque inclusa animi consilia, nulla testium auctoritate patefieri posse. Itaque si loquimur de orationibus fictitiis, quarum verum sit argumentum, hoc dicimus, quamvis hoc ipsum, *dixisse aliquem*, fictitium sit, tamen id, quod dixisse fingatur, auctoritate testium niti. In quibus orationibus Formae tantum est, non Materiae, fictio. Si quis autem historicus et orationem alicui tribuit, quam ille numquam habuerit, et orationem ejus argumenti, quod, quoniam non in rebus externis, atque cognitis, sed in animi sensis et consiliis, positum est, *incertum* esse, necesse sit, nisi is ipse, cui afficta sit oratio, enuntiaverit; intelligitur, non Formam tantum sed etiam Materiam esse fictitiam, magisque hoc ora-

(b) Conf. SALMAS. ad C. NEP. in HANNIB. Cap. V.

orationum genus ab historici munere abhorrere, quam alterum illud, quod, quamquam et ipsum commenticium sit, tamen orationes *veri certique argumenti* complectatur. Neque tantum ita judicamus, quod alterum genus altero *verius* sit, sed etiam quod *minus noxium*. Quae enim orationes fictitiae in rebus veris et aliunde cognitis versantur, illae in simplicem tantum fraudem inducere lectores possunt, si hi eas vere habitas esse, putent: quarum autem ipsum quoque argumentum incertum et commenticium est, duplicem eae parere possunt errorem, quoniam duplex sive mandacium, sive commentum est. Ex quo efficitur, tolerabiliores esse orationes, quibus *res certae ac cognitae narrentur*, quam quibus *incertae et praeter eum, qui dixisse fingitur omnibus incognitae*, id est, *occulta animi consilia, explicentur*.

Diximus de diversitate argumentorum: sequitur ut videamus, quantum ad rem intersit, *ex quonam quasi fonte scriptor argumentum hauserit*. Hanc enim constituimus alteram partem illius quaestionis, quae magni nobis ponderis esse videtur, *quales orationes fictae sint aut fingantur?* Quae quidem quaestionis pars ita interpretanda est, ut non perinde judicari debeat, *totamne* orationem scriptor ex ingenio *finxerit*, an vero *praecipuum ejus argumentum*, in historiae veritate positum, tantum *explicuerit et exornaverit*. Quis enim non intelligit, historicum, qui dictum aliquod sive sententiam *vere* pronuntiatam, in plura verba diducat ac dilatet, aut etiam orationem *vere* habitam, si subhorrida forte sibi nec satis comta videatur, limet aliquantum et expoliat, non tanta dignum esse reprehensione, quanta qui, ut aranea telam, sic ex se ipso totam ora-

tionem contexat (c)? Quo in loco ne momentum quidem temporis versari, operae pretium duceremus, nisi hic intelligeremus, gravissimam nobis oriri cum dissentientibus concertationem. Horum enim haud pauci orationum commenticiarum patrocinium ita suscipere solent, ut inter *penitus fictas* et *ex parte tantum exornatas*, quid intersit, vix animadvertere videantur. Alii vero ita disputant, quasi de *exornatis* tantum orationibus quaestio sit. Itaque ab eo, cui affingatur oratio, *aliquid* dictum esse volunt, quod tantum in justam orationis formam diduxerit historicus. Hi igitur illud fortasse dederint, non licere *prorsus fingere* orationes: easdem vero *exornare* adeo non vetant, ut etiam laudent (d). Ita autem qui sentiunt, facile intelligitur, eos neque superiorem illam disputationem nostram, *non licere orationes comminisci*, ad se pertinere arbitrari, neque acquiescere in illa judicii nostri lenitate, qua paulo ante usi sumus, cum ita diceremus,

(c) Ita etiam sensisse videtur GAILLARD, *Histoire* etc. *préface*, p. XLI. Je déclare, que j'ai toujours pris fidèlement le fond dans des Mémoires authentiques, et j'ai eu soin d'indiquer mes sources.

(d) GUNDLINGII Praefat. ad BURGUNDI *Hist. Belg.* „ Nam „ si legato, qui mandatum, quod accepit, ornatius atque co„ piosius exponit, quam illud praescriptum est, mendacii labes „ adspergi nequit, quomodo historiarum auctoribus, quorum „ vitio verti poterit, si rebus fideliter relatis aliquid eloquentiae „ inserant, et *verba ab aliis prolata* secundum verisimilitudinis „ leges amplificent?" GUNDLINGIUS autem ut illud exornandi studium non in vitio ponit, sic vossius etiam in laude, cum ita scribat *Art. Hist.* Cap. XX. „ Si vel historicus [illegible] „ orationes, prout eas notarii exceperunt, *necesse tamen erit*, „ *ut ceterae historiae stylo accommodentur, ne dictio sit hy*„ *brida ac dissimilis sui*. Nec poëtica sunt figmenta, quia ora„ tiones vere habitas et in eam mentem."

mus, *orationes exornatas non tantum esse, quantum penitus fictas, vituperatione dignas.* Atqui vel *aliquid* dignas negant, quin etiam laudant, atque causas ex nobis sciscitantur cur reprehendendas putemus. Cui quidem provocationi hoc loco obtemperandum esse censemus.

Non eramus nescii, cum hanc primum disputationem ingrederemur, ut non licere orationes fingere doceremus, fore multos, quibus decurrere potius in armis et belli simulacrum ciere, quam cornua commovere, videremur. Non enim, si ab historiae scriptione orationes prorsus et ex omni parte fictae arceri debent, continuo sequitur, *exornatas* etiam, quarum, ut ita dixerim, fundamentum solidum sit atque in historiae auctoritate positum, eodem atque illas loco esse habendas. Ita certe judicant: neque nos repugnamus, modo illud: *non eodem loco:* ita interpretentur, ut non esse utriusque generis *parem* reprehensionem dicant. Sin autem hoc volunt, orationum prorsus fictarum longe aliud genus esse quam exornatarum, neque, si illae vituperandae sint, aliquam ejus reprehensionis partem ad has etiam pertinere, in magna opinionis perversitate sunt. Equidem certe cum adhuc de iis orationibus disseruerim, quae *totae* commenticiae essent, non tantum ita feci, ut harum orationum patronos refellerem, sed etiam ut, qui exornatas tuerentur, eadem disputatione confutarem. Quid enim istuc est, quod volunt, *exornare?* Veteres quidem istiusmodi verba, *ornare*, *exornare*, *dolare*, *polire*, referre solent ad stylum et scriptionem: quemadmodum apud CICERONEM *exornare historiam* nihil aliud est, quam *verborum collocatione et tractu ora-*

 tio-

tionis leni et aequabili opus perpolire (e). Eodem loco *exornatores rerum* dicuntur historici, qui, quibus rebus *ornetur oratio*, i. e. stylus, teneant, nec unam dicendi laudem putent esse brevitatem. Pertinet igitur omnis haec ad scriptionem exornatio. Nostri autem homines cum istam exornationem ad *res ipsas*, id est, ad *Materiam* referunt, perperam faciunt, quod res diversissimas eodem vocabulo comprehendunt. Aliud profecto est, *ornate et copiose scribere*, aliud *mentiri*, id est, scientem et volentem res ita scribendo explicare, ut rebus narratis narratio non respondeat. Neque igitur de rebus tam dissimilibus idem erat *exornandi* verbum adhibendum. Sed morem geramus consuetudinis imperio. Quid igitur inter eum, qui totam orationem *fingat*, et eum qui *exornet*, interesse dicamus? Alter *esse* dicit, *quod* non est; alter *ita* esse, *ut* non est. Uterque sane mendax est; uter mendacior, alii viderint: nos quidem hoc unum tenemus, neutrum satisfacere officio historici. Nam etiamsi, qui omnia finxerit, longius abesse a vero, quam qui rei verae aliquid affinxerit, concedamus, tamen et hic longius abest, quam ut ferri possit. Veri enim studium quaerimus, non mendacii mediocritatem. Sed paulo remissius atque pingui Minerva agamus. Quaerimus igitur, orationem vere habitam, utrum *rem factam* et *historicam* esse putent nec ne? Et nos, ita esse, ante docuimus, et ajunt illi ipsi, adversus quos disputamus (f). De hoc

(e) *De Orat.* II. C. 13.

(f) Vossius, l. c. Cap. XX. „Non hiat historia orationi„bus insertis, *quia pars et ipsae historiae sunt*."

hoc igitur si inter nos convenit, scire cupimus, cur orationum tantum, non etiam aliarum rerum factarum, exornatores esse velint historicos? cur *ingens* scribere vetent, ubi satis sit, *magnum* (*g*)? cur, si decem millia hostium caesa sint, non laudent historicum, qui, cum id sciverit, tamen viginti millia occisa esse, narret? omnino cur, quicquid in historiae scriptionem cadat, id non ita exaggerandum esse putent, ut, quae aspera sint, plana, quae deformia, pulcra, quae horrida, splendida, quae denique parva, magna esse, videantur? In his autem rebus si veritatem postulant, atque ita recte judicant, historiam *exornatam* ne historiam quidem esse (*h*), ecquam tandem, per Deum immortalem, causam afferunt, cur in orationibus, quas et ipsas *res factas* esse fatentur, impune se jactare historicum posse putent? Quo efficitur, si veritatis lege, cui parere oportet historicum, dirimenda sit controversia, eum, qui orationes exornet aut omnino immutet, eâdem atque illum, qui in aliis rebus idem faciat, culpâ ac reprehensione teneri.

Videamus tamen, quomodo se tueantur. Ita si quis dixerit: *Paris rapuit Helenam:* historicus autem haec

(*g*) Cic. *Amic.* Cap. XXVI. coll. terent. *Eunuch.* III. i. i.

(*h*) Herder, *über Bild, Dichtung und Fabel*, in *Zerstr. Blättern*, T. III. P. II. quem laudat c. d. beckius, in *Welt- und Völker-Gesch.* Tom. I. p. 2. cujus hic judicium apponamus: „Die Dramatisirte und mit Dichtung in der Ausführung „verbundene Erzählung einer Reihe von wahren Ereignissen „verdient den Namen der Geschichte nicht, und der Hang der „Lesewelt zu jenen zwittergeburten hat dem echten Geschichts- „studium geschadet." Exemplo esse potest Xenophontea *Cyropaedia*, qui liber, judice cicerone ad q. fratrem. I. 8, non ad historiae fidem, sed ad effigiem justi imperii scriptus est.

haec verba ita referat, quasi ille dixisset: *Paris, violato hospitio, rapuit Helenam, formosam Menelai uxorem:* quaerunt quid intersit? Quinque verba ficititia esse dico. Atqui, inquiunt, dilatatum est tantum breve enunciatum: nihil novi, nihil falsi additum. Hic ambiguo ludimur. Non quaeritur, quam *verum* sit id, quod addatur, sed quam *vere* addatur? Constat, violatum fuisse hospitium; neque dubitari potest, quin pulchra fuerit mulier HELENA, eademque MENELAI uxor: illud vero commenticium, haec dicta esse ab eo, qui hoc unum tantum dixerit, PARIDEM rapuisse HELENAM. Sed fatebuntur fortasse atque concedent, *veritas* si agatur, non esse committendum, ut aliqua narrationis pars a re narrata abhorreat. Quid ergo sibi volunt, cum nihil interesse dicunt, oratio sive sententia vere pronunciata iisdemne, an aliis verbis, ab historico referatur? Nimirum hoc dicere videntur, cum argumenti summa nihil immutetur, eam exornationem *innoxiam* esse, neque fieri posse, ut in aliquem opinionis errorem lectores inducantur, quoniam in oratione exornata nihil insit, quod non item in vera reperiatur. Quae quidem sententia quo probabilior videtur, eo accuratiorem tractationem desiderat.

Orationis exornandae rationes et quasi vias si quaero, duas potissimum reperio, alteram, ut, quod non optime dictum sit, id ab historico expoliatur, alteram, ut, quod brevius, id amplificetur ac diducatur. Prioris rationis exemplum arcessi potest ab eodem illo HANNIBALE, de quo ante, in alia causa, diximus. „ Poenus ille, ut est apud CICERONEM (*i*), „ cum

(*i*) *De Orat.* II. c. 18.

„ cum aliquot horas de imperatoris officio et de „ omni re militari loquentem audisset PHORMIONEM, „ rogatus, quidnam ipse de illo philosopho judi- „ caret? *non optime Graece*, sed tamen libere res- „ pondisse fertur, multos se deliros senes saepe „ vidisse, sed qui magis, quam PHORMIO deliraret, „ vidisse neminem." Non igitur ille optime Grae- ce, sed tamen ita, ut non esset obscurum, quid judicaret. Hunc ergo si historicus quispiam optime fecerit Graece loquentem, eandemque sententiam ita pronuntiantem, ut PLATONEM aliquem te audire pu- tes, is quidem priorem illam exornandi rationem ad- hibuerit, quam in expolitione positam esse diximus. Quod autem alteram rationem explicatione ejus, quod brevius dictum esset, et amplificatione conti- neri monuimus, id quidem quale sit, duorum plu- riumve historicorum declarat comparatio. Exstat, ut hoc utar, apud MOSEN oratio JOSEPHI, cum JA- COBI filiis, fratribus suis, quis esset, aperuisset (*k*). Quam orationem ita refert FLAVIUS JOSEPHUS (*l*), ut nemo sit tam sensûs expers, qui non facillime nativam veritatisque propriam MOSIS simplicitatem ab exornatoris fuco atque pigmentis secernat. Nos au- tem haec exempla non ita posuimus, quasi res ob- scurior esset, quam ut sine exemplis intelligi pos- set, sed quoniam iisdem reliquam disputationem, si quid obscuritatis fuerit, illustrare constituimus. Nunc videamus, quo jure dicant, neque hanc, neque il- lam exornandi rationem quicquam mali aut erroris afferre posse lectoribus.

Adjunctae esse solent singulis rebus res minoris pon-

(*k*) *Genes.* XLV. 4—18.
(*l*) *Antiqq.* Lib. II. Cap. VI. § 10.

ponderis, quas *secundarias* appellemus licet, ut illas, *primarias:* cujus quidem utriusque generis expedita est ac perfacilis distinctio. Quis enim, si pictam in tabula gravissimam pugnam videat, non facile intelligat, praecipuam spectaculi partem esse rem ipsam quae agatur, non herbulas, quibus humum pictor vestierit, aut tugurium, quod e longinquo conspiciatur? Aut quis non ineptum ac stultum existimasset POLYCLETUM, si, HERCULEM fingens, negligenter finxisset, omnem vero artem in Hydra aut in pelle consumsisset? Similiter in historia cum rebus primariis copulatae sunt secundariae, quae quales sint, ad illarum quidem primariarum cognitionem non magis interest, quam utrum, ut iisdem similibus utar, aut in tabula illa, gramine an myricâ tecta humus sit, aut in POLYCLETI artificio, uno pollice longior sit an brevior clava, qua Hydram percusserit HERCULES. Itaque omnino dicere aliquid videntur orationum fictitiarum patroni, cum sententiam suam ita tuentur, *quid* dictum sit, rem primariam esse, *quomodo quibusque verbis*, secundariam. Neque enim, si ut DEMOSTHENES aliquis de PHORMIONE locutus fuisset HANNIBAL, mitius fuisse judicium futurum, neque, si ut hybrida, durius: hoc caput esse, contemtum ab eo fuisse delirantem Peripateticum, sive ut Graecus, sive ut Poenus contemserit.

Non intelligere videntur homines acuti, quid in quaque re primarium, quid secundarium sit, non uno, sed duobus modis fieri posse judicium. Illi quidem ex *una re ipsa* judicium faciunt; atqui fieri etiam potest ex *judicantis persona*. Neque enim quod in rebus ipsis praecipuum est, idem quoque omnibus hominibus praecipuum videtur, et fit per-

sae-

saepe, ut quod alii secundarium, idem alii primarium esse, existiment. Quod, si placet, ejusdem rei similitudine declaremus. Tabula illa picta si homini historiae studioso admoveatur, is quidem omnem mentis aciem eo convertet, ut, *quid* sit depictum, quamque historiae veritati consentaneum, intelligat. Pictor vero si accedat, rem ipsam vix curabit, sed judicabit de arte. Quod si in tabula structurae aliquid aut aedificii reperiatur, hoc ipsum, reliquis picturae partibus posthabitis, primarium videbitur architecto. Omnino ut homines diversis studiis ducuntur, ita, si, quid in rebus praecipuum, quid minoris ponderis sit, quaeritur, in sententiarum varietate sunt atque in magna discrepantia. Quin etiam incidimus nuper in Typographum, hominem peritissimum, qui saepe accidere sibi solere narraret, ut cum librum pulcre expressum legeret, adeo haberet in ipso artis opere intentos oculos, ut, *quid* legeret, ne quidem animadverteret. Similiter in historiae studio res se habet. Non omnes, cum historiam tractant, eodem consilio ducuntur: neque igitur omnibus idem videtur praecipuum esse. Itaque, ut illuc revertar, quibus verbis usus sit HANNIBAL, cum PHORMIONEM contemneret, perinde est ei, qui hoc unum scire cupiat, *quid ille judicaverit.* Si quis autem sit, qui cognoscere velit, *qua fuerit Poenus linguae Graecae peritiâ?* is non tam, *quid* ille judicaverit, curabit, quam potius *quibus verbis* sententiam expresserit. Idem ergo alteri erit primarium, quod secundarium alteri (*m*).

Quod

(*m*) Uno tantum aliquo exemplo declarare voluimus, pro diversitate consilii, quo historia tractari possit, quantum interdum referat, *quibus quis verbis usus sit?* Perspicuum autem est,

Quod ipsum transferri ad alteram exornandi rationem potest, quam in *amplificatione* esse diximus. Demus, quod postulant, atque amplificationem tam probabilem esse sumamus, quam mente et cogitatione fingi queat. Quod ne forte infinite dictum videatur, summam in hac causa probabilitatem existere dicimus tum, cum scriptor alicujus verba ita explicet, illam diversitatem esse infinitam, nec explicari a nobis accuratius posse. Apponamus tamen aliud etiam exemplum. CROESUS Lydiae rex apud HERODOTUM (Lib. VI. Cap. 37.) minatur Lampsacenis, σφέας πίτυος τρόπον ἐκτρίψειν. *Se pinus in morem eos excissurum esse*, i. e. *penitus deleturum:* conf. LENNEPIUS ad PHALARIDIS *Epp.* p. 48. et R. BENTLEJUS, Diss. *de Epp. Phalar.* p. 18. quibus add. JULIAN. *Orat.* II. p. 100. D. et BOISSONADE ad PHILOSTRAT. *Heroic.* p. 529 sq. Poterat illud *penitus delere* aliis etiam verbis declarari: quaeritur igitur utrum his ipsis verbis πίτυος τρόπον usus sit CROESUS, an vero HERODOTUS ea regi tribuerit? Quid refert? inquit: dummodo sciamus, interitum fuisse Lampsacenis denuntiatum. Fateor: tua fortasse nihil intersit. Sed intererat BENTLEJI. Is enim cum hoc ageret, ut PHALARIDIS Epistolas spurias esse, doceret, atque hoc etiam ejus rei argumento uteretur, quod in iis epistolis multae dicendi formae reperirentur, quae tandem *post* PHALARIDIS aetatem in usu esse coeperint, huc etiam retulit istud πίτυος τρόπον. Hanc enim dictionem reperiri in aliqua PHALARIDIS Epistola, *quae sexennio minimum ante scripta fingatur, quam* CROESUS *regnare coeperit.* HERODOTUM autem rem ita referre, ut, *si* CROESUS *hac dictione vere usus sit, primus usus sit.* Quod si ita sit, non posse eam Epistolam germanam esse PHALARIDIS. Jam vero quisque intelligit, hoc ipsum quaeri, utrum CROESUS vere usus sit, an vero HERODOTUS ita finxerit? Nam si ea verba CROESO historicus affinxerit, Bentlejanum argumentum nihili est. Floruit enim HERODOTUS centum post PHALARIN interfectum annis. Itaque cum historicus CROESO orationem affingere vellet, poterat etiam hanc dictionem usurpare, ex PHALARIDIS epistola sumtam. Atque hinc rursus apparet, si ad historiae cognitionem perinde saepe sit, verane sit an ficta aliqua oratio, eandem quaestionem permagni saepe ponderis esse, si ad alias disciplinas referatur.

plicet ac dilatet, ut is, cui haec oratio tribuatur, hoc ipsum, quod ab historico addatur, quamquam reticuerit, tamen *cogitaverit.* Illud etiam adjungamus, quid ille cogitaverit, *certissime* effici posse, sive ex indole ipsius ac moribus satis cognitis, sive ex eodem illo enunciato breviori, quod nunc ipsum ab historico amplificetur. Denique hominem informemus eo loco et conditione, ut nihil eum impediverit, quo minus, quod cogitaret, id etiam libere eloqueretur. Haec igitur cum summa nobis probabilitas sit, recte monent ad *intelligentiam ejus, quod a quopiam dictum sit*, nihil interesse, utrum ipsa dicentis verba historicus referat, an vero plurium verborum accessione aucta. Atqui *primarium* legentis consilium non semper unâ intelligentiâ continetur, sed etiam eo referri potest, ut ex verbis intellectis judicium fiat cum de aliis rebus, tum de dicentis natura ac moribus. De his autem rebus qui recte judicare vult, ei non tantum universum orationis argumentum, sed singula paene verba animadvertenda sunt. Quod quidem adeo vere dicitur, ut etiamsi aliquis historicus eam, quam paulo ante informavimus, fingendi probabilitatem assecutus sit, tamen inter *cogitationem* et *enuntiationem* tantum intersit, ut saepe, qui *verbis aliquid exprimat*, de eo aliter judicandum sit, quam si *cogitet* tantummodo, nec eloquatur (*n*). Rem declaremus JOSEPHI exemplo, quod supra posuimus. Notissima res est. JOSEPHUS in summo dignitatis loco constitutus agnoscit fratres, qui ipsum vendidissent, ipse ab iis non agnoscitur. Ille vero cum alios eorum duriter habet, tum BENJAMINEM, qui, ut natu minimus, ca-

(*n*) Conf. J. D. MICHAËLIS, *Jus Mos.* Tom. III. § 145.

carissimus erat patri. Perspicuum est, experiri eum voluisse, quo illi essent animo. Tandem cum fratribus, quis esset, patefecisset, nihil ille de causa simulatae asperitatis, cum et ea res diffidentiae speciem habitura, et diffidentia argumento fuisset futura, veterem injuriam sedere alta mente repostam. Itaque nihil humanius esse potest eâ, quae apud MOSEN exstat, oratione JOSEPHI, in qua nihil acerbitatis, tantum vero commemorationis inest, quantum ad agnitionem erat satis (*o*). Quid vero FLAVIUS JOSEPHUS? Amplificat orationem, facitque cognominem suum, JACOBI filium, ea *dicentem*, quae ille tantum *cogitaverit*. Sic enim ille apud JOSEPHUM: *τῆς μὲν ἀρετῆς ὑμᾶς καὶ εὐνοίας τῆς περὶ τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν ἐπαινῶ, καὶ κρείττονας ἢ προσεδόκων ἐκ τῶν περὶ ἐμοῦ βεβουλευμένων εὑρίσκω, ταῦτα πάντα ποιήσας ἐπὶ πείρᾳ τῆς ὑμετέρας φιλαδελφίας.* „ Pietatem vestram et amorem erga fratrem nostrum „ (BENJAMINEM) laudo, et perspectum habeo, vos „ in eum meliori esse animo, quam exspectaveram „ ex iis, quae in me olim excogitastis, ut qui in „ hoc omnia haec fecerim, ut fraternae vestrae benevolentiae caperem experimentum (*p*)." In hoc additamento nihil inest a verisimilitudine abhorrens, nihil quod ille non cogitaverit, nihil non universae ejus agendi rationi consentaneum, nihil denique, quod, si ille vere dixisset, mirum posset cuiquam aut incredibile videri. Et tamen facit haec ipsa fingendi probabilitas, ut inter Mosaicum illum, ut ita dixerim, et Flavianum JOSEPHUM, plurimum interes-

(*o*) Huc pertinent verba: Ego sum frater vester, *quem vendidistis*.

(*p*) Sic vertit HUDSONUS.

esse existimemus. Apud MOSEN, quod cogitat, pectore premit, apud FLAVIUM, eloquitur etiam. In altero animi excelsi virtutem atque magnitudinem admiror, in altero, quamquam non valde indignor, tamen communem quandam humanae naturae imbecillitatem atque submolestam acceptae injuriae commemorationem agnosco (q).

Est igitur permagna hominum temeritas, perinde esse judicantium, ipsane dicentis verba, an oratio, ab historico exornata, referatur. Qui quidem sententiam suam numquam nobis probaverint, nisi nos ante coegerint hoc uno consilio tractare historiam, ut, *accuratiori* rerum cognitione praetermissâ, tantum, quid *universe* verum sit, quaeramus. Atqui hoc tralatitium sit atque pueris, non viris, dignum historiae studium. Sed esto: qui in historia nil quaerat, nisi quid dictum factumve sit, idque, quod invenerit, memoriae custodiendum tradat, ei quidem hac cognitionis mediocritate contento esse liceat. Sed, ut jam diximus, neque unum omnium consilium est neque eâ sunt omnes inertiâ, ut tantum, quae reperiant, ea in memoriam, tamquam in horreum, congerant, nihil digerant, nihil mediten-tur, nihil expromant ex sese. Alio consilio historiae operam dedit GOGUETTUS, alio MONTESQUIEUS, alio HERDERUS, sed nemo eorum hoc spectavit, ut tan-

tum

(q) Haec nostra de fingendi *probabilitate* disputatio confirmatur etiam auctoritate POLYBII, qui Lib. II. Cap. 56. Historicum vetat *ζητεῖν ἐνδεχομένους λόγους*, i. e. *Sermones, qui haberi potuerunt*, sive *quos habitos fuisse verisimile sit.* Sic enim cum CASAUBONO et SCHWEIGHAEUSERO vertendum; non, ut ERNESTUS voluit in *Lexic.* POLYB. v. *ἐνδέχομαι*, *narrationes probabiliter fictas.* Vid. SCHWEIGH. ad POLYB. Tom. V. p. 467.

tum res factas cognosceret, sed potius ut videret, quid ex rebus factis, justa argumentatione, effici posset sive ad artium ac disciplinarum, sive ad legum, sive ad universae humanitatis historiam cognoscendam. Hi ergo *egerunt* aliquid, atque historiae quasi fundamento nixi, ex suis ipsi ingeniis utilissimarum rerum scientiam, tamquam foetum, pepererunt. Similiter aliorum labor et industria cum in aliis rebus indagandis, tum in hominum moribus ac naturis cognoscendis, versari solet. Haec autem cognitio ut plurimarum, ita minutissimarum saepe rerum observatione continetur. Quid tam exiguum est sive in factis cujusquam sive in verbis, quod non animadversione dignum putent ii, qui illius mores et indolem aut cognoscere aut deformare cupiunt? Non igitur nihili est, vera sit an exornata oratio. Fingamus enim, ejusdem hominis apud duos historicos eandem exstare orationem; sed apud alterum breviorem, ampliorem apud alterum (r), ita tamen, ut, si *ipsum argumentum* spectes, in hac longiori nihil insit, quod non item illa breviori comprehendatur. Jam, utra vera sit, perinde est ei, qui nihil praeter *argumentum* quaerat. Si quis autem sit, qui ex ea oratione efficere cupiat, quibus moribus, qua natura, qua dicendi facultate, fuerit is, qui eam habuerit, is quidem ut in hunc aut in illum historicum inciderit, ita de eodem homine diversissime judicabit. Nam, ut de una dicendi facultate dicamus, prout ejus orationis aut brevitas aut longitudo aut in vitio aut in laude fuerit, ita idem homo, pro historicorum diversitate, obscurus, perspicuus, accuratus, ineptus, copiosus, loquax orator existimabitur. Expressa est in oratione res ob-

(r) Conf. VOSSIUS, l. c. Cap. XX.

obscena tectis atque honestis verbis? Nihil interest, si de *re ipsa* agitur, utrum is, qui hanc orationem habuisse dicitur, his ipsis verbis usus sit, an rem suo nomine appellaverit. De *moribus* autem si quaeritur, non est perinde, uno vocabulo turpi, an pluribus honestis usus sit, cum alterum verecundiae argumentum sit, alterum hominis subimpudentis. Omnino, qui hominum naturas pernoscere cupiunt, non magis res ipsas, quam rerum *adjuncta* curare solent. Atqui haec etiam eo acrius intuentur, quod in rebus ipsis, id est, in hac quidem causa, in *universis orationum argumentis*, homines facilius aut simulant quicquam aut dissimulant, quam in verbis et quasi notionibus adventitiis, quibus id, quod in ipsorum orationibus praecipuum est, vestiunt. Nam in rei summa facile cavent sibi, ne aliud dicere quicquam, aliud cogitare, videantur, in minutis rerum adjunctis incautiores esse solent, ut saepe, ipsis invitis, quod animo volvant, erumpat foras atque intelligentioribus pateat (s). Catsium memini, solertissimum poëtam, narrare de puella, quae sinu foveret ovum. Quae res sagacissimum virum in eam sententiam induxit, nubere velle puellam ac matrem fieri. Ovo igitur proditum est id, cujus, ut videbatur, in omni

(s) Non possum mihi temperare, quin apponam praeclarum locum PLUTARCHI, qui in Vita ALEXANDRI, pag. 664. F. recte docet, ex *uno verbo* indolem alicujus ac mores melius interdum cognosci, quam ex magnis et illustribus factis. Sic igitur ille; *οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησεν μᾶλλον, ἢ μάχαι μυριόνεκροι καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται, καὶ πολιορκίαι πόλεων.*

ni vitae actione nullum exstaret argumentum. Similiter in orationibus persaepe fit, ut, quod orator in summa rei atque in praecipuo argumento celet, id ex rebus minutis et adjunctis eluceat.

Itaque, ut illuc redeat, unde est profecta, disputatio: quoniam orationum, ab ipso historico *exornatarum* quasi fundamentum in historiae veritate positum est, eas facilius ferri posse judicamus, quam *quae prorsus a scriptore fictae sint.* Nec tamen adduci possumus, ut dandam esse scriptoribus exornandi veniam arbitremur. Cum enim in verbis ac dictionibus, quibus quis usus sit, praeclarum saepe cum ad aliarum rerum, tum ad ejus, qui dixerit, naturae ac morum cognitionem, inesse subsidium atque momentum soleat, hic utilissimae cognitionis fructus exornatione intercipitur (*t*). Nam si probabilitate fallimur, atque veram orationem ad verbum referri credimus, magnus error suscipiatur necesse est, cum de dicentis moribus non ex ipsius verbis, sed ex historici, judicium faciamus. Sin vero exornatam esse ab historico orationem meminimus, nil tamen proficitur, cum partes fictitiae a veris secerni nequeant. Itaque utrumcunque fiat, aut in errore semper aut in lubrico versabimur.

Tertio denique *loco* multum interesse diximus, *quomodo* aut fingantur aut exornentur orationes. Effecimus *mentiri* historicum, sive prorsus fingat, sive tan-

(*t*) Fatendum tamen est inter ipsos orationum fictitiarum patronos esse, qui historico negent licere, orationes exornare, si *verae* orationes adhuc exstent. Sic CREVIERIUS, *Praefat. ad* LIVIUM, p. XVI. „TACITUM peccasse fatetur, quod *Anna-„lium*, Lib. XI. Cap. 24. CLAUDIO imperatori alienam et „fictitiam tribuerit orationem, quum vera exstaret, cujus „etiamnum fragmenta habeamus."

tantum exornet, etsi fatendum sit, exornandi mendacium minus, quam fingendi, offensionis habere. Quid autem causae est, cur neque in vita communi, neque in historia, mentiendum esse, putemus? *Fraudem fieri* nolumus. Intelligitur autem, tum fraudem fieri, cum, qui audiant quicquam aut legant, quod falsum sit, id verum esse putent. Qui igitur orationes, sive penitus fictas, sive exornatas, vere habitas esse putant atque ita habitas, ut ab historico referantur, illis fraudem fieri eosque in errore versari dicimus. Qualis ille error? L. AEMILIUM PAULUM aut Q. FABIUM MAXIMUM loqui putant, ubi LIVIUS loquatur. Sed etiamsi omnes mendacium historici agnoscant, nec quisquam decipiatur, ipse tamen historicus vituperandus, qui ita narret, ut lectores decipere velle videatur. Quid enim aliud facit, quam ut, quod suum sit, atque ex ipsius ingenio natum, id aliis affingat? Sed hoc ipsum *affingere* tam diversis modis fieri potest, ut historicus, *prout affingat*, ita in majori minorive culpa sit. Quis enim non videt, historicum tanto magis esse reprehendendum, quo magis mentem et cogitationem lectoris a se ipso, qui fingat, abducat, atque traducat ad eum, cui quid affingat? Rursus rem declaremus iisdem, quibus jam ante usi sumus, exemplis. VETURIAE illa ad CORIOLANUM filium oratio: *sine priusquam complexum accipio, sciam ad hostem an ad filium venerim:* haec igitur oratio utrum tota a LIVIO ficta an tantum exornata sit, nihil refert: est certe aliqua ejus pars LIVIO tribuenda. Iam vero, ipsam orationem cum legimus, *unam* cogitamus VETURIAM, hanc unam audimus, cum historicus, qui orationem finxit, se quasi subduxerit, nullam sui mentionem fecerit, nec

quicquam diserte admiscuerit, quod nos cogat de ipso fingente cogitare. Livius igitur mentem lectoris a se, ipso fictionis auctore, avocat, eamque ad unam VETURIAM transfert: qui est, in hac quidem causa, mentiendi apex. Contrà, quo magis historicus aliquo indicio declaret, orationem a se fictam esse aut exornatam, quoque magis orationi *se ipse* quasi immisceat, ut, qui legant, iis ipse fictor aut exornator quasi praesens et ob oculos sit, nec possint ab eo cogitationem avertere, eo minus mentiri voluisse videtur, eoque minus verendum est ne decipiantur lectores. Livius si ita fuisset exorsus: *nunc* VETURIAE *hanc orationem tribuo, eamque fingo sic esse locutam: sine priusquam cet:* omnes profecto lectores errandi periculo liberasset, nec quisquam esset tam stultus, qui, quod Livius diserte *sibi* tribuisset, id VETURIAE assignaret. Sed haec *diserta* atque verbis comprehensa confessio, fictam esse orationem, quam inepta esset, quamque ab historici persona abhorrens, omnes intelligere arbitror. Fuerunt igitur, qui, cum fingere quicquam cuperent, nec tamen id tam nude ac simpliciter confiteri vellent, alienam auctoritatem, *ajunt*, *fertur*, λέγουσι, φασὶ, comminiscerentur, et hoc quasi scuto adversus reprehendentium tela tectos se esse arbitrarentur (u). Atqui et hoc ipsum, *ajunt*, *fertur*, mentiti sunt, et quis vel in vita communi, nedum in historia, ferat loquacem hominem, qui, mo-

(u) De istis loquitur SENECA, *Natur. Quaest.* Lib. IV. Cap. III. „Quod historici, inquit, faciunt, et ipse faciam. „Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, unam aliquam „rem nolunt spondere, sed adjiciunt: *penes auctores fides* „*erit.*"

modo alienam auctoritatem praefetur, omnia fingere sibi licere et effutire putet (v)?

Declarandum igitur paulo accuratius est, quid nobis velimus, cum multum interesse dicamus, *quo modo* orationes fingantur. Duabus partibus unaquaeque oratio continetur, *ipso argumento*, et *modo*, quo illud argumentum explicetur: *Materiam* appellemus et *Formam*. Cum autem *modi* sive *Formae* nomine non verba tantum et stilum, sed omnes notiones quasi secundarias complectamur, quibus praecipuum orationis argumentum sepiatur; cumque, ut ante vidimus, Formae fictio aut exornatio non minus, quam Materiae, in multiplicem errorem inducere lectores queat; illud supra efficimus, historicum in utraque parte aeque oportere veritatis esse studiosum. Est autem, ut mihi videtur, orationum aliquod genus, quod, cum in Materia veritatem requirat, Formae tamen solutiorem quandam liberioremque explicationem admittat. Hoc igitur genus, cujus Forma ad vivum resecari non debeat, si quis historicus in fingendo sequatur, intelligitur, si modo *argumentum* verum sit, in *modo*, id est in *Forma*, non multum posse peccari. Quaeris quas orationes dicam? *Obliquas* dico, nec *directas*. Equidem melius a quovis sentiri, quam verbis declarari posse, arbitror, in orationum obliquarum Forma, minus quam in directarum, veritatem a nobis et ἀκρίβειαν solere postulari. Cujus rei praecipua causa est, quod historicus, qui orationes obliquas scriptioni suae interponit, rem ita refert, quasi narretur, non agatur. Ipse igitur auctor tali-

bus

(v) Vossius, Lib. cit. Cap. IX.

bus orationibus se quasi immiscet, ejusque stilum agnoscimus, cumque suam ipse operam prodat, nec dissimulet, ne postulare quidem videtur, ut in Forma pari cum diligentia ac veritatis studio, atque in Materia eum versari existimemus. Quod quidem si cuipiam aliis verbis explicandum videatur, ita dixerim, historicum, qui directas orationes referat, et Materiam et Formam praestare oportere, qui autem obliquas, ei concedi liberius et suo quodam arbitratu in Forma versari. EPAMINONDAS, ut est apud CORNELIUM NEPOTEM, cum esset a Boeotiis capitis condemnatus, non recusavit, quominus poenam subiret; sed unum ab iis petivit, ut in periculo suo inscriberent: *Epaminondas a Thebanis morte mulctatus est, quod eos coegit apud Leuctra superare Lacedaemonios, quos ante se imperatorem nemo Boeotiorum ausus fuit adspicere in acie: quodque uno proelio non solum Thebas ab interitu retraxit, sed etiam universam Graeciam in libertatem vindicavit: cet.* Iam proponamus historicum, qui, post NEPOTEM, eandem rem narret, sed *obliqua* oratione utatur. *Epaminondas petivit, ut in periculo suo inscriberetur, se a Thebanis morte mulctatum esse, quod maxima beneficia in eos contulisset.* Est, obliqua oratio, et, si verba spectentur, valde a NEPOTIS narratione discedens: et tamen quis est, qui hanc discessionem in scriptoris reprehensionem trahat, quasi mutili quicquam aut falsi referat? Sed fac eundem oratione *directa* uti. *Petivit Epaminondas, ut scriberetur: Epaminondas a Thebanis morte mulctatus est, quod maxima beneficia in eos contulit:* quis non animadvertat, quantum inter utramque narrandi rationem intersit? Obliqua oratio indicio est, auctorem *argumentum* inscri-

scri-

scriptionis tantum voluisse referre, de *verbis* non laborasse. Si igitur quaeritur, verum ille an falsum retulerit, *argumento* est, non *Formâ*, cum NEPOTE conferendus. Sed in oratione directa non argumenti tantum, sed etiam verborum, veritas requiritur. Quod quo magis intelligatur, fingamus ad utramque orationem, alteram obliquam, directam alteram, NEPOTIS auctoritatem adhiberi. Sic igitur si dixerim: *narrat Nepos, Epaminondam in causa capitis petiisse ut scriberetur, se a Thebanis morte mulctatum esse, quod summa in eos beneficia contulisset:* ita si dixerim, quis tandem me reprehenderit, quasi NEPOTIS narrationi aut affinxerim quicquam aut ademerim? Sin vero ita posuerim: *narrat Nepos, Epaminondam in causa capitis petiisse, ut scriberetur: Epaminondas a Thebanis morte mulctatus est, quod maxima beneficia in eos contulit:* male posuerim; ita non narrat NEPOS. Hoc interest, quod oratio obliqua *argumenti summâ* contenta est, qui autem directam adhibet, is non in solo argumento acquiescit, sed videri vult *ipsa* inscriptionis *verba* lectoribus impertire. Atque ne diutius, quam par sit, in uno exemplo haereamus, quid est, quod Scythica illa apud CURTIUM eloquentia nos tantopere offendat? Nimirum displicet *directa* oratio. Facile credimus, ipsum orationis *argumentum* idem fuisse, atque illud, quod a CURTIO pluribus verbis explicetur; hoc vero mirabile accidit, homines barbaros tam copiose tamque eleganter disseruisse. Quam quidem offensionem historicus magna ex parte sustulisset, si obliquâ, non directâ oratione usus esset. Directa enim oratio est eorum ipsorum, qui loquentes inducuntur: obliqua vero aut tota est, aut magna ex parte, historici, rem *narran-*

bis, atque *suis verbis* alienum argumentum tractantis. Ex quo intelligi potest, quid causae sit, cur nonnulli, qui directas orationes reprehendant, obliquas tamen et ferendas esse censeant, et ipsi adhibeant. Quorum unus fuit TROGUS POMPEJUS, ut ex JUSTINO discimus, qui MITHRIDATIS aliquam ad milites orationem relaturus, ita praefatur: „ Hanc „ orationem dignam duxi, cujus exemplum brevi„ tati hujus operis insererem, quam *obliquam* POM„ PEJUS TROGUS exposuit, quoniam in LIVIO et in „ SALLUSTIO reprehendit, quod conciones *directas* „ pro sua oratione operi suo inserendo, historiae „ modum excesserint (*w*)."

Quae cum ita sint, facile est ad judicandum, quo loco ac numero orationes, cum directae tum *obliquae*, haberi debeant. Nihil impudentius est oratio-

(*w*) JUSTINI Lib. XXXVIII. Cap. III. In hoc loco, memorabili sane, animadverti etiam inprimis velim illa verba, *pro sua oratione*, id est, *prout ipsi* LIVIUS *et* SALLUSTIUS *locuturi fuissent*, si eorum loco fuissent, quibus orationes affingant. Hanc enim fingendi libidinem cum TROGUS in orationibus directis reprehendit, tacitus hoc historicis concedit, ut in obliquis *suo ipsi* STILO *utantur*. Ceterum de directo orationum genere simile exstat judicium in libro: *Mélanges d'Histoire et de Litterature, recueillis par* M. DE VIGNEUL-MARVILLE, Vol. II. p. 320. seq. „ Deux défauts dans THUCYDIDE et dans TITE „ LIVE, disent les critiques. L'un, qu'ils font des Harangues „ directes, qui donnent à l'Histoire un air de fable. — Rien „ de plus romanesque ni de plus impertinent que ces Harangues „ directes dans une Histoire, qui est un tableau simple et naïf „ de la vérité." Sic etiam judicat HUET in *Huetianis*, p. 241. „ Les Harangues obliques sont plus supportables que les Haran„ gues directes, et retiennent plus de la nature de l'histoire." Similiter pronuntiat RENATUS RAPINUS, apud J. G. BERGERUM in praeclaro libro: *De naturali pulcritudine orationis*, p. 146. Alii vero *breviores* tantum orationes obliquas, *prolixiores* vero, directas esse volunt. Vid. FREINSHEMIUS *ad Curt.* III. 2. 11.

tionibus *prorsus fictis* iisdemque directis. Quod si obliquae sint, tantum de mendacii turpitudine decedet, quantum ab ipso scriptore accedat professionis et quasi voluntariae significationis, aliquam Formae partem *sibi* esse tribuendam, non iis, quos loquentes inducat. Orationes *exornatae* eaedemque directae eatenus ferendae sunt, quatenus earum *argumentum* historiae veritate nititur; vituperandae autem propter fictitiam *Formam*. Sin vero obliquae sint, omnium minime reprehendendae sint. Nec tamen, si hoc orationum genus reliquis tolerabilius judicamus, hoc ita interpretandum est, quasi probemus. Oratio obliqua est quasi *oratio narrata*, aut etiam *narratio oratoria*. Ut igitur in reliquis historiae partibus *res narratas* ab *ipsa narratione* distinguimus, atque hanc ipsius historici esse dicimus, illas vero extrinsecus ad historicum quasi allatas esse volumus, ita oratio obliqua, quatenus *obliqua*, id est, quatenus *narratio* est, ad scriptorem referri debet, sed quatenus *oratio* est, referenda est ad eum, qui aut habuerit eam aut habuisse dicatur. Sicuti ergo oratio directa tota ejus esse censetur, qui eam habuerit, nec ulla ejus pars ad scriptorem pertinet, sic obliqua duos quasi auctores habere judicatur, alterum ipsum oratorem, qui eam habuerit, alterum historicum narratorem, qui directam in obliquam converterit. Oportet autem obliquam orationem ita esse ad directam accommodatam, ut narrationem ad rem narratam. Et quemadmodum ex narratione res ipsa intelligitur, sic ex obliqua oratione efficiendum est, qualis fuerit directa. Quid? quod solemus, cum obliquam orationem legimus, mente eam et cogitatione convertere in directam, ut hanc potius, quam illam legere videamur. Est igitur

orationum exornatarum commune propemodum vitium, sive directarum sive obliquarum. Si enim, ut ante docuimus, hoc ipsum, *exornare* et *amplificare*, ab historici munere ac gravitate alienum est: quoniam fieri facile potest, ut ex ipsis ornamentis, quas notiones secundarias appellavimus, aliquid falsae opinionis a lectoribus suscipiatur: sequitur, sive directo sive obliquo stilo fiat exornatio, utriusque rei eandem esse reprehensionem, nisi quod in obliqua oratione ipsius scriptoris opera et quasi fictionis professio magis, quam in directâ, appareat (*x*).

Explicuimus igitur, quoad ejus accuratissime a nobis fieri potuit, ad augendam imminuendamve fingendi culpam quantum intersit, *a quo*, *quales*, *quomodo*, orationes fingantur. Sed quemadmodum in reliquis peccatis culpae imminutio non continuo est

(*x*) Si directae orationes reprehensione non vacent, obliquas quoque reprehendi debere, bene docuit UBERTUS FOLIETA in libello: *De ratione scribendae historiae.* Qui libellus repetitus est in GRAEVII *Thesaur. Antiqq. Ital.* Tom. I. p. 1199. Similiter GAILLARD, *Histoire* cet. *Préface*, pag. XLIII. sq. „Pour ceux qui en retenant les harangues indirectes, ne rejettent que les directes, ils ne peuvent pas alléguer le motif de l'infidélité, elle n'est pas plus grande d'un côté que de l'autre; car certainement si CÉSAR n'a pas dit dans le Sénat; *Omnes homines, P. C. qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, invidia, atque misericordia vacuos esse decet*, il n'a pas dit davantage: *Omnes homines* cet. *vacuos esse decere.* S'il n'a pas dit: (formule directe), *il faut prendre un tel parti*, il n'a pas dit non plus, (formule indirecte), *qu'il falloit prendre un tel parti.*" Hoc tamen, ut diximus, interest, quod orationes indirectae, minus quam directae, ad verborum veritatem exigi solent. Caeterum prorsus, ut GAILLARDUS, de orationibus directis et indirectis judicavit CREVIERIUS, *Praef. ad* LIVIUM, p. XVII.

est ipsius peccati probatio, ita in orationibus fictitiis, etiamsi omnes excusationis causae in unum congerantur, tamen tanta tamque justa reprehendendi causa relinquitur, ut historicum, qui eas scriptioni suae interponere non vereatur, in praecipuam sanctissimamque historiae scribendae legem incurrere judicemus.

CAPUT TERTIUM.

INTER VETERES ET RECENTIORES HISTORICOS QUID INTERSIT.

Quam posuistis quaestionem, Viri eruditissimi, ita est a nobis adhuc tractata, ut universum separatim genus complecteremur, omnemque disputationem a certis ac definitis hominibus, locis, temporibus, sejungeremus. Quamquam autem non tantum fassi sumus, sed etiam ultro docuimus, non omnino ab omnibus historicis in hoc fingendi genere pariter peccari, peccare tamen visi sunt omnes atque eam ob causam communi reprehensione teneri. Qua disputatione etsi satisfactum fortasse vobis sit: fieri enim non potest, ut, quod semper sit vituperandum, id laudari aliquando debeat: erit tamen, ut opinor, haud mediocris causae nostrae commendatio, si illud etiam effecerimus, ista fingendi licentia quanto minus in Recentioribus etiam historicis, quam in Veteribus ferri queat. Cujus rei tractationem vos certe, Viri eruditissimi, a causa praesenti minime alienam esse, judicabitis, qui et utrosque

unâ estis quaestione complexi, et profecto disputationem nostram ita maxime probabitis, si eam ad nostrorum hominum utilitatem referamus. Cum enim, laudanda an vituperanda esset ista fingendi consuetudo, quaeri a nobis ac disseri volebatis, nihil aliud spectabatis, quam ut intelligeretur, utrum illam hodieque in historiae scriptione retineri an abjici oporteret. Si autem, ut effecisse nobis videmur, ne in Veteribus quidem historicis iste fictitiarum orationum usus probandus est, neque vitium imitatione virtus fieri potest, facile est de Recentioribus, qui quidem hac in re ad Veterum se exemplum componant, judicare. Sed apud Recentiores, quominus in orationibus fingendis antiquorum auctoritatem sequantur, valere etiam debet propria quaedam ac pecularis admonitio.

Etenim in omni quaestione, quid laudandum, quid reprehendendum sit, non tantum spectari debet, *quid* fiat, sed etiam *a quo?* Cujus rei quam necessaria sit animadversio, cum a nobis jam proxime superiori Capite sit declaratum, nunc quantam illa vim habeat ad laudis reprehensionisve aut accessionem aut imminutionem, age! ex alia quadam parte et quasi speculâ, consideremus. Neque enim, si cum laude quicquam fit, continuo omnes, qui faciunt, in aequali sunt laude, neque si vituperandum est aliquid, omnium, qui peccant, par est et eadem reprehensio. Quid enim? Si Tyrannus ille, cujus os adspeximus, in Religionis causa multa utiliter fecit, simillima eorum, quae ante eum jam fecerat JOSEPHUS Imperator, potestne quisquam tam omnium rerum esse ignarus, qui non intelligat, tantam esse *consilii*, quo uterque eorum egerit, diversitatem, ut quamvis *factorum* magna simili-

li-

litudo sit, minime tamen illi ejusdem laudis socii ac participes existimari debeant? Similiter in rebus reprehensione dignis videndum est, quis fecerit? Vituperandum est furtum: sed multo magis in Atheniensi, quam in homine Spartano. LYCURGI enim institutis non tantum Lacedaemoniis data erat furtorum impunitas, sed etiam, quoniam ille astutiam in bello dexteritatemque plurimum valere judicabat, puerilem quandam consuetudinem esse voluit exercitationemque furandi. Qua illi disciplina inde a pueris assuefacti, ne peccatum quidem esse furtum sunt arbitrati.

Transferamus hoc, si placet, in historiae scriptionem atque in causam praesentem. Non licet in historia comminisci orationes. Recte. Nec Veteribus igitur licuit. Concedo. Eadem igitur illi culpa tenentur, atque Recentiores, qui eos imitantur. Minime vero. Hoc enim interest, quod, si Veteribus dicimus non licuisse orationes fingere, hoc dicimus, rem ipsam esse vitiosam; illud vero nondum quaerimus, num in ipsis Veterum personis ac rebus insit fortasse aliqua peccati excusatio: si autem Recentiores a fingendis orationibus abstinere volumus, nulla omnino excusatione tegi culpam aut imminui posse contendimus, sive ipsum peccatum spectemus, sive eos, qui peccent. Ut igitur sententiam nostram paucis complectamur, quantum interest, si puer aut si vir peccet, quamvis in eadem re peccetur, quantoque major viri est, quam pueri, culpa, tanto lenius, cum de fictitiis orationibus quaeritur, de Veteribus est, quam de Recentioribus judicandum. Quod si quem forte offenderit haec summorum, quos antiquitas tulit, virorum cum pueris com-

comparatio, abducamus pueritiae nomen ab hominibus atque ad rem ipsam ita transferamus, ut, cum de historici officiis quaeratur, artis historicae infantiam ab ejusdem aetate media ac virili prudenter discernamus.

Ut igitur dicamus, quod res est, non ab ornandi studio, sed a necessitate profecta est orationum in historia fictio. Quod ut intelligatur, cogitanda est antiquissimae linguae egestas, quae homines cogebat res intelligibiles, nec in sensus cadentes, designare verbis, quae a rebus corporeis sensibilibusque arcessivissent. Quin etiam quarum rerum sensibilium quandam inter se similitudinem animadvertissent, eas eadem sermonis inopia coacti, iisdem verbis significaverunt (*y*). Quae crebra verborum ab una re ad aliam translatio ecquam tandem aliam linguam parere potuit, quam poëticam, metaphorarum et imaginum refertam (*z*)? Neque igitur mirandum est, ab antiquissimis hominibus verbis *cogitandi* ac *dicendi* eandem esse vim subjectam. Etenim cum, ut *sermo* hominum, sic etiam *cogitatio*, *verbis* contineatur, atque ille sit, ut Philoniana dictione utar, λόγος προφορικὸς, haec vero, ενδιαθετὸς, fecit ea similitudo, ut utraque res communi vocabulo appellaretur. Hanc dicendi rationem, antiquissimam illam ac simplicissimam, deinceps aliae sunt secutae, accuratiores quidem illae, sed tamen ex quibus *cogita-*

(*y*) Confer. J. G. SULZER, *Verm. Philos. Schriften*, p. 176. seq. HERDER, *Geest der Hebr. Poësie*, Tom. I. p. 17. et MORUS, *Acroas. super Hermeneut. N. T.* Vol. I. p. 262. seq.

(*z*) HEYNII *Opusc. Acad.* Vol. I. p. 189. seqq. MUNTINGHII *Inleiding tot de Psalmen*, p. XI. seqq. et inprimis ejus *Geschied. der Menschh.* Tom. I. not. 37.

tationis et *locutionis* intelligi posset conjunctio. Huc pertinet illud HORATII (*a*):

Quo circa mecum loquor hoc, tacitusque recordor.

Antiquiores *loquebantur:* poëta loquitur *secum:* utrique tamen *loqui* se dicunt, cum cogitent. Quid nos? Ita cum loquimur: *dicit* PLATO, CICERO, aut alius quilibet Auctor; cum, si proprietatem sequi volumus, ita dicendum sit: *scribit* PLATO, CICERO, cet. nonne eadem, cur ita dicamus, apud nos causa valet, quae Veteres coegit cogitandi dicendique notiones eodem verbo designare? Habet enim, ut cogitatio, sic scriptura, *verba* cum sermone communia: quae rerum similitudo appellationis communitatem affert. Illuc revertor. Quod diximus, Veteres cogitandi loquendique negotium uno fuisse eodemque verbo complexos, multa, quibus hoc effici possit, in antiquissimis ingenii humani monumentis argumenta exstant. Primum enim quis hoc nescit, in Sacris Literis ipsum Deum immortalem, omnis corporeae concretionis expertem, saepe induci *loquentem* ea, de quibus *cogitet* secum et quasi *consultet*, si modo hoc ipsum deliberandi negotium in divinam naturam cadat (*b*)? Deinde quid magis notum, quam ab HOMERO saepe numero vocabulum φημὶ de *cogitatione* adhiberi? Sic enim jam, ut unum exemplum ponamus, in secundo *Iliadis* libro vs. 35. seqq.

τὸν δ' ἔλιπ' αὐτοῦ
τὰ φρονέοντ' ἀνὰ θυμὸν, ἅ ῥ' οὐ τελέεσθαι ἔμελλε.
Φῆ γὰρ ὅγ' αἱρήσειν Πριάμου πόλιν ἤματι κείνῳ.

i. e.

(*a*) *Epist.* Lib. II. 2. 145.

(*b*) *Genes.* I. 3, 9, 11, 14, 20 cet. vid. GLASSII *Philol. Sacr.* Lib. II. p. 592. ed. DATHII, ibique MAIMONIDES et MUSCULUS.

i. e. *putabat* se illo die PRIAMI urbem esse capturum: estque illud in extremo versu φημὶ prorsus idem quod φρονῶ ἀνὰ θυμὸν, versu superiori (*c*). Similiter φάσκειν apud SOPHOCLEM, *Electr.* vs. 9.

οἷ δ᾽ ἱκάνομεν,
φάσκειν Μυκήνας τὰς πολυχρύσους ὁρᾶν.

i. e. *puta* te opulentas Mycenas videre.

Itaque antiqui, cum consilia cujusquam et animi cogitationes explicare ac patefacere vellent, eum *verba facientem* inducebant. Quam narrandi rationem, primum e necessitate, id est, e linguae inopia natam, postea ad variandam ornandamque orationem adhibuerunt poëtae. Quemadmodum enim in aliis vitae communis rebus evenit, in vestitu, in vasis, in reliqua supellectile, ut quae primum propter necessitatem essent inventa, ea deinceps artifex ad ornatum elegantiamque expolierit, similiter quae sermonis partes antea necessitati inservierant, eae postea ad suavitatem sunt delectationemque relatae (*d*). Hinc illae longae apud HOMERUM orationes AGAMEMNONIS, ULYSSIS, aliorum. Cum autem HOMERUM dicimus his orationibus Iliada et Odysseam *exornasse*, ejus negotium bene distinguendum est a loquacitate OVIDII, LUCANI, CLAUDIANI, SILII ITALICI, aliorumque poëtarum latinorum (*e*). Qui, quoniam

Pictoribus atque poëtis
Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas;

in

(*c*) Alia etiam exempla posuit MUNTINGHIUS, *Gesch. der Menschh.* I. not. 52.

(*d*) MORUS, l. c. p. 266.

(*e*) Vid. J. C. T. ERNESTI, *Commentatt. de elocutionis Poetarum Latinorum Veterum luxurie.* Lips. 1802.

in orationibus fingendis nil nisi *ornatum* quaerebant, sique ex iis quaesitum fuisset quo jure tam audaciter comminiscerentur? procul dubio responsuri fuissent, *jure poëtarum*. Idem vero si quis ab HOMERO sciscitatus fuisset, ne intellecturum quidem fuisse quaestionis vim arbitror, nec minus admiraturum, quam WAGENAERIUM nostrum, si quis eum rogasset, cur in Historia Patriae de morte GULIELMI I. exposuisset aut de pace Monasteriensi? Quam enim nos poësin appellamus, rerum fictitiarum plenam, ea HOMERO historia videbatur. Non quo ULYSSEM ceterosque heroas vere ita locutos fuisse arbitratus sit, sed quoniam, quid inter poësin et historiam interesset, aut prorsus non intellexit, aut si intellexerit, orationes illas, quas nos *fictitias* appellamus, non magis poëseos, quam historiae, proprias esse existimavit. Neque dubitandum est, quin HOMERUS, si soluta oratione historiam belli Trojani scripsisset, eas, de quibus quaerimus, orationes, quamquam breviores fortasse, et minus elaboratas, in scriptionem suam importasset. Atqui, dixerit quis, poësis haec est, non historia: nos autem non de poëtis quaerimus, sed de historicis. Fateor: tu vero cave putes, haec antiquitus diversa fuisse hominum genera. Erat poësis historica, aut, si mavis, historia poëtica; neque historia tractabatur nisi a poëtis, neque poëtae erant, nisi qui iidem essent historici (*f*). Quae utriusque rei conjunctio adeo semper necessaria visa est Graecis, ut Tragicis, qui multis post HOMERUM, saeculis fuerunt, ne in mentem

(*f*) Vid. A. BUCHNERI Oratio, *De concionibus historicorum. Oratt.* Vol. II. pag. 351. et CREUZER, *Histor. Kunst der Griechen*, p. 21. seqq.

tem quidem venerit alia facere tragoediarum suarum argumenta, nisi quae ab historiae veritate auctoritateque essent ducta (*g*). Quamobrem et Grammatici Graeci historiam ad poësin pertinere judicaverunt (*h*), et HOMERUS non ut poëta tantum, sed etiam ut historicus, magnam semper auctoritatem habuit (*i*). Secuti sunt Poëtae *Cyclici*, quorum poësis re vera nihil aliud fuit, quam historia, ut jam veteres judicaverunt (*k*). Exstitit prosa oratio, eamque primi adhibuerunt CADMUS et HECATAEUS, uterque Milesius, ACUSILAUS, PHERECYDES Syrius, CHARON Lampsacenus, aliique λογογράφοι. Ne quis autem hoc ita interpretetur, quasi, laxatis metri vinculis, ipsa etiam scribendae historiae ratio desierit poëtica esse, STRABONIS auctoritate constat, eos quos memoravi,

(*g*) HEEREN, *Ideën* cet. Tom. III. P. I. p. 486.

(*h*) Vid. DIOMEDES apud VILLOISONUM, *Anecdot. Gr.* Tom. II. p. 172.

(*i*) Vid. WOOD, *Originalgenie von* HOMERUS, p. 212. seqq. SCHLEGEL, *Gesch. der Literat.* I. p. 32. seq. W. MITFORD, *Gesch. Griechenlands*, Tom. I. p. 84. seq. HEEREN, l. c. p. 116. seqq. inprimis vero CREUZER, *Histor. Kunst der Griechen*, p. 55. seqq.

(*k*) Vid. SCHWARZII Disp. *de poëtis Cyclicis*, in *Dissertt. Selectt.* quas edidit HARLESIUS, Erlang. 1778. p. 49. Quod autem diximus, poëtarum Cyclicorum operam praecipue in historia fuisse versatam, declarant hoc multa veterum loca, quae jam posuit CREUZERUS, l. c. p. 29. Quorsum pertinet, quod G. E. GRODDECK, *über die Argonaut. des Apollon. Rhod.* in *Bibliotk. der Alt. Litterat. und Kunst*, P. II. p. 96. affert locum *Scholiast.* ad *Pindar.* Ol. 13, 74. in quo *Eumelus* Cyclicus dicitur ποιητὴς ἱστορικός. Quid vero ad causae nostrae probationem magis perspicuum esse potest, quam *Procli* de poëtis Cyclicis locus apud PHOTIUM in *Biblioth.* p. 982. λέγει δὲ (*Proclus.*), ὡς τοῦ ἐπικοῦ κύκλου τὰ ποιήματα διασώζεται τοῖς πολλοῖς, οὐχ οὕτω διὰ τὴν ἀρετὴν, ὡς διὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων.

vi, λογογράφους hoc tantum egisse, ut poëtarum versus solverent et in prosam orationem quasi diducerent, ceterum poëticam scribendi rationem et quasi characterem retinerent (*l*). Horum autem aetas cum in illud tempus inciderit, quod Persarum expeditionem proxime antecessit (*m*), sequitur, artem Graecorum historicam certe usque ad bellum Persicum cum poësi arctissime fuisse conjunctam.

Venimus ad HERODOTUM, eum, qui a CICERONE *pater historiae* est appellatus (*n*). Is natus est in medio bello Persico, id est, post pugnam Marathoniam et ante Salaminiam (*o*): ex quo intelligitur, ejus aetatem proxime fuisse cum eo tempore conjunctam, cum historia adhuc poëtice tractaretur. Etiamsi igitur omnes HERODOTI libri interiissent, nec ipsa scriptio testaretur, nemo tamen dubitaret, quin in historia scribenda versatus fuerit, ut poëta. Primum enim, quantum valere apud eum debuit exempli auctoritas. Argumentum, quod tracta-

(*l*) STRABO, Lib. I. p. 47. SIEBENK. λύσαντες τὸ μέτρον, τἄλλα δὲ φυλάξαντες τὰ ποιητικὰ, συνέγραψαν οἱ περὶ Κάδμον καὶ Φερεκύδην καὶ Ἑκαταῖον. — Peculiariter de EUMELO et ACUSILAO hoc testatur CLEMENS ALEXANDR. *Stromat.* Lib. VI. p. 752. ed. POTTERI, τὰ Ἡσιόδου μετήλλαξαν εἰς πεζὸν λόγον καὶ ὡς ἴδια ἐξήνεγκαν Εὔμηλός τε καὶ Ἀκουσίλαος οἱ ἱστοριογράφοι.

(*m*) JOSEPH. *contra Apionem*, Lib. I. Cap. II. p. 439. HAVERC. οἱ μέντοι τὰς ἱστορίας ἐπιχειρήσαντες συγγράφειν, λέγω δὲ τοὺς περὶ Κάδμον τε τὸν Μιλήσιον καὶ τὸν Ἀργεῖον Ἀκουσίλαον, καὶ μετὰ τοῦτον εἴ τινες ἄλλοι λέγονται γενέσθαι, βραχὺ τῆς Περσῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας τῷ χρόνῳ προέλαβον.

(*n*) *De Legg.* I. 1.

(*o*) VOSSIUS, *de Historicis Graecis*, Lib. I. Cap. III.

tabat, hoc nomine cum bello Trojano et Argonautarum expeditione conveniebat, quod ad *universam* Graecorum *nationem* pertinebat. Quamquam enim in campo Marathonio et apud Salamina soli propemodum Athenienses hostium impetum fregerunt, Persae tamen non Atheniensibus magis, quam Lacedaemoniis ceterisque Graeciae populis interitum fuerant minati; et vero apud Plataeas, in qua pugna desinit fere HERODOTUS, cuncta paene Graecia fuit armata. Quid igitur probabilius esse potest, quam HERODOTUM in Persici belli historia scribenda ad eorum se exemplum composuisse, qui ante ipsum in belli Trojani aliarumque rerum a majoribus fortiter gestarum enarratione poëtica fuissent versati? Deinde, ne quis putet in ejus voluntate et arbitrio fuisse positum, ut hoc potissimum scribendi genus adhiberet, cum potuisset etiam aliud, ne aliud quidem genus cognitum fuisse HERODOTO arbitramur, quam illud ipsum, quod usurpavit. Constat certe, qui HERODOTI aequales belli Persici historiam literis mandaverint, eos fuisse λογογράφους, i. e. qui de rebus antiquis et fabulosis soluta quidem oratione, sed tamen poëtice, scriberent. Quorum primus hic nobis memorandus est DIONYSIUS Milesius, qui teste SUIDA (p), praeter res Persicas (τὰ μετὰ Δαρεῖον) scripsit Τρωϊκῶν βιβλία γ', Μυθικὰ et Κύκλον ἱστορικὸν ἐν βιβλίοις ζ'. Quae scriptionis argumenta satis demonstrant, eum λογογράφον fuisse. Idem dicendum de HELLANICO Mitylenaeo, sive Lesbio, HERODOTI aequali (q), qui cum de bello Per-

(p) Voce Διονύσιος. Conf. idem in voce Ἑκαταῖος.

(q) AUL. GELL. *N. A.* Lib. XV. Cap. XXIII. SUIDAS duos ponit HELLANICOS, alterum Mitylenaeum, alterum Milesium, con-

Persico scripsit (r), tum, ut λογογράφος, fabulosa argumenta tractavit (s). Ne autem de CHARONE Lampsaceno dicamus, hoc unum etiam animadverti volumus, HERODOTI aetate historicorum poetarumque munera tam parum a se invicem fuisse sejuncta, ut hi non minus, quam illi, suo quodam jure historiam sibi se vindicare posse arbitrarentur (t).

Quemadmodum igitur per ipsam rei naturam fieri non potest, ut, qui in sole ambulent, non colorentur, sic HERODOTUS, poëtarum quasi choro circumfusus et ea aetate vivens, cum soluta oratio non-

consentiente etiam ERNESTIO in *Clave Cicer.* v. HELLANICUS. Quod si ita est, statuendum est, Milesium *post* HERODOTUM scripsisse, ut VALCKENAERIO etiam visum est, quippe qui HELLANICI Milesii aliquod fragmentum, ab ATHENAEO servatum, ex HERODOTO sumtum esse putat: vid. VALCKEN. ad HERODOT. p. 365. VALCKENAERIO in eo assentitur STURZIUS ad HELLANICI *Fragm.* p. 14. quod non HERODOTUM ab HELLANICO, sed hunc ab illo sua hausisse, existimat. In eo vero a reliquis omnibus STURZIUS discedit, quod p. 29. unum fuisse HELLANICUM Mitylenaeum et Milesium arbitratur: a qua sententia nec alienus est SCHWEIGHAEUSER. ad ATHENAEUM, Tom. XIV. p. 119. Conf. HARLES. ad FABRICII *B. G.* Tom. II. p. 349. seq.

(r) DIONYS. HALIC. *Opp.* Tom. II. p. 129. SYLB.

(s) Hujus generis memorantur Τρωϊκὰ, apud DIONYS. HALICARN. Tom. I. p. 38. *Δευκαλιωνεία*, apud ATHENAEUM, Lib. X. *Opp.* Tom. IV. p. 20. SCHWEIGHAEUS. et apud CLEM. ALEX. *Paedag.* Lib. VI. p. 752. POTTERI. Quin etiam adeo fuit HELLANICI negotium cum poësi conjunctum, ut cum *Carneorum* victores (Καρνεονίκας) *ligata oratione* celebrasset, huic carmini *historiae* auctoritatem tribuerit ATHENAEUS, Lib. XIV. p. 305. *Opp.* Tom. V.

(t) Docent hoc exempla CHOERILI SAMII et SIMONIDIS, quorum uterque carmine epico de pugna Salaminia cecinit. SIMONIDIS carmen dicebatur Ναυμαχία Σέρζου. Vid. CREUZER, l. c. p. 21. collato WYTTENBACHIO in *Praefat.* ad *Sel. Hist.* p. X.

nondum magnopere esset usitata, non potuit non in scribenda historia poetarum more versari. Id quod res ipsa testatur. Quod non ita interpretandum, quasi eum illorum λογογράφων prorsus similem fuisse arbitremur. Illi enim cum omnem fere operam ac laborem suum in veterum fabulis rebusque incertis enarrandis ponere solerent, magisque delectationis, quam veritatis, rationem haberent, HERODOTUS contra, veri quaerendi studio incitatus nullisque laboribus parcens, cum Graecorum rebus aliarum etiam nationum historias admiscere vellet, ejus rei causa totam paene Asiam peragravit, quin etiam in Aegyptum se contulit (*u*). Et vero multis scriptionis suae locis perfecti historici munus partesque explet, eamque adhibet judicandi severitatem, qua gravissimus Auctor a poëtis et logographis discernatur. Nam et interdum de rebus, quas narrat, dubitat, et ab affirmandi temeritate abstinet, et in famae ac rumorum discrepantia, rebus in utramque partem nude ac simpliciter narratis, judicium relinquit lectoribus, et ab ipsius HOMERI auctoritate discedit (*v*), et vero, quae aut ipse vidisset aut a testibus accepisset, diligenter distinguit ab iis, quae famae tantum levitate niterentur (*w*). Quibus virtu-

(*u*) RENNELL, *the Geographical System of* HERODOTUS, *Lond.* 1800.

(*v*) Quo nomine interdum a STRABONE reprehenditur. Vid. SIEBENKEESII *Praefat.* ad STRAB. p. XIX.

(*w*) Loca HERODOTI, quibus haec probentur, posuit CREUZERUS, l. c. p. 100. seqq. Conf. etiam VALCKEN. ad HERODOTUM, Lib. III. Cap. CXCII. p. 237. not. 12. Ceterum de fide HERODOTI *historica* magna doctissimorum hominum dissensio est. Vid. HARLESIUS ad FABRICII *Bibl. Gr.* Vol. II. p. 332. ejusdemque HARLESII *Introd. in Histor. Linguae Gr.* Tom. I. p. 289. Cui adde DE RHOER V. C. in peculari de hoc argumento Dissert. in *Opp. Soc.* TEYL. II.

tutibus cum magna ex parte historici laus ac munus censeri soleat, quis dubitet, CICERONIS exemplo et auctoritate, Patrem Historiae appellare HERODOTUM? Sed quemadmodum, cum HOMERUM poëtam fuisse dicimus, non continuo, historicum fuisse, negamus, sic cum historicum dicimus HERODOTUM, non hoc ita intelligi volumus, quasi non idem fuerit poëta. Neque enim CICERO eodem illo, quem citavimus, loco, innumerabiles esse apud HERODOTUM fabulas negat, quamvis eum Patrem appellet Historiae; et quis vel universam operis HERODOTEI descriptionem adspiciat, quin et HOMERI imitatorem agnoscat et assentiatur WYTTENBACHIO, ita judicanti; „ Est sane, inquit ὁμηρικώτατος HERODOTUS: „ cum, descriptione ac distributione operis ad si„ militudinem Epici carminis; tum, Ionicae Dia„ lecti cognatione in verbis, dictionibus, formis; „ tum maxime, simplici illo antiquitatis candore et „ colore aequabiliter per omnes et materiae et ora„ tionis partes fuso" (*x*). Quid? quod adeo fuit po-

(*x*) Praefat. ad *Selecta Histor.* p. XI. Fuit jam haec HERODOTI cum HOMERO similitudo a Veteribus animadversa. DIONYSIUS HALICARN. eum vocat Ὁμήρου ζηλωτήν. in Ep. *ad* POMP. *Opp.* Tom. II. p. 129. LONGINUS vero eum ὁμηρικώτατον fuisse, dicit: *De Sublim. Sect.* XIII. ad quem locum conf. TOLLIUS. His veteribus assentiuntur quicunque inter recentiores optime de his rebus judicare possunt: ut, praeter WYTTENB. l. c. (qui etiam conferatur ad *Select. Histor.* p. 342, 347, 352.) VALCKENAERIUS *ad* HEROD. III. p. 237. not. 15. IV. p. 325. not. 27. Quibus addatur JAC. MOOR, *Versuch über die Histor. Composition*, in GATTERERI *Bibliotheca Histor.* Tom. III. p. 63. seqq. ROCHEFORT, *Mem. sur* HERODOTE *comparé à* HOMÉRE. In *Mem. de l'Acad. des Inscript.* Tom. XXXIX. p. 29. seqq. C. A. BÖTTIGERI, *Prol.* I. *De* HERODO-

DO-

poëta HERODOTUS, suamque scriptionem tantopere ad poëtarum similitudinem composuit, ut LUCIANUS etiam narret, eum historicum suum opus, ut rhapsodias, Olympiae cecinisse (y). Et vero propter nimium hoc poëseos studium reprehenditur a STRABONE, qui eum φλυαρεῖν dicit, ὥσπερ μέλος, ἢ ῥυθμόν, ἢ ἥδυσμά τι, τῷ λόγῳ τὴν τερατείαν προσφέροντα (z). He-

DOTI *historia ad carminis epici indolem propius accedente*, 1792. Inprimis vero consulatur CREUZER, l. c. 154. seq. 164. sep. 199. seqq. et saepius.

(y) *Opp.* Tom. I. p. 833. REITZII: HERODOTUS οὐ θεατὴν, ἀλλ' ἀγωνιστὴν Ὀλυμπίων παρεῖχεν ἑαυτὸν, ᾄδων τὰς ἱστορίας, καὶ κηλῶν τοὺς παρόντας, ἄχρι τοῦ καὶ Μούσας κληθῆναι τὰς βίβλους αὐτοῦ, ἐννέα καὶ αὐτὰς οὔσας. Eodem loco refert LUCIANUS, tantam ex ea re gloriam esse HERODOTUM consecutum, ut digito monstraretur: *Hic ille* HERODOTUS *est*, ὁ τὰς μάχας τὰς Περσικὰς Ἰαστὶ συγγεγραφὼς, ὁ τὰς νίκας ἡμῶν ὑμνήσας. Quantam autem probabilitatem habeat LUCIANI narratio, egregie docuit CREUZERUS, l. c. p. 199. seqq.

(z) Locum STRABONIS posuit VOSSIUS de *Histor. Gr.* Lib. I. Cap. III. STRABO ita reprehendit HERODOTUM, ut significare videatur, eum *potuisse* etiam aliud scribendi genus adhibere, *noluisse* autem, utpote omnia ad delectationem audientium referentem. Esto sane! Nihil interest, utrum necessitate an suo arbitratu HERODOTUS poëtice scripserit historiam, modo illud conveniat, eum poëtice scripsisse. Si autem vere judicat CICERO, *De Legg.* I. 1. in poëmate pleraque ad delectationem referri, HERODOTUS vero hoc ipsum, *delectare auditores*, praecipue spectavit, sequitur, non STRABONEM tantum, sed reliquos etiam scriptores, qui HERODOTUM praecipue *delectare* voluisse putent, in eorum numero esse censendos, qui eum, ut poëtam, scripsisse historiam judicant. Quorum unus est DIONYS. HALIC. *Ep. ad* POMPEJ. *Opp.* Tom. II. p. 129. ita scribens: συνειδὼς Ἡρόδοτος, ὅτι πᾶσα μῆκος ἔχουσα ἀπὸ λόγου διήγησις, ἂν μὲν ἀναπαύσεις τινὰς λαμβάνῃ, τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροωμένων ἡδέως διατίθησιν, ἐὰν δὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένῃ πραγμά-

HERODOTUS igitur magna ex parte historiam tractavit, ut poëta. Quod quidem licet minime probandum sit, si *ipsam historiae naturam* spectes, in HERODOTO tamen ferendum esse videtur. Sive enim aliter facere non *potuit*, quis tandem, quod *necesse* fuerit fieri, in ejus, qui fecerit, reprehensionem trahat? Sive *noluit* aliud scribendi genus adhibere, cum potuisset quidem, ipsa temporis rerumque conditio idoneam excusationem affert. Cum enim apud Graecos ludorum publicorum celebritatem musica poematumque recitationibus ornari et exhilarari solitam esse, constet; quis tandem miretur, HERODOTUM, cum, cuncta paene Graecia spectante, in communem illam ingeniorum quasi scenam esset proditurus, in scribenda recitandaque historia poëtae personam suscepisse? Si quis autem hoc nomine eum reprehendat, quod poëtam egerit, ubi debuisset historicum, verear ut de rebus antiquis satis aeque ac juste judicet. Quemadmodum enim, ut est apud CICERONEM (*a*), cum esset HIPPOCRATES ille Cous, non fuerunt alii medici, qui morbis; alii, qui vulneribus; alii, qui oculis mederentur,

μάτων, κἂν τὰ μάλιστα ἐπιτυγχάνηται, λυπεῖ τὴν ἀκοὴν τῷ κόρῳ· ποικίλην ἐβουλήθη ποιῆσαι τὴν γραφὴν, Ὁμήρου ζηλωτὴς γενόμενος. καὶ γὰρ τὸ βιβλίον ἣν αὐτοῦ λάβωμεν, μέχρι τῆς ἐσχάτης συλλαβῆς ἀγάμεθα, καὶ ἀεὶ το πλεῖον ἐπιζητοῦμεν. Similiter MARCELLINUS, quamquam paulo iniquior, in *Vita* THUCYD. p. 8. ed. DUKERI, HERODOTUM in eorum numero historicorum habet, qui *μύθους ἐγκατέμιξαν ταῖς ἑαυτῶν ἱστορίαις, τοῦ τερπνοῦ πλέον τῆς ἀληθείας ἀντιποιούμενοι.* Conf. J. G. NERGER, *Dissert. de Historicorum antiquorum Concionibus civilibus*, pag. 12. seq.

(*a*) *De Orat.* III. 33.

tur, sic neque ii, quibus libros suos recitavit HERODOTUS, aliam esse poeseos materiam, aliam historiae, judicaverunt. Poëtae *arma virosque canebant*, quodque postea historicis est tributum, ut res a majoribus gestas a silentio et oblivione vindicarent, hoc tunc proprium poetarum munus fuit, quippe qui iidem essent historici. Etiamsi igitur HERODOTUS et quid inter utrumque genus interesset, tenuerit, et, omissâ poësi, opus suum ad historiae severitatem exigere potuerit, his quidem auditoribus, qui eam dudum opinionem suscepissent, non esse a poëtis diversos historicos, aliter, quam fecit, facere non debuit (*b*).

Sive igitur non potuit HERODOTUS ab historia arcere poësin, sive consuetudini et audientium voluntati obtemperandum censuit, certe poëtice scripsit historiam. Poetis autem si *quidvis audendi* ab omnibus conceditur potestas, quidni HERODOTUM, si quid finxerit, excusemus, cui quidem, nisi per ipsam rei naturam, certe per auditorum voluntatem, non licuit non poetae esse? Neque illud modo tenendum est, eum poetam fuisse, sed *Epicum* poetam, et HOMERI imitatorem. Ex quo intelligi potest orationum fictitiarum, de quibus dudum loquimur, causa et origo. Non est hujus loci de Carmine Epico disserere. Omnes vero consentiunt, prae-

(*b*) HERODOTI auditores ejus opus poëmatis loco habuisse, nec a reliquorum operibus poëtarum et *λογογράφων* distinxisse, vel ex eo intelligi potest, quod, cum poëtae Musarum instinctu versus fundere crederentur, illi singulis HERODOTI libris singularum nomina Musarum indiderunt, quasi Auctor harum afflatu opus suum composuisset. Non enim, ut nonnulli putant, ipse HERODOTUS, sed ejus auditores, his libris haec nomina fecerunt. Conf. SOLANUS ad LUCIAN. *Opp.* Tom. I. p. 833.

praecipuam ejus partem contineri *actione*, *quae sensibus subjiciatur*. Non igitur in hoc poeseos genere quaeritur, quid *cogitaverit* quis, sed quid *sit locutus*. Cogitatio enim sensus fugit; locutio vero *actio* est, auribus admota. Atque hoc nomine Epopoeia cum Dramate convenit, et cum eo haud uno loco ab ARISTOTELE comparatur (*c*). Sed utcunque etiam de Carminis Epici natura ac legibus statuatur (*d*), hoc unum animadvertisse sufficiat, HERODOTUM fuisse *imitatorem* HOMERI, cujus libri quam frequentes orationibus sint, nemo est, qui ignoret (*e*).

Sequitur ut de THUCYDIDE dicamus, qui in orationibus, quibus suos de Bello Peloponnesiaco libros refersit, tantum laborem atque operam posuit, ut

(*c*) *De Poëtica*, Cap. V, XXIII, XXVI. Inprimis ad nostram causam pertinet, quod Cap. V. ut Tragoediam, sic etiam Epopoeiam, *μίμησιν* appellat *τῶν σπουδαίων μετὰ λόγου* : imitationem bonorum *cum sermone*. Neque igitur, cum haec poëseos genera adeo cognata sint, mirum videri cuiquam potest, HERODOTUM haud rare Tragicos esse imitatum; vid. VALCKENAER. ad HERODOTUM, Lib. III. p. 257. not. 36. WYTTENB. ad *Select. Histor*, p. 346, 357.

(*d*) Non enim omnes probant sententiam eorum, qui Carminis Epici naturam unius HOMERI aut VIRGILII exemplo metiendam esse putent. Vid. HEYNII *Disquis. de Carmine Epico Virgiliano*, p. IX, seq. in ejus Edit. VIRG. Tom. II. et N. G. VAN KAMPEN, *Beoordeelende Vergelijking der vijf beroemdste Heldendichten*, p. 209.

(*e*) CREUZER, l. c. p. 164—167. „ Es gehört mit zur Lebendigkeit der *epischen Erzählung*, statt die gehaltenen Gespräche ihrem Inhalte nach zu melden, die handelnden Personen redend einzuführen. Auch HERODOTUS folgt am häufigten dieser Sitte." pag. 164. Ceterum quam egregie HERODOTUS has orationes ad loquentium personas accommodaverit, docet VALCKENAER. ad HEROD. IV. p. 336. not. 42.

ut et in summorum numerum oratorum referatur (*f*); et orationes ejus non SALLUSTIUS tantum historicus, sed ipse oratorum princeps DEMOSTHENES, sibi imitandas proposuerit (*g*). Et nobis quidem HERODOTI et THUCYDIDIS tam dispar esse ratio videtur, ut, quam ille in fingendis orationibus excusationem habeat, eam THUCYDIDES non habeat. Primum enim, quanta est argumenti et materiae diversitas! HERODOTUS versatus est in re quidem recenti, sed tamen *praeterita*. In hac igitur si finxit aliquid, fecit exemplo et auctoritate poetarum eorundemque historicorum, et vero loquitur res ipsa, si fingendum aliquid est, in rebus praeteritis tolerabiliorem esse, quam in praesentibus, fictionem. Quid vero THUCYDIDES? Scripsit de rebus *sui temporis*, quarum ipse aliqua pars fuisset, quaeque non tam in civium suorum memoria haererent, quam potius in eo-

(*f*) RUHNKEN. *Historia Crit. Orat. Gr.* p. 38, 39. ante RUTIL. LUP.

(g) QUINTILIAN. Lib. X. Cap. I. et ULPIAN. *Praef. ad Oratt.* DEMOSTH. apud FABRIC. *Bibl. Gr.* II. p. 725. ed. HARLES. Neque igitur mirandum est, cum THUCYDIDES in istis orationibus componendis tantam diligentiam collocaverit, fuisse, qui hunc, non vero HERODOTUM, dicerent *primum* in historiam intulisse orationes. Hoc fuit judicium MARCELLINI in *Vita* THUCYD. p. 6. ed. DUKERI, qui cum HERODOTI orationes tantum προσωποποΐας esse, dixisset, ita pergit: *μόνος ὁ συγγραφεὺς* (THUCYDIDES) *ἐξεῦρέ τε δημηγορίας, καὶ τελείως ἐποίησε μετὰ κεφαλαίων καὶ διαιρέσεως, ὥστε καὶ στάσει ὑποπίπτειν τὰς δημηγορίας, ὅπερ ἐστὶ λόγων τελείων εἰκών.* Similiter de THUCYDIDE sentit H. BLAIR, *Lessen over de Redekunst*, Tom. III. p. 50. seq. Aliter tamen judicat Auctor Disp. *Proeve der aloude manier van Geschiedschrijven, getrokken uit* HERODOTUS. In libro: *Biblioth. van oude Letterkunde*, Part. I. p. 3.

eorum adspectu essent positae (*h*). Ex quo intelligitur, ipsam materiam, quam THUCYDIDES tractaverit, poëticam fictionem aspernari (*i*). Deinde ne quis hoc acutius, quam verius, dictum putet, ipsum THUCYDIDEM nobis habemus assentientem. Ille enim, sive quod in *hanc* materiam non cadere fictionem arbitratus sit, sive quod in nulla omnino historia comminiscendum quicquam judicaverit, eam certe sibi legem scripsit, ut, omnibus posthabitis, veritatem sequeretur. Quo nomine maxime differt ab HERODOTO. Non quo is de industria aut mentitus sit, aut mentiri voluerit, sed quoniam, cum HERODOTUS libros suos recitaret, elegantia magis et admirabilitas, quam fides ac veritas, in historia requirebatur (*k*). Alia fuit THUCYDIDIS ratio, qui et, quid inter verum fictitiumque interesset, egregie tenuit, et cum in indagando vero, tum in scribendo, eam diligentiam severitatemque adhibuit, ut, si HERODOTUS *pater historiae* dicatur, THUCYDIDES omnium primus *criticam* historiam scripsisse censendus sit (*l*). Quod ut intelligatur, et simul quo appareat, THUCYDIDEM de historiae scribendae legibus longe aliter judicasse, quam qui ante ipsum idem negotium suscepissent, operae pretium est, ip-

(*h*) Eam ob causam HERODOTUS appellatur *ἱστοριογράφος*, THUCYDIDES vero, *συγγραφεύς*. Vid. *Schol. ined.* in DIONYS. THRAC. apud VILLOISON. *Anecdot.* II. p. 172. CREUZER, l. c. p. 179.

(*i*) HEEREN, *Ideen*, Tom. III. p. 467. seqq.

(*k*) CREUZER, l. c. p. 206. ejusdem scriptio: HERODOT *und* THUCYDIDES, *Versuch einer nähern Würdigung einiger ihrer histor. Grundsätze*, Lips. 1798. et C. D. BECKIUS, Progr. *De judicio artis histor. Classic. Scriptt.* p. 4. seqq.

(*l*) HEEREN, l. c.

ipsum audire lectores docentem, quam in scribendo rationem secutus sit (*m*). Queritur igitur, superiores historicos, quoniam ad *veri investigationem* essent segniores, multa false narravisse (*n*). Porro dicit, se res gestas memoriae prodere, *quales sint*, non ut eas aut poëtae cum ornatu extollant, aut solutae etiam orationis scriptores verbis exaggerent, qui, ut auditorum aures capiant, *verborum illecebras potius, quam veritatem consectentur:* quorum narrationibus nulla fides sit habenda. Se igitur arbitrari fore, ut scripta sua, *quia nullae in iis fabulae exstent*, minus jucunda videantur lectoribus. Sed non sui tantum temporis hominibus, verum etiam posteritati se velle consulere; suamque historiam magis ut perpetuum monumentum (*κτῆμα ἐς ἀεὶ*), quam ut ludicrum certamen, quod in praesentia audiatur, (*ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν*) esse compositam (*o*). Neque tantum hanc sibi legem scrip-

(*m*) Lib. I. Cap. 20—22. p. 17. seq. DUKERI.

(*n*) Fortasse quis putet, hanc querelam non convenire in HERODOTUM, quem veri indagandi causâ maximos labores suscepisse constet. Tantum vero abest, ut THUCYDIDES hunc excipiat, ut hoc ipso loco HERODOTUM pungat. Exempli enim causâ affert, nonnullos narrare, *apud reges Lacedaemoniorum esse Pitanatem cohortem:* quod falsum sit. Atqui hujus ipsius rei mentionem facit HERODOTUS, ut animadvertit HUDSON ad THUCYD. l. c. Vid. WESSEL. et VALCKEN. ad HERODOT. p. 717. Saepius etiam propter fabularum studium notat HERODOTUM. Vid. *Scholiast.* ad pag. 17. not. 25. p. 18. not. 51, 55. et VALCKEN. ad HERODOT. p. 373. not. 30.

(*o*) Toto hoc loco inprimis significari videtur HERODOTUS, maxime postrema illa parte, ubi auctor negat, historiam suam esse *ἀγώνισμα* ad exigui temporis praedicationem. Quo loco quis non de HERODOTO cogitat, quem fuisse *ἀγωνιστὴν Ολυμπίων*, LUCIANUS narrat (Tom. I. p. 833), cujusque recitationem ipse THUCYDIDES audivisse dicitur? quamobrem recte Scholiastes: *ἀγώνισμα, τὸν γλυκὺν λόγον. αἰνίττεται δὲ τὰ Μηδικὰ Ἡροδότου.*

scripsit THUCYDIDES, ut legentium delectationi rerum veritatem anteponeret, verum etiam ei legi magna ex parte egregie obtemperavit (*p*).

Itaque cum ille tam graviter de historici munere senserit, tamque egregie intellexerit, in historia omnia ad veritatem, in poëmate pleraque ad delectationem referri oportere, non cadere videtur in THUCYDIDEM, qui in historiam suam commenticias orationes intulerit, eadem, quae in HERODOTUM, excusatio. HERODOTUS quidem, si historici officia *per se* spectemus, eaque *nostro judicio* metiamur, omnino peccaverit, quod in re seria luserit: illud vero si cogitetur, *quis fuerit* ipse, *quosque auditores* habuerit; magna culpae parte vacet, tantamque excusationem habeat, quantam aut pueri, si pueriliter agant, aut viri, si cum pueris puerorum more ludant. THUCYDIDES vero, neque ipse puer fuit, neque pueriles sibi proposuit lectores: sed ea potius de se est professus, quae hodieque a gravissimo quoque historiae scriptore postulari soleant. Et tamen incurrit in leges, quas ipse sanxerat: quique aliam esse historiae, aliam poëmatis naturam viderat, is haud uno loco in historia, ut in poëmate, versatur. Non quo idem ejus fuerit negotium atque HERODOTI. Hujus enim cum tota historia ad Carminis Epici naturam ac leges sit composita, universa THUCYDIDEI operis distributio vere historica est et a poësi abhorrens. Sed ut THUCYDIDES uni-

(*p*) Hanc ei laudem tribuit ipse DIONYSIUS HALIC. Tom. II. p. 139. quamquam, ut constat, de THUCYDIDE saepe inique judicare solet. Praeclare adversus DIONYSIUM THUCYDIDIS caussam egit HEILMANNUS in *Opuscc. Theologici maxime argumenti*, Tom. II. p. 92. seqq. ed. DANOVII.

universum opus ad historiae severitatem descripsit, ita in *singulis* partibus exponendis, poëtarum et in exornando licentiam, et in dicendo magniloquentiam imitatur (*q*). Et nos quidem de dicendi genere nunc non agimus. Illud vero contendimus, THUCYDIDEM, si suis ipse legibus parere voluisset, abjicere debuisse istud *res ipsas* augendi exornandique studium, licet hoc ab eo non in universi operis descriptione, sed tantum in singularum partium expositione, adhibitum esse fateamur. Et vero aut ego fallor aut habemus confitentem reum ipsum THUCYDIDEM. Cum enim, quamvis praecipue de rebus *sui temporis* scribere cogitans, tamen res vetustas prorsus praetermitti non posse, intelligeret, has complexus est egregrio illo et laudatissimo Prooemio, quod cum legimus, satiari delectatione non possumus. Versatur igitur ejus scriptio in duplici rerum genere, altero praeteritarum ac vetustarum, altero recentium ac praesentium; atque ipse auctor eo, quem jam citavimus, loco libri sui argumentum in haec duo genera partitur. Cum vero suam historiae scribendae rationem longe esse a superiorum ratione historicorum diversam dicit, seque in utroque rerum genere non delectationem, sed veritatem secutum esse profitetur, illud inprimis animadverti velim, quanto confidentius in rebus antiquis, quam in recentibus, sibi fidem haberi postulet. *Illas enim*, gloriatur, *a se pervestigatas esse*, *quoad*

(*q*) CREUZER, *Histor. Kunst d. Griech.* p. 92. sqq. qui idem egregie demonstrat, LUCIANUM similiter de THUCYDIDE judicavisse. Addatur Scholiastes (in ed. DUKERI, p. 648), qui in iis, quae THUCYDIDES imitatus sit, censet etiam AESCHYLUM, PINDARUM et EURIPIDEM.

quoad res antiquae pervestigari possint. Neminem igitur erraturum esse, qui in ipsius auctoritate acquiescat. De rebus vero praesentibus multo modestius loquitur: *Se quidem iis ex aliqua parte interfuisse, sed difficile esse, omnia memoriâ custodire: alia, quibus ipse non interfuisset, se accepisse ab aliis; hos vero non semper inter se congruisse.* Haec mihi vox esse hominis videtur, qui aequalium suorum severitatem extimescat. De rebus antiquis nemo melius judicare poterat, quam ipse THUCYDIDES, qui tantam in iis cognoscendis operam ac laborem posuisset. In harum igitur narratione haud facile erat ipsum erroris coarguere. Si autem in rebus praesentibus ac totâ Graeciâ pervulgatis aut fingeret quicquam, aut aliquâ ex parte laberetur, cunctae Atticae et Peloponnesi testimonium reformidare debebat. Itaque cum fingendi exornandique studio infirmitatem memoriae nuntiorumque discrepantiam obtendit, in ipso operis ingressu et quasi vestibulo arma reprehensoribus extorquet. Si autem quaeratur, quae aut quales illae res sint, in quibus si finxerit aliquid, reprehensionis ansam praecidere civibus suis voluerit? ipse memorat *res bellicas* et *orationes fictitias sive exornatas.* Et vero hoc ipso in duplici rerum genere THUCYDIDIS ingenium se liberius jactavit. De priori illo genere, quod res bellicas complectitur, non est, quod dicamus (*r*): de orationibus autem operae pretium est, integrum locum apponere. *Καὶ ὅσα μὲν λόγῳ εἶπον ἕκαστοι, ἢ μέλλοντες πολεμήσειν, ἢ ἐν αὐτῷ ἤδη ὄντες, χαλεπὸν τὴν ἀκρι-*

(*r*) Hoc genus poëtice a THUCYDIDE esse tractatum, jam docuit CICERO, *de Orat.* II. 12. *de bellicis rebus*, inquit, CANIT *etiam quodammodo bellicum.*

ἀκρίβειαν αὐτὴν τῶν λεχθέντων διαμνημονεῦσαι ἦν, ἐμοί τε ὧν αὐτὸς ἤκουσα, καὶ τοῖς ἄλλοθέν ποθεν ἐμοὶ ἀπαγγέλλουσιν· ὡς δ' ἂν ἐδόκουν μοι ἕκαστοι περὶ τῶν ἀεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστα εἰπεῖν, ἐχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων, οὕτως εἴρηται. *Et omnia quidem, quae singuli verbis expresserunt, aut cum bellum essent gesturi, aut cum jam id gererent, ipsamque rerum dictarum exquisitam rationem memoria retinere difficile fuit cum mihi, qui res a me ipso auditas narro, tum etiam aliis, qui eas aliunde acceptas mihi renuntiarunt. Verum ut singuli semper de rebus praesentibus ea, quae maxime consentanea erant, mihi, ad universam rerum vere dictarum sententiam summamque quam proxime conjecturis accedenti, dicere videbantur, sic a me commemorata sunt* (s). Quis non intelligit, THUCYDIDEM in fingendis orationibus quaerere impunitatem? Non tantum qui audivissent orationes, sed etiam qui ipsi habuissent, adhuc supererant. Cavendum igitur erat, ne idem ipsi accideret, quod PLATONI evenisse accepimus, cujus dialogum *Lysin* cum quis SOCRATI recitasset, in quo, ut ejus mos erat, multa fecerat magistrum loquentem, quae ille numquam dixisset, hic exclamasse dicitur, *Proh dii immortales, quam multa de me mentitur adolescens* (t)! Et HERODOTO quidem non magis, quam HOMERO ceterisque poëtis, unquam in mentem venerat ejusmodi obtentu, quo utitur THUCYDIDES, tegere et excusare id, quod peccatum esse, ne suspicari quidem poterant. THUCYDIDES vero ita se excusat, ut satis appareat, ita eum judicavisse; his-

(s) Lib. I. Cap. 22.
(t) DIOG. LAËRT. Lib. III. Segm. 35.

historico, si quidem muneri suo satisfacere velit, ut a reliquis fabulis, sic etiam ab orationibus commenticiis, esse abstinendum (*u*). Tanto igitur majorem esse THUCYDIDIS, quam HERODOTI, culpam censemus, quanto melius sciverit, istarum orationum usum ab historici munere ac persona abhorrere.

Hoc loco, antequam hanc, quam dudum exorsi sumus, disputationem pertexamus, admonendi sunt nostri homines, ut videant, quid faciant, cum ad veterum auctoritatem, tamquam ad portum, confugiant (*v*). Omnino multo melius est in disputando, ipsa re et ratione exquirere veritatem, quam argumenta ducere ab auctoritatibus. Quibus tamen si utendum aliquando est, quoniam his ipsis armis nos aggrediuntur, auctoritatem objicimus THUCYDIDIS, perfecti historici. Utitur ille, fateor, orationibus exornatis, sed ea cum excusationis praefatione, et

(*u*) Quod *memoriae infirmitatem* affert, nihili est. Nam quod non accurate meminit, facile ferimus: illud vero non item accipimus, quod hanc ἀμνημοσύνης excusationem adhibet ad fingendas orationes, tam graves, tam copiosas, tam elegantes, ut ipse DEMOSTHENES eas dignas judicaverit, quas imitaretur. Itaque illud memoriae vitium eo potius valere debebat, ut orationum *argumenta*, non *ipsas orationes*, referret. Hoc enim certe recordari auctor poterat, orationes non *tales* fuisse, *quales* ipse exhiberet. Mira est historicorum in excusandis mendaciis varietas. Ut THUCYDIDES memoriae imbecillitate se tuetur, sic alii ad effugiendam vanitatis notam satis esse putant, si addant, Φασὶ, λέγουσι, *ajunt*, *fertur*, aut simile quid. Vid. VOSSIUS, *de Arte histor.* Cap. IX. Ceterum JULIANUS etiam de orationibus ita loquitur, ut in iis referendis unice veritatem sequendam esse, judicet, *Orat.* II. p. 78. A.

(*v*) Conf. VOSSIUS, l. c. Cap. XX. et BUCHNERUS, *Orat.* Vol. II. p. 354.

et quasi cum tergiversatione, ut, quae fuerit ipsius de hoc fingendi genere sententia, obscurum esse nemini possit. Memoriam enim cum causatur, hoc dicit, se, si accuratius meminisset, omnino ficturum non fuisse. Itane dixisset THUCYDIDES, si nulla sibi excusatione opus esse putavisset? aut ita se excusasset, si suo jure sibi licere judicavisset exornare orationes? Quod si ille de orationibus *exornatis* aut omnino immutatis ita sensit, quid eum sensisse putabimus de orationibus *prorsus fictis*, in quibus illa memoriae excusatio ne adhiberi quidem poterat? Neque sunt haec ita intorquenda, ut quis ex eodem THUCYDIDIS loco intelligi dicat, gravissimum historicum, dummodo justa causa adsit; qualis sit illa a memoriae infirmitate *ducta*: hanc veniam et sibi sumsisse et aliis historicis dedisse, ut in referendis orationibus suum ipsi ingenium rerumque probabilitatem sequantur. Nos enim, ut ipsa quaestio, quam tractamus, infinita est, ita de *universa* THUCYDIDIS sententia quaerimus, non de exceptionibus, quae ne esse quidem, nisi in re universa, possunt (*w*).

Atqui, ut nos illis *sententiam*, sic illi nobis *exemplum* THUCYDIDIS objecerint, qui crebris orationibus, tamquam luminibus, suam ipse historiae scriptionem distinxerit. Non negamus; fatemur etiam. Quid vero? si orationibus exornatis aut etiam *fictitiis* frequens est THUCYDIDES, minusne eam ob causam exstat ipsius de his orationibus confessio ac sen-

(*w*) Meminerit lector, non nostram, sed THUCYDIDIS sententiam, hic a nobis explicari. Nobis quidem judicibus, neque memoriae imbecillitate, neque alia quacunque causa, orationum fictio aut exornatio in historia defendi potest.

sententiae, quam paulo ante explicuimus? Quid si THUCYDIDEM in suas ipsum leges incurrisse, atque aliter sensisse, aliter fecisse dicamus? Istane sententiae factique discrepantia eo valere debet, ut historicum aliter, quam professus sit, judicavisse arbitremur? Sed operae pretium est, paulo accuratius videre, numquid ad THUCYDIDIS sive defensionem sive excusationem afferri queat.

Haec nobis est cum THUCYDIDE communis sententia, in orationibus non minus, quam in reliquis rebus referendis, sequendam esse *veritatem*. In eo est dissensio, quod ille, si orationes, ut vere habitae sint, exhiberi non possint, eas ad probabilitatem esse componendas censet: nos vero, nisi *veras*, nullas orationes in historiae scriptionem inferri oportere judicamus. THUCYDIDES igitur cum probabiles orationes finxerit, fecit ad suam ipse sententiam accommodate, quippe probabiles orationes praestare, quam nullas, arbitratus. Qui igitur hodierni historici THUCYDIDIS exemplo et auctoritate ad defendendas orationes fictitias utantur, non tantum, quod res ipsa loquitur, eandem atque ille sententiam probare debent, sed etiam *propter easdem, aut similes certe, caussas*. Quod cum dicimus, hoc volumus, THUCYDIDEM, ut ita de orationum fictitiarum usu sentiret, *singularibus caussis ac rationibus* fuisse commotum: quae caussae si neque ipsae hodieque exstent, neque aliae aeque justae illis quasi successerint, perverse facere hodiernos historicos, qui, in dissimili prorsus conditione, hunc orationum commenticiarum usum THUCYDIDIS exemplo tueri se posse arbitrentur.

Nihil autem caussae est, cur hoc loco de uno THUCYDIDE dicamus, quippe cujus communis quae-

dam sit cum reliquis historicis, Graecis et Romanis, excusatio, quae a Rerumpublicarum, in quibus vixerunt, *forma et constitutione* ducatur. Etenim ut de solis Graecis dicamus, scripserunt HERODOTUS, THUCYDIDES, XENOPHON, liberâ rep. atque in summa civium aequalitate. Non igitur honores jure hereditario a majoribus in posteros propagabantur; sed qui excellere in rep. vellet, eum suis ipsum laudibus excellere oportebat. Continebantur autem illae laudes partim rerum gestarum gloria, partim ingenii atque sapientiae praestantia: cujus utriusque virtutis frequens est cum apud alios, tum apud HOMERUM, conjunctio. Sed quoniam, si quis ad aliquem honoris censum adspiraret, ea, quam posteriori loco posuimus, laus patere populo et cognita esse debebat, explicari autem melius et patefieri non poterat, quam verbis et oratione, id est, consiliorum appositâ ad persuasionem communicatione; intelligitur, quantum antiquitus valuerit eloquentia, quamque arcte fuerit cum vitae factorumque laude copulata. Quod jam declarat ille apud HOMERUM PHOENIX, qui se a PELEO patre ACHILLI juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret *oratorem verborum, actoremque rerum* (*x*); estque hoc verissime a CICERONE dictum, veterem doctrinam eandem fuisse et *recte faciendi* et *bene dicendi* magistram (*y*). Quodsi ita se res habuit, cum Graecia adhuc regibus pareret, quanto magis, cum rerum summa penes populum esse coepisset. Ubi enim in summa omnes aequalitate sunt positi, [illegible] nec

(*x*) *Iliad.* IX. 443. Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων. Ubi vid. CLARKIUS.

(*y*) *De Oratore*, Lib. III. Cap. 15.

nec cuiquam ad honores aditus intercluditur, ibi necesse est eas coli artes, quibus instructus esse debet is, qui aliquam reip. partem capessere cupiat. Non loquar jam de septem illis sapientibus, quos omnes praeter MILESIUM THALEN civitatibus suis praefuisse accepimus (z); quorumque sapientia procul dubio magna ex parte orationis facultate continebatur (a). De illis autem praecipue loquor, qui aut belli Persici tempore Graeciam ab interitu vindicaverunt, aut postea etiam in reip. puppi consederunt, ut THEMISTOCLES, ut PERICLES, ut THERAMENES, qui omnes dicendi sapientiam, cum faciendi conjunxerunt (b). Quid DEMOSTHENES? cujus aetate cum alii jam essent, qui in rep. versarentur, alii, qui operam darent eloquentiae, ille tamen nec ipse a negotiis publicis abstinuit, et admirabilem illam dicendi vim ad civium suorum emolumentum atque salutem contulit (c).

Tan-

(z) CIC. l. c. Cap. 34.

(a) CIC. l. c. Cap. 15. *Hanc cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Graeci* SAPIENTIAM *nominabant. Hinc illi* LYCURGI, *hinc* PITTACI, *hinc* SOLONES.

(b) CIC. l. c. Cap. 16. dici potest de principibus in Rep. Romana viris, CORUNCANIIS, FABRICIIS, CATONIBUS, SCIPIONIBUS. Vid. CIC. Cap. 15. et E. L. POSSELT, *über die Reden grösser Römer in den Werken ihrer Geschichtschreiber.* In *klein. Schrift.* p. 33. sqq.

(c) HEEREN, *Ideen*, III. p. 402. sqq. NERGER, *de Historic. Antiq. Concion. civil.* p. 19. sqq. Scripta jam nostrâ Commentatione, summâ cum voluptate vidimus assentiri nobis Virum Clarissimum et Athenaei Amstelodamensis ornamentum D. J. VAN LENNEP, qui in Thesi adjecta Dissertationi eruditissimi juvenis W. C. KOOPMANS, *De* SARDANAPALO, *Veteres historicos non culpandos* censet, *quod frequentes historiis suis Orationes interposuerint, quandoquidem in vita veterum civili nullus fere dies fuerit sine Oratione, sive in senatu, sive ad*

po-

Tanta igitur cum esset eloquentiae auctoritas, ut rerum domina et regina haberetur, quis tam severus, apud quem veteres historiae scriptores non aliquam excusationem habeant, si scriptionem suam aliqua ex parte civium suorum ingeniis, reique publicae constitutioni accommodaverint? Graeci neque a sago neque a toga eloquentiam sejungebant, quam illi necessariam dotem esse principum in rep. virorum ducebant, non leve quoddam ornamentum, quo, qui reip. gubernacula tractaret, carere etiam posset. Quodsi THUCYDIDES, in conscribenda belli Peloponnesiaci historia, PERICLIS orationes praetermisisset, Graeci non minus admiraturi fuissent, quam si facta ejus omisisset, quinetiam ipsum PERICLEM de historia sustulisset (*d*).

Sed haec de veteribus. Qua quidem disputatione quid effectum sit, nemini, ut opinor, obscurum esse potest. Etenim, ut ante diximus, si quaeritur, quid

populum, sive apud exercitum habita. Ex quo intelligitur, Virum Cl. si de Historici officio *universe et separatim* (*in abstracto*) quaeratur, non probare fictitiarum orationum usum in historia; sed nolle tantum culpare Veteres, quod saeculi sui consuetudini obtemperaverint. Atque hanc esse Viri Cl. mentem, apparet etiam ex Thesi proxime sequenti: *neque*, inquit, *hoc Veterum exemplo se tueri possunt idem facientes historici recentiores.* Ita et nos sentimus. Neque vero hanc thesin posteriorem Vir Cl. probare posset, si omnino illarum orationum usum in historia probaret. Non erat quaestio, quid HERODOTO et quid rursus HOOFTIO facere liceret, sed quid *Historico universe?* Ad hanc quaestionem respondimus. Ubi autem *singulatim* de Veteribus et de Recentioribus dicere coepimus, prorsus, ut Vir Cl. et illos excusavimus, et hos reprehendimus.

(*d*) CREUZER, *Histor. Kunst der Gr.* p. 277. sq. et J. A. GOERENZ, *Disp. de finibus imitationis hodiernae Graecorum Romanorumque Historicorum regundis.* Part. II. p. 22. sq. Viteberg 1792.

quid historico facere liceat, quid non liceat? ea quaestio aut universa historiae notione ac naturâ censeri potest, aut ipsius historici personâ ac rerum conditione, in qua versetur. Veteres historici finxerunt orationes. Si quaeris, quid historia ferat? reprehendimus. Sin, quid tempora postulaverint, quid civium ingenium, quid status et forma reip. non multum abest, quin ignoscamus. Jam eodem judicio recentiorum, qui in orationibus fingendis veteres imitantur, rationem metiamur, quae quidem si ad universam historiae naturam atque supremam legem, id est veritatem, exigitur, recentiorum eadem est, quae veterum reprehensio: cujus judicii causae superioribus capitibus a nobis explicitae sunt. Itaque quoniam id, quod semper vituperandum est, numquam laudabile esse potest, sed facit interdum rerum conditio, ut idem vitium in aliis facilius quam in aliis feratur, nunc videamus, numquid causae excogitari possit, cur in nostris hominibus atque omnino in recentioribus eandem, quam in veteribus, judicii lenitatem adhibendam esse putemus. Possunt autem, ut nobis quidem videtur, duae tantum esse excusationis quasi viae, ut recentiores aut *propter easdem causas*, quibus veteres ad fingendas orationes inducti sint, etiam sibi ignosci postulent, aut *proprias sibi ac peculiares causas* afferant, quibus adversus vituperatores se tueantur.

Non longa oratione opus fore arbitror, quo appareat, veterum ac recentiorum disparem esse rationem, nec eas causas, quibus veterum culpam imminui dixerimus, ad recentiorum etiam excusationem afferri posse. Superiori disputatione triplicem historiae quasi aetatem constituimus, pueritiae, adolescentiae, maturitatis. Puerilem aetatem appellamus

 eam,

eam, quae *poëtica* etiam dici potest, atque tum exstitit, cum nondum historia a Poëtica esset sejuncta, sed omnis adhuc fides historica et rerum gestarum memoria poëtarum versibus contineretur. Hac historiae aetate natas esse docuimus orationes commenticias, primum ortas illas e sermonis egestate, quae homines coegerit *cogitandi* ac *loquendi* notiones iisdem verbis designare, deinde a poëtis ad exornationem traductas. Similemne esse nostrorum hominum causam dicemus? Utrum inter cogitationem et locutionem quid intersit, ignorant; an vero eadem adhuc linguae inopia premuntur, ut, quamvis utriusque rei discrimen animadvertant, tamen verba non reperiant quibus singulae significentur? Nisi illud forte nesciunt, quod antiquitus poëtis, iisdemque historicis, facere licuerit, ut aliquid fingerent, idem sibi esse interdictum, postquam ex ipsa rei natura intellectum atque summorum virorum auctoritate constitutum sit, aliud esse historicorum munus et negotium, aliud poëtarum (e). Si autem nec

(e) Cic. *de Legg.* I. 1. Q. *Intelligo te, frater, alias in historia leges observandas putare, alias in poemate.* M. *Quippe cum in illa ad veritatem quaeque referantur, in hoc ad delectationem pleraque.* Hoc loco apponam POLYBII sententiam, gravissimi sane auctoris, Lib. II. c. 56. *Opp.* Tom. I. pag. 349. seq. SCHWEIGHAEUSERI. Δεῖ τοιγαροῦν οὐκ ἐκπλήττειν τὸν συγγραφέα, τερατευόμενον διὰ τῆς ἱστορίας τοὺς ἐντυγχάνοντας, οὐδὲ τοὺς ἐνδεχομένους λόγους ζητεῖν, καὶ τὰ παρεπόμενα τοῖς ὑποκειμένοις ἐξαριθμεῖσθαι, καθάπερ οἱ τραγῳδιογράφοι· τῶν δὲ πραχθέντων καὶ ῥηθέντων κατ᾽ ἀλήθειαν αὐτῶν μνημονεύειν πάμπαν, ἂν πάνυ μέτρια τυγχάνωσιν ὄντα. Τὸ γὰρ τέλος ἱστορίας καὶ τραγῳδίας, οὐ ταυτὸν, ἀλλὰ τοὐναντίον. ἐκεῖ μὲν γὰρ δεῖ διὰ τῶν πιθανωτάτων λόγων ἐκπλῆξαι καὶ ψυχαγωγῆσαι κατὰ τὸ παρὸν τοὺς ἀκούοντας· ἐνθάδε δὲ διὰ τῶν ἀληθινῶν ἔργων καὶ

nec hujus discriminis ignorantiam, nec illam sermonis inopiam praetendere possunt, sequitur nihil ineptius fieri posse, quam si causam suam ita defendant, ut ad antiquissimorum historicorum, id est, poëtarum exemplum auctoritatemque confugiant.

Historiae, tanquam infanti, istas Poëtices fascias magna ex parte exuit eamque ad *adolescentiae* aetatem eduxit HERODOTUS, ita tamen, ut illa nondum sui juris fieret, sed adhuc in matris, id est Poëtices, tutela maneret. Quam ille in scribenda historia rationem secutus sit, supra declaravimus. Ex qua disputatione nunc hoc unum cogi volumus, HERODOTUM, cum veri amantior esset ac diligentior investigator, quam poëtae, tamen de horum consuetudine hoc retinuisse, quod non *veritatem*, sed *delectationem*, supremam esse historiae scribendae legem judicaverit. Nihil interest, utrum a poëtarum auctoritate discedere non *potuerit*, an suo ipse judicio *noluerit*, an denique, etiamsi ipse aliter senserit, tamen auditorum suorum ingenio hoc esse dandum putaverit, ut veritati delectationem anteponeret. Quodcunque enim probaveris, manet certe, aliam HERODOTI fuisse, aliam recentiorum causam. Nam si per consuetudinis vim aliter judicare non *potuit*, quemadmodum qui claudus est, non potest non claudicare, eam certe excusationem recentiores ar-

καὶ λόγων εἰς πάντα τὸν χρόνον διδάξαι καὶ πεῖσαι τοὺς φιλομαθοῦντας. ἐπειδήπερ ἐν ἐκείνοις μὲν ἡγεῖται τὸ πιθανὸν, κἂν ᾖ ψεῦδος, διὰ τὴν ἀπάτην τῶν θεωμένων· ἐν δὲ τούτοις τἀληθὲς, διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν φιλομαθούντων. Ad quem locum vid. SCHWEIGHAEUSER. Conf. etiam A. BUCHNERI, *Oratt*, Vol. II. p. 340 seq.

arripere non poterunt, cum, ut diximus, dudum a Poëtica sejuncta sit historia. Si suo ipse judicio *noluit*, id est, si vere existimavit, in historia delectationem magis, quam veritatem, esse sequendam; et causas attulimus, cur iste judicii error in HERODOTO quodammodo ferendus sit, et illud apparet, HERODOTUM, licet male judicaverit, tamen fingendis orationibus fecisse ad suam ipsum sententiam accommodate. Quae excusatio in recentiores non cadit. Cum enim ipsi fateantur, nihil historico veritate carius, nihil antiquius esse oportere (*f*), quomodo non pugnent secum, si orationes comminiscantur, aut quo jure in HERODOTI auctoritate delitescant, nisi ante suam ipsi sententiam everterint, atque cum illo statuerint, primariam esse *historico* hanc legem scriptam, non ut verum narret, sed ut delectet (*g*)? Sin denique HERODOTUS, cum ipse nihil in historia esse fingendum senserit, tamen ad auditorum suorum ingenium se accommodare voluit, ecquid tandem excusationis ab ejus exemplo arcessere recentiores poterunt? Ne HERODOTO quidem prorsus ignoscimus, qui populi levitatem, quam suam ipse sententiam, sequi maluerit: quanto minus recentiores feremus, qui contra animi sententiam

(*f*) CIC. l. c. et *de Orat.* II. 15. *Quis nescit, primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat? deinde ne quid veri non audeat?*

(*g*) Non veremur, ne quis haec ita interpretetur, quasi inique de HERODOTI auctoritate et fide historica existimemus. Fuit ille procul dubio veri amantissimus, et, si universum ejus opus spectatur, fide dignissimus auctor est. Sed cum haec ejus cum posterioribus similitudo sit, quod utrique in historia veritatem cum delectatione conjunctam esse volunt, hoc interest, quod ille veritatem delectationi subjecit, hi vero, si legibus suis parere volunt, contrariam rationem tenere debent.

tiam lectoribus suis, e quibus nemo id postulat, res fictitias apponat? Aut si postulent etiam nonnulli, quis non rideat aut contemnat potius historicum, qui paucorum delectationi inservire, quam omnium exspectationi satisfacere, atque sanctissimis historiae legibus parere, malit? Aut si ne hoc quidem omnium peritorum judicium reformidet, quid est; quod una *orationum* fictione contentus sit, non etiam, HERODOTI exemplo, alias res commenticias afferat, atque id sibi negotii credat solum dari, populo ut placeant, quas faciat fabulas (*h*)?

Videamus denique, an recentiores THUCYDIDIS auctoritate tueri se possint, ejus, qui artem historicam ad *maturitatem* perduxit, quique sibi proposuit non *πρὸς τέρψιν τῶν ἀκουόντων, ἀλλὰ πρὸς ἀκρίβειαν τῶν μανθανόντων γράφειν* (*i*). Is multas orationes interposuit, fateor (*k*): sed declaravimus causam, positam illam in reipublicae forma et constitutione. Cujus causae non eam esse vim existimamus, ut laudandus, sed ut ferendus sit THUCYDIDES, quod ita scripserit, ut, quemadmodum in republica, sic etiam in reipublicae historia, eloquentia dominaretur. Etiamsi igitur respublicae adhuc essent ad antiquam illam Graeciae formam constitutae, ut, qui eas moderarentur, eloquentia excellere deberent, ita esset accipienda orationum in historia fictio,

(*h*) CIC. *de Legg.* I. 1. *Apud* HERODOTUM, *patrem historiae*, *sunt innumerabiles fabulae.* Exempla vid. apud MARCELLIN. in *vita* THUCYD. p. 8. DUKERI. Cavendum tamen ne *fabulae* vocabulum apud CICERONEM iniquius, quam par sit, interpretemur. Vid. de hoc CICERONIS loco eruditissima WYTTENBACHII disputatio, in *Philomathiae* Lib. III. p. 302.

(*i*) MARCELLIN. l. c.

(*k*) CIC. *Brut.* Cap. 83.

tio, non ut laudaretur historicus, sed ut ne nimis vituperaretur. Nunc autem, quid est, quod in judicando lenitatem adhibeamus, cum oratorium illud munus et eloquentiae studium fere prorsus e rerumpublicarum administratione sublatum est? Quae sane rerum temporumque dissimilitudo eo valet, ut „ quilibet intelligat, orationes in historica enarratio„ ne veteres quidem recte adhibere potuisse, quippe „ ipsorum aetatis conditioni civili moribusque con„ sentaneas; nostro vero seculo, ubi civilis elo„ quentia, nisi forte Anglos exceperis, exulat, „ haud facile admittendas esse. Has enim orationes „ ex veterum historiae exponendae ratione transfe„ rens, veterum quoque statum civilem et mores „ transtulisse videberis. Veritatem autem *historia* „ non modo in rebus ipsis sed etiam in earum ex„ positionis modo flagitat, omne fictum rejiciens et „ aspernata" (*l*).

Planum igitur fecisse videmur, aliam recentiorum esse, aliam veterum causam, et si in quo alio argumento, in hoc certe, de quo agimus, valere illud: *duo cum faciunt idem, non est idem.* Ex quo intelligitur, inepte facere recentiores, si ad causae suae defensionem veterum auctoritate abutantur. Itaque altera excusationis via: duas enim constituimus: nostris hominibus praeclusa est. Dicendum igitur nunc

(*l*) Ita recte judicat. J. A. GOERENZ, *de finibus imitationis* cet. p. 24. Quod autem Anglos memorat, ne horum quidem eadem est, quae antiquorum, ratio. Vid. HEEREN, *Ideen*, III. p. 419. Ceterum alias etiam Veterum et Recentiorum Historicorum diversitates persecuti sunt L. WACHLER, *Gesch. der histor. Forschung und Kunst*, Tom. I. p. 7 sqq. Götting. 1812. et GOUDOEVER, *Oratio de Antiqq. et recenti. Historicis inter se comparandis*.

nunc est de alterâ, atque inquirendum, num forte recentiores, cum veterum exemplo nihil adjuventur, *proprias sibi ac peculiares causas* afferant, quibus orationum in historiâ fictionem defendant? Cujus rei tractationem proximo Capiti reservamus; quo doctissimorum hominum in utramque partem sententias dijudicare, atque praesentis argumenti et controversiae quasi historiam enarrare constituimus.

CAPUT QUARTUM.

EXPLICATIO ET EPICRISIS SENTENTIARUM.

Cum omnem nostram de orationibus fictitiis disputationem eo retulerimus, ut eas cum prima historiae lege, quae, ne quid falsi scribatur, cavere jubeat, pugnare doceremus; tum, ut efficeremus, hujus legis, ut in ceteris rebus, sic in orationibus quoque, migrationem maximos necessario perniciosissimosque errores gignere; in ipso disputationis exitu videre videmur, qui nos quasi praestolentur, quo manum nobis injiciant, nec sine luctatione dimittant nos atque abire sinant. Neque eorum tantum impetum exspectamus, quorum est a nobis oppugnata sententia, sed veremur etiam, ut illi ipsi, qui universe nobis assentiantur, huic, quem tractavimus, loco satis esse factum arbitrentur. Non quo dissentientium opinio non valde a nobis labefactata sit, sed quod, ut imperatores nimis viribus suis freti, non omnes copias in aciem eduxerimus, nec omnibus iis armis dimicaverimus, quorum res

ipsa atque causa nostra nobis copiam faceret. Sic enim sentiunt, si quis historicus orationes aut omnino fictas aut exornatas scriptioni suae interponat, eum non solum veri scribendi officium, quod nos praesertim ursimus, deserere, sed in pluribus etiam muneris sui partibus labi. Hi ergo nimiam fortasse nobis facilitatem et indulgentiam objecerint, quod, cum multis aliis rationibus causam nostram munire potuerimus, in uno tantum argumento existimaverimus esse acquiescendum. Qui autem orationibus fictitiis delectantur, iisque locum aliquem in historia assignant, horum sententia cum non unâ sed pluribus causis nitatur, jure quodam suo a nobis postulaturi videntur, ut non unâ et simplici sed variâ et multiplici disputatione cum ipsis congrediamur. Est igitur utrorumque eadem, sed in contraria causa, reprehensio. Ut illi ad causam nostram defendendam, sic hi ad suam refellendam, satis a nobis allatum esse negant. Contra quod utrumque reprehendentium genus breviter dicendum existimo. Nos simulac scribendi consilium ceperamus, nihil antiquius habuimus, quam ut, quid esset a doctis hominibus in utramque partem disputatum, quam diligentissime exploraremus. Intelleximus autem, sententiae eorum, qui orationes commenticias aspernarentur, arcem et caput et praesidium hoc uno praecepto contineri; *ut ne quid falsi scribatur in historia*. Si quid autem argumentorum, tanquam levis armaturae militum, accederet, illud omne aut ad gravissimam illam veritatis legem posse referri, aut a re omnino alienum esse, aut tam exiguum esse, ut orationis nostrae perpetuitas eo incidenda non videretur. Similiter orationum istarum patroni sententiam suam ita tueri nobis visi sunt, ut, si hoc semel effecissemus per-

ni-

niciosissimum esse *mendacium*, orationes in historia comminisci, omnem iis causam ex manibus extortam esse, judicaremus. Quod quo melius intelligatur, neque ad cognitionem inutile esse, neque a re praesenti abhorrere arbitramur, si hujus loci et quaestionis quasi historiam aliquam contexamus, atque in medio ponamus doctissimorum hominum sententias, cum approbantium illum fictitiarum orationum usum, tum improbantium. Primum de approbantibus dicamus (*m*).

Hic igitur primus nobis in medium prodeat DIODORUS SICULUS, qui, cum historicis orationes fingere concedat, intempestivas tamen, et crebras et nimis prolixas improbat. Longior quidem locus est, sed dignus, qui fere totus ponatur, quo intelligant lectores, magnam partem eorum, quae a recentioribus ad orationum fictitiarum defensionem allata sint, jam a DIODORO fuisse praeceptam. Sic igitur ille (*n*): *Τοῖς εἰς τὰς ἱστορίας ὑπερμήκεις δημηγο-*

ρί-

(*m*) Horum nonnulli memorantur in FABRICII *Biblioth. Graeca*, Tom. II. p. 725. ed. HARLESII, et in J. G. MEUSELII *Biblioth. Histor.* Vol. I. p. 18. Horum scriptorum alios non possideo, ut MARCUM FUSCARENUM, *della Letteratura Veneziana*, 1752, aliis etiam memorandis facile supersedeo, ut FRANCISCO PATRICIO, et PAULO BENIO.

(*n*) *Biblioth.* Lib. XX. Cap. I et II. Tom. II. p. 406. ed. WESSEL. Sunt etiam qui orationum fictitiarum usum in historia CICERONI probatum fuisse putent, qui *de Orat.* II. 13—15. historiae scriptionem ad *oratoris* munus referat. Atqui ille ne per somnium quidem de orationibus commenticiis cogitavisse videtur. Intelligitur enim ex universa loci serie CICERONEM loqui de *Stilo*, quem non rudem et incultum esse vult: qualem adhibuissent CATO et PICTOR et PISO: sed ejusmodi, ut verborum collocatione et tractu orationis leni et aequabili perpoliatur opus. Itaque non postulat CICERO, ut historicus *orationes comminiscatur*, sed ut ex stili elegantia appareat, eum oratorem esse, et

pos-

ρίας παρεμβάλλουσιν, ἢ πυκναῖς χρωμένοις ῥητορείαις, δικαίως ἄν τις ἐπιτιμήσειεν. οὐ μόνον γὰρ τὸ συνεχὲς τῆς διηγήσεως διὰ τὴν ἀκαιρίαν τῶν ἐπεισαγομένων λόγων διασπῶσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν φιλοτίμως ἐχόντων πρὸς τὴν τῶν πράξεων ἐπίγνωσιν (o). καίτοιγε τοὺς ἐπιδείκνυσθαι βουλομένους λόγου δύναμιν, ἔξεστι κατ' ἰδίαν δημηγορίας καὶ πρεσβευτικοὺς λόγους, ἔτι δὲ ἐγκώμια καὶ ψόγους καὶ τἄλλα τὰ τοιαῦτα συντάττεσθαι. τῇ γὰρ οἰκονομίᾳ τῶν λόγων χρησάμενοι, καὶ τὰς ὑποθέσεις χωρὶς ἑκατέρας ἐξεργασάμενοι, κατὰ λόγον ἂν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πραγματείαις εὐδοκιμοῖεν (p). νῦν δ' ἔνιοι πλεονάσαντες ἐν τοῖς ῥητορικοῖς λόγοις, προσθήκην ἐποιήσαντο τὴν ὅλην ἱστορίαν τῆς δημηγορίας (q). — καὶ τῶν ἀναγινωσκόντων τὰς τοιαύτας πραγματείας οἱ μὲν ὑπερβαίνουσι τὰς ῥητορείας, κἂν ὅλως ἐπιτετεῦχθαι δόξωσιν (r). οἱ δὲ, διὰ τὸ μῆκος καὶ τὴν

posse, si velit, cum laude in foro versari. Similiter idem CICERO *se existimare*, dicit, PLATONEM, *si genus forense dicendi tractare voluisset, gravissime et copiosissime potuisse dicere*: *de Off.* I. 1. Conf. ejusdem *Brut.* 31. *Or.* 3. *de Orat.* I. 11.

(o) Aliquid ad loci integritatem deëst, ut jam viderunt H. STEPHANUS et RHODOMANUS. WESSELINGIUS defectum explet verbis je principio Lib. XV. μεσολαβοῦσι τὴν ἐπιθυμίαν. Sed eam rem nunc non agimus. Hoc unum animadvertimus, si, ut recte judicat DIODORUS, orationes longae et intempestivae improbandae sint, non continuo sequi, ut breves et tempestivas, si fictae sint, approbandas esse putemus. Has tantum illis tolerabiliores ducimus, neutrum autem genus probamus.

(p) Ex his, ut et ex iis, quae sequuntur, intelligitur DIODORUM loqui de orationibus fictitiis, non de vere habitis.

(q) Verissima reprehensio est: sed, ut aeque judicemus, ex eo, quod *nonnulli* inepte fingunt, non sequitur, ipsam rem esse vituperandam. Nam, ut ante docuimus, de universo genere separatim quaeritur, non de definitis orationibus.

(r) Neque hoc delicatorum hominum taedium satis valet ad orationes fictitias improbandas. Si enim ea, quae lectoribus minus grata sint, quaeque illi saepe quasi transiliant (ὑπερβαίνωσι), in historiae scriptione sunt omittenda; quid genealogiis fiet, quid quaestionibus chronologicis, quid aliis multis rebus jejunioris argumenti?

τὴν ἀκαιρίαν τοῦ συγγραφέως ἐκλυθέντες τὰς ψυχὰς, τὸ παράπαν ἀφίστανται τῆς ἀναγνώσεως, οὐκ ἀλόγως τοῦτο πάσχοντες (s). τὸ γὰρ τῆς ἱστορίας γένος ἁπλοῦν ἐστι καὶ συμφυὲς ἑαυτῷ, καὶ τὸ σύνολον ἐμψύχῳ σώματι παραπλήσιον, οὗ τὸ μὲν ἐσπαραγμένον ἐστέρηται τῆς ψυχικῆς χάριτος· τὸ δὲ τὴν ἀναγκαίαν σύνθεσιν ἔχον εὐκαίρως τετήρηται, καὶ τῷ συμφυεῖ τῆς ὅλης περιγραφῆς ἐπιτερπῆ καὶ σαφῆ παρίστησι τὴν ἀνάγνωσιν (t). Οὐ μὴν παντελῶς γε τοὺς ῥητορικοὺς λόγους ἀποδοκιμάζοντες, ἐκβάλλομεν ἐκ τῆς ἱστορικῆς πραγματείας τὸ παράπαν. ὀφειλούσης γὰρ τῆς ἱστορίας τῇ ποικιλίᾳ κεκοσμῆσθαι, κατ' ἐνίους τόπους ἀνάγκη προσλαμβάνεσθαι καὶ τοὺς τοιούτους λόγους· καὶ ταύτης τῆς εὐκαιρίας οὐδ' ἂν ἐμαυτὸν ἀποστερῆσαι βουληθείην (u). DIODORUS igitur et fingere orationes ita historico concedit, ut non tam, quae orationes laudandae, quam quae reliquis tolerabiliores sint, doceat, et rursus nonnullorum historicorum in fingendis orationibus perversitatem ita reprehendit, ut rem ipsam atque causam minime evertat. Idem fere convenit in illam POMPEJI TROGI sententiam, orationes obliquas directis ante-

(s) Istud μῆκος atque ea ἀκαιρία non rei est, sed historici vitium: neque ex eo effici potest, non licere orationes fingere.

(t) Errat DIODORUS, quod historiae scriptionem orationibus divelli putat. Orationes sunt res factae et pertinent ad historiam, quae illarum expositione non magis divellitur, quam historia Graeciae narratione pugnae Salaminiae! vid. SEB. MACCIUS, de Historia, Lib. II. Cap. 29. et VOSSIUS, de Arte Hist. Cap. XX. Neque igitur hanc ob causam rejiciendam arbitramur orationum fictionem, cum propter eandem rationem ne veris quidem orationibus aliquis in historia locus esse posset.

(u) Habeat, per nos licet, DIODORUS hanc εὐκαιρίαν, modo caveat, ne illa ποικιλία, qua exornari vult historiam, ex rebus commenticiis colligatur. Historiae exornatio Stilo continetur, ut ante vidimus. Sed res factas comminisci, quales sunt orationes; non est exornare historiam, sed mentiri.

teponentis (v). Licet enim orationibus obliquis minus quam directis offendi soleamus, est tamen, ut ante effecimus, obliquarum quoque usus ab historia arcendus.

Sed veniamus ad recentiores, in quibus primus hic nobis memorandus est SEBASTIANUS MACCIUS non inelegantis vir ingenii (w). Is igitur, cum orationes omnino historiae scriptioni interponendas esse censeat, primum adversus dissentientium rationes disputat, tum suam ipse sententiam argumentis confirmat. Et ex illis quidem rationibus, quas MACCIUS refellere conatur, hic nobis tantum agendum est de *tertia* et *quarta*, quas ille memorat, alteram, *orationes esse suspiocissimas et fidem historiae posse aut evertere aut minuere;* alteram, *eas ad ostentationem magis, quam ad rei necessitatem spectare* (x). Auctor

(v) Lib. XXXVIII. Cap. III. Locum supra posuimus, ut et judicia VIGNOLII et HUETII, TROGO assentientium.

(w) SEB. MACCII DURANTINI, *Philosophi, Theologi ac J. U. Consulti, Equitis et Comitis Palatini de Historia Libri Tres.* Venet. 1613. Vid. Lib. II. Cap. 29—31. collat. Cap. 3.

(x) MACCIO idem accidit, quod multis aliis, qui eandem rem tractant, ut, cum de interponendis historiae scriptioni orationibus agunt, difficile sit dicere, utrum de orationibus vere habitis an de fictis exornatisve loquantur: neque enim audiendus est NERGERUS, qui *illam divisionem in fictas et veras nullo fundamento niti contendit:* vid. ejus *Dissert. de Historic. Antiq. concionibus civil.* p. 15. MACCIUS praeter duas eas, quas posuimus, quatuor alias dissentientium rationes affert. „Primam, „quod impedimento sint narrationi: alteram, quod molestiam „afferant lectioribus: tnm quod CRATIPPUS et DIONYSIUS eas „reprobaverint: denique quod POLYBIUS apud Graecos et CAESAR apud Latinos in scribenda Historia orationes libenter respuerint." Quae rationes cum tam ad veras, quam ad fictas orationes referri queant, nos, qui de posteriori hoc orationum ge-

tor priorem illam rationem ita infringere studet: „Mirum profecto, inquit, homines hoc dicere; „eos praesertim, qui scientiae et doctrinae nomine „apud omnes insigniti sunt (y). — In historia „namque consideratur, quaedam esse naturalia, „quae et essentialia et substantialia a recentioribus „dicuntur, et quaedam extrinseca, quae acciden„talia nuncupantur. Naturalia, quod est ipsum „verum, nec mutari, nec variari, nec ullo modo „colorari possunt; veri enim natura ita fert. Sed „extrinseca, quae nihil aliud sunt, quam ornamen„ta quaedam et indumenta veritatis, possunt ab „historico adhiberi ad arbitrium suum; dummodo „enim talia non sint, quae varient, permutent aut „pervertant veritatem, nihil interest, sive simplex „narratio sit, sive oratio, sive aliud genus locutio„tionis; omnibus enim his modis verum referri et „recenseri potest. Quid igitur refert, si impera„tor, vel miles, vel quilibet alius hoc vel illo „apparatu fuerit locutus (z)?" — Quod autem ob-

genere tantum agimus, duas tantum illas rationes, quae ad fictas aut exornatas orationes pertinerent, poni a nobis oportere judicavimus.

(y) Nobis, qui mediocri doctrinâ contenti esse cogimur, magna sane videtur sententiae nostrae commendatio, eam tantis olim viris placuisse et adhuc placere.

(z) Tota ista argumentatio jam est a nobis superiori disputatione refutata. Primum, quod MACCIUS nihil referre putat, quo modo quis locutus esse dicatur; est omnis iste error ab ea opinione profectus, in historia tantum quaeri oportere, quid *universe verum sit?* Atqui effecisse nobis videmur, neque omnes hoc uno consilio ad historiae studium accedere, et saepe fieri, ut ex rebus minutis, veluti ex notionibus secundariis, quibus primarium orationis argumentum vestiatur, quin etiam ex singulis verbis, quibus quis usus esse dicatur, et aliarum rerum cogni-

objiciunt, *orationes ad ostentationem magis, quam ad rei necessitatem spectare:* „ Fateor, inquit. Sed „ quid? Nonne narratio quoque splendida, orna-„ ta,

gnitio hauriatur, et de hominum naturis ac moribus judicetur. Parumne igitur referre quispiam putet, utrum historicus veras orationes, an fictas a se aut exornatas literis mandet. Deinde quae ista ambigua est MACCII disputatio, cum alia in historia *naturalia* esse dicit, alia *accidentalia?* Non loquimur, quam belle ista opponantur: hoc quaerimus, quam intelligat *historiam?* Utrum *res ipsas*, ex quibus historia constet, an *historiae scriptionem?* Si *res ipsas* intelligat: historiam *objectivam* appellemus, si placet: afferat causam, cur orationes e numero *naturalium*, *essentialium*, *substantialium* eximat, easque ad *accidentalia* detrudat. Quod si propterea se ita facere dicat, quod oratio sit *fortuitum* quicquam, quodque possit se *alio atque alio modo* habere: non est haec *naturalium*, i. e. ut ipse explicat, *verorum*, sed *necessariorum* et *accidentalium* oppositio. Atqui hac ratione haud scio, an non oratio tantum, sed ipsa ALEXANDRI MAGNI in Persiam expeditio ad res fortuitas, i. e. *accidentales* sit referenda, cum nihil in historia sit necessarium. Si autem MACCIUS, ut quidem facit, *naturalia* appellet ea, quae vera sint, quae immutari non possint, quae infecta fieri nequeant; quid est, quod orationes in *naturalium* numero habendas esse non putet? An fieri potest, qui aut prorsus non, aut hoc modo locutus sit, is ut aut omnino aut alio modo locutus sit? Est igitur in historia, id est, *in ipsis rebus* nihili illa in *naturalia* et *accidentalia* partitio: aut si quid est, neque orationes in accidentalibus, i. e. quae mutari possint, numerandae sunt, neque MACCII causa quicquam adjuvatur. Et pejor etiam ejus causa fieri videtur, si *historiae* vocabulum, quod usurpat, de historiae *scriptione* est interpretandum. Primum dicit, orationem esse *accidentale* quid. Concedimus, si istud *accidentale* opponatur *necessario;* negamus, si ejus contrarium dicatur *verum*, *substantiale*, *essentiale*. Tum pergit: *accidentale* esse illud, quod *mutari possit*. Melius definiisset, *quod aliud esse possit, quam sit*. Nunc autem illud *mutari posse* ita definit, *quod ab historico adhiberi possit ad arbitrium suum*. Itane scribere oportebat eum, qui in libri sui titulo se philosophum erat professus? Sit sane oratio in rebus ipsis, i. e. in Historia *objectiva accidentale* quid, non tamen historico *accidentale* esse debet; neque, quod in rerum veritate *aliud esse poterat*, id con-

„ ta, copiosa, gravis, plena esse debet? Colores „ vero oratorii, tropi, figurae, ceteraque, quae „ mere sunt oratoria, non ad jactantiam observan„ tur, sed ex artis necessitate" (*a*). Sic igitur enervatis, ut putat, dissentientium rationibus, *multas esse*, dicit, *et graves causas, cur historicus inter narrationem interserere debeat conciones: sibi autem quatuor rationes potiores videri*, *Naturalem*, *Artificialem*, *Utilem*, *Communem*. Nobis quidem de istis rationibus quicquam statuere, difficile videtur, cum nesciamus, utrum auctor de orationibus vere habitis, an de fictis exornatisvé, loquatur. Illud scimus, si posterius hoc orationum genus intelligendum sit, istis argumentis nihil effici. *Naturalem* rationem MACCIUS appellat eam, quam *Natura unicuique monstret. Naturale enim est, ut, cum volumus aliquid cuipiam persuadere, ad conciones descendamus* (*b*). *Artificialis vero spectat* ad

continuo licet historico *mutare* et scribendo *aliud facere*. Haec enim licentia si historico detur, quae pars historiae sit, quam ille non evertere possit, cum nihil sit in historia, neque magnum neque parvum, neque *naturale*, ut ille dicit, neque *accidentale*, quod non aliter se habere potuisset, quam habuit. Itaque ut reliquae res, in historiae scriptionem cadentes, sic orationes quoque, ad historicum deferuntur, quas ille non parere ex sese, sed excipere debet, atque ut accepit, ita integras illibatasque tradere.

(*a*) Satis bene. Si orationes in historia fingere licet, nihil videmus causae, quominus eas *oratorias* esse velint. Hactenus recte LUCIAN. *de Scrib. Hist.* Tom. II. p. 66. ἢν δέ ποτε καὶ λόγους ἐροῦντά τινα δεήσῃ εἰσάγειν — ἐφεῖταί σοι τότε καὶ ῥητορεῦσαι, καὶ ἐπιδεῖξαι τὴν τῶν λόγων δεινότητα. Sed hoc ipsum in controversia versatur, an liceat?

(*b*) Egregia scilicet argumentatio! Quoniam natura dedit homini linguam, qua ille utatur, si res postulet, propterea historico licet aut affingere cuipiam orationem, quam is omnino non habuerit, aut aliam, quam habuerit!

ad jucunditatem atque oblectationem lectoris (c). *Utilitas autem partim ad Historicum partim ad lectorem refertur* (d). *Communis* denique ratio est auctori, *quod veteres, qui Graece aut Latine scripserint, amplissimum et frequentissimum orationum usum in suas historias concordibus votis admiserint* (e).

Sequitur, ut de GERHARDO VOSSIO dicamus JOANNES Filio, magno in paucis viro. Is igitur in praeclaro libro, quem de *Arte Historica* scripsit, adversus sententiam eorum, qui istiusmodi orationum usum *cum fide historica pugnare* dicant, ita disputat (f): „ Etsi, inquit, historicus res gestas haud aliter „ narrare debeat, quam acciderunt, sermones tamen „ hominum non necesse habet narrare, quemadmo„ dum habiti fuere: nam hoc quidem plurimum „ fieri nequit: verum sat est, ut referat eo modo, „ quo, si rem spectes, loqui debere, quoque eos „ locutos esse, verisimile est." Intelligitur, virum eruditissimum non loqui de orationibus prorsus fictis, sed de vere habitis, quae vero interierint, quarum

(c) Nulla esse debet in historiae studio oblectatio, nisi cum veritate conjuncta. Conf. POLYBIUS, Lib. II. Cap. 56. Ceterum NERGERUS quoque propter legentium voluptatem orationum usum probat: Diss. *de Historic. Antiq. concionibus civil.* p. 19.

(d) Hanc autor utilitatem ita interpretatur, ut nihil fere ab oblectatione differat. Nos in historia quicquam utile esse negamus, quod et falsum sit et maximos errores gignere possit.

(e) Quaeritur, an *recte* fecerint? Recte, inquit, *quoniam* fecerunt! MACCIO quidem istud argumentandi vitium facile ignoscimus. Miramur autem, ne VOSSIUM quidem ab hac disputandi perversitate sibi cavisse, *Opp.* Tom. IV. p. 31. Conf. etiam CREVIERII *Praefat. ad* LIVIUM, pag. XV. et NERGERUS, l. c. p. 16.

(f) Cap. XX.

rum tamen *argumentum universum* adhuc satis cognitum sit (*g*). Deinde VOSSIUS sententiam suam ita confirmat, *quod, cum in historiis vel inprimis requirantur rerum causae, conciones inter eas non infimum teneant locum* (*h*).

Memorandus quoque est JACOBUS PERIZONIUS, quamquam is non totum quaestionis genus complexus est, sed maxime in orationibus CURTIANIS defendendis versatus est (*i*). Ad nostram quidem causam pertinet, quod dicit, *se orationes in veteribus, si non sint immodicae aut nimis crebrae, ferre posse et excusare* (*k*).

Eandem sequitur sententiam NICOLAUS HIERONYMUS

(*g*) Idem intelligitur ex iis, quae mox sequuntur: *orationes pars et ipsa historiae sunt. Nec poëtica sunt figmenta, quia orationes vere habitae, et in eam mentem.*

(*h*) Notum igitur est *universum argumentum*; ipsa orationum *verba* non nota sunt. Quid igitur est, cur VOSSIUS historicum velit *oratorem* esse, non *narratorem*: i. e. cur eum argumenti narratione contentum esse non sinat, sed verba et orationem fabricari jubeat? Illud enim historici est, hoc non item. Causae, inquit, rerum requiruntur; in causis autem maximarum rerum saepe habendae sunt conciones. *Argumenta* concionum, potius dixerim. Haec igitur si historicus referat, causas explicet. LIVIUS si, ut historicus, narrasset, *Coriolanum matris precibus commotum esse, ut retro ab urbe castra moveret*, nonne satis perspicue causam explicuisset, cur ille ab urbe recesserit? An oratione illa, quam matri LIVIUS assignat, nunc melius causa intelligitur? Ceterum VOSSII verba fere repetit et approbat GESNERUS ad HEINECCII *Fundam.* p. 188. add. etiam BUCHNERI *Oratt.* Vol. II. p. 353. GAILLARD, *Histoire de François Premier, Préface*, p. XLII. et NERGER, l. c. p. 17.

(*i*) JAC. PERIZONII, Q. CURTIUS RUFUS *vindicatus a variis accusationibus* JOHANNIS CLERICI. Lugd. Bat. 1703. Conf. CLERICI *Ars Crit.* Vol. II. p. 535. sqq.

(*k*) Pag. 94. Supra docuimus, ista exceptione non tam rem ipsam laudari, quam historici culpam aliquantum imminui.

MUS GUNDLINGIUS, acerrimus sane ac disertissimus istarum orationum defensor (l). Is igitur lectores cum ad MACCIUM ac VOSSIUM delegat, tum novorum accessione argumentorum suam ipse sententiam nobis probare studet. „Neque enim, inquit, „falsum statim dici fas est, quod aliquid fictionis „continet, et ab ingenio scribentis procedit. Fin„gunt jurisconsulti, fingunt sacerdotes, finxerunt „plures; nec fabulas tamen vendiderunt, nec fu„mum, nec nubem obtruserunt pro Junone (m). „Qui nude omnia et sine ornatu postulant proferri, „illi, meo quidem judicio, Commentarios cum „Historia confundunt (n). —— Nam si legato, „qui mandatum, quod accepit, ornatius atque co„piosius exponit, quam illud praescriptum est, „mendacii labes adspergi nequit, quomodo histori„arum auctoribus, quaeso, vitio verti poterit, si „rebus fideliter relatis aliquid eloquentiae inserant, „et

(l) In Praefat. ad NICOL. BURGUNDI *Historiam Belgicam*, Hal. Magdeb. 1708.

(m) Historicus igitur, qui orationem *numquam* habitam ita refert, ut *vere* habitam, GUNDLINGIO videtur eâdem in causâ esse, ac PHAEDRUS, cicadarum fingens ac noctuarum colloquia. *Fingunt*, inquit, *jurisconsulti aliique plures*. Atqui fingunt illi non orationes tantum sed etiam *facta*, quorum similitudine alias res declarent. Illorum igitur exemplo si fingere liceat historico orationes, licebit etiam proelia, terrae motus, urbium eversiones cet.

(n) Idem objicitur a BUCHNERO, *Oratt.* Vol. II. p. 353. a GAILLARDO, l. c. pag. XLII. et a PERIZONIO, *Curt. Vindic.* p. 92. Quasi vero, nisi fictitiis orationibus, i. e. mendaciis, exornetur historia, continuo nuda sit et exsanguis scriptio. Ipsa scribendi ratione, ornatâ illâ et copiosâ, a Commentario discernitur Historia. Nisi forte LIVIUS historicus non fuisset, si illas commenticias orationes praetermisisset. Vid. quae supra, p. 111, diximus de loco CICERONIS.

„ et verba ab aliis prolata secundum verisimilitu„ dinis leges amplificent (*o*).“ Reliqua GUNDLINGII disputatio fere in BURGUNDO defendendo consumitur, qui HORNANUM, EGMONDANUM, AURIACUM, BARLAEMONTIUM, ALDEGONDIUM, alios, nihil dicentes faciat, quod ab eorum personis sit alienum, nihil, *quod illi dicere non potuerint* (*p*).

Orationum fictitiarum patrocinium quoque suscepit Abbas VERTOT (*q*), qui, cum eas nimis crebras esse no-

(*o*) Pertinet haec similitudo ad orationes ab historico *exornatas*. Nos igitur lectorem delegamus ad ea quae pag. 51 sqq. de hoc orationum genere disputavimus. Simili fere argumento ad defendendas orationes fictitias utitur BUCHNERUS, l. c. pag. 363. Ceterum, quod GUNDLINGIUS *verisimilitudinem* requirit, ea quam necessaria sit in orationibus fictitiis nemo copiosius et elegantius docuit, quam UBERTUS FOLIETA, politissimae latinitatis scriptor, in libello; *De ratione scribendae historiae:* qui exstat in GRAEVII *Thesaur. Antiqq. et Histor. Italiae*, Tom. I. p. 1201. seq. Nec tamen si orationes probabiles minus offensionis habere, quam improbabiles, fatemur, continuo sequitur, ut existimavisse videtur FOLIETA, probabiles eam ob causam in historia ferri debere. Nisi forte, qui in mentiendo probabilitatem sequitur, minus mendax est, quam qui absurda comminiscitur.

(*p*) Similiter fere CURTIUM suum defendere studet PERIZONIUS. Atqui loquitur res ipsa, quod ipsi sumus jam ante fassi, non quaeri de orationibus *ineptis*, sed de *probabilibus*, i. e. in quibus nihil insit a dicentium personis alienum. Illud vero contendimus, quod aut factum non sit, licet fieri potuerit, aut factum esse, demonstrari nequeat, id non magis pro vero esse habendum quam si ne fieri quidem potuerit, Non negamus, historicum saepe contentum esse debere probabilitate; volumus vero res probabiles ita ab eo exponi, ut a narratore, qui quid *sibi* probabile videatur, referat, quo numquam lectores rerum veritatem cum judicio scriptoris confundant. Huic autem praecepto non paret is, qui cuiquam orationem, ut vere habitam, affingit. Vid. Judicium CLERICI, quod infra referemus.

(*q*) *De l'usage des Harangues dans les Historiens Grecs et La-*

noiit, et etiam fateatur, veteres eas saepe ad eloquentiae ostentationem composuisse, earum usum tamen probat (r): „ Il les trouve propres à jetter „ une agréable variété dans l'histoire, ou rien ne „ seroit si ennuyeux qu'une narration toûjours mon„ tée sur le même ton (s)." Deinde hanc etiam causam affert: „ Il faut, qu'un historien remonte, „ autant qu'il se peut, jusqu'aux causes les plus „ cachéés des événements, qu'il decouvre les des„ seins des ennemis cet (t)." Eandem sententiam iisdem argumentis tuetur Abbas DE MABLY, ut non sit, cur de hoc peculiariter dicamus (u). Multo minus etiam hic locus a nobis postulat, ut de POSSELTI sententia judicemus, eas quidem orationes, quae

Latins; cujus Disputationis summarium tantum exstat in *Histoire de l'Academ. des Inscript. et bell. Lettr.* Tom. III. pag. 83. seq.

(r) *M. l'Abbé* DE VERTOT *ne prétend pas excuser les historiens, qui semblent avoir cherché l'occasion de faire briller leur esprit et leur éloquence dans le continuel et fatigant usage qu'ils ont fait des harangues directes.* Recte igitur fecit VERTOTUS, quod ipsam quaestionem, *quid faciendum sit*, ab alia quaestione distinxit: *quid aliquando factum sit?* Vid. etiam FOLIETA, l. c.

(s) Prima historici lex est, ut verum narret; neque, ut ante diximus, in historiae studio ac scriptione sectanda est delectatio, nisi veritate nixa. Ecce vero egregia judicum concordia. VERTOTUS historicum jubet orationes fingere, quo lectorum taedio medeatur: quemadmodum jam senserat etiam JOVIANUS PONTANUS, apud BUCHNERUM, *Orati.* Vol. II. pag. 359. DIODORUS vero in eo, quem paulo ante posuimus, loco vereri videtur, ne illae orationes lectoribus taedium et satietatem afferant. Similiter J. D. MICHAËLIS, ut postea videbimus.

(t) Eadem jam fuerat VOSSII argumentatio, refutata a nobis Not. (k).

(u) DE MABLY, *de la manière d'écrire l'Histoire. Opp.* Tom. XII. p. 452. sqq. Paris. 1794.

quae in Historicorum Romanorum libris exstent, non ab his fictas exornatasve esse existimantis, sed vere, ut relatae sint, ita habitas (v). Utut enim res se habeat, non quaerimus, utrum illae orationes verae an fictae sint, sed an liceat historico fingere aut exornare orationes, easque scriptioni suae interponere (w)? Denique memorandus hic nobis est JOANNES GEORGIUS MÜLLERUS, quamquam quid sentiat, non satis aperte declarat (x). Laudat quidem *probabilitatem* orationum fictitiarum, quae in Veterum libris historicis exstent, easque ad *artis politicae disciplinam* utilissimas judicat (y), nec tamen

(v) *Ueber die Reden groser Römer in den Werken ihrer Geschichtschreiber.* In E. L. POSSELTI *Kleine Schriften*, p. 33. sqq. Jam ante ab hac sententia non alienus fuerat BUCHNERUS, *Oratt.* l. c. pag. 361. qui vel CURTIANAS illas orationes prorsus fictitias esse, statuere non audet, p. 360.

(w) Admodum improbabilis est POSSELTI sententia: sed nos quidem hanc rem nunc non agimus. Hoc unum animadvertimus, quod de Romanis scriptoribus POSSELTUS affirmet, idem posse iisdem argumentis de Graecis affirmari, et tamen THUCYDIDEM de se fateri, se in orationibus referendis non tam veritatem, quam potius probabilitatem, esse secutum. Sic enim ille, Lib. I. Cap. 22. p. 17. ed. DUKERI: χαλεπὸν τὴν ἀκρίβειαν αὐτὴν τῶν λεχθέντων διαμνημονεῦσαι ἦν· — ὡς δ' ἂν ἐδόκουν μοι ἕκαστοι περὶ τῶν ἀεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστα εἰπεῖν, ἐχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων, οὕτως εἴρηται! Hoc autem si sibi sumsit THUCYDIDES, religiosissimus historicus, quid alios fecisse putabimus, minus graves illos atque severos! Vid. CREUZER, *Die histor. kunst der Griechen*, p. 276. seq. Ceterum POSSELTUS non multum abhorret a sententia C. BARTHII, *Advers.* Lib. LX. p. 2871.

(x) J. G. MÜLLER, *Briefe über das Studium der Wissensch. besonders der Geschichte*, Edit. 2da Tigur, 1817. p. 257, seq.

(y) „ Nicht nur sind sie dem Charakter des Redners, dem „ sie zuschrieben werden, mit phychologischer Feinheit ange-

„ past;

men continuo sequitur, hoc ipsum, *fingere orationes easque in scriptionem inferre*, a MÜLLERO probari. Certe, si ejus sententia in ipsius rei, de qua quaerimus, approbationem interpretanda sit, nihil dixerit. Nec enim, ut jam saepe monuimus, probabilitas ullam peccati excusationem afferre potest: cum hoc ipsum sumamus, de probabilibus orationibus quaeri: nec argumenti utilitate sententia nostra labefactatur. Si enim scriptor illum utilitatis fructum alia etiam ratione, quam in specie fictarum orationum, impertire lectoribus potest: et potest sane: quid est, quod utilitatem mendacio involvat? Sin vero percipi ille fructus, nisi ex orationibus commenticiis, non potest, equidem istam utilitatem ab historiae studio potius alienam esse censeam, quam eam ex mendacio hauriri oportere concedam (z).

Haec de laudantibus: veniamus ad vituperantes, quorum sententiam quamquam ipsi probamus eamque hac disputatione defendimus, postulat tamen animi aequitas, ut de argumentis, quibus tueri se solent, quid nos quidem sentiamus, libere eloquamur. Nam ut homines ingeniosi saepe malam causam argumentando ita ornare solent, ut multis probabilis videatur eorum disputatio, sic fieri et potest et solet persaepe, ut optima causa male defendatur.

Itaque, ut POLYBIUM omittamus, cui istam fingendi libidinem valde displicuisse, jam ante docuimus, primum hic nobis commemorandum est

CRA-

„ past; sondern jede derselben handelt gewöhnlich irgend einen
„ Sats der Politik ab; — so dass sich bloss aus diesen Reden
„ ein Lehrbuch der Politik sammeln liesse." cet.

(z) Confer. HUETIANA, p. 241.

CRATIPPI de istis orationibus judicium. Is enim cum animadvertisset, THUCYDIDEM, cujus reliqui libri essent concionibus referti, eas in uno libro octavo praetermisisse, hanc attulit ejus rei causam (*a*): τὰς ῥητορείας, οὐ μόνον ταῖς πράξεσιν αὐταῖς ἐμποδὼν γεγενῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκούουσιν ὀχληρὰς εἶναι. Hoc intellexisse THUCYDIDEM, atque eam ob causam tandem a fingendis orationibus abstinuisse. Num veram causam CRATIPPUS attulerit, nunc non quaerimus (*b*): satis quidem intelligitur, ipsum CRATIPPUM ita sensisse, non esse in historiae scriptionem conciones inferendas, *quod rebus ipsis impedimento essent*. Quae etiam fuit RAIMUNDI LULLI sententia, cum ita judicaret, orationibus interponendis *hiare historiam ac divelli* (*c*).

Ne-

(*a*) Apud DIONYS. HALICARN. *Opp.* Tom. II. p. 143. SYLB.

(*b*) Potest enim alia etiam causa excogitari: vid. VOSSIUS, *Opp.* Tom. IV. p. 32.

(*c*) *De Oratione*, Lib. V. Cap. IV. Conf. locum DIOD. SICUL. quem ante posuimus. Parum refert utrum CRATIPPUS et LULLUS de veris, an de fictis, an denique de utroque orationum genere loquantur. Si orationibus rerum narratio divellatur, atque illae propterea ab historia arcendae sint, utrumque genus arcendum sit. Sed, ut verum fateamur, nihili esse videtur quod dicunt. Nam ne rursus illud urgeamus, non recte a rebus historicis sejungi orationes, quippe quae et ipsae *res historicae* sint; hoc unum animadvertimus, reliquis rebus historicis, non minus quam orationibus, divelli posse historiam et narrationis quasi cursum impediri. Quid enim? pugnas si historicus ita enarret, ut res minutissimas accuratissime persequatur, num aliud quicquam agere videatur, quam ut divellat historiam ejusque perpetuitatem quasi incidat? Vid. DIONYS. HALIC. *Antiqq. Rom.* Lib. VII. p. 471. coll. LUCIAN. Tom. II. p. 65. quibus addatur CLERICUS in *Arte Crit.* Tom. II. p. 596. seqq. Fateor quidem, inceptum a me fingi historicum: sed nonne idem fit a CRATIPPO et LULLO, cum historicum inducant, ejusmodi orationes in historiam inferentem, *quae rebus impedimento sint*? Non quae-

Neque dubitamus orationum fictitiarum reprehensoribus annumerare JOANNEM BODINUM, elegantissimo virum ingenio praeditum ac singulari latine scribendi facultate. Is enim cum historicum decere negat, *historiam amplificare, quae legentibus falsa vel suspecta videatur*, tum propter *mirum veri inquirendi studium* laudat GUICCIARDINUM, qui in scribenda historia *conciones feratur ex ipsis fontibus hausisse et expressisse: quo fiat, ut* JOVIO *plane dissimilis sit, qui ut magnam historiae partem, ita conciones vel potius declamationes scholasticorum in morem finxerit* (*d*). A BODINI sententia non multum

quaerimus, quid historici adhuc fecerint, sed quid fieri oporteat. Conf. GAILLARD, *Hist. de François Premier*, Tom. I. praefat. pag. XXXIX. DIODORUS ceterique orationum istarum patroni eas ibi interponi volunt, *ubi res et causa postulet.* Cui praecepto si obtemperetur, minime divellatur historia. Nihil igitur CRATIPPUS et LULLUS attulerunt, quominus in historiae scriptione orationes fictitias adhibendas esse, arbitremur. Vid. etiam A. BUCHNERI *Oratt.* Vol. II. pag. 366. Obiter monemus, VALCKENAERIUM etiam videri CRATIPPO et LULLO assentiri. Certe ad illam Epistolam, quam, auctore HERODOTO, Lib. III. p. 216. ad POLYCRATEM scripsit AMASIS, Vir summus haec quasi per quandam, ut videtur, ironiam annotat: „ Qui SOLONIS illud cum „ CROESO colloquium, hanc etiam confinxit Epistolam HERODO- „ TUS, ab illis hoc nomine non facile reprehendendus, qui his- „ toriae cursum orationibus interjectis sibi libenter patiuntur ab „ historicis Graecis et Latinis interrumpi."

(*d*) Vid. J. BODINI *Methodus ad facilem Historiarum cognitionem*, Cap. IV. p. 63, 92. Argentin. 1599. Scribit VOSSIUS, *Opp.* Tom. IV. p. 33. DIODORUM SICULUM a BODINO reprehendi, quod cum ille orationum usum in historia improbaverit, tamen eas historiae interposuerit atque in suas ipse leges peccaverit. Qua in re Vir summus fallitur, cum, ut jam recte monuit WESSELING. ad DIOD. Tom. II. pag. 406. BODINUS nullam DIODORI mentionem faciat. Vossio, re non explorata, fraudi fuisse videtur auctoritas C. BARTHI, *Advers.* Lib. LX. p. 2871. Ceterum quod BODINUS orationum commenticiarum usum veritatis le-

tum abhorret C. BARTHUS, cum ita scribit, *recte* TROGUM POMPEJUM *in* SALLUSTIO *et* LIVIO *reprehendere orationes directas, utpote fictas ab auctoribus. Quid enim*, inquit, *veritati et ordini rerum gestarum cum eloquentia et arte dicendi historicorum, quibus suspenduntur ubique lectorum studia, et maximis intervallis paginarum historiae series interjungitur* (*e*).

Sequitur ut de JOANNE CLERICO dicamus, qui verissime nobis de isto orationum fictitiarum usu judicare videtur. Historicum, qui iis utatur, *mentiri* censet, etiamsi is, cui oratio affingatur, eam habere *potuerit*. „Neque enim, inquit, multo „minus mendacium est, inducere hominem dicen„tem quod non dixit, quia dicere potuit; quam „describere facientem, non quod fecit, sed quod „poterat facere. Si credibile sit, eos, quorum „vitae aut res gestae literis mandantur, rationibus „quibusdam usos aut permotos fuisse, quas His„torici fictitiis illis orationibus inserunt; eas pro„ferat ipse Historicus suo nomine, moneatque „lectores se existimare has aut similes fuisse ratio„nes, quibus ii, de quibus scribit, adducti fuerint „ad ea gerenda, quae fecerunt. Quod cum fit, „nemo queri potest se falli. — Nihil in orationibus „directis dici potest, quod non aeque commode „ex-

legi non satis consentaneum esse judicat, eodem hoc argumento nostra sententia nititur. Addatur etiam M. KUNADI Oratio, *De concionibus historicorum*. In BUCHNERI *Oratt.* Vol. II. p. 340. seqq.

(*e*) Vid. C. BARTHUS, l. c. Quod de *veritate* dicit, ei assentimur; non item, quod fictas orationes omittendas putat, *quia divellant historiam*: quamquam eadem quoque est sententia HUETII in HUETIANIS, p. 241. Vide paulo ante, Not. (*c*).

„ exprimatur in obliqua rationum expositione (*f*).“

Aliam causam, cur orationes fictitias ab historiae scriptione alienas putet, affert HUETUS, qui cum de eloquentiae studio apud Athenienses egisset, ita pergit: „ Les Historiens THUCYDIDE et XENOPHON „ n'ont perdu aucune occasion de se faire honneur „ de ce talent par les frequentes Harangues, qu'ils „ ont inserées dans leurs Histoires; joüant en mê- „ me tems deux personnages fort differens, d'Ora- „ rateurs et d'Historiens; et ne faisant pas reflexion „ qu'ils confondoient des fonctions qui n'ont nul „ rapport, et qui s'exercent par des regles entière- „ ment distinctes. — Je ne conteste pas le merite „ de plusieurs de ces Harangues, mais ce merite „ est d'un autre genre, et n'a rien de commun „ avec le merite de la narration, que je cher- „ chois (*g*).“

Quae CLERICUS et HUETUS separatim de fictitiis orationibus pronunciant, ea unâ sententia complectitur VOLTARIUS, cum ita dicit: „ Les harangues „ sont une espèce de mensonge oratoire que les „ his-

(*f*) Vid. J. CLERICI *Judicium de* Q. CURTIO, in *Art. Crit.* Vol. II. p. 678. sq. Quam valde CLERICO assentiamur, intelligi potest ex iis, quae de GÜNDLINGII sententia diximus, Not. (*p*). Quod autem Vir Doctissimus hoc etiam argumento utitur, *nihil ineptius esse, quam omnes, qui loquentes inducantur, idiotas aut barbaros, aeque eloquentes videri:* est istuc quidem in Historicis vituperandum, non in ipsius rei reprehensionem trahendum. Non enim *necessario fit*, ut tam inepte fingantur orationes.

(*g*) HUETIANA, pag. 240. sq. Recte HUETUM judicare, intelligi potest ex iis, quae supra de CICERONIS sententia disputavimus, p. 111. Not. (*n*). Aliud sane est, historicum esse oratorem atque hoc ex ipsius stilo intelligi, aliud facultatem oratoriam fingendis orationibus ostentare. Hoc enim reprehendendum est, illud etiam in laude ponendum.

„ historiens le sont permis autrefois. On faisait „ dire à ses Héros ce qu'ils auraient pû dire. Cette liberté surtout pouvait se prendre avec une „ personnage d'un tems eloigné (*h*): mais aujourd'hui „ ces fictions ne sont plus tolérées: on exige bien „ plus; car si on mettait dans la bouche d'un Prince une harangue, qu'il n'eût pas prononcée, on „ ne regarderait l'historien que comme un rhé„ teur (*i*)."

Graviter etiam in orationes commenticias invehitur J. D. MICHAËLIS, acutissimi vir ingenii, gratulaturque Hebraeis, quod hoc eloquentiae genere careant. Is vero cum magis de orationibus, quae a Veteribus fictae sunt, et in eorum scriptis reperiuntur, quam de re ipsa, an fingere omnino liceat historico orationes, disputet: ejus sententiam a praesenti causa et quaestione alienam esse existimamus (*k*).

Lo-

(*h*) Non intellige ecquid excusationis istud mendacium habeat.

(*i*) VOLTAIRE, *Histoire de l'empire de Russie sous* PIERRE LE GRAND: in *Praefatione*. p. 308. seq. *Opp*. Tom. VII. Genev. 1768.

(*k*) Vid. MICHAËLIS, Praefat. ad LOWTHUM, *De sacra Poësi Hebr*. p. XXXV—XXXVIII. Locus longior est, quam ut hic adscribatur. Si tamen quis sit, qui tanti Viri judicium cognoscere cupiat, hic apponemus alium ejusdem MICHAËLIS locum, ubi, quod in illa Praefatione copiosius dixerat, paucioribus verbis complexus est. Sic igitur ille in libro: *Inleid. in de Boeken des Ouden Verbonds*, Tom. I. §. 48. p. 442. „ De Grieken „ hebben de Pedanterie, die ook sommige Latijnsche Schrijvers „ navolgen, dat zij overal in hunne Geschiedenis ter verfraaijing „ redevoeringen, heel kunstig en naauwkeurig opgesteld, in„ vlechten, in welke iedereen terstond het verdichte bespeurt, „ wanneer b. v. de held vóór den slag eene regt statelijke re„ devoering, met het sierlijk luidende μὲν, en alle ronding der „ volzinnen houdt. Die zelf geen Pedant is, gevoelt daarom „ onder het lezen verveling, omdat hij terstond merken moet,

„ dat

Loco et ordine ultimus hic nobis est, qui haud scio an auctoritate omnium primus censeri debeat, HUGO BLAIRIUS. Qui quidem si in hac causa paulo accuratius, quam instituti ratio patiebatur, versari potuisset, dubium non est, quin omnis de hoc argumento esset sublata controversia. Nunc et leviter rem tetigit et iis usus est rationibus, ut propter viri auctoritatem potius, quam propter argumentandi novitatem, quid ille judicaverit, exponendum videatur. Contendit igitur, istam comminiscendi orationes licentiam in historiam inferre quandam veri fictique permistionem, quae ab ejus gravitate prorsus abhorreat. Orationes quidem esse historiae ornamenta: „quid vero? inquit: nonne carmina etiam „ ornamenta sunt? In historiae igitur scriptione si „ forte poëtae alicujus mentio facienda sit, num „ eam ob causam ei versus affingere liceat, quos „ ille numquam fecerit? Atqui nec oratorium illud, „ nec hoc poëticum fingendi genus in historiam ca„ dit (*l*)." Reliqua BLAIRII disputatio prorsus eadem

„ dat die redevoering verdicht is; en wie zou ze zoo woord „ voor woord met alle fieraden hebben nagefchreven? Nog bo„ vendien, het in de Gefchiedenis fomtijds gewigtige woord „ van den held, dat kort was, gaat hierdoor verloren, en „ wordt in den vloed van gekunftelde welfprekendheid verftikt. „ Bij zoodanige redevoeringen geeuwt men, of men flaat ze in „ het lezen voorbij."

(*l*) Rectissime judicat, ut nobis videtur, BLAIRIUS, cui assentitur Auctor Disp. *Proeve der aloude manier van Gefchiedfchrijven, getrokken uit* HERODOTUS, in libro, *Bibliotheek van oude Letterk.* Part. I. p. 3. Quod autem BLAIRIUS dicit, ab historiae gravitate alienum esse istud fingendi genus, idem jam graviter monuerat Auctor Anonymus (BEAUFORT) libri: *Het leven van* WILLEM I. *Praefat.* p. XXVI.

eadem est, quae JOANNIS CLERICI, de quo est paulo ante a nobis dictum (*m*).

Explicuimus doctissimorum hominum sententias eo quidem consilio, ut intelligeretur, et quae ad orationes fictitias defendendas afferantur, iis non rem ipsam probari, sed hoc tantum effici, in hoc fingendi genere non aeque graviter semper peccari: sed peccari tamen: et qui istis orationibus nullum esse in historia locum existiment, eorum causam hoc uno atque gravissimo argumento contineri, *perniciosissime mentiri, qui in historia orationes comminiscantur.* Si quid praeterea afferant, id aut leve, aut parum, aut omnino nihil esse, arbitramur.

Habetis nostram, Viri eruditissimi, de quaestione a Vobis positâ, sententiam: jamque redire licet, unde sumus exorsi. Ut in poësi, ut in philosophia, ut in reliquis disciplinis omnibus, sic etiam in historia, miscendum est utile dulci, sive, ut melius dicamus, dulce est utilitati adjungendum. Hanc autem utriusque rei conjunctionem ita fieri volumus, ut in omni historiae scriptione principatum teneat veritas. Non sumus ii, qui in historiae studio bellum indicamus voluptati. Illud autem verissime affirmare nobis videmur, ut in reliquis disciplinis omnibus, quae *rebus factis* contineantur, sic in historia, non viris tantum, sed ne pueris quidem, dignam esse delectationem, nisi solidam et a veritatis fonte haustam. Quid enim excogitari po-

(*m*) Vid. HUGO BLAIR, *Lessen over de Redekunst en fraaije Wetensch.* Tom. III. p. 50. sq.

potest ineptius, quam in historia, quae veritatis nunciam se profiteatur, veritati interitum afferre, ut nascatur atque emergat voluptas? Quid vero? si orationes fictitias aliquid delectationis afferre concedamus, nonne faciliores simus, quam necesse sit? Sunt certe magnae auctoritatis viri, qui istis orationibus adeo se delectari negent, ut etiam earum lectio ipsis taedii plenum negotium esse videatur. Sed esto sane! sublatis illis orationibus, pereat aliqua delectationis pars. Quod mihi voluptatis detrimentum adeo non curandum videtur, ut si illa vel tota periret, manerem tamen in ea, quam hac scriptione defendi, sententia (*n*). Nobis autem videntur, quibus ista delectationis imminutio molesta est, sordidorum esse simillimi, qui cum aliquot nummulorum jacturam faciunt, tam aegre id ferunt, quasi omnis res familiaris in discrimen sit adducta. Viderint molles isti et voluptarii historiae studiosi, quid velint: nos quidem ea sumus delectatione contenti, quam simplex omnisque fictionis expers veritas praebet. Est autem a nobis jam in hujus scriptionis prin-

(*n*) POLYBIUS, Tom. I. pag. 350. SCHWEIGH. *Δεῖ τὸν συγγραφέα τῶν πραχθέντων καὶ ῥηθέντων, κατ᾽ ἀλήθειαν αὐτῶν μνημονεύειν πάμπαν, κἂν τινα μέτρια τυγχάνωσιν ὄντα.*

Ceterum, quod hac scriptione argumentum a nobis tractatum est, idem tractavit Vir Cl. J. KONYNENBURG, in *Letter-, Natuur- en Zedekundige Mengelingen*, Amstelod. 1818. quem librum dolemus serius ad nos esse perlatum, quam ut ad nostram scriptionem eum adhibere potuerimus. Factum est de eo Opusculo egregium judicium in Diario Belgico: *Censor Censorum*, Tom. XII. Part. 8. p. 386. sqq. Quam censuram et prorsus probamus et cum nostra Commentatione comparari cupimus. Quae autem in eadem censura amantius de me, quam verius, dicta sunt, ea humanissimo Censori relinquo.

principio declaratum, quantam suavitatem habeat elegans et copiosa scribendi ratio, prudens rerum delectus, accurata causarum notatio. Quid vero de ea voluptate dicam, qua pasci animum atque perfundi sentimus tum, cum historia nobis aperitur, tamquam theatrum Providentiae divinae? Cum enim ea simus conditione nati, ut, quamdiu in hac rerum caducarum colluvie volutaremur, numquam essemus ab omni parte beati, cumque semper immineat aliquid, quo vitae tranquillitas atque rerum sive privatarum sive publicarum status conturbetur; historia rebus adversis solatium praebet atque munitissimum perfugium. Non illa significat, sed declarat, esse divinam rerum humanarum procurationem, in qua omnis ita spes nobis ac fiducia reponenda sit, ut nec praesentis mali sensu, nec instantis metu frangamur; sed etiam ex ista rerum faece in coelum, tanquam in arcem, enitamur, quo fortunae tela ne penetrare quidem possint. Hoc illustri atque excelso loco historiae studium nos constituit; hunc suavissimum fructum affert, quem nec intercipi mihi nec eripi patiar. Nec amplius quicquam requiro. Aliis oblectamenta sua non invideo, dum mihi solidam illam voluptatem relinquant, quae *veritatis* fundamento nitatur.

AR-

ARGUMENTUM.

*

